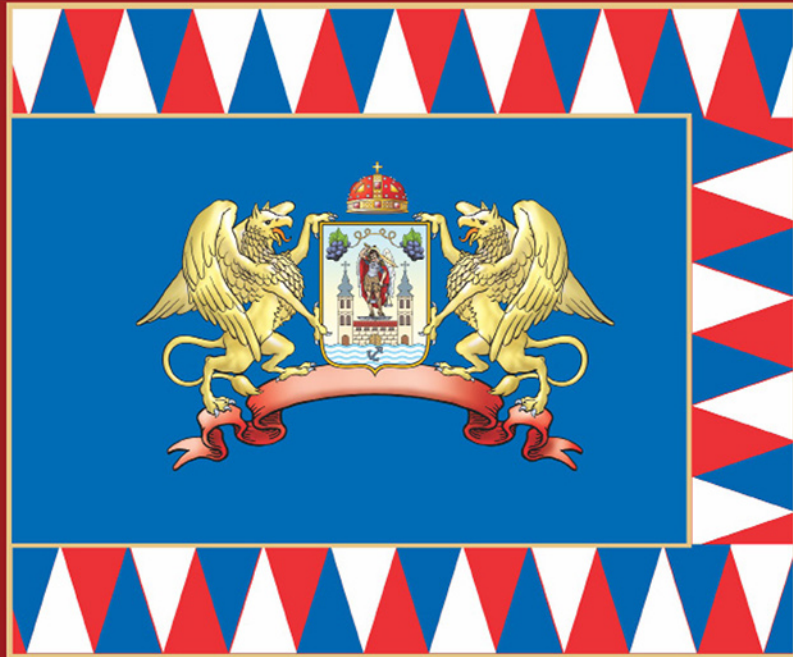


Жарко Димић

Прилози за историју Сремских Карловаца

други део



АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Жарко Димић

**Прилози за историју
Сремских Карловаца
други део**



АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, 2023.

БИБЛИОТЕКА

Посебна издања

Главни и одговорни уредник

др Небојша Кузмановић

Рецензент

др Небојша Кузмановић

Ђорђе Бошковић

Лектура и коректура

др Татјана Богојевић

Даниела Кермеци

Снежана Николић

**Аутор и издавач се захваљују на подршци Општини
Сремски Карловци**

© Архив Војводине, 2023.

На корицицама је данашња застава са грбом Сремских Карловаца. И заставу и грб је на основу историјско-хералдичких правила и чињеница осмислио и идејно решио, уз консултације са академиком Славком Гавриловићем, др Жарко Димић, историчар. Затим је грб, према Димићевим саветима, ликовно и графички уредио Драган Зубер. Грб и застава су у званичној употреби од 2013. године.

Предисловље/сећања II

Доласком у Сремске Карловце недуго потом родио се мој брат Станко 27. августа 1963. године у Новом Саду. Породилиште у Сремским Карловцима, нажалост, те године није било у функцији. Како сам ја, већ познато је, рођен 10. марта 1962. године у Инђији, а родитељи су се венчали у Инђији 26. августа 1961. године, живели су у улици Саве Ковачевића 59, венчани кумови били су очев – Декић Гојко из Растичева у Лици, а мајчина венчана кума била је Италијанка Андреата Паулина, прва комшиница из Саве Ковачевића 61. И поред тога што је отац са браћом направо кућу у Инђији од новца који је послао мој деда по оцу, Тујићев четник и имигрант из Лондона, Лазо Димић, и убрзо након тога преминуо крајем 1963. године, отац и мати су се одлучили, због већ споменуте инђијске ложионице и лошег ваздуха, на позив маминог стрица Ђуре Шепе да се доселе у Сремске Карловце где је он као некадашњи Привредников питамац живео од пре Другог светског рата, као домар, у тадашњој згради богословије. Кућу су прво купили на Черату, била је невелика и од набоја, и ту сам лагано постајао Карловчанин. Ускоро се и мој средњи стриц Мирко вратио са тада дугог служења војног рока у морнарици. Свидели су му се Карловци, и брда, и шума, воће, и виногради бескрајни, и ракија и вино, али једино није могао да прихвати, да живи у земљаној кући од набоја, за Личане је, како је он говорио, било као у гробу, па би тако с времена на време, бушио оштром шипком зидове. Није било куд. Три брата, моја мати Мара, Станко и ја живели смо у заједници када је одлучено да се кућа прода, и да се на Пивари, у потесу Ровине, у срцу винограда тадашњих, подигне сасвим нова кућа на темељима од камена зидари су били Душан Мијатовић, Душан Зурнић, Младен–Млађа Ненадић, сви пореклом из Босне. Тада је било са-

свим нормално да се људи по земљачкој линији удружују, и мобом помажу једни другима. Када се улазило у доњу Петроварадинску улицу, из правца Новог Сада, са десне стране су биле старе куће староседелаца, углавном немачких породица и понека хрватска породица, а са леве стране, на обронцима према аутопуту и прузи, подигли су куће и становали, тзв. дођоши, међу којима и доста Личана, као што су породице Ракић, Цветковић, Платиша, Миоковић, Дробац, а било је и породица из Србије – Соколовићи, из Срема Инђићи, итд. То су претежно биле породице железничара...

На почетку улице, у којој и дан данас живим, Јакова Орфелина, била је само једна кућа, породице Дробац, који су такође личног порекла, али су се овде доселили из Славоније као корисници добровољачког земљишта. Улица је била уствари стари виноградарски пут који је водио у раскошне винограде тадашње Раше, а наша кућа је била једина у овом крају. Дуго смо били без струје док нам комшије Мушкиње, такође Личани, нису омогућили да једним кабелом имамо сијалицу. Није се узалуд говорило: „Сиротињо, и Богу си тешка“! Изворишта воде је било у изобиљу у околини да бисмо ускоро ископали и бунар са чистом, здравом и питком водом. То је полако, у односу на живот у Лици, почео да личи на мали рај. Близина Дунава, многобројне баре, залеђе, Фрушка гора, виногради, воћњаци постали су идеално окружење за једно радосно и богато детињство где смо могли да се препустимо маштаријама, дечијих јунака Бранка Ђопића, Марка Твена, Карла Маја, итд. Ми деца из овог краја своје маштарије и радост одрастања стварали смо уз њихову помоћ.

Нема места у атару Пиваре, Ровина, Раше, где се иначе налази јединствен мајдан–језеро некадашњи Жагар каменолом где смо се купали као деца, а потом обилазили бункере и војне фортификације које је подизала Југословенска краљевска војска уочи Другог светског рата. По тадашњим војним плановима Фрушка гора, а испред ње Дунав требало је да буде нека врста Мажино линије, јер сматрало се да се север, тј. равница из правца Мађарске, Румуније није могло успешно бранити. Данас су нажалост многи од ових тунела, складишта и бункера затрпани, засути и нестали. Када се вратим на пут до куће из правца центра Карловаца и уђем у овај део атарског пута који се уливао у калдрмисану Петроварадинску улицу не могу

заборавити многобројне дудове, шљивике, јабучњаке и дебела стабла зове, све су то биле старе воћне сорте којих данас више нема. Прва кућа, а наша је била последња у данашњој улици Јакова Орфелина, поменули смо, била је чика Милана Дробца. Чика Миланова супруга звала се Љуба и имали су двоје деце, Анку и Раду, а са њима је живела и врло виспrena мати Сока чика–Миланова. Они су доселивши се у Карловце купили прилично велики виноград који се налазио на одличној позицији према Дунаву, тада се између пруге и тзв. Старог Дунава налазио огроман градски пашњак који се звао Пруд. Ту се свако јутро сливао из целих Карловаца велики број говеда, нешто коња и магараца, и огроман број гусака и патака. С вечери би се сви враћали својим кућама уз пратњу и пуцање бичева карловачких говедара, и данас се један потес, на почетку Петрова-радинске улице, из правца Сремских Карловаца, зове Говедарница. У Ровинама виноградима су лепо и богато рађали, како се говорило захваљујући Дунаву који није имао шумске препреке као данас, и зато је у овим виноградима сазревало од седам до десет дана раније него у неким другим деловима карловачаког атара као што је например Добриловац, Раша, итд. Као мали дечак мати Мара и ја често смо свраћали у кућу Дропчевих, између осталог и зато што смо били у даљим родбинским везама. Чика Миланова мати, баба Сока, била је пореклом из мајчине фамилије Шепа, из Велике Попине, у Лици, говорили су да су били „стричевићи“. Неретко су ме отац Никола и моји стричеви слали да купим и донесем по пар литара вина или ракије. Чика Мића Дробац имао је прелепе, и за карловачке прилике, велике коње које је довео из Славоније, касније ће међу првим земљорадницима купити и трактор. Ова породица оставила је дубок траг у мом детињству и дечачком сећању, пре свега због великих и правих берби у којима сам, заједно са родитељима и на неки начин учествовао, секао и кидао гроздове, товарио у путуње, а једну малу дечију, чак сам и носио, гледао како се ради и људи радују јер хране и пића је било у изобиљу. Гледао сам, како док се стеже прес, шикља вино као из извора боје крви. Ми деца, а било нас је доста, смо се искрено радовали оваквим догађајима.

Памтим и један немио догађај када смо мој брат Станко и ја, као дечади од пет-шест година открили у близини куће Дропчевих,

тзв. „базу”, коју су направили старије комшије у стрњишту обрастом дивљим ружама, и у којој је била донета слама, а у слами сакривене цигарете, шибице и неки страни часопис. Дечја знатижеља нас је повукла да пробамо цигарету коју су тада конзумирали сви старији Карловчани. Приликом паљења, шибица је пала на сламу и ватра је почела убрзано да се распламсава. Иза наших леђа било је густо трње ружа, а плашили смо се да изађемо преко пламена. Уплашени, почели смо да плачемо и запомажемо када се изненада појавила наша комшиница Радмила Грбић која је радницама у берби носила ампер пун воде и лонче. Она је хитро реаговала и угасила ватру. И данас мислим да нам је ова драга жена том приликом спасила животе. Када приђе крај дану нешто би се појело и попило, људи би се орасположили, шалило се и певало. Ми деца смо пили слатка вина и по огромном дворишту шетали као пијани пилићи и прилазили коњима да их помилујемо. Иначе, током целе године, у Карловцима је било сталних активности и радости за децу. Сви смо постајали пецароши још пре поласка у школу, гушчијег перја је било у изобиљу за пловке. Оловне плombe смо набављали близу магацина на железничкој станици, затим их стављали на шине, а возови би их претварали у бескрајне оловне трачице. Док се нису појавиле удице, које су углавном стизале из Немачке, користили смо чиоде. За мамце смо користили тзв. нокле, које смо правили од старог хлеба и слатке алеве паприке, које се поквасе обичном водом и затим дуго гњече у руци док се не добију еластични мамци. За штапове смо користили витке јасење гране и трстике којих је било у изобиљу у Карловачком риту. У барама и Старом Дунавцу, на велики Дунав се није одлазило, то је било забрањено, рибе је било толико да су са њом и свиње хранили по Карловцима. Купање и вожња чамцима на весло било је свакодневно. При томе смо, лети, свакодневно одсуствовали од куће. Носили смо храну са собом, сланине, барена јаја, лука, а највише Рошиног хлеба, паприке, соли, масти и парадајза. То се замота у новине и крпу и носи са собом, и флашица воде, наравно. Воду смо точили, приликом одласка на Стари Дунавац, на Петроварадинској чесми, ако бисмо пецали код Трскаре, ту се налазио пружни прелаз где смо прелазили бициклима, а и пут за Калиште.



Деда Лазо Димић



*Милош Шена, мајчин
отац*



*Баба Боја
Продановић,
удато Димић*



*Ружица Шкундрић,
удато Шена, бака
по мајци*



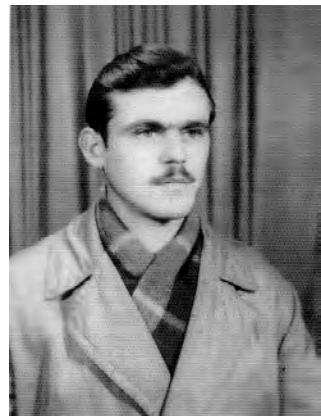
*Родна кућа
моје мајке
Маре у којој
сам провео
детињство*

*Кућа коју је отац
са браћом подигао
1960/61, кућа где
сам рођен*



*Моја мајка
Мара као
девојка*

*Мој отац
Никола као
момак*



Стари Дунавац је у ствари био некадашњи ток Дунава, али је он на свом улазу био засут. Неки су говорили да је ту давно потонула баржа па се између новог тока Дунава (данашњег) и овог старог рукавца формирала једна ада, или острво, која је своје име добила по томе што су овде некада карловачки рибари, а рибе је тада било у изобиљу (пре подизања ХЕ „Ђердап”), калили или сушили рибу на пречагама или на сунцу. Ми смо увек носили ножиће или неко секирче и са уживањем бисмо врло брзо склепали неку сеницу, колибу или нешто што је личило на индијански шатор, са основицом од крупнијег дрвета, попуњену танким багренцем и врбом; касније смо почели да чистимо упецану рибу коју смо пекли на штапићима. На овим теренима зими смо, када смрзне, играли на леду примитивни хокеј, чак и мали фудбал, а неки су се и клизали на сличугама. Главна обућа, као део универзалног одевног предмета, биле су гумене чизме: лети боси у чизмама, а зими у вуненим чарапама. Чизме су биле идеалне због сталног присуства блата, шкољки, неретко и стакла, а зими због снега и сл. Неретко смо као покретачи иницијатива да се поделимо у две групе и играмо рата, партизана и Немаца, ишли у акције, тзв. преживљавања. Уђемо са две стране у шуму или врбак, па се сатима вијамо и тражимо ручно склепаним пушкама и митраљезима од дрвета и летава, а понеко би имао и пластичне играчке, пиштоље и пушке. Зими је главна забава била, поред грудвања, прављење Снешка Белића и прављење примитивних иглоа, вожња санкама, по чијем се изгледу видео и социјални статус нас деце. Ретко су се возиле и скије, предратне. Санке су прављене, оне примитивније, од дасака за које би на возном делу биле прикуцане челичне траке. Неке су биле сачуване из периода између два рата, професионално урађене, за неколико особа, од челичних флахова, а један део је био професионално урађен и купован на пијацама и вашарима. Зашто о овоме говорим? Брзина санки била је ствар престижа, а премазивали смо их масном сланином – сапуњаром.

Током целе године, када је било лепо време, играли смо фудбал, кошарку, између две ватре, труле кобиле, јањине, купуса и сланине, кликерали смо се, тапкали за сличице, играли се црвених рукавица, жмурке, вије итд., правили смо праћке на камен, кликере и

жицу. Велика привилегија била је имати бицикл, испрва трицикл, затим на два помоћна точка, па на два точка. Једна од лепих игара била је игра витезова, са репликама примитивних мачева и штитова. Кроз ове игре почела је да се појављује једна сасвим нова страст, били су то стрипови, књиге авантуристичког духа и садржаја, али и сакупљање тј. „колекционирање” свега и свачега, на пример: кутија од цигарета, кутија од шибица, етикета и чепова са алкохолних и безалкохолних пића, значки, привезака, дугмади, салвета, брица, оружја, књига, стрипова, сличица спортиста и заставица клубова итд. као и филателија и нумизматика.

У основну школу у Сремским Карловцима пошао сам годину дана раније, са шездесет првим годиштем, уместо са својим, шездесет другим, зато што није било довољно ученика. Ово је била једна сасвим нова димензија и за моје родитеље и за мене, јер по први пут остајаћу негде без родитеља. Мати и отац били су срећни зато што полазим у школу, јер то је за сваког Личанина био озбиљан покрет и пут ка зрелости. Школовању се у Лици није придавао превелик значај, јер су људи остајали на селу. Женска деца, као и моја мати, углавном су тада завршавала тадашњу основну школу од четири разреда, мушка деца која би остајала на селу, завршавала би шест, седам до осам разреда основне школе. Тамо одакле су они долазили били су потребни само здравље и физичка снага, а све остало је уходано кроз векове: многобројне породице, пољопривреда и сточарство. Остали би одлазили у државну службу: железница, полиција, војска, а за ове послове већ би се побринула држава. Памтим да је позив за упис у основну школу донео мојој кући омањи човек са црном ташницом на цибзар и да се звао Бора (Апатовић) који је тада опслуживао целе Карловце.

Памтим први дан школе. Одвела ме је мати Мара (и друга деца су дошла са својим родитељима) у Свечану салу основне школе у Сремским Карловцима. За ову прилику родитељи су ми купили белу кошуљу са малом крагном, црне сомот панталоне са великим пругама, мало ушилиене шими ципелице. Био сам уплашен. Пре прозивке помоћно школско особље носило је тацне препуне бомбона, мени је допао „Пиониров” бомбон са лешником у омотници, који и данас волим. Затим је настало ишчекивање, тишина, па прозивка. Про-

зивку Ђака извршио је тада директор школе Владислав Матковић. Ја сам припао разреду учитељице Катице-Каће Новоселац коју смо ми деца, из мог краја, знали из виђења јер је повише наше куће имала виноград, воћњак и башту и често је код нас свраћала на бунар по воду са својом децом. Иако је била удовица, живела је са својом свекрвом и своје троје деце у сокачету иза куће сликара и наставника Евгенија-Гене Кнежевића. Како се у Карловцима „све зна”, родитељи су се одмах распитали ко су и какви су учитељи њиховој деци. За моју учитељицу Каћу није било никаквих примедби, само суперлативи: вредна, поштена, строга и правична. За ову тврдњу било је и доказа, пошто су многи виђенији Карловчани преко везе покушавали да своју децу сместе у Каћин разред. Ја везу нисам имао, „упао” сам случајно. Следећа важна ствар у овом дану била је да ли познајем неког у свом одељењу из предшколског живота. Са мном у разред кренули су следећи другови и другарице: Орњак Петар, Пушић Радослав, Гернач Иван, Ивановић Миодраг-Шумар, Илић Јован-Јоца, Сокић Лазар-Лазица, Станковић Драгиња, Цицмиловић Мирјана, Мишић Фрања, Вранић Снежана, Михајловић Здравко-Маша, Пилиповић Мића, Периз Стојанка, Прекоп Елизабета, Бајић Љиљана, Навратил Ирена, Јерков Живко, Мушан Славица, Киш Софија, Тескера Нада, Нешић Светлана, Вунић Сима, Зарић Јасминка, Вулековић Петар, Ђавловић Миленко, Теодоровић Јован-Тикач, Вајкслер Златко, Ејић Лепосава, Бајило Петар, Цветичанин Милан.

Познавао сам неколико другара и другарица, највише са Доке. Из мог краја нико није ишао са мном у разред, што је изазивало страх код мене кад сам се увече враћао кући. Кренуо сам у први разред, и био од свих у одељењу годину дана млађи, притом нисам похађао забавиште, знао сам да читам захваљујући *Политикином забавнику*, стриповима *Никада робом*, *Мирку* и *Славку* итд. Првих месеци повукао сам се у себе све док учитељица Каћа није позвала моју мајку Мару и скренула јој пажњу да сам прилично асоцијалан, како би се то данас рекло. Овде сам стекао, у току школовања, један круг другара с којима сам у приличном радовању проживео основношколске дане. Већ у првом разреду основне школе сви прваци били су примљени у Савез пионира Југославије. Овај за-

нимљив догађај одиграо се у Свечаној сали Соколског дома на тада још увек постојећој бини за извођење представа и других уметничких програма. Пред препуном салом нама су свечано уручиване црвене мараме, пластичне значке са ликом пионира и пионирке и наравно плава капа „партизанка” са црвеном петокраком. Иначе, одмах после Другог светског рата нове власти су укинуле соколска друштва у целој Југославији и формирале физкултурна друштва „Партизан”, а сале соколских друштава преименовале у сале „Партизана”. Тако је било и у Карловцима. Често сам се питао како су се за Титове рођендане организовали омладински слетови, како то омладинци и партизани „слећу”, а у ствари су нове комунистичке власти предратне соколске слетове које су одржаване у част краља Александра Ујединитеља и његовог сина Петра Другог који је, иначе, до почетка рата био председник свих соколских друштава у Југославији.



Прва фотографија првог разреда

Одред извиђача „Бошко Палковљевић-Пинки”, а старешине су ми биле Татјана Брежњак, Миле Милуновић, Весо и Лазо Станковић, Зоран Анчић, Новица Миљковић. Овде сам догурао до чина

млађег водника извиђача, али сам много научио о животу у природи, сналажењу, подизању шатора, заклона итд., што ми је у животу изузетно користило.

Крштење

Као данас се сећам, имао сам непуних осам година, како су моји родитељи, а ту је био и мој брат Станко, неколико дана наглас већали о томе како треба да будемо крштени и да треба да видимо кога ће позвати да нас крсти. Отац и мати су се двоумили између две личке фамилије с којима су се породично дружили. Прва је била породица Милана Миљуша која је становала на железничкој станици, а друга је била Душана Цветковића који је живео у данашњој Новосадској бр. 1. Иначе, он и његова супруга Анка, који су имали четворо деце, дошли су из Лике, из села Глогово, преко брда од мајчиног села Велика Попина. Душан је био ковач по занимању, из Лике је донео малу ковачницу коју је сместио украј дворишта, а имао је и таљиге са малом кобилицом са којом су он и мој отац Никола обављали разне послове. Сећам се како сам с оцем Николом преко негдашњег Титовог моста ишао тим таљигама на Детелинару да купимо каду за купатило. Брат Станко и ја волели смо и Миљуша и Цветковића, али је на крају, по захтеву родитеља, избор био на нама, дечици, да ми одлучимо ко ће нам бити крштени кум. И ми смо се определили за Душана Цветковића, пошто је овај био шаливција и спадало са нама децом. Душан је кумство прихватио са задовољством. Мајка Мара је нас двојицу лепо обукла, што је свечаније могла, и 18. маја 1969. године, у



Горња црква

преподневним сатима, по лепом дану, упутила се са оцем у Горњу цркву или у Храм Ваведења Пресвете Богородице. Сећам се да нам није било баш свеједно, јер смо се и брат и ја помало плашили свештеника, а и још, с оцем у цркву идемо, „дотерани”. Тамо су нас дочекали будући кум Душан Цветковић, и већ нам је лакнуло, и јереј поп Тоша, или Тодор Илић. Крштење је свечано обављено. Потом смо отишли кући где је мајка спремила свечани ручак.

Фотографије

Једини, за сада, трајан доказ постојања, живота, сећања на моје детињство и моје младовање, на моју породицу и скоро све значајне догађаје у мом животу била је и остала фотографија. Како сам већ поменуо, након доласка у Сремске Карловце, моја породица је прву кућу купила на вису изнад Карловаца, између Доке и Черата. Мој отац Никола, мати Мара, два очева рођена брата Мирко и Маринко, ја и тек рођени брат Станко. Једине сигурне и праве успомене, које су срећом сачуване до данас, биле су фотографије које је снимао, аматерски, син породичног пријатеља, обућара Љубе Костина. Он се звао Недељко-Неша Костин, и само захваљујући њему знао сам како сам изгледао са две-три године, како су изгледали мој брат, отац, мати и стричеви, као и наши тадашњи пријатељи. Захваљујући фотографијама, моје трагање за успоменама и сећањима мог детињства значајно је олакшано. Недељко Костин је касније предавао опште техничко образовање у ОШ „23. октобар” у Сремским Карловцима. Сигурно би било добро и корисно, ако је сачувао филмове, да их смести у карловачки музеј, зато што је он фотографисао и разне догађаје које су се одвијали у Карловцима (спортске, културне...). У Сремским Карловцима у то време живео је, већ сам га помињао, чувени карловачки овлашћени фотограф Владимир Шоуц, који је имао кућу поред Дока потока, на улазу у Пинкијеву улицу. Живео је са својом женом и двадесетак мачака деце нису имали. Код њега су се фотографисали Карловчани за израду личних докумената, а по потреби је фотографисао разне догађаје, у свом отвореном, импровизованом студију на тераси. Тако сам и ја, прву своју фотографију, тзв. портрет, за ђачку књижицу направио код

Владе Шоуца, а када сам био други разред основне школе, а мој брат Станко кренуо у забавиште, отац Никола нас је, пратећи у школу, свратио до фото-радње Владе Шоуца и тамо смо се нас тројица заједно фотографисали. Схватио сам, још као мали, значај фотографије, јер она се умножавала, слала и поклањала родбини и пријатељима. Тако сам последњи пут био на фотографисању дан уочи одласка у војску и на тој фотографији смо мој брат Станко, мој другар Војкан Ђурђевац и ја. До данас сам се дружио са многобројним фотографима који су остављали те тако значајне трагове у мом животу, међу њима су, поред Неше Кости-



*Полазак у први разред
(фото Владимир Шоуц)*

на и Владимира Шоуца још и: Славко Ђу-мић, Ђорђе Коларевић, Александар Ејић, Ђорђе Лазић-Ћапша, Бранислав Лучић, Мирослав Стефановић, као и Рајко Каришић и Стефан Димитрије Димић. Наравно, и сам сам се бавио фотографијом. Овај мој лични времеплов у сликама данас броји близу шест хиљада фотографија. Моја велика жеља била је да остварим сарадњу са најбољим историчарем фотографије и фотографом Боривојем Миросављевићем, који је издао читав низ капиталних монографија о фотографима и историји фотографа и фотографије у Војводини. Притом, он је поседовао велику збирку фотографија. Идеја је била да у Карловцима оснујемо музеј фотографије. Чак сам пронашао место за смештај музеја, а то је било приземље новог дела зграде

Отац Никола, брат Станко и ја

лу, свратио до фото-радње Владе Шоуца и тамо смо се нас тројица заједно фотографисали. Схватио сам, још као мали, значај фотографије, јер она се умножавала, слала и поклањала родбини и пријатељима. Тако сам последњи пут био на фотографисању дан уочи одласка у војску и на тој фотографији смо мој брат Станко, мој другар Војкан Ђурђевац и ја. До данас сам се дружио са многобројним фотографима који су остављали те тако значајне трагове у мом животу, међу њима су, поред Неше Кости-



на Тргу Бранка Радичевића 7 где се до тада налазило културно-уметничко друштво. Бора је сачинио статут музеја и припремио уговор о поклону. Носили смо се чињеницом да се најстарија и једина сачувана дагеротипија из средине 19. века код Срба налази у власништву угледне породице Живановић у Сремским Карловцима. За остварење ове идеје (да подсетимо, у Мађарској, свако веће место има овакав музеј који привлачи велики број туриста) био је потребан само потпис председника општине који на све моје инсистирање и убеђивање никада није стављен, и ова идеја је, као и многе у Сремским Карловцима, неславно пропала. Иначе, као историчар, сматрам да су фотографије, али и илустрације, од изузетног значаја за тумачење или разумевање, поимање историје у данашњем савременом свету, и трудио сам се, колико сам могао, и колико су прилике дозвољавале, да све своје књиге што богатије илуструјем.

Трговина

Како смо сви углавном били из радничких и пољопривредних породица, а имали смо поред спорта и других афинитета, помињао сам већ, разног сакупљања и колекционирања. Ми смо трговали између себе, углавном разменом, па сам ја нпр. скупљао једно време стрипове, а затим их мењао за књиге које је тада ретко ко читао, а потом смо скупљали стари новац, значке, бајонете да би завладала права поама за филателијом и папирним новчаницама, а потом и за играчкама са ликовима Дизнијевих јунака, а потом играчке оружја, пиштоља које су почеле да се појављују углавном са Запада преко наших гастербајтера, ера пластике улази у наш живот. Трговина је била толико свакодневно актуелна да је скоро свакодневна узречица код нас била: „Имаш ли шта за трговину“? На овај начин дошао сам, заиста, до вредних и занимљивих ствари уз помоћ којих самуспео да остварим неке од својих дечачких снова, као што су полован бицикл, грамофон на навијање, штапови за пецање и машинице и први почеци озбиљне библиотеке. Карловци су у то време били препуни разних старина, ситница, итд. Ове навике трговине се и данас нисам ослободио.



*Мој стриц Мирко и ја
(фото Недељко Костин)*



*Мој отац Никола и ја
(фото Недељко Костин)*



Димићи из Чортановаца и Карловаца у Чортановцима приликом крштења близанаца Зорана и Зорице Димић, Жарко Димић стоји у средини



*Стриц Маринко, брат Станко
и ја, поглед са Доке*



*Моја мајка Мара и комшиница
Бојка, Дока*



*Отац Никола, мајка Мара, мој брат Станко и ја
са комшијама на Доки*

Спортови

Поласком у школу важан сегмент образовања било је физичко васпитање и здравље деце. Карловци су имали дугу традицију спорта. Прво соколско друштво основано је 1904. године, а фудбалски клуб 1918. године. Због своје популарности, фудбал је имао чак два званична клуба: „Младост” и „Стражилово”. Терен „Младости” налазио се на месту где је данашњи факултет за менаџмент – ФАМ, а пре тога ту је било градско гумно. „Стражилово” је имало терен где и данас. Сала Соколског дома била је солидно опремљена гимнастичким справама, а ту је било већ тада и чувено одбојкашко игралиште. Испред бочног улаза у Соколски дом, на простору данашњег неугледног тржног центра, налазила се тркачка стаза, стаза за скок удаљ и бетонирани простор за рукомет, одбојку и тенис под ведрим небом. Мала физкултурна сала налазила се и у Карловачкој гимназији која је већ крајем 19. века имала своје прве наставнике физкултуре. Ову малу салу са црвеним високим стубом на средини користили су у лошим временским условима и карловачки Соколи.



Фудбалски терен на Пруду 1972. године



Славна екипа Ф. К. „Стражилово“

Први образовани професор физичке културе у Карловачкој гимназији био је знаменити професор Павле Миљушевић док су јавне соколске вежбе одржаване у дворишту Карловачке гимназије, а неретко и у горњем платоу Дворске баште. У моје време доминирала су три спорта: женска одбојка, мушки рукомет и фудбал. Кошарка је била тек у зачетку своје популарности, премда сам ја, као љубитељ писане речи, помало пуначак, највише волео да се такмичим у пецању. Потом, смо ми, другари из комшилука, сами направили терен за баскет, близу ауто-пута, и мале голове за мали фудбал, опшивене старим рибарским мрежама.

Познати терен за фудбал, ми Пиварчани, подигли смо и сами га одржавали на Пруду који је био прекривен, као и данас, индустријском тополлом коју је садила сремско-карловачка земљорадничка задруга на градском пашњаку пошто је стока које је некад било у изобиљу лагано нестајала. Ту смо посекли саднице усред тополарника, у обиму мањег фудбалског игралишта, са увек уредно подшишаном травом. Вође овог пројекта били су браћа Браца и Суља Мијатовић, Сафет-Саја Овчина, Будимир-Буца Симић, Чеда Цветковић, Мирко Бишоф, Славко Масникосић-Славче, Славче Милановић-Бугарин, Ђорђе Бараћ-Белја, Ристо и Владо Боснић



Карловачки рукометаши

и др. Било је овде и талентованих играча који су своју фудбалску каријеру наставили у „Стражилову”, најнижем рангираном клубу у СФРЈ (Новосадска лига). Некако на маргинама било је заинтересованих и за стрељаштво у Стрељачком клубу „Стражилово”, а



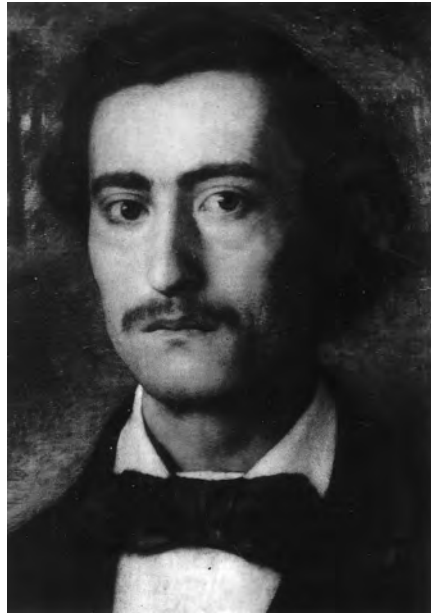
Фудбалски терен на Пруду 1976. године

активна друштва били су Планинарско-смучарско друштво „Стражилово” које је постизало европске резултате у оријентационом такмичењу, као и Одред извиђача „Бошко Палковљевић-Пинки”. Понеки резултат јавио би се и код радио-аматерског клуба. Биће да су у Карловцима најбољи резултати постизани, поред женске одбојке, у кликерању и испијању шприцера на метар.

Сусрет са Бранком

И пре поласка у основну школу у Сремским Карловцима, Карловцима је доминирало и наткривало их као златна купола једно име – име песника Бранка Радичевића. Бранко је просто био свуда. Библиотека „Бранко Радичевић”, Гимназија „Бранко Радичевић”, „Бранково коло”, Бранков музеј... У тесној вези са Бранком, а доминантно у животу нас Карловаца, јесте вис на коме је Бранко сахрањен – Стражилово, па су тако скоро сва спортска друштва била у знаку имена Стражилово: карловачки биоскоп, и посластичарнице, ресторани и кафане. Још од преноса Бранкових посмртних остатака са Сент-Марксовог гробља у Бечу и посебно након полемике тада два највећа српска песника Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића. То је био период жестоког српског романтизма где се Змајева струја, кроз тада популарну Змајеву песму „Бранкова жеља”, залагала за то да се, по Бранковој жељи, он врати у Карловце и сахрани на њему најмилијем месту, Стражилову. С друге стране, српски песник Лаза Костић и његове присталице желели су да Бранко остане да почива у Бечу. Истовремено, ближио се тренутак да градске власти у Бечу изместе све покојнике са овог гробља у заједничку гробницу па се појавила опасност да Бранко прође као славни Моцарт, да му се ни за гроб не зна. Змај је надјачао противнике, формирани су одбори за пренос, и у Бечу и у Карловцима. У Карловцима је на челу Одбора био гимназијски професор Павле Кречаревић, уз њега Јован Симеонович-Чокић, професор Павле Марковић-Адамов, иначе велики присталица Бранковог дела, и локални политичар, социјалиста Александар Шандор Радовановић. Нажалост, морамо признати да је и у самим Карловцима међу тада водећим политичарима избио сукоб око тога да ли ће Бранко бити сахрањен на Стражилову, све

док тадашњим одборницима није припретио управо Шандор Радвановић да ће, ако се присутни не сложе да великом песнику буде испуњена његова последња жеља да буде сахрањен на Стражилову, он ће песника сахранити у свом дворишту и својој парцели. О овој невероватној полемици сачувана су документа у Архиву Карловачког магистрата. Био је ово за васцело српство велики и значајан национални догађај који није измакао оштрим погледима бечких власти, па је тако Бранково путовање из Беча, кренуло возом, да би 10. јула 1883. године ковчег са посмртним остацима стигао до Пеште где је,



Бранко Радичевић

не зна се чијом кривицом чекао целу ноћ и са осетним закашњењем стигао на данашњи Милетићев трг у Нови Сад. Одатле је еуфорично испраћен и до Карловаца превезен путничком лађом „Нимфа” Стевана Мирковића, да би негде око 10 часова пре подне, у присуству силног света, ковчег са Бранком пристао у карловачко пристаниште. Потом је пренет у Саборну цркву где је уз мноштво свештенства, јавних личности из васцелог српства и Карловчана понет на његово Стражилово. Ово је тада био велики национални догађај, не само у српству, већ и у Европи, како је приметила новинарка *Вечерњих новости* Јованка Симић: „енглески листови прогласили су тај чин највећим културним догађајем на Балкану, али и у Европи”. У току спровода често се застајало на местима и раскршћима које је Бранко помињао у својим песмама. Поред многобројних и значајних личности чији су портрети осликани на једној, по формату чини се великој, слици аутора Александра Подгорчића (у другим изворима Александар Тодоровић) која се данас налази у Градском музеју у Сремским Карловцима, а иначе је власништво панчевачког музеја, остаће упамћено да је у овом догађају учествовао и наш знаменити научник Михајло Пупин. Тог дана Карловци су били искићени као никада пре, венци и те-

леграми стигли су из васцелог српства, међу њима су најлепши били венци црногорског књаза Николе и Љубомира Ненадовића, рађени у сребру. Било је још на десетине венаца који су чувани у просторијама Српске читаонице, а који су уништени током Другог светског рата. Читаоница се тада налазила на простору негдашњег карловачког биоскопа. Главни банкет поводом овог свечаног догађаја одржан је у дворишту Српске читаонице у Карловцима где је, за ту прилику, на зиду суседне куће осликан велики Бранков мурал са неколицином његових стихова. Иначе, култ Бранка Радичевића негован је и тако што се походило Стражилову и његовом гробу и није било ђака у основној школи и гимназији а да није знао неколико Бранкових песама или изводе из „Ђачког растанка”. Њему у част подигнути су и споменици. Први и најлепши споменик подигнут је на улазу у Карловачку гимназију уочи Првог светског рата. То је рад знаменитог српског вајара Ђорђа Јовановића, а споменик су усташке власти 1941. године откинуле са постамента, разбиле и бациле у Стражиловачки поток, да никад не буде пронађен. Вајар Ђока Јовановић за ову Бранкову



Пренос Бранкових костију из Карловаца на Стражилово

бисту добио је Златну медаљу на Међународној изложби у Паризу. На овом постаменту данас налази се Бранково попрсје, рад вајара Владете Петрића. Поред велелепног гробног споменика, на Стражилову се налази, у подножју, споменик Бранку Радичевићу, рад новосадског вајара Јована Солдатовића. Уз безброј књижевних издања Бранкових песама, Бранко је био и непрекидна инспирација ликовним уметницима, па тако често наилазимо на копије Мауковићевих слика Бранко и вила, као и читав низ фигурина са Бранковим ликом сувенирског типа. Педесетих година 20. века, Теодора Мајица Петровић, професорица Карловачке гимназије и њен најталентованији ђак Борислав Михајловић-Михиз основали су књижевну награду за најбољу прву књигу младог песника (до 27. године), Бранкову награду, чији је утемељивач била Сремско-карловачка општина, а њен први лауреат знаменити песник Васко Попа. Стицајем разних околности, награда је пренета на ниво Друштва књижевника Војводине и додељује се и данас. Међу добитницима био је и наш знаменити песник Душко Трифуновић. На дан преноса Бранкових посмртних остатака установљена је и тзв. Бранкова спомен-медаља. Куповином или добијањем вршила се и донација за градњу Бранковог споменика на Стражилову. Тада је установљена и функција „чувар Бранковог гроба”. Први чувар постао је уважени карловачки интелектуалац и песник Јован Симеоновић-Чокић. Временом је ова функција нестала. Дубоко ми се урезала, готово мистично, лимена кутијица са комадићем кости на којој је писало „вито ребро” песника Бранка Радичевића које је стајало у карловачком музеју, у стакленој витрини у тзв. „Бранковој соби”, у сталној поставци. Већ смо говорили о томе како је нестало. Сматра се да је завршило код почившег председника Матице српске и великог заљубљеника у лик и дело Бранка Радичевића, Младена Лесковца, који је имао викендицу и виноград у Сремским Карловцима. Приповедио ми је једном приликом, када смо обилазили ову викендицу, наш знаменити књижевни историчар Радован Поповић, да се Иво Андрић, након што је примио Нобелову награду, „бежећи” од новинара и знатижељне јавности, склонио овде код Лесковца, у мир карловачких винограда и ту провео десетак дана. Како су Карловчани били тада веома „начитани”, као и сада, нико га није ни препознао. Међу нама, карловачким школарцима, Бранко као да је био стално присутан, испредали су се митови о њему, његовом ђа-

ковању, прераној смрти младог песника, а посебно о односима њега и Вукове кћери Мине. Сви смо били убеђени да то није била само платонска љубав, и да је Вук, због Бранкове болести која га је већ тада начињала, склонио своју мезимицу Мину од њега, њему драгог човека и песника, али болесног. Тада се болест није праштала.

Омиљени ученик Теодоре Мајице Петровић, као што смо већ поменули, био је Борислав Михајловић-Михиз. Док је Михиз био, касних педесетих година, управник Библиотеке Матице српске посетила га је лично, свог омиљеног ученика, а разлог је била њена критика Михизовог текста о Бранку Радичевићу. Ту се повела прича о Бранковој песми, тзв. „Безимена” или „Луда Бранко”. Ту је Михиз записао како је он професорици скренуо пажњу на велики губитак у нашој књижевности што овај спев Бранко Радичевић није довршио „и да би овај ироничан, па и порнографски опис живота студента, српског ђакеле у бидермајерском Бечу и његових швалераја са демимодом, курвама и једном мајком и ћерком, тај зачетак реалистичког романа у стиховима, тај помало скурилни натурализам било живо чудо српске књижевности кад сам одједном приметио да се моја строга и патријархална професорица некако чудно мешкољи. Прекинула ме је, поцрвевевши притом као девојчица, саопштила ми је нешто од чега сам се забезекнуо”. Примећено је, по неким детаљима Бранкове преписке са Даничићем, да посебно Вук ретко спомиње Бранка. У својој огромној заоставштини и преписци свако значајније српско име помиње безброј пута док о Бранку пише само кад мора. По неким алузијама и видном и дискретном прећуткивању савременика и сведока, а посебно по тумачењима многобројних историчара књижевности песме „Луда Бранко”, лако је могло бити да Бранко није био само заљубљен у Вукову лепу ћерку Мину, него се по Мајичиним руменим образима и стидљиво оборених очију дало закључити да је Бранко имао нешто и са Вуковом женом Аном, на чијим рукама је, као што знамо, песник и издахнуо. Све ово записао је Михиз, а ја сам ову причу чуо једне године на „Бранковом колу” из уста нашег знаменитог књижевног критичара Петра Цацића.

Следећа енигма у вези са Бранком био је његов отац Теодор, који је, и сам негдашњи ђак Карловачке гимназије, оставио свој и

синовљев легат школској библиотеци. Многи су сумњичили Теодора да је из Бранкове оставштине избацио и уништио велики број песама које су биле ласцивнијег садржаја и нису му биле по вољи, и велики број писама неумрлог Бранка Радичевића. Мало се у јавности зна да је крштено име Бранково било Алексије, које је он потом посрбио у Бранко. Мало је песника у Европи и свету, који су за свог кратког живота и невеликог броја објављених песама стекли култ у своме народу. Седамдесетих година 20. века Карловчани и Новосађани основали су две значајне песничке институције. Прва



Бранково коло

је била у Сремским Карловцима и названа је по Бранку „Бранково коло”, чији је први директор био знаменити песник Перо Зубац, а њега је наследио јавни и културни радник Мића Васиљевић. То је био симболичан повратак оне функције из 1884, чувар Бранковог гроба, а рекли бисмо данас – чувар лика и дела. Друга манифестација која је била основана јесу „Змајеве дечије игре” посвећене, такође великом српском песнику, Јовану Јовановићу Змају. Бранко Радичевић је и данас, као највећи песник српског романтизма, достојан на вису Стражилово где чува своје Карловце, својим именом

и делом. Треба додати само да се ликом и делом неумрлог Бранка Радичевића највише бавила карловачка професорица и научна радница Теодора (Симеоновић-Чокић) Петровић. И данас чувам у преградама свога детињства многобројна издања Бранкових песама, значке, портрете, разгледнице итд.

Живот у Карловцима

У време мог детињства, 70-их година 20. века, Сремски Карловци били су мирно место, „ни село, ни град”, како би рекла Исидора Секулић. Овде се животарило у сенци великог Новог Сада. Од привреде, местом је доминирала карловачка циглана „Стражилово”, која је, као и све после рата, национализована, и чувена Српска манастирска штампарија коју су демолирале усташке власти, уништивши, за оне прилике јединствену збирку ћириличких штампарских слова, да би, након завршетка Другог светског рата, нове власти срушиле зграду и на том месту направиле данашњу пијацу, а вредне штампарске машине пренете су у Нови Сад и од њих је направљена донедавно најзначајнија штампарија Будућност. Рудници угља у близини циглане већ су били затворени. Затим, биле су металске фирме, као што је Лим-продукт, смештен у патријаршијским шталама. Јорганџиница Будућност радила је у приземној згради где се данас налази Ерсте банка, а касније, крајем осамдесетих преселили су се у Свештенички конвикт. Земљорадничка задруга била је смештена у велику грађанску кућу, са два лепа лагума, предратног краљевског и дворског лиферанта винима и пићима Петра Костића који је преминуо уочи рата, 1935. године. Њега је наследио исто тако способан и окретан произвођач и трговац, син Никола, кога су усташе, његову супругу и једног од синова одвеле и убиле у логору Јасеновац, да би се докопале његове покретне и непокретне имовине. После рата сва имовина му је одузета, као „сараднику” окупатора. У Карловцима је још за мога времена, седамдесетих година, постојало више приватних пекара. Најпознатија је била пекара окренута Горњем крају, тзв. „Рошина пекара”, док је „Жикина пекара”, која се налазила близу Доње цркве, била окренута Доњем крају. Поред државних прехранбених трговина постојало је и не-

колико приватних месара, као и неколико приватних продавница. У Карловцима су радиле и три званичне посластичарнице. Прва је била „Вардар” власника Македонца Јордана-Момче Гиговића, а на истом месту деведесетих година његова кћи јединица отворила је култни ђачки кафић „Вилењак”. Следећа посластичарница налазила се у негдашњој продавници. За ту кућу се сматра да је најстарија сачувана кућа зидана од тврдог материјала, изграђена крајем 17. и почетком 18. века. Ову кућу нове власти су одузеле породици Матић као сарадницима окупатора иако су тадашњег власника убиле усташе 1941. године. Овај простор дат је једној шиптарској породици са Косова. Њихова посластичарница звала се „Код Азира”, а касније, по његовом синовцу – „Код Вајта”. Ова посластичарница била је популарно окупљалиште карловачких гимназијалаца и у њој су могли да се купе леви колачи, зимски и летњи сладолед, и посебно се истицала по изврсном киселом млеку, послуживаном у керамичким посудима, и мекикама. У моје време је већ млади Вајта, иначе ожењен Српкињом, увео неке „новине” па је посластичарница била увек препуна. Новине су биле све врсте сокова, од кока-коле до бозе, а по жељи госта додавао је у њих вињак, коњак, вотку итд. Трећа посластичарница, која и данас постоји, „Белило”, и данас се налази на Тргу Бранка Радичевића, поред Штрасерове апотеке, и припадала је такође породици Штрасер. Овде је радила једна од чувених карловачких содара. Њу је купила породица Далипи и водила су је два брата. Један од њихових синоваца, Абдула Далипи, ишао је са мном у прву годину општег разреда Карловачке гимназије. Абдула је био добар друг и волео је дружења и неретко је, вешто избегавајући стричеве погледе, частио за доручак колачима и мекикама нас неколико блиских другова у време школских одмора. Интересантно је да је Абдула као Албанац који је дошао са Косова и Метохије, у школи учио француски језик, па је долазио професор из Новог Сада да га испитује. У ове опште разреде долазили су из многобројних крајева Југославије. Сећам се тако Златка Поткоњака који је дошао чак из Винковаца. Подсетио бих, како сам већ рекао, да су многе куће гајиле свиње за своје домаћинство, па их је сваких недељу-две неко клао и онда се од куће до куће пописивало шта би ко наручио од свежег меса. Тада су, што је данас невероватно,

чварци дељени бесплатно. Поред ситних предузећа, као што је хотелско-туристичка организација Турист, најуспешније је било металско предузеће за производњу прирубница Агротехна. Чвориште за комуникацију били су тада врло активна пруга, подигнута 1883. године, и ауто-пут изграђен уочи Другог светског рата. Кроз центар Сремских Карловаца јездили су аутобуси ГСП „Нови Сад”, а с пролећа и јесени аутобуси препуни ђака из целе Југославије који су ишли ка Стражилову да сусретну Бранка. Тада се појављује и све већи број аутомобила који су по тргу дизали несносну прашину. Постојао је и велики број запрежних кола, једнопрега и двопрега, са дрвеним и гуменим точковима, тзв. „шпедитерима”. У Карловцима се још тада налазио озбиљан сточни фонд, највише је било крава, свиња, коња и нешто магараца. Свих врста живине било је у изобиљу. Још увек је постојала и риболовачка задруга, а све популарније било је и Спортско-риболовачко друштво „Дунав”.

Било би неправедно, можда, заобићи и следећа неформална места где смо се окупљали и забављали. Били су то, у наше време, тзв. локали и клубови, који су били под патронатом неких од спортских карловачких друштава, и која док су била у „зениту”, а доминирали су обични људи или угоститељи. Тако се клуб фудбалског клуба „Стражилово” налазио изнад јавног купатила, подигнутог негде после Другог светског рата, у коме си могао за ситан новац да добијеш пешкир за коришћење и да се окупаш. Дакле, у то време, све до доласка водовода у Сремске Карловце, мало је кућа имало купатило у данашњем смислу речи, па се углавном купало у коритима. Овај клуб, на спратном делу, водио је чика Лука Полић и ту се одржавала карловачка томбола коју су водили два позната „уметника и боема”: Малиса Вагелис-Грк и Ненад Косановић-Курт. Овде се налазио и један карамбол билијар и мала куглана. Пиће је било по клупским ценама, што значи да се ту скупљала карловачка студентарија, боемија и сиротиња. Следећи клуб, тзв. „Партизан”, налазио се на спрату, изнад улаза у Соколски дом, тј. „Партизан”. Клуб је водио извесни Караба, и после 10 часова увече није био доступан обичном свету. Ту се у затвореном друштву озбиљно картало, тј. коцкало. „Коцоши” тог времена били су ситни политички функционери, полиција, преваранти и нешто залуђеника и

овисника. У ову коцкарницу долазили су и људи са стране и околине Карловаца. Деценију-две након завршетка Другог светског рата планинарење као спорт и рекреација доживело је својеврсну популарност, па је невелики Планинарски дом на Стражилову остао до данас упамћен као грађевински подухват Карловчана послератног периода. Дом је имао своје собе и кухињу, цене пића и услуга су биле клупске, а њим је управљао и водио га чувени војвођански новинар, иначе Карловчанин, Радивоје Ковачевић-Фрајлих. Ипак, помињали смо већ, најпопуларнији клуб и место нас средњошколаца и студената био је Клуб спортиста риболоваца „Чарда” на Дунаву. Овај клуб је, понајвише, својим ентузијазмом утемељио и уредио чика Крста Поповић, а у моје време водила га је наша чувена одбојкашица тетка Мира Ирга.



Јавни и културни живот, поред већ споменутих манифестација као што су Грожђебал и „Бранково коло”, одвијао се

Жарко Димић, Драган Мушкиња, Драган Кошуткић, Стеван Мушкиња и Станко Димић

око сремскокарловачког биоскопа „Стражилово” који је подигнут када и хотел у чијем се склопу налазио. Дуга је традиција карловачких биоскопа. Један биоскоп је уочи и током Првог светског рата радио у просторијама Хрватске читаонице у коју се касније, након Другог светског рата уселила јорганџиница Будућност, да би почетком осамдесетих година била срушена и ту подигнута стамбена зграда (Змај Јовина 18). Мало је познато да је у време преноса посмртних остатака, вероватно убијеног, српског патријарха Лукијана Богдановића, из аустријске бање Бад Гаштајн у Сремске Карловце где је сахрањен поред па-



Карловачки пеџароши, у средини Крста Поповић

тријарха Георгија Бранковића у гробници Горњокарловачке цркве, том приликом снимљен историјски веома вредан и значајан документарни филм који је трајао преко пола сата, за којим се, нажалост, и даље трага. Између два светска рата снимљен је са актерима, ђацима карловачке гимназије и богословије, у карловачким барама, уз подршку препарираног крокодила и препарираног мајмуна – шимпанзе, из тада веома богате збирке препарираних животиња Карловачке гимназије, први филм о Тарзану у Европи. Овај свакако занимљив филм донедавно се налазио у фонду Југословенске кинотеке у Београду. Најатрактивнија места, како смо рекли, где се одвијао јавни живот Карловчана био је трг, који тада није био затворен за саобраћај. На тргу се налазило неколико трафика у којима си могао купити новине, стрипове, маркице за писма, оловке, па и алкохолна пића, бритвице итд. Поред данашње поште налазиле су се две трафике које су продавале семенке за грицкање, кестење, сладолед, „стаклене” јабуке, разне домаће бомбоне итд. Сваковечерњи пут текао је, углавном, пре почетка биоскопских представа које су одржаване радним даном у 17 и 20 часова, док је недељом био матине у 10 ујутро и редовна представа у 20 часова. За квалитет филмова био је задужен Матија Кениг, за дисциплину Сокићи (отац Ђорђе и син Лазица-Гаја), филмове је

пуштао Владимир Јоахимстал, за балкон је био задужен Пера Пе-гоња. Карловачки биоскоп је до данас остао у сећању Карловчана, јединствено и култно место у које су стизали, у време Феста, филмови који су пуштани, након Београда и Новог Сада, прво у Карловцима, тако да смо били привилеговани захваљујући, пре свега, угледу и виспренности шефа карловачког биоскопа, Матији Кенигу. Иначе, биоскоп је радио у оквиру „Звезда филма” из Новог Сада.



Пецарош

Крајем 20-их година двадесетог века срушено је барокно здање племените породице Андрејевић и приземна зграда Прве српске читаонице да би ту био подигнут данашњи хотел „Бермет” и, у склопу њега, за оно време врло модеран биоскоп „Стражилово”.

Важно је напоменути, и тако отргнути од заборава, да су у Сремским Карловцима снимљени многобројни филмови, и међународних копродукција и домаћих аутора. Тако ће остати у сећању филмови: „Црни копљаници” из међународне копродукције, „Црна шума”, „Дванаест столица”, „Дечак и виолина”, „Специјално васпитање”, „Варљиво лето”, „Тито и ја”, „Балкан експрес”, „Зла жена”, „Лајање на звезде”, многобројне телевизијске серије итд. Од домаћих аутора, Карловце је највише прославила Соја Јовановић која је снимила „Дилижансу снова”, „Силом отац” и „Пут око света”. Занимљив је случај – анегдота, када је београдски новинар

Стефан Грубач, који је иначе обожавао Карловце и био пријатељ с Павлом Штрасером и са мном, испричао како је једног недељног јутра срео славног глумца Берта Ланкастера испред огласне табле карловачког биоскопа који се иначе налазио тик уз летњу башту тадашњег хотела „Турист” и гледао најаву за неки свој филм давно снимљен, а затим се упутио у Саборну цркву у Карловце.

Главна линија након приказивања филмова био је карловачки корзо, који се протезао од чесме „Четири лава”, па преко пута и пруге, Пуршеловом долмом, до тадашњег ресторана на Дунаву, са поприлично великом баштом и десно, преко потока, до „Чарде” спортско-риболовачког друштва где се седело на пањевима и уживало у јефтиним клупским пићима. У то време највише су се конзумирали шприцери прављени од карловачког ризлинга, фрушкогорског белог који је производио „Навип” из Петроварадина, и у којем је било и карловачког грожђа и вршачко-банатског ризлинга. Све се то већ тада „бушило” минералном водом „Књаз Милош”. Наравно, пиле су се све врсте сокова, а лагано је све доминантније било на столовима и пиво, бечејско и зрењанинско.

Зашто је корзо био толико популаран? У то време су Карловци, изузев лета, били они истински, Бранкови Карловци. Били су место ђака и ђаковања, место младости, љубави и надања. Поред Карловачке гимназије, чији је један ученик из околних места становао и живео у Карловцима, била је и Карловачка богословија у којој је владао строжији режим изласка. Ту је, затим, била Учитељска школа (основана 1942), затим читав низ занатских школа, Савезни центар за механизацију за обуку ученика у пољопривреди не само за ђаке са територије Југославије већ и несврстаних земаља и, наравно, као круна свега, Студентски дом „Бранково коло” који се налазио у просторијама Свештеничког конвикта. Такође, не треба заборавити на Основну школу „23. октобар”. У Сремским Карловцима, младост је врела као у кошници. Многе су се љубави овде зачеле и реализовале, посебно између тадашњих ученица Учитељске школе и млађашњих Карловчана чије потомке и данас срећемо у овој вароши.



Друштво са Пиваре самоиницијативно уређују и праве свој кошаркашки терен – 1973. година.

С лева на десно стоје: Предраг Платиша–Бата, Вељко Бајић, Драган Кошутић–Пича, Ристо Боснић, Ђорђе Инђић, Стеван Грбић–Ћевка. С лева на десно чуче: Недељко Платиша–Неша, Станко Димић, Стеван Мушкиња, Владо Боснић, Миле Гвојић, Жарко Димић.



Огласник дешавања испред биоскопа „Стражилово“



Трг Бранка Радичевића, снимање филма „Дилижанса снова“ Соје Јовановић, Ђорђе Лазич–Гапица на тањигама као клинац



Графика „Политика“ испред биоскопа



*Рибљи ресторан на Дунаву,
данас Хотел
„Дунав“*



*Аутобуска станица са киосцима испред данашњег
Тржног центра*



*Соколски дом (сала
„Партизан“) са
игралиштем (у
позадини Градско
купалиште и клуб
на спрату)*



Карловачке одбојкашице



Постављање споменика жртвама усташког и фашистичког терора, рад вајара Павла Радовановића, споменик завршио Љубомир Денковић

Уметници

Сремски Карловци су неколико векова уназад били расадник даровитих, младих људи, како у спорту, тако и у уметности. У мом детињству и младости, поред одбојкашица, била је неколицина сјајних спортиста, који су заслуживали високе спортске лиге и домете. У моје време добри фудбалери били су: Златко Вајкслер, Душан Ненадић, Фрањо Галамбош, браћа Владимир и Брана Мецинг, Бранко Чакић, Зоран Иличић, Остоја Драгољевић, Никола Каћански, Миленко Филиповић, Бошко Омчикус, рукометаша Петар Бајило, Мића Пилиповић, Петар Улековић, Живан Јерков, учитељ Стајић, кошаркаши Здравко Михајловић, Бранко Кукобат-Куки, Џуца, Аца Вученовић и др.

Од ликовних уметника даровити су били: Божидар Аиралди, Јосип Дејановић, Владислав Аћимовић-Дура, Јован Црнковић, док се у сликарству посебно истицао Ђорђе Коларевић, као и Стеван Филиповић, познатији као лепа Стевица и Ђорђе Лазић-Ћапша, познатији као Добри Ђоле који су били уметници југословенског, али и европског нивоа. Оба ова уметника завршили су Академију уметности у Новом Саду, Вајарски смер. Стеван је једно време био и асистент свог професора Јована Солдатовића. Као млад уметник, међу првима је у бившој Југославији у својим радовима истицао једну врсту гротескног уметничког реализма, а његови портрети људи необичних лица из наше свакодневице врло брзо су скренули на себе пажњу како ликовне критике, тако и широке уметничке јавности и публике. Иначе, он је изузетан вајар у стварању реалистичке споменичке скулптуре. Ђорђе Лазић-Ћапша такође је завршио Вајарски смер на Ликовној академији у Новом Саду. Уметник је јединственог талента и дара за ликовност. Његови акварели, слике, цртежи и графике носе у себи јединствен и сасвим особен рукопис посебно у колориту и једноставној и надахнутој атмосфери његових дела. Као вајар, исказао се у сасвим оригиналном и необичном приступу, не само на нашим, већ и на европским уметничким и стваралачким просторима, градећи скулптуру од праисконског поимања људског и стицања свесног. Лазић је своје скулптуре градио од елементарних материјала који окружују човека од његовог

људског, а то су следећи елементи: земља, вода, трска, дрво, слама, пигмент, ватра, ваздух и светлост. Овај уметник, ходајући и пратећи своје инстинкте и елементарне осећаје које човеково биће носи у себи, створио је три капиталне изложбе, као слојеве времена и полазиште и исходиште поимање самога смисла нашега постојања. Такође, као и Филиповић, спада сигурно у најбоље ствараоце реалистичне скулптуре на овим просторима. То су Карловчани уметници који су заслужили да буду део савремене уметности Европе и света, а не да остану, својим делом, у варошици која их није разумела. У вези са овим, испричаћемо једну причу коју је Борислав Михајловић-Михиз оставио у својим делима. Једном приликом, Михиз је посетио, већ у старости, славног књижевника Вељка Петровића у Народном музеју:

„Кад смо тако једном, причом, били у Карловцима, он ме наједном упита: - Који је од професора у Карловачкој гимназији оставио најјачи утисак?

Најконтроверзнији професор Карловачке гимназије мога времена, онај који је највише импресионирао, индигнирао и интригирао био је гимназијски катихета Глигорије Микић.

Рекох му то.

Преко старчевог дугог, читљивог, глумачког лица прелете задовољан осмех и он чисто поскочи из своје фотеље:

- Па дабоме, ко би то други и могао бити, ако не Глиша. Знате, Михизе, он је био несумњиво најдаровитија личност Српске православне цркве између два рата, само, како то код нас често хоће, био је некако узалудно даровита личност. Још док сам био гимназијалац чуло се, код нас у Сомбору, да тамо доле, у Срему, постоји неки ђак Глиша, који је чудо од памети.

Са снисходљивом надмоћношћу оствареног писца чика Вељко је настављао:

- Били смо блиски пријатељи. Шта све нисам чинио, и пре рата у Карловцима, и за време окупације у Аранђеловцу (Микић је са породицом био ту интерниран), да га натерам да пише, јер Микић је био не само најинтелигентнији из целе моје генерације српских ђака, него и најбољи усмени приповедач, бољи и од мене, а то је једино што су ми увек признавали. Ништа није вредело. Појела га

провинција, ниски критеријум околине, лаки вербални успеси, велика склоност ка егзибицији и, већ разуме се, наша православна лењост. То ће, уосталом, и вас упропастити.”

Ове речи великог Вељка Петровића који је и сам, као дете, живео у Карловцима и увек им се враћао, и данас одзвањају Карловцима, као њихова црквена звона, а градић славне прошлости и културе остао је без својих вредних и образованих становника да се мешкољи и лешкари на сунцу, поред Дунава, уз лоше вино и танак шприцер, не ценећи ни вредност ни таленат својих суграђана. За сада овај прелепи градић остаје да траје као велика инспирација и извор необичне стваралачке енергије коју проналазе тек појединци, ти ретки срећници. Али то је судбина свих великих, а истомач малих места као што су и Сентандреја, Темишвар, Сомбор итд.

Како време пролази схватам да већ тада почињу да нестају они славни, стари Карловци. Као младић, седамдесетих и осамдесетих година 20. века успевао сам да дохватим и осетим тек остатке овога света који се пред мојим очима као старо суво лишће претварао у прах.

Музика

Негде седамдесетих година почела је све више да нас интересује музика. Свака кућа имала је „ЕИ Ниш” радио, а тада су се појавили и црно-бели телевизори који су поседовали само имућни. Главни укус у музици, сваког од нас појединачно, формирао се кроз куповину и сакупљање сингл плоча. Тада су били актуелни и тзв. цубоксови који су се готово стидљиво појављивали у кафанама дајући им једно сасвим ново значење. Наш музички укус формирали су тада прилично значајни догађаји као што су рођендани, и с обзиром на то да су се на сингл плочама, углавном и с једне и с друге стране, налазиле две песме, након сваких неколико минута грамофон би се искључио и морао се поново укључивати и поново пуштати плоча. Остале су ми у памћењу следеће плоче, од којих сам до данас неке сачувао: Шошана, Бил Хели и Кометс, Корни група, Про арте, Црни бисери, Оливера Катарина, Сатиричне песме Мије и Чкаље, док на врата нису зазвонили, у седмом-осмом разреду основне школе

Битлси, Ролингстонси, Том Џонс и др. У Сремским Карловцима је у то време било актуелно Фолклорашко друштво „Бранково коло” у којем су ницале тамбурашке групе којих је у Карловцима увек било неколико активних. Појавио се и један рок састав – Цокерси, у ком је свирао извесни Тричко, а био је познат пре свега по вокалима. Први вокал био је Гојко-Чомбе, звани Гојко Чучуга, шумарев син и рођени ујак Горана Лукића. Други још чувенији вокал био је историчар Павле Штрасер из знамените апотекарске породице, који је, узгред, у својим певачким наступима био два пута „Златни глас Карловаца” на локалном такмичењу. Остало ми је у сећању да се бубњар звао Вимер или Винер. Тада је музика била у најави могућности да се свет или нека локална средина може и на тај начин мењати, па сам и сâм узео учешће у овим активностима.

Јован Црнковић, председник Омладине у Сремским Карловцима осамдесетих година, био је познати карловачки фудбалер „Стражилова”, познатији као Јова Чобан, мој близак комшија из доње Петроварадинске улице, чији је отац Ђура био чувени кројач који је мени и мом брату Станку шио и крпио панталоне. Јови је рано преминула мајка па је живео, не баш угодно, са маћехом и својом сестром по оцу. Завршио је средњу уметничку школу у Новом Саду и лепо је цртао. Велика сала тадашњег хотела „Турист” била је запуштена и демолирана. Тадашње комунистичке власти у Карловцима тражиле су од Омладине тј. од Јове да се сала уреди и да се предузму активности у смислу концерата и игранки. Био сам тада први пут у првом разреду ђак Карловачке гимназије, по тзв. „Шуваровом” образовном систему, где су први и други разред били општи смер. И мој комшија Јова дошао је да ме пита за неке од тадашњих рокенрол састава, која тадашња Градска омладина Новог Сада није хтела да ангажује за коцерте па су их понудили Карловчанима. Радило се о следећим групама: Тешка индустрија, промоција првог албума Парног ваљка Дођите на шоу и промоција групе од које су сви тада прали руке – Булдожер из Љубљане. Група Булдожер је промовисала албум *Забрањено плакатирати* са Марком Брецељом као певачем. То су били бендови које сам волео да слушам, а посебно сам обожавао Булдожере и знао све њихове песме напамет. Карловачка омладина није баш много марила за рокенрол,



*Група „Докерси“, вођа
групе Љубиша Тричковић*



*Концерт групе „Опасно по
живот“ у Богословији*



Концерт групе „Опасно по живот“ у хотелу „Турист“



Публика на концерту - 1976. година

тамбураши су били и даље средиште музичког поимања, али било је неких анегдота. Приликом концерта Парног ваљка који се одржавао на прилично примитивној и тесној бини, тада непознатог и младог певача Ваљка Акија Рахимовског заскочио је на бини један фанатични навијач „Партизана” терајући га, прилично грубо, да пева химну „Партизана” па је преплашени Аки Рахимовски узвикивао стихове: „Ја сам Парни ваљак, пази да те не прегазим”. На концеру Булдожера Бориса Белеа нико није разумео. Публика је напустила концерт, а Булдожери су се извукли без тежих последица. У међувремену, крајем седамдесетих, појавом панка у Европи и свету, а код нас Пекиншке патке из Новог Сада, одлучили смо да формирамо наш панк бенд и да истресемо, испрва Карловчанима, а потом и целој Југославији шта нам је на души. Групу су сачињавали Стеван Мушкиња – вокал, Станко Димић – соло гитара, Недељко и Предраг Платиша – гитаре, а за бубњевима је седео извесни Борис, чији је отац радио у Архиву Војводине који се тада налазио у Патријаршијском двору у Карловцима. За текстове и имиџ био је задужен Жарко Димић, који је био и менаџер, док се техником и опремом бавио Владислав Аћимовић-Дура, а његов први комшија Јосип Дејановић-Матија повремено је ускакао у бенд када је неко од чланова недостајао. Група се звала Опасно по живот, и плакате групе могли сте наћи на свакој бандери високог напона. Највећи хит био „Четири раке, три мртваца”. Највећи домети групе су концерт у ОШ „Коста Трифковић” у Новом Саду на ком је са њима неколико песама одсвирала и легендарна Пекиншка патка, затим концерт одржан у Свечаној сали карловачке основне школе и концерт одржан, што је невероватно, у време ректора Марка Шпановића, у Свечаној сали Карловачке богословије. Круна активности овог панк-рок састава био је наступ на „Бранковом колу” у дворишту Градског музеја где су концерт прекинули „пријатељи” рокенрола, гађајући их трулим парадајзом, комадима лубеница и диња, да би, као врхунац, из оближње колнице Рајачићевих излетео са секиром Сава Кеда-Домобран, прилично пијан, уз узвике да не може да спава. Било је још неколико покушаја оснивања рок састава, али се све то неславно завршило. Врхунски музички догађаји класичне музике одржавани су у Свечаној сали Карловачке гимназије.

Кругови детињства

Да бисмо читаоцима разјаснили зашто кругови детињства, желео бих да истакнем могућа тумачења. Први круг би био: блиска родбина – браћа и сестре. Ту су се налазили мој рођени брат Станко са којим сам делио све своје тајне, радости и страхове, договарали смо се и заједно осмишљавали нашу свакодневицу и детињство у свим аспектима. Затим, у овом првом кругу била је моја сестра Наташа Ђумић, браћа и сестре из Чортановаца, браћа и сестре са мајчине стране: Бранка, Стево, Мира Лукић, Јагода, Снежана, Свето Шепа и др. Други круг чиниле су комшије са којима сам делио дане и ноћи, али никад нисам био са њима превише присан. Ту су спадали и нешто старији, али и нешто млађи моји другари: Матија Ханг, браћа Недељко и Предраг-Бата Платиша, Вељко Бајић, Владислав Аћимовић-Дура, Јосип Дејановић-Матеја, Зоран Стефановић, Миле Гвојић, Драган Кошутић, браћа Стеван и Драган Мушкиња и касније, нешто млађи, Ђорђе Шербечија и др. Трећи круг су били моји другари и пријатељи са којима сам се виђао и дружио у школи. Међу њима сам најприснији био са Бајилом Петром, Јованом Илићем, Петром Вулековићем, Фрањом Мишићем, Миленком Ђавловићем и Радославом Пушићем. Највише сам волео да се дружим, разговарам и укрштам мишљења са Пером Вулековићем, Здравком Михајловићем, Јованом Илићем и Јованом Теодоровићем-Тикачем. Овај трећи круг настао је у првом разреду и трајао је до првог разреда средње школе. Иначе, наш разредни старешина од петог до осмог разреда био је наставник општег техничког образовања Андрија Шенгхорст. Тзв. малу матуру обележили смо у мају 1976. године и тада је директор основне школе био наш наставник физкултуре Душан Ђурић-Ћира.

Ови кругови мога детињства изузетно су богати догађајима која само младост уме да приреди и изнесе. У Карловцима свако буђење и свако јутро представљало је нову авантуру и догађај. Као дете био сам прилично неозбиљан, неко би рекао духовит, пун живота и енергије. Моји другови и другарице из ових кругова заједно са мном уживали су у детињству, онда када младост почиње у бескрајној срећи откривања и сазнавања времена, света и светова.



Мала матура (8. разред)

И заиста, било би и превише описивати детињство у Карловцима пре свега зато што је ту било превише догађаја, радости, љубави, открића и светлости. Сремски Карловци су били идеално место да се у њима проживи детињство.

Да не заборавимо и четврти круг у мом детињству, а то су пријатељи и њихове породице који су се дружили, узајамно посећивали, делили добро и зло са мојим родитељима. Углавном су то биле породице железничара, јер је мој отац радио на железници, и комшије. Истакао бих породице: Миљуш, Кесић, Лукић, Цветковић, Тојагић, Ботић, Стојновић, Шербечија и др.

Друго полувреме основне школе

Након завршетка прва четири разреда основне школе и врло емотивно Након завршетка прва четири разреда основне школе уследио је врло емотиван опроштај са нашом учитељицом Каћом Новоселац која је наставила помно да прати своје одељење и у вишим

разредима, а појединачно нас је пратила све док је била жива. Никад нећу заборавити када је приметила да се, као студент историје, интересујем за прошлост Сремских Карловаца. Пролазећи до свог воћњака донела ми је на поклон њен мањи албум-збирку старих разгледница Сремских Карловаца. Срдачно смо се испричали, и тада сам схватио колико ми она значи и како је нас, своје ђаке, врло вешто и педагошки, с љубављу уводила у свет писмености, у свет одраслих. Хвала јој!!!

У петом разреду моје одељење је било, углавном у истом саставу. За разредног старешину добили смо наставника опште техничког образовања Андрију Шенгхорста. Директор је био Душан Ђурић-Ђира. Наставница биологије била је Јованка Ђурић, Ђиринина супруга. Памтим је као једну веселу жену и наставницу која је сјајно радила свој посао приказујући нам биологију као занимљиву науку са примерима из нама препознатљивог света. Два страна језика која су се могла учити у нашој школи била су енглески и руски. Мом разреду је допао енглески, и веома добра, господственог изгледа, наставница Марија Вујић, која је становала у Новом Саду у Дунавској улици. Музичко васпитање нам је предавала наша Карловчанка Марија Дердић, помало незаинтересована како за свој предмет, тако и за свет око себе. Српскохрватски језик предавала ми је озбиљна и ауторитативна Јованка Рашковић, док нам је ликовно предавао њен муж Душан Рашковић-Раша, иначе страстан пецарош. Пошто смо се сусретали на Дунаву, а и у пецарошким круговима се причало да сам код куће имао, у ђубрику, одличне глисте и ровце, мало-мало па би ме слао, на почетку његовог часа да му донесем глисте и ровце. То се „рашчуло”, па сам и у Гимназији, за тадашњег заменика директора и професора Ненада Остојића, кога су ђаци популарно звали Џери, морао да прибављам глисте, што ми није тешко падало зато што бих „оправдано” изостајао по неколико часова. Наставник Душан Рашковић понекад нас је водио у Градски музеј и на ликовне изложбе које су се тад одржавале у приземној малој сали Месне заједнице на Тргу Бранка Радичевића 7. Једна од тих његових изложби остала ми је у памћењу, по страшним призорима страха, мучења, злочина и смрти. Касније сам сазнао да му је велики део породице убијен у Глинској цркви и да је он случајно

преживео. Носио је француску капу, тзв. сликарски фес, уметничку, неговану браду и сву карловачку децу, своје ученике, научио је првим графичким корацима, а то је био рад у линорезу и његово отискивање. Иначе, његови линорези били су отискивани у стилу реализма, беспрекорни и леви, а ја и данас поседујем неколико ових „графика”. Професори физике и хемије били су супружници Иван и Надежда Билић. За крај ових сећања на своје наставнике, поменућу наставника који је оставио највећи утисак на мене и на неки начин допринео мом будућем професионалном опредељењу. Био је то наставник историје Богдан Поповић-Смотра, потомак познате сремско-карловачке винарске, виноградарске и трговачке породице. Завршио је Карловачку гимназију и био је у генерацији са Дејаном Медаковићем, чији је био и врло добар пријатељ. Након завршетка Другог светског рата, у недостатку кадрова, бољи гимназијалци оспособљавани су кроз курсеве и затим именовани за наставнике. Богдан Поповић је прошао курс своје некадашње професорице историје у Карловачкој гимназији, Ангелине Николић, родом из Ирига. Факултет никада није завршио зато што је био, како Карловчани кажу, „тешка дупета”. Свој наставнички век провео је



Екскурзија 7. разред

у основној школи и при томе је био изузетан познавалац историографије и веома добар предавач. Касније се, причају Карловчани, оженио преко огласа у новинама за будућу професорицу историје у Карловачкој гимназији, мени изузетно драгу, која је на студијама у Београду била у генерацији са академиком Славком Гавриловићем. Часови историје нашег наставника, кога смо звали и Бода-Смотра, били су садржајни и надахнути, или како бисмо ми ђаци рекли, никад досадни. Он је у школи организовао и водио Историјску секцију која је била веома популарна и ту смо се, на окупу, налазили, ми ђаци Карловчани, који смо искрено волели, како историју нашег места, тако и историју уопште. У овом амбијенту „трговина” се још снажније развијала. Сећам се одласка Историјске секције на излет у Београд када смо обишли Теслин музеј и гроб Незнаног јунака на Авали. Сачувана је једна фотографија нас свих учесника овог догађаја. Занимљиво је било, уједно и корисно, то што су се кроз Секцију дружиле и сарађивале генерације од петог до осмог разреда. У школи су се приређивале изложбе збирке старог новца наше основне школе. Тај стари новац су деценијама сакупљали ђаци и наставници, као и многобројни дародавци, а ову збирку мој школски друг Јован Илић, када је постао наставник историје, није затекао.

Овај период детињства и полазак у више разреде основне школе донео нам је и слатке проблеме, а то су пубертет, девојчице и снажне момчине, „хероје наших улица”. Почели смо да растемо, физички да се развијамо, све више мислимо о нашим фризурама и одећи, почела је да се обраћа пажња и да се мери ко од нас колико има новца. На основу овога стварали су се неки нови унутрашњи кругови на које ја никада, као ни сада, нисам обраћао пажњу. Истакао бих да сам и онда као и данас веома ценио своје другаре, као на пример Петра Вулековића, чији је отац био знаменити сликар Бане, а мајка угледна професорица хемије у Новом Саду и који ме је много пута, како му је стан у згради био тик уз основну школу, водио у стан на доручак. Једном приликом ме је „купио” за сва времена. Био је, отприлике, почетак седмог разреда, сви у одељењу су знали за моју страст за старим папирним новчаницама. Приђе ми мој Пера и каже онако увек насмејан: „Ајде, Жарице, до мене кући, имам нешто за тебе!” Ја сам се ту опирао: „Шта имаш?” и рекао:



Историјска секција

„Ајде”. Када смо дошли у његов стан, били смо сами, он на кухињски сто стави једну дрвену кутију. Када је отворио кутију, остао сам запрепашћен. Била је пуна, као сада одштампаних свежњева „Недићевих” стодинарки. Забезекнут, рекао сам Пери: „Па ти као да си опљачкао банку?”. Он је мени без речи, уз његов карактеристичан



Моје прво признање за труд и рад у Сремским Карловцима

смех, и уз моје одбијање, поклонио свежањ од сто ових стодинарки које сам дуго у „трговини” мењао, а и сад их имам још десетак. Нисам био за неки спорт, а посебно не за туче које су тада биле честе, око свега и свачега, али као и сви Личани нисам дао на себе, па сам понекад долазио модар кући, уз класичан изговор да сам пао низ степенице

Од девојака из разреда, најближи сам био са: Софијом Киш, Светланом Нешић, Снежаном Вунић и Елизабетом Прекоп. Како

сам био прилично стидљив дечко, ретко сам одлазио код њих кући, а искрено да кажем, слабо су ме и позивале. Једино код кога сам радо одлазио, била је моја другарица Софија Киш. Касније сам јој постао и венчани кум. Потицала је из познате виноградарске породице, а кућа им се налазила отприлике преко пута Капеле мира. Била је душа од човека и „посрбили” смо је у Сока. На њеним рођенданима и журкама осећао сам се веома пријатно и научио сам да плешем и играм. То је код свих изазивало смех, пошто сам већ у пубертету био кракат јер сам „ижђикљао”.

Вредно је поменути да сам, поред другара и другарица из мог одељења, био добар другар и са пријатним и симпатичним другарицама: Надицом Остојић, Сузаном Сигети, Вером Новоселац, са којом ћу се касније и окумити и др

Гимназија

Бити ђак Карловачке гимназије, још од њеног оснивања 1791. године, био је сан сваког Карловчанина, без обзира на лична интересовања, а посебно без обзира на жеље родитеља. Још као клинци гледали смо на ђаке Карловачке гимназије, као и на ученике Карловачке богословије, будуће свештенике, са једном дозом поштовања и увиђавности. Објекти у којима су биле смештене и Карловачка гимназија и Карловачка богословија изазивали су, код нас основаца, једну дозу страхопоштовања. Биле су то лепе зграде које су доминирале тргом, једна наспрам друге. Било нас је страх и ући у зграду, посебно у Гимназију. Она је у свој својој величини давала осећај као да улазиш у цркву, манастир, у једно огромно светилиште знања пред чијим је улазом нем, са неким чудним осмехом, стајао најпознатији карловачки ђак, млади и неумрли песник Бранко Радичевић. Класичну Карловачку гимназију, пре Шуварових реформи, најмање су похађали ђаци Карловчани. Можда се због тога проносио некакав страх да је школа тешка, да су професори страшни, строги, да се и за најмању оцену тражи велико знање итд. Карловачка гимназија била је, а и остала, својеврсни мит у Сремским Карловцима. Иначе, карловачки ђаци, широм бивше Југославије истицали су су, свуда, са великим поносом, да су ђаци ове, прве у српству а и шире, школе. Како

је то изгледало послужићемо се речима ђака, професора и академика Николе Радојчића који је с поносом говорио: „Ја сам питомац Карловачке гимназије – ALUMNUS GYMNASII CARLOVICIENSIS SUM”. Забележиће ово за памћење, исто тако важна и значајна ученица Карловачке гимназије, Теодора Мајица Петровић. Односно, како би говорио велики Дејан Медаковић: „Ништа значајно у Карловцима није се могло записати без макар једне латинске речи или цитата”. Како сам већ поменуо, неколико генерација испред нас отпочела је школска реформа у тадашњој СФРЈ по предлозима и инструкцијама хрватског политичара Стипе Шувара, због чега се овај облик школства и звао „шуварка” или „шуварица”. Његове реформе срушиле су дотадашњи стари систем школства, тзв. класичне гимназије. С друге стране, мени лично, али и мојој генерацији, Шувар је омогућио да постанемо ђаци Карловачке гимназије. Иначе бих, по жељи мога оца Николе, који је био железничарски службеник, желео, као и сваки Личанин, да се домогнем државног посла, железнице, полиције, војске, тј. униформе. Сан мог оца био је да носим црвену капу и као отправник возова дочекујем и испраћам са неке железничке станице безбројне локомотиве и вагоне. Та средња школа се за ученике у саобраћају налазила у Суботици. С друге стране Шувар је прокламовао четворогодишње средње школство из два дела. Прве две године стицало се опште образовање. У принципу, настављало се осмогодишње школовање, кроз девети и десети разред. За ове две године ђаци су се кроз практичан рад упознавали са разним занатима, струкама и пословима, тако да смо се ми кроз посете тадашњим чувеним новосадским предузећима упознавали са радом на струговима у ливницама и животом радника. Обилазили смо фабрике: „Победа” у Петроварадину, „Навип фрушкогорац”, „27. март”, „Југоалат”, „Новкабел”, „Југодент”... Остало ми је у памћењу, мени карловачком пецарошу, да је четвртком у огромној трпезаријској кухињи, где су ручали радници „Победе”, а и ми са њима, била одлична рибља чорба. Друге две године носиле су назив усмерено образовање и тада су се ђаци раздвајали и бирали средњу школу у којој ће наставити школовање и шта ће на крају завршити.

Тако сам, по аутоматизму тадашњих школских закона постао, не својом вољом, али огромном притајеном жељом, ђак Карловачке

гимназије. Након завршетка осмогодишње школе, сви ми карловачки ђаци, и добар број ђака из околних места, постали смо ученици Гимназије, али као тзв. ученици деветог и десетог разреда. Мојој радости, дубоко и интимно није било краја. Професори који су нам предавали били су професори Карловачке гимназије. Разредни старшина мог одељења била је професорица српскохрватског језика и књижевности Јованка Михајловић. Била је то професорица изузетног образовања, њен супруг био је професор унверзитета Велимир Михајловић. Они су са својом породицом живели у Сремским Карловцима. Професор Михајловић био је цењен као истраживач и лингвиста, посебно јер је био један од ретких, а можда и једини у личном пријатељству са славним америчким писцем Ернестом Хемингвејем. Стицајем животних околности, а и због начина живота професора Веље Михајловића, који је више волео да се интензивније дружи са богом Бахусом, преписка са Хемингвејем је нестала. Наши разреди су углавном остали у истом саставу, само што сам ја лично и набрзо, као и неки моји другари испао из тима, а то значи да сам пао на поправни испит у деветој години, или првом разреду средње школе, из математике и енглеског језика. Целог лета сам се трудио, на тугу и нервирање моје мајке Маре, да се спреим и положим, тј. поправим ове оцене. Код професора енглеског језика, Ивана Пандуровића, сам прошао, али код професорице математике, Аврамов Машинке, неславно сам пропао, што значи да сам понављао. Дошао сам кући утучен, на разочарање моје мајке Маре, али на радост оца Николе. Он ми је честитао и рекао: „Рекох ли ја теби да те чека црвена капица отправника возова и железница?“. Док сам ја у себи говорио, онако ојађен и осрамоћен, пред мојом мајком, која се бескрајно жртвовала, како за мене, тако и за брата Станка, да се ишколујемо, образујемо изађемо из ове сиротиње и постанемо људи: „Хвала Вам, другарице Машинка, што сте ме заслужно срушили на поправном, јер сам као ђак понављач упао у ново одељење са мојим годиштем (кренуо годину раније)“ и одлучио да променим своје понашање и свој однос према школи, као да сам се трансформисао из једног неозбиљног у озбиљног дечака, схвативши свет реално онакав какав он заиста јесте. Да ипак, по мене, не прође без казне потрудила се моја добра мајка Мара која

је, док сам негде био одсутан, избацила све моје стрипове на дво-риште, а то је била, у оно време, поприлична колекција. Све је то она полила бензином и запалила. Када сам све то видео био сам ужасно љут и готово изbezумљен, а она је стајала усправна, чврста и плакала. Оћутао сам и разумео је, јер она је једина подржавала моју љубав према стриповима и читању. Моја мати Мара била је у праву. Хвала јој!!!



*Невенка Добрићовски,
директорка Гимназије*

Најзад сам похађао школу са својом генерацијом, 1962. годиштем. Потрошио сам, ако се тако може рећи, „бонус” што сам кренуо у школу годину дана раније. И за ове две године општег образовања стекао сам нове пријатеље и другаре. Поменућу неке од њих јер то су моји Карловчани с којима и данас живим: Драган Кривичић-Кеза, Горан Станић-Гаргамел, Жељко Бркић-Брза, Бранислав Попов-Попа, сјајни музичар и гитариста Бобан Цефердановић-Шиптар, Жика Павловић-Кршкало, Синиша Трифунновић. У овом кругу налазило се не-

колико старијих другара који нису имали везе са нашом школом, али сам се са њима интензивно дружио пратећи по карловачким кафанама и биртијама њихову тамбурашку активност, користећи их за пријатна и угодна весеља. Били су то: Александар-Сале Борчански, први тамбураш у СФРЈ који је са својим тамбурашким бандом свирао рок хитове Азре, Хаустора, Дугмета, Парног Ваљка итд., Иван Керенац-Кепена, Ненад Вукасовић-Неша Клемпа, Здравко Станојевић и др.

Кренуо сам својом интуицијом у потеру и потрагу за знањем. Између осталог, и зато што нисам волео црвену капицу отпратника возова, нити било коју униформу. То напросто није био мој свет, није била моја судбина. Био је то први озбиљнији пад у мом животу који ми је дао подстрек да прво, и увек верујем самом себи. Била је то прекретница мог младалачког живота. Можда помало болна.

Веома брзо сам се снашао и својим трудом постао један од бољих ученика, па су ме чак, као ученика десетог разреда, изабрали за председника Омладине читаве школе. Директорица је тада била Невенка Добрињовски. Гимназија је била мој други дом. И када бих ушао у школу осећао бих духове бивших ђака и професора. Прихватили су ме. Био сам срећан, емотиван и заљубљив. И сам сам писао поезију, говорио стихове девојкама и бескрајно се радовао сваком новом дану. Притом, до данас нисам заборавио речи професорице Јованке Михајловић када су се на часу разредне наставе шалиле девојчице и дечаци како су несретни, разочарани или имају бубуљице, да нису лепа, разни комплекси, она, која је знала „Горски вијенац” и „Ђачки растанак” напамет, на све то би рекла: „Децо моја, свака младост је лепа, немојте је потрошити узалуд!”. Моје понављање је иначе условило, да уместо четири, проведем у Гимназији пет година, а волео бих да је моје школовање у Гимназији трајало и шест година. Касније, када сам почео да се бавим јавним радом, и када су многи злуради говорили да се ја стидим или да кријем да сам био ђак понављач, ја бих одговарао: „Наравно да јесам”, као што је био и један Иво Андрић. Недавно, приликом једне прославе у Чортановцима, мој брат од стрица Борислав Димић, са којим сам се након понављања нашао у истом разреду, мало припит покушао је да ме понизи у једном већем друштву. Пред свима је питао, притом рукама стишавши друштво, прилично гласно: „Јеси ли ти, Жарко, оно понављао први разред средње школе?”. Одговорих му прилично гласно: „Богме јесам!”. Публика ћути зачуђена. Ја га на то упитам: „Реци ми, Бориславе, где ти сада радиш?”. Он одговори поносно: „Пружам информације, кад који воз долази и одлази и колико касни.” Рекох му: „Боље би било да си и ти понављао, сада би барем носио црвену капицу отправника возова.” Тада је настао такав смех у друштву, да му очигледно није било добро. Оваквих и сличних смицалица било је напретек, али сам увек био, па и данас сам, уверен да је истина, а не лаж једини прави и исправан пут у животу сваког човека. У овом периоду мога школовања био сам изузетно активан у гимназијским секцијама, марксистичка, тј. политичка школа, коју је водио професор Зоран Мићуновић, а у којој су се истицали: Лазар Жолт, Марко Марков, Ненад Јовићевић, моја

маленкост и др. Интересантно је да је у двориште школе доспела са шупом велика каса-сеф са које смо имитирали глумца Стеву Жигона, који је у Београду пред студентима 1968. говорио Робеспјера. Мој старији другар, Лазар Жолт, још неки из „Мићунове политичке школе” и ја, некако пола у шали, а пола у збиљи, говорили смо о слободи, једнакости и равноправности, као јавни трибуни, инспирисани Че Геваром и Ивом Лолом Рибаром. Иначе нико од нас није био за промену тадашњег друштвеног уређења, већ за његово побољшање и више социјалне правде. Тако је један од „оштријих” говорника са касе био мој школски друг из разреда, а ускоро сам му био и крштени кум, Владан Миљковић, чији је отац Мојса Миљковић у то време био озбиљна политичка фигура тадашње СФРЈ. Тачније, као човек од каријере, испрва је био у неколико мандата председник Општине Бела Црква, затим потпредседник Извршног већа САП Војводине и као врстан правник био је један од представника САП Војводине у стварању Устава из 1974. године. Између мене и чика Мојсе владали су односи, колико се то могло у односу на године, искреног пријатељства. Он се као млад студент дружио са песником Бранком Миљковићем, а и сам је као млад писао поезију, тако да је волео песнике и радо је читао моје песме.

Од осталих секција, издвоји бих Историјску, коју је водила Анка Поповић-Смотриница. Посебно сам био активан и волео професора општенародне одбране и заштите Ристу Прентовића. Често сам га, као ученик, мењао на његовим часовима, учествовао сам и на такмичењу, екипно и самостално, освајао признања, добијао награде за најбољег историчара и почео интензивно да пишем. Своје прве текстове објавио сам у листу *Бранко* 1979/80. Текстови су били из историјске тематике. Писање, и уз писање сањарење, било је за мене откриће сасвим нових и непознатих светова, брзо сам се заљубљивао, а још брже одљубљивао. Свет жена, љубави и страсти постао је мој нови космос. Та енергија носила је бескрајне инспирације. Љубав је постала моје сунце. Љубав изнад свега. Ово грађење мог интимног света, тог невероватног космоса, препуног изненађења и радости сваке врсте траје до данас. Био је то важан период у животу сваког човека, то је буђење и откривање живота поплочаног разноврсним плочама и емоцијама. Али у суштини, ос-

новни стуб ове грађевине увек је била и остала породица. Неретко кад сам сâм, говорим наизуст Бранкову песму „Кад млидијих умрети”, да се не заборавим. Најважнија књижевна дела значила су ми и значе до дана данашњег, а то су: *Сеобе* (прва књига), *Дневник о Чарнојевићу*, коју сам прочитао бар 30 пута, сваки пут читајући као да је први пут, *Ламент над Београдом* и *Стражилово* неумрлог Милоша Црњанског. Заувек!

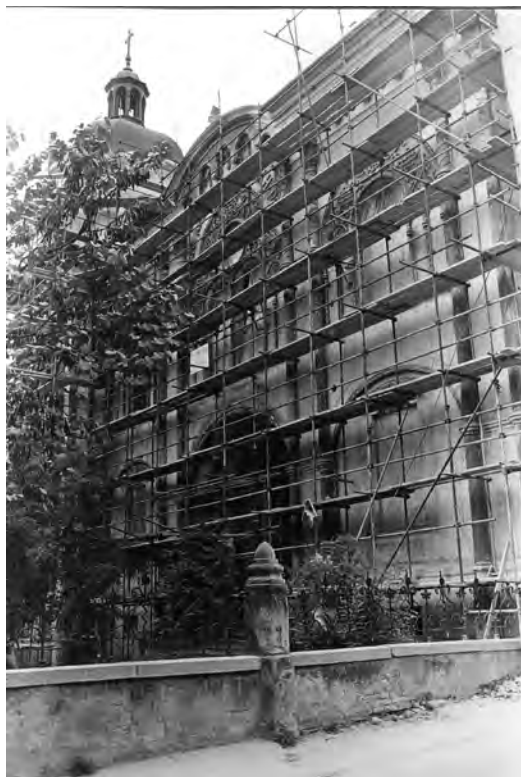
Наскоро је дошао дан, када је свако од нас требало да се определи на наредне две Шуварење усмерене средњошколске године. У Карловачкој гимназији било је неколико смерова: Преводалац, Инокореспондент, Библиотекар, Организатор културних активности итд. Без размишљања определио сам се, уз мали страх од латинског језика, за културолошки смер – Организатор културних активности. У претходних неколико година организовао сам у Карловцима рок концерте, мале изложбе нумизматике итд. Сматрао сам да могу пронаћи и препознати себе у овом смеру. Била је то генерација 1979/1980. Бескрајно сам био поносан, што ћу, за разлику од многих других усмерењака, свој средњошколски век провести у мени најмилијој и најдражој школи – Карловачкој гимназији (плус једна година). И данас, када уђем у моју школу опхрвају ме снажне емоције, а када зачујем химну карловачких ђака, са првим стиховима у њој: „Разгранала грана јоргована / красила је ону нашу ноћ”, тешко могу да суздржим сузе, јер кроз главу, као вихорови, веју радосни и срећни ђачки дани у мојој школи.

Захваљујући гимназијском професорском кадру, наше знање почело је нагло и позитивно да се шири. Наравно, не смемо сметнути с ума да је тада почела обнова и реконструкција школе и да смо ми, ђаци у деветом и десетом разреду, улазили у учионице у којима су се налазиле пећи на дрва и угаљ. Учионице су биле попатосане даскама и редовно премазиване уљем. У Свечаној сали такође су ложене оне две прелепе црвене пећи које и данас стоје као успомена на неко прохујало доба. Подруми су били препуни угља, а санитарни чворови тј. проходи, стајали су у линији на крају дворишта, према потоку. У дворишту је штрчала витка бела метеоролошка станица. У то време домар, а чини ми се и шеф спремачица, био је ђацима драг и увек духовит Гена Ђурђев. На сваком

одмору, оном дужем, од 15 минута, чекали су нас Јордан-Момче Гиговића и Азир који су нудили своје мекике, погачице и сендвич „на кришку леба”, а ми деца, неретко смо ишли у кафану „Дубокс”, у приземљу Чокићеве куће, где смо јефтино могли јести шкембиће, пасуљ, пљескавицу и попити сок, кокту или јупи. Првих година у Гимназији музичко образовање предавала је Катарина Ћирић-Петровић, коју смо сви звали Китика. Била је пореклом из две веома угледне карловачке породице. Мати јој је била из породице карловачких градоначелника и правника – Милић, а отац, Стеван Ћирић, потицао је, такође из угледне породице Кречаревић–Зубан–Ћирић. Стеван Ћирић се родио у Карловцима, основну школу и гимназију завршио је такође у Карловцима, дипломирао је историју и предавао у Карловачкој гимназији. Потом је ушао у политику, поставши карловачки градоначелник, да би се виноу до места дугогодишњег председника Народне скупштине Краљевине Југославије. Био је у браку са госпођом Милић, а најмлађе дете је била Катарина-Китика. Иначе, Ћирићи су били и врсни произвођачи вина, а посебно бермета. Рођени брат Стевана Ћирића, а стриц Катаринин, био је епископ Иринеј Ћирић, а однедавно и светац Српске православне цркве. Након рата, доста тога им је национализовано, па је старији син Иван отишао у САД где је, као врхунски хирург, оперисао и лечио елиту америчког друштва, међу њима и председника Џорџа Буша Старијег, и у Америци је, више из хобија, узгајао винову лозу и правио вина. Професорица Катарина Ћирић-Петровић, тада још увек млада, одисала је манирима, елеганцијом и племенитом лепотом, била је изузетно женствена, лепо се изражавала и умела је, поред садржајних предавања, да нас Карловчане уводи у свет класичне музике и да нас у том правцу прилично добро едукује. Редовно је, на часовима, пуштала плоче класичне музике, чији су аутори били композитори класичне музике, умела је нежно да заустави песму и да растумачи шта она носи у себи, а затим и време у коме су композиције настајале. Да би нам све било јасније, говорила нам је биографије композитора (Баха, Бетовена, Моцарта, Вивалдија, Чајковског...) и њихове судбине, и то се приликом оцењивања, морало знати. Понекад би села за клавир и нешто одсвирала. Учионица за музичко васпитање била је тик уз Свечану салу, с десне стра-

не, са прелепим погледом на трг и, што је било још чудније, у њој су били ормани препуни књига и сепарата из историје. Напросто сам обожавао ову учионицу, а и моју професорицу Китику, у коју смо ми дечаци, због њеног невероватног шарма, али и физичке лепоте, помало били заљубљени. Ликовно васпитање предавао је вајар Ратко Гикић, кога смо сви звали Рале, а књижевност нам је предавала његова супруга Вера Гикић, која ми је уједно била и разредни старшина други пут у деветом, и у десетом разреду. Био је то млади брачни пар који је становао у чуварском стану Свештеничког конвикта док нису подигли своју кућу у Карловцима. Професор Гикић није много говорио о свом предмету, тражио је да ђаци цртају, сликају, раде, и на основу тих радова нас је оцењивао, док је Вера заиста озбиљно приступала свом предмету, тражила је од ученика да доста читају и размишљају о програму који смо пратили тражећи наше одговоре на делове књижености које нам је предавала. Овакав њен однос према деци и књижевним делима омогућио нам је да на један критички и уметничко-вредоносан начин, ми ђаци сагледавамо, не само књижевна дела из прозе и поезије, већ и време и ауторе који су их стварали и носили.

Од старе гарде професора, који су били пред пензијом, дочекао нас је професор географије Радован Јованчић. Његова кућа се налазила преко пута Горње цркве. И лети и зими носио је слична сомотна одела са обавезном краватом, белом кошуљом и прслуком. На коленима на оделу и на задњици, као и на лактови-



Гимназија 1981

ма сакоа, било је од дужег ношења, све некако излизано. При руци је увек имао дужи, тањи прут којим би, у складу са темом, шарао по некој од карата, којих је у кабинету био огроман број, и смотаних и раширених. Било је ту на десетине глобуса разних величина, чак и једна представка Сунчевог система. Стари и огромни гимназијски ормани, у стаклу и са бравицама, били су препуни књига, а у дугим и тешким ладицама лежала је, тада још увек углавном сачувана, огромна минеролошка збирка. Нажалост, нова времена су ову јединствену и капиталну збирку претворила у самопослугу. Отицао је вишевековни труд незнано куд. О професору Јованчићу писао сам у својим анегдотама, јер он се, као врсни виноградар и винар, дружио са мојим оцем. Свакако једна од најинтересантнијих личности нама ђацима, био је професор физичког, Војислав Грујичић, популарни Груле, који се толико трудио да свој предмет постави на пиједестал значајних, у старој и славној Карловачкој гимназији, да је то за нас ђаке било помало и комично. Груле је увек био у спортској тренирици и патикама, око врата су му висиле штоперице, пиштаљке, а једина тема су му били спорт и спортски резултати. Опште техничко образовање предавао нам је Мирослав Функ, такође карловачки ђак. Завршио је гимназију негде уочи Другог светског рата и сви смо га памтили, иначе веома строгог, а у исти мах и духовитог, по матурском пану који је стајао на зиду, крај улазних врата карловачког Градског музеја где су се сви сликали у цилиндрима, па смо га звали и „Господин Функ”. Његова супруга, Злата Функ, предавала нам је физику, и важила је за строгу и „опасну” професорицу. Иначе, „строг” професор Функ утицао је на Злату да не буде сувише строга према ђацима. Њихов син Драгослав Функ „Фуле” био је наша генерација, иначе диван и добар пријатељ. Његов круг су били Стеван Грбић-Ћевка, мој комшија из Петроварадинске улице, Милорад Црнојачки-Гиша и Бранко Кукобат-Куки.

Иначе, у наглом подмлађивању школе, некако су штрчали професори филозофије др Сима Елаковић, родом из Дубровника, др Милан Младеновић из Београда, др Никола Живојин и др Јовић, психолог. Прва двојица ми нису предавала, али смо касније, током живота, на разне начине били повезани. Посебно сам био повезан са мени драгим пријатељем и великим заљубљеником у Карловце

и Карловачку гимназију – Симом Елаковићем. Друга двојица доктора предавали су ми и оставили, до данас, неизбрисиве утиске, а богме и утицаје, како на мој живот, тако и на потоње васпитање. На нас ђаке посебно је деловала једна, необично за ову школу, слобода мишљења, говора и дугих креативних разговора, посебно на већ поменутих секцијама. Одједном, схватио сам да смо се овде калнили, и као говорници, и као мали филозофи, пре свега кроз отворено и неограничено супротстављање мишљења, користећи знања која смо овде стицали из историје филозофије, социологије, историје и књижевности. Радост свима нама, или већини, били су долазак у школу и неизостајање са наставе. Имали смо одличне професоре и педагоге, како оне старије, тако и млађе. То су били професори: Зоран Мићуновић, Иван Финк, Радослав Даветић, Јован Станков, Владимир Копицл, Бранислава Панасијук, Дејан Сремчевић, Ристо Прентовић, Родић Славко, а од старијих: Анка Поповић-Смотриница, Невенка Добрињовски, уједно и директорица, Радомир Остојић-Цери, Марија Радуловачки и др.

Лоша страна ових кадровских промена, била је то што је већина професора, али и већина ђака живела ван Сремских Карловаца. Директори су такође живели, углавном, ван Карловаца, тако да се она, толико потребна, синтеза, заувек изгубила, а Гимназија је својим интелектуалним капацитетима изашла из оквира места. Једина тачка где су се понекад сусретали Карловчани, који су, немојмо никада заборавити, својим средствима подигли ову, тако важну, просветну институцију српског народа, јесте Свечана сала Карловачке гимназије у којој су се, нажалост ретко, одржавали културно-уметнички догађаји и где је део публике представљало карловачко грађанство, док су, као учесници, у јавном културном и уметничком животу Сремских Карловаца сасвим нестали професори и ђаци Карловачке гимназије. Ова синтеза и данас је неопходна, како за становнике, тако и за ђаке и професоре, да би се вратио тако потребан дух Карловаца, ђаковања, младости и радости и да би се, најзад, обновио култ Бранка Радичевића.

Да подсетимо, прве две године у новом средњошколском образовању обезбеђивале су заједничко средње образовање, а потом су се ученици опредељивали за будуће професије да би, након завр-

шетка четири године средње школе, ученици стицали одређени ниво образовања са којим су могли да се запосле или да наставе даље школовање на универзитетима. Ове нове токове у средњошколском образовању у Карловачкој гимназији, између осталог пратио је и ђачки лист *Бранко* који је помогао у развијању свестраних личности ученика. Гимназија је ишла са својом реформом, али и материјалном обновом у сусрет стодеведесетогодишњици од свог оснивања. Школа је била у скелама, радници су пролазили кроз ходнике, провлачили радијаторе кроз учионице, разбијали патосе, бацали старе пећи на дрва и угаљ, љуштили зидове, кречили, постављали санитарне чворове, уносили паркет итд. У овом свакодневном хаосу, нажалост, није се водило рачуна о имовини, оној вредној, коју је Карловачка гимназија сакупљала вековима. Ђаци су износили раритетне књиге, старе глобусе, старе уређаје из кабинета за физику и хемију, лупе, огледала, направе, већ смо помињали збирку минерала, велику збирку препарираних животиња које су стајале у огромним орманима расутим по ходницима и учионицама. Тек нешто је спасено и касније предато безусловном Градском музеју. Само захваљујући професорима „старе гарде” сачувана је стара Спомен-библиотека, збирка географских карата и нешто слика. Остало је отишло у неповрат, што преко гимназијског ђубришта, што крађом. Сигуран сам да овакву штету у овим размерама нису нанеле ни усташке власти. Ипак, обнова је довршена, школа је у својој функционалности унапређена, а дух Карловачке гимназије остао је у њој, јер то се, на сву срећу, не може реновирати, нити окречити.

Како смо одрастали, и поред социјалистичког система у ком смо живели, у Карловачкој гимназији јављали су се, тек у зачетку, и други политички покрети. Један од тих носилаца новог размишљања и новог времена био је и професор др Милан Младеновић из Београда, који је око себе окупио групу ђака старијих разреда, који су били присталице ових његових, да их тако назовемо, идеја против система. Један део те групе били су уметнички ствараоци који су се појављивали на страницама листа *Бранко*. Ја лично са њима сам имао један краћи сукоб као тек изабрани председник Основне организације Савеза социјалистичке омладине Карловач-

ке гимназије. Ову дужност сам преузео од претходног председника, моје старије другарице Татјане Ђурић, која је била ћерка мојих наставника из основне школе, Јованке и Душана Ђурића. Дакле, тај сукоб се састојао у следећем: после неколико састанака Председништва, схватио сам да нема печата, као ни банковне књижице јер је тада Омладина имала некакав годишњи буџет на располагању. Убрзо сам схватио да се и печат и банкарска књижица налазе код ученика окупљених око професора др Милана Младеновића и да они немају намеру да ми их, у складу са законом и статутом, предају. Без размишљања, иако онако прилично наиван, тражио сам пријем и отишао код моје директорице Невенке Добрињовски и писмено поднео оставку на функцију председника Омладине склонивши са себе на тај начин било какву могућност да сам трошио новац и учествовао у некаквим малверзацијама. Директорица је разумела овај мој чин, иако јој није било баш пријатно, да би се касније заиста испоставило да је било разних злоупотреба овог новца. Иако сам по природи борац, схватио сам да је оставка врло важан и моралан чин када су у питању јавне ствари и дужности.

Карловачка гимназија генерација 1979/80. културолошки смер

За свој избор у усмереном средњошколском образовању, наравно да сам изабрао, како сам већ поменуо, Културолошки смер, тачније, струку Организатор културних активности. Тог лета био сам у Лици, најзад након пар година. То летовање било је моја интимна велика награда и признање саме себи за успехе које сам постигао у школи. Летовали смо у Сутомору, код очеве рођене тетке, која је са очевим ујаком Миланом Продановићем имала лепу викендицу, истина мало подаље од мора, у подножју старе турске тврђаве Хај-нехај. На мору смо, поред очеве тетка Милке Продановић, боравили: најмлађи очев брат, мој стриц Маринко, очев брат од тетке Славко Ђумић са супругом Миланком, ћерком Наташом и сестрићем Сашом Гајином, моја мајка и ја. Први пут смо летовали на мору. Било је то летовање за памћење, па смо чак путовали пругом уског колосека, поред Дубровника, на луку Плоче, па даље, према

црногорском приморју, према Сутомору. Са једном пријатном нервозом и неизвесношћу очекивао се и први школски дан у Гимназији. Претходно је на школској табли изашао списак, и на њему је било и моје име. На списку мог одељења препознао сам два имена која сам знао из Карловаца: Љубицу-Бубу Богичевић, Иванку Клем и Љиљану Петронијевић. Остали су били непознаница и скоро сви су били из Новог Сада. Тај дан памтим зато што сам се, углавном, нашао у непознатом друштву, а том приликом сам сео поред човека кога сам први пут видео тада у животу, Предрага Веселиновића Пеђе, са којим ћу се, после завршетка школе, и окупити. У разред је, затим, стигао млади, симпатични и образовани професор филозофије Иван Финк, са дневником. Представио се као наш разредни старешина и извршио прозивку разреда. Док је он вршио прозивку разреда, у учионицу су ушла два окаснела будућа ђака, у школи и животу до данас нераздвојни, Дарко Зорић и Жељко Голубовић. Већ тада, тог првог школског дана, који је био некако необавезан, ја сам им послужио као неформални водич и искусан ђак ове школе с обзиром на то да сам уз моје другарице овде завршио опште образовање. Та жеља свих нас за освајањем знања и светова већ у зрелом пубертету осетила се као истинска и јединствена атмосфера другарства, пријатељства и љубави која, ево траје, и након деценија, до данашњег дана. И поред животних изазова, невоља, болештина и смрти остао је да траје „славни” К-А разред.

Ову „екипу” или одељење сачињавали су: Бајић Љиљана, Бера Биљана, Бечелић Јованка-Јока, Богичевић Љубица-Буба, Веселиновић Предраг-Пеђа, Воргић Марија, Голубовић Жељко-Голуб, Димић Жарко, Драганић Гордана, Ђурковић Валерија-Вали, Жигић Весна, Зорић Дарко-Ликота, Јовић Јелена, Кеџман Лука-Кенгур, Клем Иванка, Књиџар Маја, Лазић Снежана-Ђикуша, Мандић Бранка, Милутинов Велибор-Веца, Миљковић Владан-Дунав, Молнар Александар-Моча, Николић Зора-Политика, Павков Љиљана-Љики, Петковић Весна-Ћоми, Петронијевић Љиљана-Петроније, Попадић Исидор-Иса, Ракић Александар-Гумени, Ракић Милан-Миша, Самарџић Светлана-Цеца, Феле Сања, Цветковић Слободан-Цвеле, Ђурчић Тешан-Теша, Штефановић Вера-Мачак, Когој Мирјана-Мира и Чекеревац Споменка.

Од првог дана трајала је ова пријатна атмосфера у којој се развијало јединствено и, за то време богато и радосно, ђаковање. Овај разред је, већ тада, постао прави пример какви треба да буду, како да се понашају и воле своју школу карловачки ђаци. Безброј анегдота, радости, догађаја и доживљаја, ђачке шале и наравно прве љубави, прва пијанства, прве туге и тешења. Све смо то интензивно проживљавали у ове две школске године, па је било предлога и да колективно, као разред понављамо, да будемо још једну годину заједно. Да смо ову, нашу младалачку идеју остварили, ја бих заиста постао један од дуговекијих ђака Карловачке гимназије и сигурно бих био уписан у историјске анале ове школе.

Наравно да ћемо овом приликом поменути и професоре који су нам предавали, а без којих ова слика нашег ђаковања не би никада била заокружена. Па тако, предавали су нам: Марија Радуловачки – дактилографија; Војислав Грујичић – физичко васпитање; Дејан Сремчевић – математика и информатика, иначе и кошаркашки тренер у Гимназији; Рале Гикић – ликовно образовање; јединствени Јован Станков – социологија, који је нас ђаке кажњавао тако што смо, ако закаснимо на час, или ако нисмо били спремни за одговарање, морали пред свима да отпевамо неку песмицу; др Николић Живојин – психологија, који је радио у неколико школа. Притом, оженио је млађу жену и био је хронично уморан и неиспаван, па сам га понекад мењао на часовима док је он дремао. Ускоро сам сазнао, од моје стрине Миланке Ђумић, која је била секретарица генералног директора „Новкабела”, како ме код ње хвали извесни „чикица”. Испоставиће се да је то мој професор Живојин Николић који је вршио истраживања тзв. радничке психологије у фабрици. Један од сигурно најпопуларнијих професора у доба мога школовања био је пример и узор нама ђацима, „револуционар”, професор историје Зоран Мићуновић, иначе карловачки ђак. Завршио је тадашњу Учитељску школу и учествовао као студент у шездесетосмашким догађајима у Београду. Волео сам га као професора, а касније и као пријатеља. Био ми је узор у много чему. Професор ОНО и ДСЗ, а касније и психологије. био је непревазиђени приморски Црногорац Ристо Прентовић, изузетан педагог, пример борбе и упорности. Иван Пандуровић нам је предавао енглески језик, био

је пореклом из Бачког Градишта и познавао је рођаке Александра Ракића-Гуменог и моје, тако да смо код њега имали мало „кредита” јер он је био озбиљан професор и одличан зналац енглеског језика са којим сам се раније сусрео на поменутом поправном испиту у првој години. Професор физичког за девојке била је Мирјана Батут. Иван Финк, наш разредни старешина, предавао нам је филозофију и логику, одличан педагог и зналац. Карловачка гимназија је за њега била тесна, сигурно је да му је место било на неком факултету, а зашто је остао овде, биће да је по оној карловачкој „био тешка дупета”. Са њим смо, ми ђаци, пошто је он био млад професор, тек нешто старији од нас, у свему налазили заједнички језик, па смо као разред, славили његов рођендан код њега у стану.

Млади професори постали су доминантни и у сасвим новим предметима које смо ми, као ученици културолошког смера имали. Ту су се посебно истицали млади професори-приповедачи: Радомир Дабетић и Славко Родић. Радомир Дабетић предавао је пословање културних институција, уједно је био и главни и одговорни уредник *Бранка*, листа ђака и професора, али и даровит писац, по основној вокацији професор српскохрватског језика и књижевности, коме је, по мом мишљењу, Карловачка гимназија била тесна, као и Ивану Финку. Ту је и професор масовних комуникација, по вокацији политиколог, Славко Родић-Роки, такође даровит писац и наставник модерних схватања у дружењу са ђацима, што су му многи замјерали. Латински језик предавала нам је тада млада, симпатична и рекао бих наивна Лада Јагушт, ћерка познатог диригента Младена Јагушта, која је била удата за Арапина – Либанца. Необичан, али кључни предмет за наш смер, систем и организација културних активности, предавала је млада и елоквентна професорица, савремених схватања, Бранислава Панасијук. Моја професорица, и из претходног периода општег образовања и разредни старешина, Вера Гикић, предавала је савремено културно стваралаштво. Директорица школе и даље је била сјајна Невенка Добрињовски. Цео наш разред улазио је у школу као у храм. Нови, необични предмети на смеру пружали су нам шансу да размишљамо слободно, да читамо много и да отворено дискутујемо о свему са нашим професорима. Притом, обавезна школска пракса била је посета позориштима у Ново-



Омиљено место на риболовачкој „Чарди“ на Дунаву, II К-А разред

ма Саду, ликовним изложбама, књижевним вечерима и концертима. Били смо млади и препуни енергије. Убрзо сам навикао моје другаре на Сремске Карловце и живот у њима. Тада је поред пепси-коле и кока-коле у нашем друштву доминирао шприцер, онај тањи, и пиво. Организовао сам кување рибље чорбе на карловачкој чарди, дружење на Стражилову, многобројне журке и дружење по граду Новом Саду. Лагано су се стварала пријатељства, свих заједно, и понаособ, која ће остати и трајати за цео живот. Цела школа била је једна велика кошница младости и рада, али и љубави. Ишли смо на свега две екскурзије, и ту смо се сви из школе упознавали, посебно ми културолози, са преводилачким смеровима, које су похађале најлепше и најзгодније девојке у „региону”. Ту су се рађале љубави и пријатељства. Бити карловачки ђак или ђак Карловачке гимназије и данас је остао синоним за лепоту, радост и ђаковање. Други К-А, генерација 1979/80. састаје се, не периодично, већ сваке године, петком, задње недеље маја. Слично и још чешће дружила се у Београду група карловачких ђака из генерације Дејана Медаковића. Никако не треба

сметнути с ума посебан осећај уласка у Спомен-библиотеку Карловачке гимназије и боравка у њој. Међу нама ђацима кружила је, готово митска, прича како је овде своје ђачке дане и летње распусте, уз подршку своје професорице Теодоре Мајице Петровић, трошила такође знаменита ученица Карловачке гимназије Вида Огњеновић. Овде, у тишини прелепог амбијента, у слојевима времена и царства знања, где сте могли додирнути и читати књиге из библиотеке Бранка Радичевића. Иначе, да подсетимо, директор гимназије у Бранково време били су учени Јаков Герчић и једини значајан хрватски писац тог времена Илија Округић-Сремац.

Након Спомен-библиотеке, срце и душа Карловачке гимназије, готово као свето место, била је Свечана сала, прелепо украшена, са бистама њених оснивача и за саму зграду заслужног патријарха Германа Анђелића. Архитекта Гимназије био је Мађар Јулијан (Ђула) Партош, који је, када је добио посао, скоро целу годину обилазио средњовековне српске манастире у којима је налазио инспирацију за овај подухват и, као што видимо, по прозорима и улазним вратима школе у свему доминира Студеница. Иначе, Ђула је тако пројектовао Свечану салу да је строп био урађен, због акустике, песком увезеним из далеке Африке, а Сала и данас, као и некад, слви за једну од најакустичнијих дворана у Србији. Вредно би било поменути да је на конкурс, који је такође расписао патријарх Георгије Бранковић, за изградњу новог Патријаршијског двора, такође конкурисао мађарски архитекта Ђула Партош са, мени лично прелепим, архитектонским решењем које се и данас чува у Архиву под управом САНУ у Сремским Карловцима. Патријарх се ипак определио за идејно решење свог „кумчета”, архитекту Владимира Николића који је у Карловцима оставио неизбрисив траг, па је тако, поред Двора, пројектовао Палату црквено-народних фондова, данас Богословија, Богословски семинар, Палату „Стефанеум”, Свештенички конвикт и зграду основне школе. Додао бих да је на мене посебан утисак оставила мала просторија кабинета за историју која је била препуна старих географских карата и ретких књига из историје. Кључ овог кабинета био је код професорице Анке Поповић, која би ми га, на моју молбу давала, како бих могао да гледам, разгледам и читам, шта

ме је већ занимало. Кабинет се налазио на спрату, с леве стране од улаза у Спомен-библиотеку.

Заиста би било потребно исписати странице и странице свакодневних догађања у школи и ван ње, али то ћемо оставити за неко друго време.

Дошао је и дан матуре. Ми ђаци смо, у договору са професорима, узели или добили неке теме. Ја сам, што је било за очекивати, тему узео код мог омиљеног професора Зорана Мићуновића, а гласила је: „Историја штампарства и издаваштва у Сремским Карловцима”, и неким случајем, овај рад сачувао се код мене до данас, истина без прве, насловне и последње странице. У уводу матурског рада написао сам следеће: „Узимајући ову тему за матурски рад желео сам да искористим предмет масовних комуникација, ради обједињавања теме развоја штампе у Карловцима која је веома богата и значајна...”

И као какав усуд, цео живот посветио сам изучавању прошлости Сремских Карловаца. Матурско вече одржали смо, као што је и ред, на Бранковом чардаку, на Стражилову. Посебно драг гост те вечери, била је наша директорица Невенка Добрињовски која је у тој кишовитој вечери са својом „пеглицом” склизнула с пута у жарак, тако да је један део вечери био посвећен вађењу „пеглице”, што је и успешно завршено. Приликом овога „ђачкога растанка” било је и суза, обећања и пољубаца. Растанак се примакао, ми мушки смо већ добијали позиве за служење војног рока, а сви заједно смо спремали заједно одговарајућу документацију за упис на факултете.

Упис на факултет

Као што се и очекивало, одлучио сам да упишем Историју на Филозофском факултету у Новом Саду иако ми је кроз дружења са кустосом Градског музеја у Сремским Карловцима стварна жеља била да упишем Археологију на Филозофском факултету у Београду. Та моја жеља није била од јуче. Напросто, поседовао сам и интуицију и инстинкт за истраживање и трагање давно скривених и несталих времена и светова. На ту моју жељу мој

отац Никола, врло строго је одговорио: „Ем је требало средстава за школовање у Београду, ем ти желиш да постанеш гробар”. И тиме је моја жеља да постанем археолог запечаћена. Одмах сам се окренуо припремању документације за упис на Историју на Филозофском факултету у Новом Саду, где је у програму стајало да ће нам академик Богдан Брукнер држати два семестра археологије. Испоставило се да ништа не може проћи без проблема, који се десио због опроштајног нововалног концерта нас матураната Карловачке гимназије. Када сам, након успешног организовања ликовне изложбе, организовао и рок концерт у подруму, где сам био у улози певача без слуха певајући песму „Нећу у СКЈ...”, забибрио себи јединицу из владања, угрозио сам своје бодовне шансе за упис на Историју. Само захваљујући бодовима које је носила Диплома „Светозар Марковић” и наградна признања из ОНО и ДСЗ, скупио сам неопходне бодове и као претпоследњи на листи уписао Историју. Добио сам толико жељени индекс и са неколицином, мени драгих другара и другарица, отишао у већ добро познату рођачку викендицу у Сутоморе, на море сад већ познатом пругом Београд–Бар.

У Сутомору смо се сјајно провели јер ово викенд-насеље, звано „Хај-нехај” настањивале су, углавном, породице интелектуалаца и угледнијих Срба са Косова и Метохије, из Косовске Митровице и Приштине. Како смо, у карловачком стилу, дању спавали, а ноћу се проводили, пили и свирали, скренули смо изузетну пажњу на себе, поготово млађе популације, па је неко раширио глас да је овде смештена рок група Идоли из Београда, тако да смо у неколико махова, у ових 15 дана, имали посете локалне полиције. Био је ово весео раскид са младалачким данима и незаборавним ђаковањем у нашој Карловачкој гимназији, а почињао је озбиљнији живот и већ смо бројали дане кад ћемо отићи на одслужење војног рока и након тога започети озбиљну фазу наших живота.

Војска

Након пунолетства сви мушкарци били су позивани на регрутацију да би проверили здравствено и физичко стање регрута и на тај начин му одредили будући ВЕС, или у ком роду војске ће служити војни рок. Код мене су открили да слабије чујем на десно ухо, прогласили ме ограничено способним, што је мене прилично заболело, и одредили род – пешадија. Тада су сви сањали да ће служити војни рок у ауто-јединицама, бесплатно полагати за аутомобил, аутобус или камион, други су желели да буду „специјалци”, извиђачи, падобранци, граничари... А трећи су опет желели, они који у цивилству нису завршили ни школе, ни занате, да буду примљени за куваре, коваче, разне радионичаре итд. На основу индекса, одслужење војног рока нам је одређено на трајање од 12, уместо од 15, месеци, а ко у року од 2 до 3 године не би уписао студије, враћао се на мучно дослужење војног рока од три месеца. Причали су они који су то доживели, да је тај повратак био мучан и тежак као робија. Наравно, било је и оних који су по сваку цену желели да избегну служење војног рока. Углавном је то била популација регрута из великих градова, који су ушли у сфере тзв. модерног живота. То је све почело да осликава очигледне слабости, као и морал тадашњег друштва. За место одслужења мог војног рока одређен је Зајечар где никада нисам био до тада, па чак ни у том крају Србије. Након „опроштајног” које је организовао мој отац Никола, отац ме је, поносан, отпратио на железничку станицу, са нешто новца и торбом са вешом и прибором за личну хигијену. Оно што ћу памтити целога живота јесте да је, док смо силазили низ Пивару, преко мостића, ка железничкој станици, једини пут у животу преда мном заплакао и на опроштају ме срдечно изљубио. Мени је то било чудно и оставило је на мене дубок утисак. На станици у Зајечару већ су нас сачекали дежурни војници и повели у касарну и, као некада у гимназији, били смо распоређени у одељења, водове, чете и на крају смо сви постали саставни део Зајечарског батаљона. Командант батаљона био је Албанац Тахири Земај, а командир чете поручник Радослав Пауновић, који ме је, ликом и стасом, подсећао на мог професора из Карловачке гимназије Зорана Мићуновића, а и био је старешина тог „шмека”. Овде је била



*Жарко Димић – војска
(фото Бранко Балетић)*

*Касарна у Зајечару
С лева на десно: Идриз
?, Дамир Кантура,
Бошко Просјеница–
Брча, Мустафа ? Десно
иза: Зоран Јарњевић*



Жарко Димић – војска

Југославија у малом, с једном необичном и приметном чињеницом, да је већина војника била албанске националности. Овде сам први пут сусрео Хрвате из Загоре, Словенце из Марибора и словеначких села, Македонце, праве Београђане, и оне тек досељене који су били у константном сукобу са њима. Први пут сам видео и сусрео сасвим неписмене људе, а затим и регруте-војнике који нису знали реч српског. Тада сам схватио како је изгледао ланац команде приликом напада сила Осовине на Краљевину Југославију, о чему ми је причао мој деда-стриц Станко Димић, учесник тих догађаја који је рат провео у немачком ратном заробљеништву. Као и тада, тако и сада, био сам уверен да ово не може да опстане. Отпочели су, за неке тешки, за мене лепо и необични војнички дани. Као град, Зајечар ми се допао. Били смо смештени у касарне и војно-географске просторе Краљевине Србије, ту близу границе са Бугарском. Поред необичних људи које сам упознао из свих крајева бивше Југославије, хтео – не хтео, са њима сам делио и добро и зло. У међувремену сам и пропушио. Приликом првог одласка у град, имајући слободног времена, након вежби и осталих војно-касарнских активности, бацио сам се страшно на посао који сам одувек волео, а то је читање. У једној зајечарској књижари купио сам две књиге, и то Микенски свет од Џона Чедвика и књигу *Љубави српских писаца*. При себи сам увек имао свеску или тефтер тврдих корица где сам записивао своја опажања, а највише поезију. Био сам заљубљен у Новом Саду, слао сам на десетине писама. У касарни сам затекао и неколико познатих људи, Бошка Просеницу-Брчу из Новог Сада, који је био друг из детињства мог пријатеља Предрага Веселиновића, сусрео сам ту и стару џомбу из Карловаца – Мирка Шарића, познатог планинара и, наравно, упознавао сам и стицао нове пријатеље, као што су Дамир Кантура, Аљо Исић и Ријечанин Јосип Гргинчић. Касарна је била стара, па смо се често у октобру и новембру, не купали, већ прали косу на чесми живе воде у дворишту. Чудну менталну прекретницу доживео сам, када ми је, у знак захвалности, дао поклон, јер сам га заштитио од разгоропађеног и безобразног Шиптара, један до тада повучен и тих војник из Београда, Горан Матељак, кога сам звао „Калигула”, зато што је носио наочаре велике диоптрије. Он је био рођен у Бомбају као син југословенског дипломате, док сам ја био рођен у Инђији,

али је у војној књижици стајало „д”, уместо „ђ”, па су сви мислили да сам и ја рођен у Индији, а ја нисам то нијекао. Пошто сам био и тада, као и сада, прилично спадало, једном приликом су ме и припадници војне службе звали на разговор. Калигула ми је на поклон, у знак захвалности, дао књигу са посветом. То је била књига Дневник о Чарнојевићу Милоша Црњанског, за коју сам наравно знао, али сада сам је по први пут озбиљно читао, и то читање траје до данас.

Друго полувреме, након обуке од шест месеци мога војевања одслужио сам у Нишу, у касарни „Пантелеј” где сам у централном магацину и перионици за Нишки војни округ, са цивилима пеглао веш и бројао гаће и кошуље. Када сам уредно отпуштен из војске, недељу дана раније пре отпуста, мој брат Станко и стриц Мирко донели су ми из Трста нову тексас левис кошуљу са седефастим дугмићима, левис фармерице, док сам ципеле купио сам у Нишу. Ујутро сам купио возну карту и, чекајући повратак, провео време на клупи, поред Нишаве, размишљајући о свој озбиљности живота који је преда мном. Чинило ми се да је један важан период завршен.

Факултет

Долазак на факултет обележен је радосним сусретима нас војника који се нисмо видели годину дана због одслужења војног рока, а затим и сусретима са другарицама из Карловачке, које су сад, на студијама, годину дана биле испред нас. Као и увек, окупили су нас, целу прву годину Историје где нам се обратио симпатични професор историје, тада асистент академика Славка Гавриловића, Васо Војводић, пожеливши нам добродошлицу. Међу колегама памтим имена, са те прве године, прво Јована-Јоцу Илића, из Карловачке и основне школе са којим сам се растао у деветом разреду, а сад се он након уписа прве године Правног факултета, пребацио на Историју. Памтим затим и следећа имена: Славица Перковић-Перка, Драгана Бенић, Золтан Ћере, Горан Латинковић, Биљана Шимуновић, Душица Јуришбашић, Родољуб Ђиновић, Пера Аврамов, близанци из Кузмина, Зоран и Слободан Радовановић и стара студентска легенда „Топола”.

На Филозофском факултету било је неколико генерација ђака Карловачке гимназије, али и доста колега студената са стране. Одмах се ту формирала и група нас студената, песника, филозофа и „револуционара” са разних страна, а окупљали смо се око студентског књижевног листа Филозофског факултета који се звао *То јест*, који су, неколико година пре нас основали Ненад Грујичић, Селимир Радуловић и други, под утицајем, тада уредника часописа *Поља*, негдашњег студента књижевности и песника Јована Зивлака. Ми, „бруцоши” са разних катедри, наставили смо ту традицију. Истакнути су били студенти са Катедре за марксизам Небојша Кузмановић, родом из Боботе у Хрватској, Љубиша Деспотовић, са Катедре за књижевност Сава Дамјанов, Зоран Ђерић, Владислава Гордић, Даница Зеленовић, Саша Радоњић, Душан Патић, моја маленкост и многи други. Ова генерација, потврдиће се, ево већ данас, била је одлично семе за стваралаштво и развој културе и науке у срединама из којих су потицали. Наравно, углавном су се сви вратили у места из којих је њихова мисија и започела, а то су, углавном, Нови Сад, Сремски Карловци, Бачка Паланка, Кикинда. Од наших професора који су најзаслужнији, што се мене лично тиче, истакао бих академика Славка Гавриловића, проф. др Николу Гаћешу, академика Чедомира Попова, проф. др Ксенију Марицки-Гађански, проф. др Петера Рокаија, проф. др Душанку Динић-Кнежевић, проф. др Богумила Храбака, проф. др Ранка Кончара, проф. др Александра Касаша, академика Богдана Брукнера и др., као и велике пријатеље са Катедре за историју Милана Дрчу, Јелену Колаковић и кума Саву Живановића.



*Чланска карта
студент сервиса*

Поштовани читаоци, у припреми је и трећи наставак који ће обухватити моју борбу за културну и духовну обнову Сремских Карловаца од 1986. до 2023. године. Такође молим драге читаоце да не замере ако сам нечије име испустио или заборавио, јер признаћете, сећања су сасвим приватна ствар, а када се објаве постају јавна.

Захвалио бих се мојој породици и мојим сарадницима на подршци, а посебно колегама Жељку Жарковићу и др Небојши Кузмановићу који су омогућили да се други део књиге *Сећања* појави пред читаоцима у оквиру *Предисловља*, друге књиге *Прилози за историју Сремских Карловаца*.

У Сремским Карловцима, др **Жарко Димић**
22. јули 2023. године



Генерација историчара

Турски дефтер за Сремски санцак из 1566/1567.

– део дефтера који се односи на Карловце –

Турски дефтери су неретко најдрагоценија сведочанства, тј. писани извори за историју српског народа под османлијском влашћу. Када се ради о Карловцима они су за период од прве половине XVI века па до коначног протеривања Турака из ових крајева (Карловачким миром 1699) више него од изузетног значаја, посебно када је у питању обнова града који је срушен и попаљен 1521. године након чега долази до наглог подизања. Карловци су се, као и читав Срем, у периоду од 1529. до 1541. године потпуно опоравили од ранијих ратних пустошења и при томе постали највеће српско насеље под турском влашћу.¹

Дефтери² су савремене званичне благајничке књиге турске управе, војне и цивилне. Знање за вођење ових књига у Турској је стицано у посебним школама које су се налазиле у Цариграду. Биле су то школе за рачуноводство и рачуновође, који су се звали дефтердари (тефтердари). Порезничку службу вршили су углавном муслимани. У нашим земљама се као порезници, мада ретко, каткада срећу и Јевреји.³

Први попис Карловаца налазимо у Тапи дефтеру бр. 437 који потиче из 1545/1548. године, тада су Карловци имали 547 хришћанских кућа, од тога 86 удовичких. Занимљиво да у овом попису у Карловцима нема муслиманских шехирлија. Становници су огром-

¹ Бранислав Ђурђевић, *Карловци – највеће српско градско насеље у шеснаестом веку*, Политика, 1, 2, 3. јануар 1957, бр. 15677.

² Дефтер или тефтер (грч. *diftira*, тур. *defter*) бележница, списак, записник; рачунска књига; трговачка књига примања и издавања.

³ Жарко Димић, *Сремски Карловци – страни путници и путописци кроз векове*, Прометеј, Нови Сад, 2017, стр. 165–167.

ном већином Срби, са нешто Мађара и пет циганских кућа. Карловци су тада, по овом дефтеру имали пет махала, итд.⁴

Ово смо навели ради поређења са Сремским дефтером из 1566/1567⁵, чији део о Карловцима овде објављујемо.

У то време Карловци су се налазили у Петроварадинској нахији, једној од 16 нахија Сремског санџака. Поред Петроварадина, као седишта нахије, варош Карловци су били највеће место. Осим њих, овој нахији припадала су и следећа села: Ново Село, Каменица, Воросово, Буковац, Думбово, Сентић, Андријево, Лединци, Бечин и Рим. У њој су били и манастири Свети Арханђел, у близини Воросова и Врачеви, код Раковца.

У наставкуу следи извод из Сремског дефтера из 1566/67. године, који се односи на Карловце.

Варош Карловци са пустаром Андиријева и Дивош, раније припадали Варадину.

Кнез Субота Ђурађ, спахија Тодор-ага (за пустаре које му припадају плаћа 120 акчи), Јован-ага Тодоров брат, спахија Стеван-ага. Цветко Петар, Павле Радосав, Радосав Стојан, Радица Владислав, Дмитар – ракиција, Андрија Стеван, Миладин.... (?), Томаш – златар, Јован Славић, Јован Дадић, Јован Михајло, Стеван Лука, Станко Јурко, Вранеш – ковач, Михајло – калуђер, Ђура Диван, Никола Јован, Јован Стеван, Пантелија Која, Јован Вук, Петар Милош, Ђурко Будић, Дмитар ... (?) Јован Никола, Павле – калуђер, Никола Гунета, Дмитар Петар, Петко Милатић, Вук – кожухар, Никола – поп, Стеван Радица, Вукосав Козма, Павле Пирија, Јаков Дмитар, Ђурађ Лазар, Радосав Брајан, Вук – кожухар, Марко – досељеник, Јован Обрад, Радован – ковач, Михајло Петрић, Бојко Никола, Радо Брајан, Никола Мојић, Дамјан Радосав, Стеван Петар, Лазар Никола, Ђурађ Петар, Ђура Бејанац, Бун Козма, Никола Петар, Петар Тодор, Добрашин Јован, Дмитар Стеван, Цветко Дмитар, Јован Ђу-

⁴ Жарко Димић, *Овде живе Срби, Страни путници и путописци о Сремским Карловцима од друге повине XV до прве XX половине века*, Сремски Карловци, 2001, стр. 126.

⁵ Bruce McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Defteri*, Ankara, 1983, стр. 166–171.

рић, Козма – ракиција, Пантелија Стеван, Јован Вилак (?), Стеван – поп, Јован – поп, Ђура Дијак, Стеван Ловрић, Стојан – старац, Јован – ковач, Петар Чолан, Михајло – калуђер, Петар Обрад, Томаш Никола, Васиљ Стеван, Никола – досељеник, удовица Јована, удовица Тодора.

Укупно: 71 домаћинство, две удовице, један кнез и један управник.
За цркву у махали плаћају 80

Махала Вук Милован

Петар Микац, Вучко Токо (?), Петар Вукашин, Марко Штитар, Угрин Бертолан, Никола Миливој, Живко – чизмар, Петар Богоје, Никашин Љутица, Јован Кузмић, Лазар Петар, Милић Радивој, Илија – поп, Михајло – досељеник, Петар Јован, Вук Братић, Дража – досељеник, Живко Старчевић, Јован Јелић, Марко – чамција, Миладин Радица, Дмитар – досељеник, Петар Радохна, Јован ... (?), Стеван Јаков, Стеван Леповац, Иваниш - шокац, Мишка Угрин, Стеван Раша, Петар Стеван, Михајло Вук, Јован ... (?), Ђурађ Павле, Јован Петар, Манојло Цветко, Јован Никола, Јован Вашар (?), Дмитар Јован, Петар Павле, Петар Матић, други Петар Павле, Ђурађ Марић, Никола Милин, Павле – поп, брат попа Павла (за ораницу плаћа 80, а за орање од једног дана 7), Ђурађ Рекалчић (?), Лукач Јован, Јован Диван, Матеј Радман, Ђурађ Томовић, Ђока Вукосав, Петар Тврдош, Јован Пирија, Стеван Драган, Нован Павле, Стеван Цветко, Петко Никола, Ђурађ Михајло, Ђурађ Дамјан, Томаш Маргић, Јован Беланчић (?), Никола Радица, Вук Цветко, Петар Михајло, Никола Којин, Радица Јован, Марко Барачић, Стеван Петко, Стеван Лацко, Иштван Рачић, Ђурко Милајић, Ненад Вукман, Михајло Никола, Добрица Бојко, Марко Станиша, Томаш Козман, Цветко Никола, Петар Обрад, Радоња Јован, Стеван Радоња, Петко Радман, Петар Тодор, Никола Михајло, Јован Петар, Вукдираг Радман, Ђурађ Марко, Петар Лепоход (?), Вук Михајло, Никша Јован, Марко Никола, Јован Никола, Филип Чал (?), Симеон – поп, Петко Чемерик, Милак Михајло, Рајак – кожухар, Јован Радовац, Радосав Радоња, Јован Цветко, Ђурађ Дидић, Јован Никола, Крагуј Десан, Ђура Петар, Јован Петар, Вук – досељеник, Дмитар Броћан (?), Јован Варга, Јован – чамција, Јован Лукач, Илија Вук, баштиник Јо-

ван Рајин са виноградом у поседу удовице Маријете, удовица Ана, удовица Оливера.

Укупно: 111 домаћинстава, две удовице и један управник.

Махала Михајло Купинац

Марко Шокац, Нађ Блаж, Блаж – ковач, Добош Матија, Ђурко – воденичар, Иштван Варга, Филип – воденичар, Матијаш - Мађар, Матијаш Тарак, Лукач Гергел, Иваниш Божидар, Томаш – винар (?), Иваниш Стеван, Миклош Рус, Нина Милаш, Сабо Павле, Ђурађ Барбир, Блаж Липуд (?), Михаљ Фаркаш, Петар – Хрват, ...(?) Иштван – удовац, Сабо Кристош, Миклош Гргур, Гергел Вирош, Гергел Дијак, Гергел Тод Матија, Павле Вук, Иваниш – млинар, Ђурађ Ђерић, Радохна Јован, Петко Ђурко, Томаш Варга, Богдан Братић, Дабижив Тодор, Ђура Новак, Лукач Никола, Филип Дмитар, Лазар Никола, Нина Варга, Нађ Јакоб (?), Јован Радивој, Марко Купинац, Јован – поп, Вук Боја, Марко Барбир, Петар Радован, Матија Мурче, Ђура Јован, Аћим Петар, Анбруш – Хрват, Михаљ Бураш, Јован – поп, Радосав Дмитар, Мартин Жигмунд, Радица Јован, Јанош Ширић, Јован Влах (?), Јован Шевић, Павле – вештар (?), Вукдираг – досељеник, Стојан Петко, Тодор Радивој, Боја Стеван, Цветко Радивој, Стеван Јован, Имре Варга, Никола ... (?), Антолин (?), Михаљ, Вук Јелача, Лукач Јован, Петар Вук, Дамјан Радивој, Субота Браничевац, Никола Доркић (?), Милош Раденко, Андрија Михајло, Миладин Добросав, Стеван – калуђер, Цветко Михајло, Која Сабо, Васил Јанош, Вук – ковач, Радохна – досељеник, Марко Иштван, Михајло Јован, Јован Богдан – терзија, Михајло Белица, Ђуриш – млинар, Гергел – досељеник, Јован Павле, Михајло Ђурић, Вук Радосав, Ђока – терзија, Цветко Тодор, Урош (?) Јанош, Михајло Стеван, Михајло Радован, Михајло Вујић, Дмитар Ђурађ, Петар Милош, Стеван Вук, Михајло – воденичар, Ђурко Гашпар, Марко Петре, Радица Браничевац, Михајло – досељеник, Андрија – воденичар, Марко Лукач, Радоња Јован, Петар – воденичар, удовица Илана, удовица Уршула, удовица Јела, удовица Јована, удовица Маријета, удовица Мома.

Укупно: 110 домаћинстава, 10 удовице.

За цркву у махали и остало плаћају 80.

Махала Петар ... (?)

Хрват Бошко, Томаш Дијак, Лукач – ковач, Стеван Боја, Матија Дорка, Стеван – месар, Ђура Матија, Никола Дмитар, Павле Јован, Павле Богдан, Михајло Петар, Марко Петар, Петар Цветко, Павле – поп, Јован Никола, Томаш Матија, Јован Душман, Лазар Богосав, Матија Виша, Јован Вук, Миклош Варга, Лукач Вук, Петар Бобрић, Вук – поп, Ђура Бричко (?), Јован Јанош, Тодор Ласло, Јован – досељеник, Павле Лазар, Вук Радица, Стеван Секира, Јован Стеван, Дамјан Адам, Васиљ Петар, Јован Иштван, Никола Лалић, Цветко Прцош, Стеван ... (?), Лукач – поп, Петар Љубе, Радосав Остоја, Лукач Србин, Радосав Павле, Ђура Михајло, Марко Дабарчевић, Лукач Оливер, Петар ... (?), Марко Петар, Павле Стан, Павле Петар, Петар Богвић, Дмитар Главич, Петар Милош, Стеван Михајло, Михајло Дмитар, Ђура Петар, Лазар Стеван, Михајло ... (?), Красна Стеван, Јован Чугола (?), Никола Степша, Петар Брајко, Никола Петар, Рајче Никола, Стеван Трнич (?), Стеван Смољан, Трифун Радица, Дмитар Рајин, Ђура – поп, Јован Рајко, Ника Бабић, Цветко Лазар, Ђурко Стеван, Јован Сила, Радосав Бобрић, Петар ... (?), Павле Вукач, Петар Милојко, Дмитар Рајчић, Лукач Бабић, Ђураћ – поп, Стеван Петар, Јован – поп, ... (?) Дијак, Павле Дабижив, Ђура – сиромас, Ђура – стари, Дмитар Калмар, Дмитар Стеван, Ђура Петар, Ђура Јован, Никола Ђурић, Васиљ Лукач, Живко Милашин, Дмитар Јован, Никола Јован, Никола Оливер, Миладин Јован, Петар Фаркаловач (?), Гргур Варга, Хирела Петар, Јанчика Варга, Цветко Гал, Јован Лалић,

Укупно: 104 домаћинстава.

Махала Никола (?)

Никола Петар, Јован – терзија, Лазар – досељеник, Вук Илић, Боја Петар, Вук Стајица (?), Ратко Марко, Михајло Чикарић, Петар Драгојло, Михајло Белан, Иван Бојић, Бохна Галовечић, Дмитар – сиромас, Дмитар Бејанац (?), Андрија Зора, Илија Симић, Будинић Лукач, Васиљ Петко, Радица Никола, Јован Стеван, Сабо Јанош, Ђураћ Цветко, Херак Богдан, Патар Лалић, Радосав Петар, Михајло Ђурић, Никола Куручић, Радоба Стеван, Лукач Дмитар, Нико-

ла Јован, Никола Стеван, Петар – терзија, Лукач – терзија, Никола Ђурић, Козма Дабижив, Илија Петар, Петар Стеван, Ђурко Белајко, Павле Јован, Петар Сремац, Бојићко Петар, Јован – кожухар, Јован – поп, Павле Барбир, Ђура Ђурађ, Петар – Бугарин, Симеон Берић, Радица Шишман, Лукач Јован, Илија Павле, Вук – столар, Никола Васиљ, Цветко Вук, Јован Бејанац (?), Мартин Дмитрашин, Петко Ђурић, Никола Радивој, Јован Гргур, Вук Петар, Михајло Катић, Ђурађ Ђирило, Лукач – поп, Павле – поп, Раша Јован, Лукач Радован, Радосав – златар, Ђурика (?) Грба, Блаж Плавшић (?), Петар – соколар, Никола Иван, Ђура Радица, Јован Виликић, Михајло Брајан, Марко Томаш, Петар Јован, Стеван – поп, Вук Павле, Матија Петар, Петар Ђурко, Јован Иштван, Петар Плачоје (?), Радоба Радица, Томаш Миличко (?), Ђурађ – дрвосеча, Петар Вук, Ђура Кужина, Раја – марголоз.

Укупно: 91 домаћинство.

За цркву у махали плаћају 80

Од дућана Марка Марића – 100

Од винограда Ферхата сина Абдулаха у вароши, 2 дунума земље, 1 тапија – 20

Од винограда Хасана сина Ферхата у вароши, 2 дунума земље, 7 тапија – 140

Од винограда Алије сина Ахмета у вароши, 1 дунум земље, 2 тапије – 40

Од винограда Фаика сина Абдулаха у вароши, 2 дунума земље, 10 тапије – 200

Од винограда Алије сина Мемија у вароши, 1 дунум земље, 5 тапија – 50

Од винограда Јусуфа сина Абдулаха у вароши, 1 дунум земље – 4

Од винограда Алије сина Абдулаха у вароши, 1 дунум земље – 6

Од винограда порезника Мустафе, у вароши 2 дунума земље – 8

Од винограда чиновника Хусрева на падини вароши, 4 дунума земље по – 5

Укупно од свих такси 215.000 акчи.

Од пшенице – 255 барела 3.570

Од јечма и ражи – 220 барела 1.320

Од проса – 220 барела	1.540
Од сена, баште подаље од куће и дрва за огрев	5.844
Од муслиманских винограда, 47 дунума	235
Од десетине шире са удаљених винограда, 18.302 пинте	183.020
Од корпарске таксе	700
Од таксе на овце	4.350
Од торова за овце	830
Од десетине од пчелињака	35,20
Од десетине од лана и конопље	1.200
Од десетине од сочива, пасуља, граха и репе	720
Од десетине од бибера и лука	350
Од таксе на невесту	1.860
Од казни за власнике животиња које упадну у туђ пашњак	20
Од бачви	1.560
Од 13 воденица на Дунаву, по 50	650
Од 2 ваљаонице платна, по 25	50
Од удовичке таксе	84
Од такси	325
Од пореза на свиње према муслиманском закону	520
Од пореза на клање свиња	630
Од винограда Тодора Андрића, становника вароши, 3 парцеле земље као замена за десетину у готовини	600
Од винограда Стевана Сочибовића (?), становника вароши као замена за десетину у готовини	600
Од казни за запуштена поља	902
Од пијачарине и надокнада за судске позиве	2.500
Од скеларине са десетином од рибе и такси на волове и стада оваца	23.175
Од такси на трговину у вароши	1.300
Пустара Дабар испред Карловаца и Чортановаца, где су општинске оранице.	
Укупно од десетине и такси	2.000
Пустара Кувалово у близини вароши.	
Укупно од десетине и такси	1.500
Пустара Раша у близини вароши	
Укупно од десетине	

Опустео виноград у Реметици	
Укупно од десетине	1.200
Пустара Липовац у близини вароши	
Укупно од десетине и такси	500
Порушена неверничка црква у Карловцима, у близини пијаце (чаршије), од чврстог матријала.	
Приходи од Дунавца који је према Варадину и скеле код пристаништа Тидија	1.733
Бране Широко бласто и Калиста насупрот Карловаца	????
Поменуто острво Мали Дунавац на коме се коси трава и наслеђује се	1.000

У најкраћим цртама може се извести следећи резиме о Карловцима у овом периоду његове прошлости.

Господар вароши Карловци је био спахија Тодор-ага, а месни кнез Субота Ђурађ.

Иако вероисповест становништва није навођена, на основу имена се може закључити да је далеко најбројније било православно (српско) становништво.

Међу њима су и калуђери: Михајло, Павле, Михајло и Стеван, можда монаси два поменутог манастира, као и свештеници: Никола, Стеван, Јован, Илија, Павле, Симеон, Јован, Павле, Вук, Лукач, Ђура, Ђурађ, Јован, Јован, Лукач, Павле и Стеван.

Највећи број презимена је у ствари друго властито име (вероватно оца), али постоје и она са наставком „ић“. То су: Дадић, Будић, Милатић, Петрић, Мојић, Ђурић (помиње нсе чак 6 пута), Ловрић, Милић, Братић (2 пута), Старчевић, Јелић, Матић, Марић, Рекалчић, Томовић, Маргић, Беланчић, Барачић, Рачић, Милајић, Дидић, Ђерић, Ширић, Шевић, Доркић, Вујић, Бобрић, Лалић (3 пута), Дабарчевић, Богић, Главић, Трнић, Бабић (2 пута), Бобрић, Рајчић, Илић, Чикарић, Бојић, Галовечић, Симић, Будинић, Ђурић, Куручић, Берић, Катић, Плавшић, и Виликић.

Има и необичних презимена, од којих нека указују да су постали од надимка. То су: Диван, Гунета, Пирија, Брајан, Вилак (можда Влах?), Дијак, Чолан, Тврдош, Штитар (указује на занат),

Леповац, Угрин (Мађар?), Вашар, Милин, Лепоход, Чал, Чемерик, Радовац (и данас постоји у Добринцима), Десан, Броћан, Барбир, Јелача (постоји и данас), Душман, Секира, Прцош, Чугола, Смољан (од тога Смољановић), Сила, Фаркаловач, Стајица, Белан, Бејанац, Зора, Шишман, Плачоје... Додуше, код неких од овде поменутих, ни преводилац није био сигуран, те је поред ставио упитник.

На овом месту треба рећи да смо код неких презимена интервенисали, сматрајући да преводилац са старотурског није најбоље познавао дух словенског језика, односно, словенска имена. Стога смо узели за слободу да их протумачимо нешто другачије, као на пример у случају имена Љутива – Љутица.

Страних имена и презимена (већином мађарских) највише је било у махали Михајло Купинац.

Ту је и неколико презимена која указују на националну (верску) или регионалну припадност, попут: Шокац, Мађар, Хрват, Купинац, Влах, Браничевац, Србин, Сремац и Бугарин.

Поред неких имена је наведено неко лично својство дотичног, као: старац, сиромах (2 пута) и стари.

У Карловцима је тада живело 12 досељеника, односно њихових породица.

Ту је и један мартолоз – Раја. Пошто се Карловци тада нису налазили у близини непријатељске границе, те није било потребе за војном службом, његова улога је највероватније била одржавање реда и мира у насељу.

На више места се као старешине домаћинства појављују и удовице. У Карловцима су то биле: Јована, Тодора, Ана, Оливера, Илана, Уршула, Јела, још једна Јована, Маријета и Мома. Ту је, такође, и један удовац – Иштван.

Највећи број становника Карловаца бавио се земљорадњом и сточарством (узгој оваца и донекле свиња), о чему сведоче и таксе које су плаћали на приходе од пољопривредних производа и стоке.

Виногради су углавном били у поседу муслимана, осим винограда Тодора Андрића и Стевана Сочибовића, који се не помињу као старешине домаћинства у Карловцима.

Што се тиче занатства, највише је било ковача (6), затим, терзија (5), кожухара (4), воденичара (4), по два златара, ракиција,

чизмара и млинара и по један винар, месар и дрвосеча. Њима се могу придодати и двојица чамција, један соколар и дрвосеча, као и један кога приређивач назива „вештар“.

Од трговаца се помиње само дућанџија Марко Марић, који се, такође, не помиње међу старешинама домаћинстава у Карловцима.

Карловцима су припадале и пустаре Дабар, Кувалово, Раша и Липовац, потес зван Реметица, острво (Мали) Дунавац и бране Широко блато и Калиста.

Дабар, Кувалово и Липовац су у средњем веку била села у близини Карловаца (средњовековни Каром), која су у време састављања Дефтера увелико опустела. На Липовац данас подсећа топоним Липовац и истоимени поток који се улива у Дунав источно од Карловаца. На средњовековни Дабар се можда односи потес Добриловац код Банстола. Ово село је почетком XVIII века било граница између Карловаца и Чортановаца⁶. Кувалово је данас потес у близини Карловаца.⁷

На Реметицу, могуће место манастира Свети Арханђел, успомену чува поток Реметица, источно од Карловаца. Потес Раша се данас, такође, налази у близини Карловаца.

Острво Дунавац је настало од старог тока Дунава, а на њему је данас шума.

На име бране Калиста подсећа шумовити топоним Калиште, између Дунавца и Дунава, где су у прошлости карловачки рибари калили рибу, док о острву Широко блато данас нема трага.

⁶ Tadija Smičiklas, *Dvjestagodišnjica oslobođenja Slavonije II*, Zagreb, 1981, стр. 289.

⁷ Жарко Димић, *Топонимија Сремских Карловаца, Сремски Карловци–Нови Сад*, 2006, стр. 43.

Сремски Карловци

- од насеља до града -

Сремски Карловци и њихова шира област, географски припадају Срему, налазе се на природној саобраћајници веома важној за целу југоисточну и централну Европу, на самој обали Дунава. Природни и географски услови помогли су да од најстаријих етапа праисторије долази до контаката са културом Средње Европе, тј. Подунавља, Балканског полуострва и југоистока до Средоземног басена.

Најранији трагови организованог људског живота у насељима на просторима данашњих Карловаца, који су до сада откривени и научно потврђени, припадају млађем каменом добу, неолиту, тј. периоду 5000–7000 година п. н. е. У овом периоду овде је формирано неколико сталних станишта, добро организованих, са високом и препознатљивом културом која спада у Старчевачку и Винчанску групу. Овде се, затим, препознају и остаци Костолачке групе, која је посебно препознатљива за подручје Срема, Славоније и неке делове Србије. Најпознатији и делимично археолошки истражен локалитет из неолита на простору Карловаца налази се у потесу Караша (Лака стаза).

Својим положајем на самој обали Дунава, подручје Сремских Карловаца уклапа се у линију Римске утврђене границе (Лимес). Граница је ишла линијом уз Дунав после коначног прикључења Срема Римској империји. Да је на месту данашњих Сремских Карловаца постојало неко значајније римско утврђење, (као део Лимеса) уз све индикације, до данас, нажалост, није доказано. Иако не налазимо знатније античке налазе или натписе, који конкретно говоре о античком насељу ипак све индикације указују на то да је овде постојало не мало насеље у античком периоду, јер стално наилазимо на остатке темеља римских објеката (Vila Rustica) и у самом центру Карловаца, повише зграде Магистрата, а уз то је присутан прили-

чан број зиданих, за сада скромних римских гробница, углавном откривених тзв. случајним налазима без систематског археолошког истраживања.

Поуздано се може тврдити на основу археолошких (истина случајних) налаза, да се на простору Карловаца, тачније на потесу Селиште, налазило келтско насеље.

У периоду сеобе народа, овим пределима прошла су разна варварска племена: Готи, Хуни, Гепиди и Авари. Према до сада скромним археолошким подацима, Гепиди су се овде највише задржали. Да би до краја VII века сачувао свој напред поменути простор, насељена јужнословенска племена, тј. Срби, у почетку су прихватили власт Византије, а потом Угарске.

До данас најстарији познати податак, у ком се место први пут помиње као каштел – тврђава (*Castellum*, *Castrum*) или град (*Oppidum*) под називом „Каром”, потиче из 1308. године. Од више верзија настанка имена Карловци поменућемо неколико. *Carus* – *Carom*, *Caromi*, град је добио име од латинског придева *Carus*, што значи драг, мио или Драгутиново. Временом је изведено име у Каром, Кароми, Карловци. Ради се о имену краља Драгутина Немањића (1276–1316), који је као зет и вазал угарског краља у мироз добио Мачванско-босанску бановину, Усору, Соли и Београд. Област Мачве у средњем веку звала се Сремом (овостраним). Након уступања српског престола млађем брату Милутину, повукао се краљ Драгутин на своје северне поседе које је добио женидбом. Према предању, али и многобројним историјским чињеницама, већи део свога времена проводио је краљ Драгутин у свом летњиковцу, две миље низводно од данашњих Карловаца, у близини тада имућног и утврђеног Каром града, у који се лако и брзо могао склонити. Карловци су у једном краћем делу свога постојања у средњем веку, били значајно политичко, трговачко, занатско и виноградарско место, захваљујући, између осталог, и свом стратешком положају на Дунаву у статусу утврђења са подграђем. Поменућемо још две историјске претпоставке о пореклу или настанку имена Карловци. Једно друго предање каже да је у XIV веку Карло Роберт, из куће Анжујевића, оставио своје јавне радове и повукао се у мир свога замка на Доњем Дунаву. Када се Карло Роберт ту настанио, подигао

је у околини село под именом Caroli Vicus, што би у преводу било Карлово село, па отуда касније Карловци, тј. Карлови насељеници. Исто предање говори о Драгутиновом селу Caroli Vicus – Драгутиново село. Са првим, до сада познатим, поменом каштела или града у поменутом документу, име града се јавља у облику племићког предиката „Чаба де Каром” (Chaba de Karom). Ово је период који следи хронолошки иза краља Драгутина, дакле Карловци су поново у угарском власништву и додељени вероватно поменутом племићу. Од 1465. године Карловци припадају породици Моровић (Мароти, Maroti), за коју се у неким историјским изворима претпоставља да је српска. Моровићи су у својим рукама држали део тадашње Сремске жупаније. Од свих места и градова до Земуна, ова породица је за своје седиште одабрала Карловце, што довољно говори о тадашњем статусу и значају града. Када је са мачванским баном Матијом изумрла породица Моровић, Карловце је даровницом угарског краља Матије 1477. године, добио угарски палатин Стеван Батори. Породица Батори држала је у свом поседу Карловце до септембра 1521. године, када је султан Сулејман у свом походу око освајања Београда освојио и разрушио каштел и град Каром. Многи историјски извори потврђују да је приликом овог турског похода град – јака тврђава, освојен и потпуно разрушен, а да су материјал са срушене тврђаве бродовима Турци превозили да би обновили и утврдили тек освојен и разрушен Београд.

Под турском влашћу били су Карловци са малим изузетком све до 1688. године, када су и дефинитивно Карловачким миром 1699. године постали део Аустријске царевине. За ових, скоро 178 година под Турцима, о Карловцима је сачуван приличан број историјских сведочанстава и података бројних путописаца, највише из пера чланова аустријских посланстава, који су из Беча често одлазили у Цариград ради преговарања или доношења данка турским султанима. Ова посланства, обично путујући лађама Дунавом до Београда, пролазила су поред Карловаца, а многа су у њих и свраћала. Они су у својим путописним дневницима бележили своја опажања и утиске о самом месту и његовом становништву. После повратка у домовину, ти су путописи у највећем броју убрзо били штампани

као изузетно популарна штива свога времена. Они за историју Карловаца данас представљају изворе првог реда.

После похода на Беч, 1529. године, Турци су запосели и западни Срем и делове источне Славоније са Осијеком. Турци су, пре свега из економских разлога, признали специјалне повластице насељеницима; Срем је углавном насељаван Србима из северне Србије и североисточне Босне, уз малобројно опстало и сачувано аутохтоно српско становништво створена је тада вишевековна етничка слика ових простора. Већ почетком треће деценије XVI века Карловци се обнављају и веома брзо економски развијају. Већ 1532/33. године, у једном сачуваном запису из Манастира Крушедол, помињу се Српски Карловци, то је и први, до данас, познати историјски извор који помиње српски назив Карловци. Године 1541. Сремски санџак припојен је новооснованом Будимском пашалуку. У периоду 1529–1541. године, Карловци су постали највеће српско насеље под турском влашћу. Први, нама до данас познат сачуван, попис Карловаца вођен је и потиче између 1545. и 1548. године. Према њему Карловци су имали 547 хришћанских кућа, од којих 86 удовичких. У овом попису у Карловцима нема муслиманских шехирлија. Становници су, у огромној већини, Срби са нешто Мађара, Словена католика и 5 циганских кућа. Већ тада су Карловци у статусу варош, с обзиром на то да имају 5 махала. Свака махала имала је свог старешину од којих је један био варошки кнез.

Поређења ради, у Београду је 1560. године било 16 муслиманских махала са нешто преко 360 кућа, док је хришћанских било преко 60. Овде није урачуната посада од преко 500 људи, међу којима је један буљук тобџија Срба, двадесетак војних занатлија и преко 90 мартолоса (Срба који служе као помоћна или гранична војска код Турака). Ако се изузму чиновници, војници и њихове породице, Београд је био мање насељен 1560. године од Карловаца 1545. године.

Од пет махала, три махале имале су цркве. Податке који су нам за Карловце сачувани у турском дефтеру, који је вођен између 1566. и 1569. године, поред прихода од разних феудалних даџбина, које су Турци убирали од Карловаца, значајно је скренути пажњу на многобројне воденице на Дунаву, две ваљаонице за ћебад, ве-

лики број занатлија и, наравно, одлично карловачко вино и лепе винограде. Занимљиво је да су Турци део својих намета према Карловчанима потраживали и у вину, иако знамо да им је вера бранила алкохол. Пред завршетак Великог бечког рата (1683–1699), повлачећи се пред аустријском војском, Турци су Карловце, 1688. године, варварски, као и када су долазили, попалили и порушили. Ипак остаје велика православна хришћанска црква, која се налази на месту данашње Саборне, сасвим читава, са мозаицима апостола, Исуса Христа и Богородице и лепо осликаном куполом. Турци су унаказили слике стрељајући их у очи. Принц Еуген Савојски је у тој цркви нашао један леп, од дрвета израђен и изнутра позлаћен крст и поклонио га принцу Баварском.

Карловци су светску славу стекли када је у њима, након 72 дана дугог преговора између Хришћанске алијансе, коју су сачињавале Аустрија, Венеција, Русија и Пољска с једне стране и Турска с друге, уз посредовање тада великих европских сила, Енглеске и Холандије, окончан Велики бечки рат (1683–1699) склапањем мира 26. јануара 1699. године. Овим миром Турска је дефинитивно протерана из овог дела Европе, а Карловци су задуго ушли у оквире Хабзбуршке монархије све до 1918. године. Завршетком Бечког рата Карловци прво постају седиште Сремске епархије негде између 1703. и 1706. године, када је Угарском пламтео Ракоцијев устанак, а Бачка епархија остала упражњена и предата у надлежност Сремском епископу. На првом Народно-црквеном сабору (Срба у Хабзбуршкој монархији) одржаном у Крушедолу 1708. године, основана је Митрополија за чије је седиште одређен Крушедол. То је било само титуларно, јер право седиште крушедолских митрополита били су у ствари Карловци. Најзад, приликом Трећег привилегованог изборног сабора, одржаног 1713. године, на којем је за митрополита изабран будимски епископ Вићентије Поповић, сабор се и званично одржава у Карловцима, који се дефинитивно одређују за седиште Митрополије која по њима добија назив Карловачка митрополија и која ће бити седиште прво митрополитима, а после 1848. године и српским патријарсима све до 1920. године.

После освајања Срема и Славоније од стране војске аустријског цара Леополда I (1688) овим покрајинама управљала је

Дворска комора у Бечу. Комора је организовала администрацију, судство, пореске власти и постављала чиновништво. Извршила је попис становништва, поседа, а потом је, спојивши више села, начинила спахилуке и распродавала их најбољим купцима. На новој граници према Турској, Аустрија је организовала Војну границу. На овом простору организоване су две војне границе: Славонско-сремско-подунавска и Потиско-поморишка. Обе војне границе чинило је већинско српско становништво које је једним делом ту организовано од стране власти и насељавано.

На сувој граници према Турској, прво веће насељено место били су Карловци. Становништво Карловаца било је подељено на војничке и тзв. егземпте, који су као прекобројни били ослобођени војне службе. Војници су потпадали под војну управу, а остали под управу Дворске коморе. Најстарији сачувани попис Карловаца потиче из 1702. године, а попис је извршила Пописна комисија Дворске коморе. Том приликом пописано је 215 домаћина са кућом и 173 без куће. Војничке и свештеничке породице нису пописане, пошто су биле ослобођене плаћања пореза. Карловци су могли тада имати између 1500 и 2000 становника. Приликом овог пописа (1702) становништво је највећим делом било српско – православно, али уз десетак католичких породица и то две немачке, две мађарске, док су остале биле буњевачке или шокачке. Било је и неколико породица грчког и цинцарског порекла. Комисија је овом приликом пописала винограде, оранице, ливаде, воћњаке и рибњаке. У карловачком атару нађено је 340 јутара пашњака, 100 јутара ливада, 2060 јутара шуме, 92 јутра засејана пшеницом и 92,5 јутара винограда. Преостало земљиште било је необрађено или водоплавно. Карловци су овим пописом добили примарну грунтовницу и катастар. У Карловцима се развијају, поред виноградарства, трговина и занатство. Ускоро је избио и други аустро-турски рат (1716–1718). На „светли понедељак” 1716. године Турци су заузели Карловце и кренули на Петроварадин, где их је 5. августа 1716. на брду Везирцу страховито потукла хришћанска војска коју је предводио генијални војсковођа принц Еуген Савојски. Приликом повлачења Турци су опљачкали Карловце и све три карловачке цркве, многе куће су изгореле, али је Митрополијски двор остао поштеђен. Након тога,

Карловчани су послали у Беч своју депутацију, која је цару изнела све страхоте и размере свога страдања, молећи цара за помоћ, истичући притом своје заслуге које су стекли и у овом и у прошлом рату. Цар је донео одлуку да се карловачка општина ослобађа од „работе” и „форшпана”. и да се у име ратне одштете и заслуга за царски дом уступе Карловчанима на уживање коморска добра: пустаре Јарковци, Пазова и Сасе. О овој донацији аустријски цар Карло VI издао је 16. септембра 1721. године Карловцима повељу на латинском језику. У повељи се Карловци титулишу као „општина града Карловаца у војводству Сремском” или „граду Карловцима и целокупној његовој општини...”

Од 1699. па све до 1754. године Карловчани користе свој печат исписан ћирилицом и који гласи: „печат вароши карловачке“, дакле Карловци се налазе у статусу вароши већ од „ослобођења”. Важно је поменути да је исте, 1721, године Дворска комора одузела један део општинске (карловачке територије) и уступила га Петроварадину пошто су Карловчани од цара добили три пустаре. Граница карловачког атара према Петроварадину постао је Заношки поток. Карловци су почетком XVIII века били највећа српска варошица у Подунављу. После Пожаревачког мира (1718) Карловци се, захваљујући пустарама, али и стратешком положају на Дунаву, развоју трговине, занатства и винарства брзо и лепо развијају. На обали се налазило и велико пристаниште, где је пристајао велики број лађа. У регистру за 1735. годину налазимо 335 породица које су плаћале порез. Карловачко становништво је углавном српско и православне је вере, забележено је свега 18 римокатоличких породица. Након новог аустро-турског рата, Аустрија је Београдским миром (1739) изгубила Србију. Иселили су се сви римокатолици из Београда, Смедерева, Шапца, северне Србије, а један њихов део, 51 породица, већим делом сиромашних занатлија и надничара, населили су се у Карловце. Добили су простор за настањивање у подножју прве терасе Магарчевог брега, на крају вароши, око Капеле мира. Био је то у почетку посебан заселак „Schwaben-Dörfel” или „Teutsches Dörfel”. Овај се крај и данас назива по карловачки „Швапска”. Ово становништво је у почетку живело посебним начином живота и имало свог четвртара, кога су звали суцем. Они су

добили посебно земљу за обраду на Магарчевом брегу, у Крстушевини, Липовцу и Великим врховима.

Пећки патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента избегао је 1737. године са великим бројем Срба у Аустрију. Он се доселио у Карловце са око 50 српских породица са Косова из Пећи и северне Србије. Били су ово прилично имућни трговци и занатлије, који су се населили у Доњем крају.

У овом периоду постојања Карловаца, Карловцима и карловачким спахилуком управљао је провизор који је седео у Петроварадину. Он је доносио коначну одлуку у свим споровима. Карловцима је управљао кнез са ешкутима. Кнез је био уједно судија, купио је порез и пазио да се државни и жупанијски порез правилно расподеле. Осим варошког суда, у првој половини XVIII века, постојао је у Карловцима дворски и господски (спахијски) суд. Дворски суд је тековина коју су уживали пећки патријарси, на основу султанских фермана. Ово право признао је и аустријски цар Леополд I својим привилегијама. То је тзв. црквена јурисдикција над православним становништвом у земљама тзв. угарске круновине, које је Леополд освојио у току Великог бечког рата 1683–1699.

Карловци су били подељени на чаршије и махале (четврти). Свака махала имала је свог четвртара који је пазио на чистоћу улица, да ли су бурад пуна за случај пожара, који су због дрвених оцака на кућама били не само чести, већ и катастрофални.

Кнеза су Карловчани, тј. варошани бирали јавно и то углавном у Митрополијском двору, пред митрополитом. Аустријски цар Карло VI даровао је као донацију 1. маја 1730. године Карловце и шест коморских места: Беочин, Буковац, Каменица, Крчедин, Лединце и Сланкамен фелдмаршаллајтнанту Георгу барону Офелну. Исте године цар је издао „интимат” којим карловачка општина има и даље право да ужива у неокрњеном праву све три, Карловцима поклоњене, пустаре. Нови спахија слабо се обазирао на ово царско решење, па су се његови чиновници мешали у управу пустара, истеривали десетак и углавном се грубо и непримерено понашали. Карловчани су се тужили Дворској комори и обердирекцији у Осијеку, који су их узели у заштиту. После Офелнове смрти 1734. о спахилуку се бринуо Дворски ратни савет у Бечу, док спахилук

није предат у закуп Србину Андреју Андрејевићу, кога називају у документима и „администратором”.

Када је 1745. године преуређена Славонска војна граница и војнички дистрикти одвојени од цивилних, Карловци са Буковцем и Чортановцима добијају сасвим нови статус, постају тзв. компанија. Ова три места давала су чету војника – компанију. До ове, 1745, године Карловци су били, као што смо већ рекли, у статусу вароши, а од тада постају шанац. Имају своју војну посаду и војничку касарну у Доњем крају. Командант шанца Карловци био је уједно и командант компаније, чије су седиште били Карловци. Први капетан компаније, тј. први командант шанца Карловци био је, 1745. године, Аугуст Мартиновић. Капетан Мартиновић сада је вршио функцију бившег карловачког кнеза. Уз капетана постојао је један штабни капетан који је командовао компанијом на ратишту, а 1748. године то је био капетан Георгије Исаковић. Приликом реорганизације војне границе, Карловчанима су одузете две пустаре: Сасе и Пазова и на њима су насељени граничари. Карловачкој општини остављена је пустара Јарковци. Уласком у оквире војне границе Карловчани су се ослободили непријатне и често неправедне спахијске власти. Овде су уживали многобројне граничарске привилегије.

Једна од најзначајнијих година у историји Сремских Карловаца свакако је 1753. Те године испунила се велика жеља Карловчана. Дворски ратни савет, као врховна земаљска влада за Славонско-сремску војну границу, прогласио је Карловце за слободну војничку варош – комунитет. Према попису порезника из 1753/54. године, у Карловцима је било 514 кућа, 565 домаћина и 3843 становника, од којих су 3110 били православни Срби.

Проглашењем Карловаца за слободну војничку варош Карловчани су ослобођени службе у војсци, али су заузврат плаћали контрабуцију, бесплатно превозили војну опрему и лица које одреди војна власт и примали на преноћиште одређена војна и цивилна лица. Имали су обавезу да саграде и у добром стању одржавају школске просторије, чиновничке станове, болницу, као и да оснују фонд за лечење сиромашних.

Према норми и регулативу из 1753. године, Карловцима је управљала слободно изабрана општинска управа – Магистрат, који

се састојао од начелника (председника), који је уједно имао и функцију судије, два грађанина сенатора, бележника, једног, а касније и два, синдикуса који су били судије истражитељи, правни референти и варошки бранитељи. Затим, постојао је Спољни сенат, комесар полиције са адјунктом, који је био чиновник економске струке, канцелиста, писари и већи број службеника.

Према свом, социјалном, положају карловачко становништво делило се на: грађане, контрибуенте и привилегована лица. Грађани су могли постати само трговци и занатлије, који су имали непокретан посед. Право грађанства није било наследно, већ је стицано личним заслугама. Грађанин се морао одликовати врлинама. Пијанац, картарош и, уопште човек неморалног живота није могао постати грађанин. Поред тога, грађанин је могао бити само имућан човек како би могао бесплатно да врши разне грађанске дужности. При свим судским и полицијским истрагама и суђењима, увек је присуствовало двоје или више грађана. Начелник и сенатори морали су да буду писмени и поред српског да знају и немачки језик. Грађани су у слободној војној вароши – комунитету уживали велика права. Нису могли бити телесно кажњавани за своје деликте, већ им је казна претварана у новчану глобу. Ако је прекршај био већи па је грађанин осуђен на затвор – није га издржавао са осталим осуђеницима, већ у посебној патосаној и чистој просторији у Магистрату, у тзв. грађанском затвору. Грађани су имали право да новцем себе откупе од редовног општинског кулука. У свечаним приликама облачили су посебну одору, сличну племићкој и припасивали мач.

За првих десет година, од 1753. до 1763. године, Магистрат је обнављан сваке три године. Начелник и друго чиновништво, неко време чак и синдик, већином су били Срби. Тако се 1756. и 1757. као други синдик помиње Јован Баљевић. Но, већ 1763. године Генерална команда је наредила да један сенатор и један синдик морају бити Немци римокатоличке вере, а 1768. да и половина чланова сената морају бити Немци римокатоличке вере. То је била повреда регулатива, јер је у вароши живело свега 700 становника римокатолика. Године 1770. за комесара комунитета постављен је инспектор Естerraјхер и завео је нов начин бирања начелника и других чиновника комунитета. Он је као комесар комунитета и

као изасланик Генералне команде присуствовао свим изборима у комуницирању и водио их. Позвао би у Магистрат тридесет грађана које је сам одабрао, предложио три кандидата за начелника и листу грађана за чланове сената. На тај начин су Генерална команда и Дворски ратни савет успевали да за чиновнике буду постављани искључиво Немци, покупљени из целог Западно-римско-немачког царства. Последњи Србин карловачки начелник у XVIII веку био је трговац Стеван Солар.

Нови регулатив за комуницирање донет је 1. маја 1787. године. Овај регулатив није донео ништа ново у већ наметнутом и недемократском начину избора првих личности вароши.

Први начелник по новом закону био је карловачки ципелар Кашпер Хаук, родом из Беча. По том закону сви становници су били ослобођени државног кулука, али су били обавезни да превозе војна лица и војну опрему, како у мирно, тако и у ратно доба. Награда за превозење (*Vorspann*) плаћана је из државне касе. Становници су били обавезни да држе војнике на стану у мирно и у ратно доба. Ако је у мирно доба војска остајала дуже у месту, држава је плаћала једну крајцару на дан по војнику до поднаредника. После Кашпера Хаука Дворски савет поставио је за начелника Карловаца пензионисаног капетана Вилхелма Фавера ди Фора на начин како је инспектор Естerraјер бирао чиновнике 1784. године. Синдикуса, бележника и канцелисту постављао је Апелациони суд у Петроварадину, економског чиновника, комесара полиције, наредника страже и санитетски персонал постављала је Генерална команда на предлог Магистрата, а пандуре и пољаре постављао је Магистрат.

Начелник је имао право да службенике кажњава опоменом и затвором, у тежим случајевима и пооштреним затвором у гвожђу. Начелник је чувао печат, један кључ од варошке касе, кључ од сенатске собе и Архива.

У Карловачком магистрату 1790. године служили су ови чиновници: начелник Вилхелм Фавер ди Фор из Штутгарта, синдикус Андреас Скауер из Аустрије, бележник Георг Гешелхамер из Аустрије, сенатор Кашпер Хаук из Беча и други сенатор Андреј Марић из Карловаца, канцелиста Јозеф Шанц из Западне Чешке, економски чиновник Тадеус Клинг из Аустрије, полицијски помоћник

Емануел Сах из Данцига, трошаринац Мартин Добих из Оденбурга, инспектор шуме Бартоломеј Бертиг из Аустрије, варошки физик Јован Живковић из Каменице, варошки хирург Карол Фишер из Аустрије, бабица Јозефа Клезлин из Аустрије, наредник страже Михаило Стефановић и варошки каплар Георгије Игњатовић из Саса. Било је седам пандура и шест ноћних стражара. Сви су стражари били ислужени војници, били су писмени и поред српског језика знали су и немачки језик. Магистратски суд сачињавали су: начелник, два сенатора, бележник и синдикус. То је био првостепени суд, а судио је у свим грађанским споровима и мањим криминалним случајевима. Синдик је о свакој тужби подносио писмен реферат на основу спроведене истраге и упознавао суд са законитом казном којом треба да се казни кривац. Он је имао само *votum informativum*. Пресуда на већу казну, као нпр. губитак грађанског или мајсторског права, ишла је на потврду Апелационом суду у Осијек, а од 1783. године у Петроварадин, где се преселила Генерална команда Славонске војне границе. Апелациони суд био је друга, а Дворски ратни савет трећа инстанција. Поред тога постојало је и веће од дванаест грађана, тзв. Спољни савет. То је био саветодавни орган у варошким економским пословима.

Ко је од занатлија или трговаца желео да постане „грађанин” подносио би молбу Магистрату, наводећи какве је заслуге стекао за Карловце својим добровољним радом, као и то да је имућан и да може да сноси све врсте пореза и да је спреман, кад се укаже потреба, да се одазове на добровољан рад. Своје одлуке о избору грађана Магистрат је у XVIII веку слао на потврду Генералној команди, а у XIX веку, ово питање је сам решавао. Изабрани грађанин је за потврду свога статуса добијао грађанско писмо. Карловачки магистрат је из реда својих одличних грађана, најистакнутије и заслужне међу њима, предлагао и за племство, као што су то били у XVIII веку Димитрије Анастасијевић – Сабов и Емануил Замфировић, угледни карловачки трговци и добротвори.

Број грађана у Карловцима кретао се највише око 160.

Због све већег броја неугодности у вези са радом врховног аустријског инспектора свих војних комунитета у Карловцима, Славонији и Војводству Срем, оберинспектора мајора Тадије фон

Естerraјхера, закључе и одлуче да од цара Јосифа II траже да се Карловци прогласе слободним краљевским градом. Карловчани су на примеру суседног Новог Сада, који је имао тај статус, видели како се поштују грађанске слободе и како се град успешно развија. Карловчани су били спремни да за елаборацију своје вароши плате откуп у износу за тада огромну суму од 70.000 форинти. Нажалост, молбе и жеље Карловчана нису се уклапале у политику Јосифа II коме су сметале слободе у комунитетима, а камоли у слободним градовима.

Контрибуенте или пореске главе сачињавали су: виноградари, надничари и сви сиромашни трговци и занатлије, али и они имућнији, који нису имали моралних квалификација за грађане и оне занатлије и трговци који нису били по вољи властима. Контрибуенти су били и пунолетни синови грађана. Деца контрибуената рођена у Карловцима могла су без икакве дозволе власти учити гимназију, богословију и све врсте заната и трговину.

У привилегована лица убрајали су се:

Хонорације („Honorationes”) су били учена класа, образовани становници са дипломама: магистратски чиновници, пензионисани официри, лекари, ректор и магистри латинске школе, професори и директор гимназије и богословије, архивари, библиотекари, секретар и регистратор митрополитов. Почетком XIX века било је у Карловцима 30 до 40 хонорација. Они су у свечаним приликама имали почасно место. Уживали су сва грађанска права, али нису могли бити бирани за носиоце власти.

Свештенство, и православно и католичко, било је ослобођено плаћања пореза.

Племићи, војници и официри нису плаћали превоз за скелу и калдрмарину, уживали су сва грађанска права, али су плаћали порез и вршили општински кулук, који су од 1812. године могли да откупе новцем као и грађани. Регулативом из 1787. године признато је Карловчанима право да могу слободно располагати својим поседима, али да их могу продавати само својим суграђанима или граничарима.

Након проглашења Српске Војводине, 1. маја 1848. године, Карловци постају војно, политичко и административно седиште

српског народа у току Народног покрета 1848/49. У Карловцима су првих деценија XVIII века, да подсетимо, основане прве српске „основне и средње школе”, тзв. покровобогородичине школе и прва српска сликарска школа, 1743. године. Овде је изведена прва позоришна представа код Срба 1736. године, организован први модеран архив код Срба 1716. године, основана прва српска гимназија 1791, прва српска богословија 1744. године, прва српска цртачка школа 1809. године, прва српска библиотека 1752. године, прво српско ловачко друштво 1874, прво српско сликарско друштво 1904, прва српска штампарија у новом веку Захарије Орфелина 1758, прва српска јавна библиотека 1794. године итд. Намера патријарха Рајачића била је да се у Карловцима оснује први српски универзитет 1851, да се Матица српска, такође, пресели у Карловце (1853). Било је жеља и намера да се у Карловцима оснује и први народни музеј. У Карловцима су се одржавали скоро сви народно-црквени сабори српског народа у Хабзбуршкој монархији. Царским манифестом од 15. јуна 1881. године Војна граница је припојена цивилној Хрватској и стављена под управу бана и хрватске Земалске владе. Том приликом Карловци су проглашени градом са утврђеним магистратом и стављени под управу жупаније у Вуковару. Градска управа штампала је у неколико махова Статут града Карловаца (1891, 1896, 1910. године итд.). Ми ћемо овде пренети текст Статута о уређењу Градске управе Града Карловаца из 1910. године, зато што је Статут штампан ћирилицом на српском језику и латиницом.

Карловци су слободу дочекали 8. новембра 1918. године, а 24. новембра 1918, проглашењем Народне скупштине у Новом Саду, сједињена је Војводина са Србијом и Карловци су ушли у нову државу, Краљевину СХС. Карловци су билу у статусу града све до 1936. године, када је формиран Сремскокарловачки срез. Тада су Карловци постали центар североисточног дела Срема и седиште Среског суда. Сремски Карловци су почетком 1941. године имали 6071 становника (Срба 3500, Хрвата 1804, Немаца 540, Мађара 130, Чеха и Пољака 66, Руса емиграната 31). Градско веће распуштено је 15. априла 1941. на челу са градоначелником П. Миљушевићем. Формирано је ново које је сачињавало пет Хрвата и пет Немаца. Усташка власт је недуго затим успостављена, Срби чиновници су

отпуштени а Сремске Карловце су усташке власти прогласиле за Хрватске Карловце. У току рата у Карловцима је извршен геноцид над српским становништвом. Након завршетка рата Карловци имају статус центра среза, затим једно време егзистирају као општина, да би затим 70-их година XX века били сведени на статус месне заједнице. Почетком 80-их година Карловци постају општина у склопу Градске заједнице Новог Сада, да би од 1989. године најзад постали засебна и самостална општина.

Аустро-турски рат и долазак Аустријанаца у Срем (1683–1699–1718)

Научни скуп који је замишљен и организован под називом „Слојеви култура Фрушке горе и Срема”, сигурно је до данас најозбиљнији научноистраживачки покушај дефинисања једног географског, а потом и историјског и културолошки посматрано најинтересантнијег простора овог дела Европе. Да би се објаснило зашто је то тако, потребно је осврнути се, како смо поменули, на његов географски, а онда схватити и стратешки положај Срема. Ову позицију сигурно је најбоље дефинисао историчар Душан Ј. Поповић који је, поред академика Славка Гавриловића, наш најбољи познавалац политичке, економске и културне историје Срема XVII и XVIII века. Поповић каже: „Срем који се укљештио између Балканског полуострва, тог моста између Европе, Азије и Африке и Дунава који везује Европу са Балканским полуострвом, преживео је током векова више него иједна област у Европи етничке смене, делимичне или потпуне”.¹ Ови процеси и несмањени интензитет прилично бурних историјских догађања у Срему, а тиме и у Фрушкој гори, трају без прекида, са већим или мањим интензитетом, од праисторије до данашњих дана.

За српски народ и српске историчаре интересантна је чињеница да је на простору Срема још од средњег века, нарочито у периоду владавине краља Драгутина Немањића, познатог и као „Сремски краљ”, па до данас етнички састав становништва био и остао углавном српски. Процент српског становништва на простору Срема растао је посебно после слома српске средњовековне државе, а затим и пропасти српске деспотовине. Постепени, а некада и нагли продори Турака временом су потискивали и кохезирали српско

¹ Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему од 1736/7*, СКА Књига CLVIII, Београд, 1950, стр. 1.

становништво. Турци су у Срему коначно учврстили своју власт у време првог похода на Беч 1529. године. Од територије Срема образовали су Сремски санџак. До пада Будима све области европске Турске улазиле су у састав Румелијског ејалета. Након пада Будима 1541. године основан је нови Будимски ејалет који је обухватио и Сремски санџак. Тако је стицајем историјских околности Срем временом постајао матицом српског народа. Укљештен између две велике стратешке европске реке, Дунава и Саве, које су биле и значајни комуникацијски правци, посебно Дунав, уз то и важна копнена дестинација у мрежи античких путева на правцу турских освајања и током турске доминације овим просторима Цариград–Будим.

Турско освајање Срема носило је са собом, с обзиром на турски начин ратовања, велике људске и материјалне жртве. Турци би, пре него што би коначно одлучили да освоје неку земљу у званичном походу своје армије, тај простор изнуривали, тј. нападали са својим злогласним акинџијским, нерегуларним и другим одредима, настојећи да земљу спаљивањем исцрпе материјално, да је пљачком и убиствима потпуно онеспособе за одбрану, а становништво деморалишу.

Оваквим суровим начином ратовања старо словенско, тј. српско, а и оно нешто несловенског становништва, највећим делом је или изгинуло у исцрпљујућим борбама, или се раселило. Са Турцима на освојену и опустошену територију из српских крајева јужно од Саве и Дунава насељавао се српски живаљ. Турци су ова пресељења вршили из економских и војних разлога. Поред тога што су добили становништво које обрађује земљу и плаћа порез, део српског становништва налазио се и у турским војним редовима као „мартолоси”, војска по градским постајама и на граници. Турци насељавају и доста влашког сточарског становништва и то највише у Срему, досељавајући Влахе из Смедеревског и Зворничког санџака. Турци су и овде завели свој феудални, односно тимарски систем. У Срему су пореска давања била повољнија него у Банату. Турци су се смештали у градовима где су организовали своје центре власти санџака, кадилука и нахија. Од већих места у турском периоду владавине Сремом, треба истаћи: Митровицу, Карловце и Сланкамен.

Након обнављања Пећке патријаршије у свим крајевима северно од Саве и Дунава било је осам епископија, међу њима била је и сремска. Већина манастира подигнута је пре доласка Турака, али се са подизањем манастира наставило и у XVI вeku, нарочито првих деценија после 1557. године па и у XVII веку.² Све до почетка Бечког рата (у пролеће 1683) Срем се налази у саставу Отоманског царства, у релативном миру, као једна од покрајина у његовој најдубљој позадини.³

Почетак Великог бечког рата представљао је за Срем у наредних шеснаест година тежак период, „бескрајан ланац, разарања патњи и бежања, паклено коло из кога се мало ко жив и неповређен спасао“.⁴

Велики везир Кара Мустафа кренуо је 31. марта 1683. године, за то време огромном војском, на Беч. Истовремено, уз посредовање папе Иноћентија XI, закључен је савез између Аустрије и Пољске. Страх и неизвесност завладали су централним делом Европе. Турци су имали подршку Француза и већим делом Мађара који су се надали стварању самосталног мађарског краљевства. Порта је у овом рату имала за циљ да у своју корист реши питање Ердеља, освоји тзв. аустријски део Угарске и продре дубоко у Средњу Европу. Како је поход био усмерен према Бечу, рат је касније назван Бечким ратом.⁵ Колико је овај поход на Беч био дуго и темељно организован и са далекосежним циљевима, говоре нам и подаци, процене историчара и савременика, да је турска војска имала између 100 и 300 хиљада људи. С друге стране, хришћански Беч се грозничаво организовао за одбрану, утврђујући и обнављајући постојеће фортификације и градске зидине. За врховног команданта царских трупа цар Леополд I је именовао херцога Карла Лоренског.⁶ Царска војска бројала је свега 21.600 пешака и 10.800 кирасира и

² Др Јован Милићевић, *Војводина 1521–1699*, Београд, 1968, стр. 230.

³ Др Славко Гавриловић, *Срем од краја XVII до средина XVIII века*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1979, стр. 17.

⁴ *Исто*, стр. 17.

⁵ Жарко Димић, *Велики бечки рат и Карловачки мир 1683–1699*, Верзалпрес, Београд, 1999, стр. 61.

⁶ Аустријски цар Леополд I владао је од 1658 до 1705. године.

драгона и поред тога 6.000 Мађара под командом палатина, грофа Павла Естерхазија.⁷

Долазак турске армије која је у свом наступу на Беч стигла и под Београд, у који недуго затим стиже и лично Султан Мехмед IV, био је пропраћен бежанијом становништва, нарочито од путева којима је војска пролазила или је требало да прође. Шта је тада претрпело становништво у Срему није нам поближе познато, али да је страдања морало бити у изобиљу, потврђује паљење и разарање манастира Раковца и убијање његових калуђера и игумана.⁸

У Бечу је испрва постојала нада да ће велики везир Кара Мустафа напасти Ђер или Коморан и задовољити се освајањем једног од тих градова. Међутим, Кара Мустафа је 5. јула освојио Ђер, па са војском кренуо према Бечу.⁹ Сачекавши тек који дан да стигну топови из Будима, Кара Мустафа је са топовима убрзано кренуо према престоници. Аустријанци су се, схвативши намере Турака, готово панично спремали и цар Леополд I је са породицом и двором напустио Беч. У Бечу је остао гроф Ридигер Штаремберг са 11.000 људи, а међу њима се налазио и чувени студентски батаљон под командом професора Павла Сорбајта¹⁰ Међу браниоцима било је и нешто Срба.

Под Бечом су Турци септембра 1683. године, иако у људству далеко многобројнији и војнички моћнији, доживели страховит пораз од Аустријанаца и Пољака, тачније од хришћана, јер било је у тим редовима и Срба, Италијана, Пољака, Чеха, Немаца, и др. Од тада, па, све до коначног завршетка рата миром у Сремским Карловцима 26. јануара 1699. године, Турци се углавном налазе у сталном, лаганом повлачењу, тј. дефанзиви идући у првим годинама рата скоро из пораза у пораз. И поред тешког пораза под зидинама Беча, они су били још увек снажна и респектабилна војна сила са готово неисцрпним људским ресурсима. Турци су се још неколико година држали у Угарској и Славонији, и узмицали лагано пред аустријским трупама, али су при том често прелазили и у углавном

⁷ Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 61.

⁸ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 17.

⁹ Др Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Матица српска, Нови Сад, 1929, стр. 261.

¹⁰ Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 65.

неуспешне контрафанзиве, нарочито су нападали из Босне према Славонији.¹¹ Ратне операције у Славонији биле су саставни део наступајућих операција у Угарској, а тиме су се ове војне активности примицале све више Срему. Отпочеле су већ 1684. године, покретањем банске војске састављене највећим делом од локалног српског и нешто хрватског становништва под командом грофа Леслија команданта Вараждинског генералитета. Лесли 24. јуна односи победу над босанским пашом у Хрватској и осваја важну стратешку фортификацију Вировитицу. Царске трупе су у својој успешној контрафанзиви заустављене тек 1684. године код Будима, где су Турци једва, готово очајничким напорима, успели да им се одупру.¹²

Ови почетни, али изузетни, војнички успеси хришћана у рату са Турцима били су толико изненађујући за Аустријанце, а страх од Турака и даље тако велики да су цар Леополд I и двор желели да са Турцима што пре склопе мир. Ипак, позитиван развој ситуације на ратишту у корист аустријске војске, уз то и велики одзив добровољаца из редова поробљених хришћана који су се прикључивали царској војсци, јачали су и морално и војничко самопоуздање аустријских генерала. Највећи притисак да се рат и даље настави вршио је политички, морално али и што је посебно значајно, материјално врло вешт и окретни папа Иноћентије XI. Он је успео да успостави савез назван Света лига, који је склопљен 8. марта 1684. године, између Аустрије, Пољске и Млетачке републике. Овај савез за главно копнено ратиште није значио много јер су Пољаци били заузети борбама на својим границама, а Млечани нису имали своју пешадију. Русија је Светој лиги приступила тек 1686. године. Требало је наћи савезнике на самом ратишту и они су пронађени у православним и поробљеним хришћанима, у првом реду у редовима српског народа, на чијој су етничкој територији вођене најтеже и најжешће борбе. Овом простору, дакако, припадао је и Срем.

Намере Аустријанаца наишле су на плодно тле у српском народу који је сматрао и осећао да је коначно дошло време да се ослободи вишевековне турске власти, истовремено лутајући између две опције или два циља: прва опција била је ослобођење и самостална

¹¹ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 17.

¹² Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 90–92.

српска држава – деспотовина, можда и у окриљу Аустријске царевине, а друга, ближа примитивном сељаку који се лаћао оружја и улазио у ризик да изгуби и оно мало што је имао под Турцима, да је боље бити под хришћанским господарем него под муслиманима. Како се рат настављао, он је бивао све суровији и тежи. Уз то, он је са собом носио огроман политички терет, а то је отварање и дефинисање Источног питања (питање освојених, тј. ослобођених турских територија, питање судбине многобројних, пре свега православних хришћанских народа на њима; проблем који је тада отворен, остао је нерешен до данас). Заузећем Будима 2. септембра 1686. године освојена је једна од најзначајнијих стратешких тачака Средње Европе. У том подухвату учествовали су, као некада у крсташким ратовима, сви европски народи. Ова победа донела је велико самопоуздање не само по дворовима европског запада, већ пре свега међу поробљеним хришћанима; међу становништвом стекао се утисак да дотадашње победе хришћана нису нимало случајне и да је моћна Турска ипак победива. У споразуму са влашким кнезом Шербаном Кантакузином дижу се на устанак банатски Срби. Недуто затим Турци доживљавају још један велики пораз код Харшања (12. новембар 1687).

Како су се војне операције сада пренеле на српски етнички простор, српски народ је имао још да претрпи огромне страхоте и од Турака и од царске војске, и при томе је поднео највеће људске и материјалне жртве. Срби су се нашли између чекића и наковња. Нису могли остати неутрални, а оне који су то покушали, на силу су сврставали или у редове Турака или у редове Аустријанаца, при чему су их са великим подозрењем и неповерењем гледали и једна и друга страна. Ситуација је била прилично тешка и сурова, Срба војника било је и у редовима Турака и у редовима Аустријанаца, јуришали су једни на друге. Тих година, од 1686. до 1689, након најезде Татара, многи Срби из Баната пребегли су у Бачку и Барању, а многи из Босне у Срем у Славонију.¹³

Након победе код Харшања, северно од Драве 1687. године, царска је војске ушла у Осијек, који ни у време најтежих ситуација,

¹³ Душан Ј. Поповић, Срби у Војводини 1, Матица српска, Нови Сад, 1990, стр. 313.

у току даљег ратовања није напуштала, претворивши га у главну базу за операције против Турака у Славонији и Срему.¹⁴

Иако се радило о победи хришћанске војске, многи Срби из Срема и калуђери фрушкогорских манастира пребегли су са њима испред царске војске у Шабац и даље према планини Церу, да би се вратили тек пошто су септембра 1688. године Аустријанци освојили Београд. То показује како је било велико неповерење народа према војсци, како турској тако и царској – аустријској.¹⁵

Освајањем Осијека царска војска је започела војне операције на простору Срема. Прво је пошла на не тако стратешки значајан Илок, али је била одбијена. Ипак, успели су да заузму изузетно стратешки значајан Петроварадин и уз то, привремено, запоседну Моровић, што је и те како значајно утицало на претежно српско становништво у Срему да се прикључи царским трупама. Онај почетни ентузијазам, нажалост, није се могао одржати, јер су Турци држали Илок и Тител и отежавали снабдевање Петроварадинске тврђаве храном и муницијом. Већ почетком 1688, турска војна посада из Илока повратила је Моровић, а у фебруару се Турци већ појављују око Вуковара, Ердута и Петроварадина. Узнемирено српско становништво овим упадима почиње да се из Срема склања у ослобођене делове Славоније. Почетком маја 1688. године Турци су повратили Петроварадин. Ови успеси Турака нису имали трајнијег значаја јер су већ након неколико месеци, у јуну 1688. године, царске трупе без неке веће борбе заузеле Вуковар, Илок, Петроварадин (Турци су га напустили без борбе), а затим је освојен и стратешки важан Тител. Тиме је био отворен пут према Београду, који је пао 6. септембра 1688. године. Турци су, после пада Београда, без борбе напустили Шабац. Тако је царска војска овладала Сремом чије се становништво, иако проређено и малобројно, прикључило Аустријанцима, подnoseћи још неко време најтеже погроме од разуларених Турака који су се размилели и разбежали по Фрушкој гори.

Одмах након протеривања Турака аустријске власти су уве-
ле своју војно-административну управу, обезбеђујући у почетку

¹⁴ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 17.

¹⁵ *Исто*, стр. 18.

какав-такав ред у новоосвојеним али опустошеним територијама којима су лутале разне турске банде пљачкаша и хајдука.

У Осијеку је основан Славонски генералат и Славонска коморска инспекција као врховни орган покрајинске власти за Славонију, Срем и јужни део Бачке. На чело Генералата постављен је генерал Гвидо Штаренберг, за команданта у Осијеку генерал Карло фон Крој, а за команданта Петроварадинске тврђаве постављен је генерал барон Јохан Кристијан фон Нехем. У Градишкој, Броду и Рачи стациониране су посебне трупе са пуковницима и капетанима на челу, док су мали одреди покретне војске запосели Пакрац, Таково, Вуковар, Илок, Ириг, Карловце, Сланкамен и Митровицу.¹⁶

Након завршетка војних операција очигледна ситуација изгледала је тако да су простори Срема били скоро сасвим запушетни и опустели. Коморска власт била је у почетку у сенци војних власти које су организовале лабаву границу према Турцима и обезбеђивале малим јединицама путеве, насеља и фортификације. Коморска инспекција створила је своје локалне подручне органе, провизорате. Старо становништво Срема, које се расуло још у време турског похода на Беч, почело се лагано враћати у своја села и насеља док је ново становништво долазило све више из Србије и Босне. На чело војске у Србији аустријски цар Леополд I поставио је 6. априла 1689. године грофа Лудвига Баденског који је већ у пролеће окупљао хришћанску војску у којој је било све више Срба, којима је давано оружје отето у дотадашњим биткама са Турцима. После њихове кратке обуке, Лудвиг Баденски се спремао да са својом војском, попуњеном српском милицијом, освоји Ниш и изађе на море, те тако одсече Босну и Херцеговину од Турске и примора их на предају.¹⁷

Ово нагло ослањање на српску милицију било је нужно због рата са Французима који је избио 14. фебруара 1689. године, па су оба дотадашња заповедника аустријске војске против Турака морала да преузму вођство против Француза.¹⁸ Ово је била значајна помоћ и подршка француског краља Луја XIV његовим савезницима Турцима. Пре него што је кренуо у поход на Ниш, Баденски је

¹⁶ Исто, стр. 18.

¹⁷ Александар Ивковић, *Историја Срба*, стр. 276–277.

¹⁸ Исто, стр. 277.

преселио из Србије у Срем и Славонију Србе који нису били под оружјем и који нису ратовали, да би тиме умножио тамошње разређено становништво и уклонио Србе са ратног подручја.¹⁹ Децембра 1688. године упутио је српском народу у Босни и Херцеговини позив и дао заштитно писмо обећавајући му слободу вероисповести и поштовање привилегија које је српски народ имао у османској Турској.²⁰ Цар Леополд I покушао је на овај начин да привуче што већи број Срба на страну Аустријанаца и помогне Баденском у његовим војним плановима и намерама, с обзиром на то да се нашао, захваљујући француском краљу, у више него неугодној ситуацији. После победе аустријске војске код Баточине августа 1689, Турци су се повукли према Нишу. Убрзо потом заузет је и Ниш, а затим су Срби заузели Ужице и притом су, осветнички расположени, побили неколико хиљада Турака, а град опљачкали и разорили. Ови поступци Срба страховито су озлоједили Турке. Након Ниша заузет је и Пирот, па је царска војска ношена успесима кренула према Софији.

Упоредо са војним активностима, на, за Аустријанце новоосвојеним а за Србе новоослобођеним, територијама, док се уводила нова аустријска власт, Срби су водили живу политичку и верску активност. Аустрија и Млетачка република, као чланице савеза, а уз то и католичке државе, нису одустајале од унијаћења православних народа на новоосвојеним територијама.²¹ Политику унијаћења нису могли ригорозније примењивати као што су то чинили према протестантима у Ердељу и северној Угарској, јер је потреба за Србима војницима била од пресудног значаја за добар исход будућих борби са Турцима. Срби су се уласком Русије у Свету алијансу уздали у руску помоћ у борби за ослобођење од турске власти. Показало се веома брзо да од цара Леополда I добијени заштитни листови не гарантују и не обезбеђују обећане слободе: слободу вероисповести, ослобођење од разних дажбина и слично. Оваквом ставу према православним Србима сигурно је највише допринео челник римокатоличке цркве у Угарској гроф Леополд Колонић (1681–1707), примас

¹⁹ Исто, стр. 277.

²⁰ Душан Ј. Поповић, *Нав. дело*, стр. 313.

²¹ Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 169.

Угарски и архиепископ острогонски, пореклом Хрват. Он је био жестоки противник и залагао се за, каткад сурово и бескомпромисно, унијаћење, држећи се начела „чија власт, онога и вера”. Узроци оваквог Колонићевог става били су пре свега економске, а потом и државне природе. Колонић је сматрао да он једини има право да убירה десетак од православног становништва у ослобођеним крајевима под турском влашћу, а други државни разлог састојао се у тежњи да се разбије самосталност и национална отпорност српског народа како би се испрва створила безлична унијатска нација утопљена потом у безличну аустријску католичку нацију.²² Тако би се дефинитивно српски православни народ одвојио од руског православног народа. Политичке активности српских првака ишле су углавном испрва преко грофа Ђорђа Бранковића, све док аустријске власти нису успеле да га заточеништвом склоне са отворене политичке сцене, и свакако преко мудрог и способног српског патријарха Арсенија III Чарнојевића. Посредовањем грофа Бранковића, влашки кнез Шербан Кантакузин и бивши цариградски патријарх Дионисије успели су да успоставе везу са пећким патријархом Арсенијем III, па су сва тројица послали писма и молбе руским царевима Петру и Јовану. Патријарх је развио и водио живу дипломатску активност са Млечанима и Аустријанцима.

Како се рат ширио Србијом, извештаји са свих страна ратишта говорили су о жестокиим борбама и огромним жртвама на обе стране. Нарочито је страдао српски живаљ, пре свега незаштићено, ненаоружано и немоћно становништво. Турци нису могли да опросте Србима што су стали на страну Аустријанаца и њихов гнев је био жесток. На ове сурове злочине ни Срби нису Турцима остали дужни.

У време док се стање у Славонији и Срему полако али сигурно сређивало, царске трупе су освојиле Ниш и продрле дубоко према Скопљу.²³ Највећа заслуга за ове војне успехе припадала је Србима Генерал Пиколомини са Србима и нешто Немаца гонио је разбијену турску војску према Софији.²⁴ После пада Ниша скоро цела Србија

²² Исто, стр. 170.

²³ Др Славко Гавриловић, Нав. дело, стр. 19.

²⁴ Жарко Димић, Нав. дело, стр. 182.

је у рукама Баденског, расте број и српских чета које се често сукобљавају са мађарским војним јединицама Имреа Текелије који је на страни Турака против хришћана. Баденски је, у сасвим новој и повољној војно-стратешкој ситуацији, свој задатак да изађе са војском на Јадранско море и тако одсече Босну и Херцеговину од турске државе уз споразум са Ратним саветом, пренео на генерала Пиколоминија, док је он са својим делом војске из правца Ниша кренуо ка Видину и освојио га. Уредивши новоосвојена утврђења, Баденски је вођство над обе војске поверио генералу Хајзлеру и потом отишао у Беч.²⁵ Након што је утврдио Ниш и осигурао га посадом од 5.100 војника, генерал Пиколомини се са четом од неколико хиљада људи упутио у Прокупље где је обезбедио провијант и магацин са муницијом. Потом је избио на Мало Косово и пошао даље према Приштини где га је српско становништво дочекало са највећим одушевљењем. Само у Приштини је око 5.000 Срба и Арбанаса пришло Пиколоминију и положило заклетву на верност цару Леополду I.²⁶ Из Приштине Пиколомини 22. октобра шаље оберштера барона Штрасера у Качаник, кога су Турци пред долазак хришћанске војске напустили. Следећег дана је за Штрасером пошао и Пиколомини, са осталом војском, те пошто је у Приштини и Качанику оставио војну посаду, изашао је 25. октобра 1689. године у Скопску долину.²⁷

Како се хришћанска војска кретала према Скопљу, са свих страна прилазили су јој Срби и прикључивали јој се. Тако је од скопских Срба до Пиколоминија стигла вест да се становништво у Скопљу из страха од куге и хришћанске војске убрзано спрема у бекство. Нарочито је панику изазвала куга која је избила у граду. Заповедник Скопља Махмуд-паша повукао се са 6.000 војника и 2.000 грађана у једну долину десно од Скопља да избегне ужасну заразу и да се одавде одупре непријатељу.²⁸ Пиколомини је изненадио Турке који су у страху оставили сав свој пртљаг и дали се у бег. Пошто није имао довољно војних снага да задржи Скопље које је притом било и

²⁵ Алекса Ивић, *Нав. дело*, стр. 282.

²⁶ *Исто*, стр. 283.

²⁷ *Исто*, стр. 283.

²⁸ *Исто*, стр. 283.

заражено кугом, Пиколомини је издао наређење да се Скопље спасли 26. октобра.²⁹ Из Скопља се Пиколомини вратио у Приштину, а одавде почетком новембра стигао у Призрен. Овде је Пиколомини сазнао да се патријарх Арсеније III Чарнојевић налази у Никшићу где је пред Турцима из Пећи избегао и да преко Которског провидура сарађује и помаже Млечанима у борби са Турцима дуж Јадранске обале. Како је патријарх код Срба имао највећи утицај, а Срби су као војска постали и најбројнији део хришћанских трупа, то је био кључ будућих аустријских успеха у борби са Турцима на овим просторима. Пиколоминију и његовим плановима није никако одговарала чврста сарадња Срба и Млечана и поред тога што су Млечани били партнери у Светој лиги. Пиколомини је тада одлучио да преко позданог капетана српске милиције Петра Соколовића упути писмо патријарху Арсенију. У том писму Пиколомини позива патријарха да подигне народ на оружје, а у прогласу који је такође послао патријарху позива Србе да се придруже хришћанској војсци и да ступе под заставу цара Леополда I. Како Соколовић није нашао патријарха, упутио му је проглас и писмо по неким православним свештеницима, а уз то му је јавио да ће доћи 4.000 аустријских коњаника да помогну Црногорцима у борби. У ову активност Пиколоминија око патријарха свакако да је оштар тон унело и то што су и Пиколомини и Соколовић у писмима претили патријарху да ће га сматрати за непријатеља ако им се не прикључи, што свакако није било нимало дипломатски, али је говорило о значају Срба у дотадашњим и предстојећим ратним операцијама које су некако све више јењавале. Патријарх је ова писма послао млетачком провидуру у Котору, уверавајући га у оданост Републици и молећи да провидур што пре дође са војском.³⁰ У међувремену Аустријанци су освојили Пећ. Пиколомини је издао заповест пећким калуђерима да позову патријарха у Пећ, иначе ће цар Леополд I именовати другог патријарха. Патријарх се вратио са Цетиња у Пећ, одатле је прешао у Призрен где је свечано дочекао Пиколоминија и аустријску војску. Пиколомини је, међутим, већ био заражен кугом. У Призрену је пао у постељу и ту је, уз помоћ патријарха Арсенија и фрањевца Томе Роспасарија,

²⁹ Исто, стр. 283.

³⁰ Исто, стр. 283.

водио преговоре са Србима и Арбанасима из околине Призрена, а 8. октобра сав народ из ових крајева био је примљен под царску заштиту и положио је, заједно са патријархом Арсенијем III, заклетву верности. Сутрадан је Пиколомини преминуо, примивши пред смрт свето причешће из руку патријарха Арсенија III Чарнојевића.³¹ Сада су Срби и дефинитивно стали на страну Аустрије, симболично и као њени поданици, ставивши своју судбину у њене руке. Уз то је, на несрећу, преминуо генерал Пиколомини коме су патријарх и српски народ указали поверење и са којим су начинили одређени политички и војни споразум. Пиколомини је искрено ценио и уважавао Србе, њихов значај, оданост и храброст. После смрти генерала Пиколоминија, команду над аустријском – хришћанском војском у Србији преузео је херцег холштајнски Ђорђе Кристијан као најстарији официр по рангу. Нажалост, нови командант није имао доброг начина у опхођењу са Србима и Арбанасима. За разлику од предусретљивог и благог Пиколоминија, Ђорђе Кристијан је охолом држањем и окрутним поступцима не само прекинуо прилив нових снага него и терао већ придошле, што је одлазило у такву крајност да су многи прелазили на страну Турака.³² Међутим, ни Турци, иако тучени на свим фронтима, из битке у битку нису мировали. И даље су заподевали чарке, иако су хришћанске трупе заузеле и Велес. Ускоро је стигла вест да су се појавили кримски Татари у околини Приштине. Барон Штрасер се 1. јануара 1690. године са четом од 3.500 људи упустио у борбу са Турцима код Качаника којих је ту било преко 11.000. Штрасер је непосредно пред битку из ништавних разлога дао да се погуби један војник Арбанас, а другог је својим пиштољем ранио, што је њих толико расрдило да су усред борбе прешли Турцима. Хришћанска војска доживела је овде тежак пораз. На вест о поразу и смрти барона Штрасера, из Приштине у Ниш повукао се неспособни херцег од Холштајна са целом посадом. Ово повлачење претворило се у панику и бекство, а у Приштини су остављене огромне количине муниције. Турци су повратили Скопље и за кратко време Стара Србија је била поново под Османлијама. Иако је Лудвиг Баденски, чувши за изненадну смрт генерала Пиколоминија,

³¹ Исто, стр. 283.

³² Исто, стр. 285.

одмах именовано грофа Фридриха Ветеранија за новог заповедника царске војске у Србији, који је уз то био и опасно рањен у борбама код Видина, похитао је овај са двадесетак војника из Влашке и преко Оршаве, Голупца и Баточине стигао већ 9. јануара 1690. у Ниш где је затекао посаду која је укупно бројала око 5000 војника. Још увек се држао Призрен са српском посадом која је под притиском Турака уз велики број народа по наредби Ветеранија преко Новог Пазара започела повлачење према Београду. Турци су, у крајевима из којих су потискивали хришћанску војску, жестоко кажњавали староседелачко становништво због учињеног неверства и преласка на страну Аустријанаца. У кратком затишју које је настало на ратишту, Турци су се спремали на снажну офанзиву, а хришћани на дефанзиву. Ипак, вести о суровом обрачунавању Турака са хришћанским становништвом брзо су се рашириле целом Србијом, те се велика маса народа кретала према Дунаву и Сави, бојећи се да дочека у својим домовима турску војску. Усред зиме, у огромним збеговима, повлачили су се жене, деца и старци, гонећи своју марву и носећи колико су могли најнужније ствари које су имали, а које су под тежином и теретом пута остављали негде уз пут. У првом реду повлачиле су се породице оних Срба који су били у аустријској војсци, јер за њих није било никакве милости од Турака. Становништво је пре свега било са простора Приштине, Скопља и Пећи, а затим се овом становништву прикључило становништво са простора где су се одвијале оружане борбе јер су они и под присилом морали учествовати и сарађивати са хришћанима. Са народом ишао је и велики број свештеника и црквених поглавара носећи са собом у неизвесност велики број црквених драгоцености да не падну разулареним Турцима у руке. Ови покрети или сеобе становништва по зимском времену, снегу, киши, хладноћи трајале су месецима. Страдање је било сурово и велико, опстајали су само најснажнији, остали су умирало остављени, често несахрањени, негде уз пут. Они које би Турци сустигли били би сасечени, мучени, набијани на коље или продавани у робље. Сви снажнији мушкарци морали су оставити своје породице и ступити у аустријску војску. Овај егзодус је оставио тешке последице по српски народ. Сматра се да је за време трајања Великог бечког рата страдало, изгинуло, поклано, побијено или на други начин униште-

но око половине укупног броја Срба, што је сигурно и највећи егзодус у српској нововековној историји.

Осећајући сву драматичност тренутних историјских догађања, аустријски цар Леополд I је у пролеће (6. априла) 1690. године упутио проглас балканским земљама, као угарски краљ. Он је притом обећао и слободан избор војводе, што у том тренутку нису тражили нити српски главари нити српска јерархија.³³ Јасно је да су се Аустријанци нашли у тешкој и незавидној ситуацији и да је било потребно макар обећањима обезбедити даље савезништво са Србима који би требало да се чвршће, са својим првацима и јерархијом, вежу за цара. Леополд је уз проглас упутио и лично писмо патријарху Арсенију III. Ратна срећа је током 1690. године окренула леђа хришћанима. Лудвиг Баденски је још почетком 1690. године истакао да се освојене територије јужно од Саве и Дунава неће моћи војно задржати постојећим средствима. Баденски је предлагао да се успостави и одржи линија Уна–Сава–Београд– Оршава. Нажалост, овај предлог Баденског није прихваћен и цар је наредио након ситних успеха генерала Ветеранија да се Видин и Ниш бране по сваку цену.³⁴ У међувремену, патријарх се нашао у Београду 16. јуна 1690. године, где га је и затекао проглас цара Леополда I. Како се проглас односио на територије које су Турци углавном повратили а Срби се сада налазили на царском земљишту северно од Саве и Дунава, било је потребно склопити нов договор о будућим односима са царем. У прогласу од 6. априла обећавала се Србима полунезависна територија са војводом на челу, ослобођење од дажбина и друге повластице док се слободно исповедање православне вере помињало тек узгред, о правима патријарха и црквене јерархије није било ни речи. Повластице које је Српска православна црква уживала у Турској биле су велике, аутономија православне цркве у Турској била је толико широка да је црква, такорећи, чинила државу у држави³⁵

³³ Др Јован Радонић, *Војводина од Велике сеобе (1690) до сабора у Крушедолу (1708)*, Војводина II, ИД Нови Сад, 1940, стр. 6–7.

³⁴ *Исто*, стр. 7.

³⁵ *Исто*, стр. 7.

У Београду је 18. јуна 1690. одржан скуп српских црквених и народних првака. У раду Сабора учествовали су Срби из јужне Србије, Шумадије, Старе Србије, Срема и босанског Подриња.³⁶ Српску милицију заступало је једанаест капетана од којих су из Срема дошли митровачки капетан Јаношевић, иришки капетан Комнен Георгијевић, купиноски капетан Тодор Марјановић, гргуревачки капетан Максим Аминовић, карловачки капетан Хаџи Милош Штрбић, баношторски капетан Косан Румић и черевихки капетан Ђука Хорват.³⁷ Од представника Срема били су присутни још и представник Ирига Никола Храленовић, а од свештенства игумани манастира Крушедола, Ремете, Хопова, Бешенова и Шишатовца. Сам број представника из Срема на сабору у Београду речито говори о бројности, али и о концентрацији старог и новопридошлог становништва у овој значајној и стратешкој области. Сабор је проценио и одлучио да не прихвати позив на дизање новог устанка против Турака. Решено је затим да избеглице концентрисане око Београда пређу у Угарску и да се тамо уклоне што даље од непријатеља и линије сукоба. Сабор је одлучио да призна аустријског цара Леополда I за српског краља и да српски народ настави заједничку борбу против Турака, али са територије Угарске, односно Монархије. Осим ове војнополитичке одлуке сабор је у шест тачака разрадио захтеве да се потврде сва права Српске православне цркве која је она иначе уживала под турском влашћу: слобода вере, слободно и саборско бирање архиепископа који мора бити Србин, употреба старог календара, слободно патријархово и епископово вршење јурисдикције итд.³⁸ Епископ Исаија Ђаковић, опуномоћен је да иде у Беч и да цару поднесе захтеве за сабор за уређење аутономног положаја Срба у аустријским земљама које ће они населити.³⁹

И поред свих напора државног генерала принца Лудвига Баденског, Турци су у контраофанзиви уз подршку Имреа Текелије почели низати војне успехе. Текелија је 21. августа код Церништа

³⁶Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 182.

³⁷*Исто*, стр. 209.

³⁸*Исто*, стр. 214.

³⁹Јован Милићевић, *Војводина 1521–1899, Војводина (знаменитости и лепоте)*, стр. 235.

потукао до ногу војску генерала Хајзлера, а овога заробио. Потом је пао и Видин. Генерал Гвидо Штремберг је капитулирао и напустио Ниш 8. септембра, при чему су Аустријанци са пушкама и барјацима безбедно напустили тврђаву, док су Срби са породицама, по договору, били предати Турцима. Турци су након изласка Аустријанаца из тврђаве свирепо побили преко 4.000 душа. Пали су, затим, Кладово, Голубац и Смедерево. Велики везир Мустафа-паша са главнином војске кренуо је на Београд. На вест да се приближавају Турци, командант Београда, Аспремон, спалио је предграђе београдско и повукао се у тврђаву. Турци су започели бомбардовање 1. октобра и без престанка су јуришали до 6. октобра када је једна граната пала у складиште барута на тврђави. Ова експлозија убила је неколико хиљада људи и срушила део зидина тврђаве. Тако су Турци лако ушли у тврђаву. Генерал Аспремон успео је да извуче живу главу бекством преко Саве, са малим бројем војника. У периоду између пада Ниша и опсаде Београда, између 8. септембра и 1. октобра, извршена је највећим делом сеоба на просторе Угарске. Сматра се да се број избеглица кретао између 60 и 70 хиљада. Ова, за то време огромна, маса изнемоглог и напаћеног народа, прешавши Саву и Дунав зауставила се тек код Будима и Сентандреје.

Дошавши под зидине Београда крајем септембра 1690. године, Турци су одмах почели са упадима у Срем, пустошећи, ионако скорашњим ратом и неродицом, опустошену земљу, притом сурово нападајући хришћанско, углавном српско, становништво. Аустријски генерал Чаки кога је командант Београда Аспремон одредио да држи Саву и не дозволи Турцима да пређу у Срем, не само да је напустио положаје него је опљачкао и спалио сва села поред реке и преко Дунава побегао у Потисје.⁴⁰ Међу становницима у овом делу Срема дошло је до неописиве панике, па је и оно староседелачко и ово новопридошло становништво на брзину остављало своја тек обновљена и на брзину склепана насеља и бежало према Бачкој и Барањи. Турци су скоро без отпора провалили у Срем и заузели Купиново, Митровицу, Карловце, Петроварадин и цео Срем. Уз то су повратили Посавину, Брод, Церник, Пожегу и Пакрац. За непуних месец дана од пада Београда Турци су стигли пред Осиек и

⁴⁰ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 19.

опсели га, али га на срећу нису успели освојити.⁴¹ Сталне ратне активности у Срему, који је иначе увек био богат крај, оставиле су тешке последице. Оскудица је била трајно обележје живота. Из оскудице се неретко прелазило у глад, а тада се доводио у питање и сам физички опстанак људи. Тако је настао израз „гладне године”. То су преломне године за српски народ на овим просторима: година Велике сеобе 1690, затим 1696, устанак Фрање II Ракоција (1703–1711), 1710/11. година и нови рат са Турцима 1716–1718.⁴²

У првој половини 1691. године рат се водио са променљивом срећом, нарочито у Славонији. Већ у другој половини године хришћанска војска прешла је у контраофанзиву која је овенчана значајним победама. Од средине октобра 1691. Славонија је коначно очишћена од Турака. Успешне борбе са Турцима наставили су да воде Срби у Срему, посебно око Митровице, док је главнина српске војске са подвојводом Јованом Монастерлијом на челу дошла у Осијек где се придружила царским трупама и крећући се дуж Дунава, ослобађајући значајне стратешке тачке – Илок и Петроварадин.⁴³ Круна ових војних активности по Срему свакако је величанствена победа над Турцима у бици код Сланкамена 19. августа 1691. године. После овог турског пораза утихнуле су борбе већег обима и због ангажовања царске војске на ратиштима у Италији и на Рајни. Граничну линију према Турцима обезбеђивале су претежно српске јединице. Ове српске јединице су почетком 1692. године вршиле успешне нападе на београдске и шабачке Турке, а упадале су и на турску територију преко Саве. Ипак, Аустријанци, односно Срби нису одржали цео Срем. Срби су као своју војну базу држали Моровић, а Турци Купиново. Турака је још било у следећим насељима: Нијемцима, Нерадину, Војки и у још неким мањим местима Срема о чему нам сведоче подаци о закупима и купопродајама са њихове стране.⁴⁴ На другој страни су хришћани, Аустријанци и Срби, држали важну стратешку тачку Петроварадин, чију је посаду чинила и српска војска од 600 пешака и 200 коњаника на челу са

⁴¹ Исто

⁴² Александар Форишковић, *Текелје*, Матица српска, Нови Сад, 1984, стр. 32.

⁴³ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 16.

⁴⁴ Исто, стр. 20.

капетаном Паном Божићем. Притом се у свој ратној неизвесности Петроварадинска тврђава градила и доутврђивала уз помоћ углавном српских сељака који су довођени из дела Срема под контролом Аустријанаца.⁴⁵

У лето 1693. године кренула је царска војска сремском страном преко Бановаца и Сланкамена на Београд. У њеним редовима био је значајан број српске пешадије и коњице. Београд су држали под неуспешном опсадом од 4. августа до 12. септембра. Турци су већ следеће 1694. године, такође сремском страном, узвратили походом и опсадом Петроварадина, али такође без успеха. После ових узајамних војних неуспеха ратовање се у Срему свело на сукобе Турака са српском милицијом и хајдуцима.⁴⁶

У периоду 1695–1696. године тежиште војних активности хришћана и Турака одвијало се око утврђеног Титела, који је најпре пао у руке Турака, а потом га је поново освојила војска генерала Гвида Штаремберга. Војне активности настављене су око утврђења или насеља Купинова и Моровића.

Значајно би било поменути да се и даље, нарочито у турским утврђењима, налазе у турској служби Срби „мартолоси”. У мартолоским војним јединицама које су биле раширене и смештене углавном по Угарској, број мартолоса Мађара био је незнатан. Преко 90% мартолоса у градовима Угарске сачињавали су Срби из свих крајева у којима је живео њихов етнички елемент.⁴⁷ Ово иде уз констатацију са почетка текста о специфичности статуса српске нације у току Бечког рата (1683–1699). У јесен 1695. године Турци су из правца Србије два пута извршили пробој и напали Моровић и оба пута су били одбијени. И поред тога, осећај несигурности приморао је сељаке из насеља између Земуна и Илока, као и калуђере манастира Гргетега, Шишатовца и Раковца, да по трећи пут приме османско поданство, молећи притом „да се њихова чељад не раздаје у робље”.⁴⁸ У току ових напада Турци су ухватили чувеног харамбашу Захарију, који је признао да је хајдуковао дугих пет година и

⁴⁵ Исто, стр. 20.

⁴⁶ Исто, стр. 20.

⁴⁷ Александар Форишковић, *Нав. дело*, стр. 99.

⁴⁸ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 21.

да је из Моровића са 500 хајдука упадао у турске крајеве по Србији и Босни. Он и његова два друга завршили су на колцу у Хасанпашиној Паланци.⁴⁹ Турци су по сваку цену желели да учврсте своју власт у Срему и у том циљу покушавали су да завладају стратешком тврђавом Моровић. Почетком августа 1696. године прешли су са четама Саву наоружани топовима и почели да туку Моровић, али су се изненада повукли после вести да опседнутим Србима у Моровићу у помоћ долази аустријски пуковник Јохан Фердинанд Киба који је већ био овенчан славом победника над босанским Турцима. Неколико месеци касније, септембра 1696. године, Турци су се, не одустајући од намере да се учврсте у Срему, свом жестином обрушили на Моровић и након жестоких борби успели да савладају његову храбру посаду, коју су сасекли заједно са њеним командантом. У исто време аустријски генерал гроф Енеја Капрара, који се са 15.000 војника налазио утаборен код Петроварадина, није Србима притекао у помоћ „штедећи немачку крв”, „а жртвујући српску”.⁵⁰ Моровић је разорен, војници браниоци побијени, а нешто становништва одведено је у робље. И поред тога, Турци га нису могли задржати па су се повукли, а заузеле су га нове српске чете. Рат се са мањим затишјима одвијао несмањеном жестином широм огромног фронта а да до одлучне битке није долазило. Овај сукоб изискивао је, поред до тада невиђеног броја ангажованих војника, и огромна материјална средства која су се толико исцрпела на обе стране да су била на самом крају готово истрошена. Мислећи у том правцу, турски султан Мустафа II кренуо је лично у поход на челу велике војске у лето 1697. године. Цар Леополд I именован је 5. јуна 1697. године принца Еугена Савојског за врховног заповедника хришћанске војске према Турцима и Савојски је већ 17. јула приспео у Бачку и ту преузео команду, а 5. августа налазио се са утабореном војском код Ковиља. Ту се у логору налазио већ и подвојвода Монастерлија са српском војском.

Султан Мустафа II је 19. августа прешао са војском Дунав код Панчева, а затим је 29. августа прешао Тису код Титела, освојио Тител и упутио се на Сегедин. Када су на том путу према Сеге-

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

дину стигли у Сенту, Турци су изненада, 10. септембра, одлучили Сегедин него да пређу у Банат. Савојски је ишао маневром за њима и налазио се отприлике код данашњег Србобрана. Увече тог дана, баш кад је Савојски држао састанак Ратног већа, појавио се сенћански капетан Србин Јован Текелија и известио Савојског и Веће да је султан тог дана приспео у Сенту, да пустоши околину те да је тек почео да прелази преко Тисе. Савојски је одмах кренуо. Јован Текелија, познајући терен, водио је војску Еугена Савојског између ритова и бара кроз мочваре те је војска лако и брзо стигла до Сенте.⁵¹ Касно поподне, пре сумрака, Савојски је стигао пред Сенту и одмах започео битку са Турцима од којих је тек један део прешао преко Тисе, а остали су се налазили у Бачкој. Битка је отпочела великом паником, испрва у турским редовима, а касније и жестоком одбраном Турака, и на се крају битка завршила потпуним поразом турске војске. Процењује се да је погинуло преко 20.000 турских војника међу којима и велики везир Мехмед Елмас-паша са великим бројем паша и угледних Турака. Султан је једва успео да побегне са бојишта.⁵² Неколико недеља после овог страховитог пораза Турака код Сенте, 30. октобра 1697, склопљен је мир између цара Леополда I и Француске, турског савезника у овом рату, која је отворила фронт на западу да би олакшала Турцима на истоку. Изнурена Аустрија, налазећи се у стратешки погоднијем положају од Турака, ипак им је понудила у јануару 1698. мир. И поред свега, опасност по Срем није престала јер су Турци и даље у својим рукама држали Београд и Шабац. Овакво варљива и несигурна ситуација у односу на Срем није престајала све док крајем 1698. и почетком 1699. године није дошло до мира између Хришћанске алијансе, на чијем је челу била Аустрија, и Турске, склопљеном у Сремским Карловцима 26. јануара 1699. године.⁵³

Мировни уговор са Османским царством потписали су на двадесет пет година опуномоћеници Римско-немачког царства (Ау-

⁵¹ Александар Форишковић, *Нав. дело*, стр. 121.

⁵² Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 245.

⁵³ „Аустријски извори наводе да су Турци оставили на бојишту 20.000 мртвих, да их је 10.000 бачено у Тису, а спасло нешто више од 2.000. Према томе, број ангажованих Турака кретао се око 32.000, што је у границама могућности, али број губитака изгледа претеран, ако заробљеници нису просто поклани. Ина-

стрије) и Пољске. Руски представник Возницин је, неколико дана пре тога (24. јануара), потписао са Турцима примирје на две године с тим да свака страна задржи освојено. Граница између Аустрије и Турске остала је на Моришу и Тиси, тако да су Ердељ и Угарска припали Аустрији, Темишварски Банат Турцима, док је Срем подељен линијом од ушћа Тисе до ушћа Босуца, а одатле је на западу граница постала Сава, све до ушћа Уне. Тачније, Аустрији је припала цела Угарска без Баната, а границе Хрватске, обухватајући Лику и Крбаву, померене су са Купе на Уну и до планина Велебит. Од турске власти дефинитивно су ослобођени Славонија, Костајница, Дубица и Јасеновац, као и Срем, преко којег је повучена нова граница од Митровице (која је припала Турској) на Сави, до Сланкамена (који је припао Аустрији) на Дунаву.⁵⁴ Млетачка република и Пољска добиле су овим уговором значајна територијална проширења. Посредници у преговорима и приликом склапања мира у Карловцима били су представници Холандије и Енглеске, две тадашње војне силе у Европи. Оно што је унеколико одређивало судбину дела Срема, још пре битке код Сенте и пре одређивања коначних граница са Турском, било је давање донације за Срем (30. јуна 1697) рођаку папе Иноћентија XI, богатом кнезу Ливију Одескалкију. Реч је о, за оно време, огромној суми од 325.000 форинти коју је Одескалки позаймио цару Леополду I да би могао да настави рат са Турцима.⁵⁵ Овим уговором о донацији са Одескалкијем цар Леополд I је Аустрији резервисао право на тврђаве Петроварадин, Сланкамен и Земун са миљом простора око њих, чиме је већ на самом почетку окрњио „Одескалкијев Срем”, и поставио темељ за коморске провизорате у њему.⁵⁶

Срем је стварање Сремског војводства – дуката са Одескалкијевим спахилуком, у географском и административном појму „Срем” сузио на узак простор у линији Земун – Петроварадин –

че се не би могло схватити да су Аустријанци (хришћанска армада) имали само 429 мртвих и 1.598 рањених.“ Ово је пример једне од битака у Бечком рату и размера огромних жртава овог рата. Види: Петар Томац, *Војна историја*, Војно дело, Београд, 1959, стр. 719–722.

⁵⁴ Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 267.

⁵⁵ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 22.

⁵⁶ *Исто*.

Илок – Шид – Рача. Касније је, издвајањем Подунавске и Посавске војне границе 1702. године, Срем умањен према северу и западу, и у том обиму остаће до стварања Сремске жупаније и Сремске војне границе.

Након склопљеног мира Аустрија је била и војно и финансијски исцрпљена. Још није одлучила како да коначно уреди своје новостечене земље, а није имала довољно новца да издржава трупе које су и даље стајале према новоуспостављеној граници према Турцима. Власти на терену, првенствено војне, биле су упућене на ратни порез – контрибуцију, натуралне дажбине и работу неплемићког становништва. Ову ситуацију су користили војни команданти који су завели режим самовоље и насиља причинивши притом велике изгреде, пљачку и терор према локалном становништву, посебно на просторима Славоније и Срема. Било је много примера да су се српске породице спасавале од оваквог терора аустријских војних власти преласком на турску територију. Преко сачуваних пописа становништва из 1702. године, сазнајемо да у Срему у огромној већини живе Срби. Ове пописе врло тачно сачинио је опат Бонини који је био представник Одескалкијевих и вршио је пописе на територији „Војводства Срем који припада принцу Одескалкију и простире се између Дунава и Саве. Састоји се од 36 села, не рачунајући једно мало, које је недавно оформљено (...). Шеснаест села сачињавају горњи Срем, с главним градом Илоком, а двадесет доњи, с главним градом Иригом, доста великим местом. Горњи Срем се углавном протеже на равницу, док је доњи препун брежуљака. Обадва су плодносни и добро насељени Рашанима (Србима) који су готово сви православни. Само у пола Илока и друга три мала места станују римокатолици.”⁵⁷

Ускоро избија побуна Ференца II Ракоција 1704. који Србима шаље прокламацију од 9. августа 1704. године. Ракоци их позива да без оклевања узму оружје у руке и прикључе му се у борби за слободу отаџбине.⁵⁸ „А ако се за драгу угарску отаџбину и тиме и за своју сопствену слободу не дигнете на ноге или чак оружје будете

⁵⁷ Марко Јачов, *Срем на прелому два века (XVII–XVIII)*, Београд, 1990, стр. 7.

⁵⁸ Јохан Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Матица српска, Гутенбергова галаксија, Нови Сад–Београд, 1998, стр. 47.

окренули против нас, онда ћемо вас без милости побити и умлатити, па чак и вашу децу препустити мачу, како би вас на тај начин потпуно истребили из наше угарске отаџбине.”⁵⁹ Српски патријарх је ту прокламацију послао Бечком двору и са својим народом остао веран цару.⁶⁰

Ракоцијев устанак је најтеже погодио Србе у Бачкој и Банату где су они поднели огромне и ужасне жртве. Мађари су у складу са ултиматумом истребљивали читава насеља и у њима жене, децу и старце без милости. Борбе са Ракоцијем биле су жестоке и Срем је у свему подносио велике жртве пре свега у људству, стално у страху од упада Ракоцијевих куруца. Уз то јављала се и куга, нерођица и тешки и тегобни транспорти до Ердеља падали су на плећа поданика у Срему.⁶¹ Тек што је Ракоци поражен, на становништво Срема наметане су нове и теже дажбине према војсци као што је обавеза да на шестомесечно уконачење и исхрану прими три компаније драгона што је изазвало опште незадовољство и поданика и коморских власти.⁶²

Светски догађаји ће убрзо довести Турке поново у Срем. Руси су на Пруту код Харшања били у тешком положају, њихове армије су у неколико наврата поражене од Турака. Русија им је понудила мир (1711) који су Турци прихватили и добили назад стратешки Азов. Овај мир потврђен је у Једрену 1713. године. Овај изненадни успех осоколио је Турке који су повели рат против Млетачке републике, најслабије карике у ланцу доскорашње Свете лиге. Турци нису могли прежалити губитак Мореје и овај рат су Турци успешно завршили (1714–1718). Иако у тешкој финансијској и војној ситуацији због исцрпљујућег рата за шпанско наслеђе, аустријска војска, на челу са Еугеном Савојским, прихватила се борбе са великим турским снагама које су упале и преко Срема кренуле на Петроварадин, где их је са својом војском коју су великим делом сачињавали и Срби, до ногу 1716. године потукао Савојски. Опет уз посредовање Холандије и Енглеске, рат се завршио миром у Пожаревцу

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Др Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 45.

⁶² Исто.

1718. године. Овим ратом Аустрија је добила Банат, источни Срем, Малу Влашку, Београд са северном Србијом. Турска је водила још два неуспешна рата са Аустријом 1788–1791. године.⁶³ Срем је дефинитивно ослобођен од турске власти која је трајала преко 150 година. Под влашћу Хабзбурговаца налазио се све до 1918. године. Данас се налази највећим делом у Републици Србији, а мањим делом у Републици Хрватској. И данас је Срем у целини свога простора са Фрушком гором изузетна европска стратешка дестинација овог дела Европе.

⁶³Жарко Димић, *Нав. дело*, стр. 266–273.

Први Аустро-турски рат 1716–1718. и ослобођење Баната од турске власти

Завршетком дуготрајног тешког и исцрпљујућег Великог Бечког рата (1683–1699) склапањем мира у Сремским Карловцима 26. јануара 1699. године између тадашњих великих сила Аустрије, Млетачке републике, Пољске и Русије, као тзв. Свете или Хришћанске алијансе с једне, и Турске, с друге стране, уз посредништво тадашњих великих сила Енглеске и Холандије, одређене су и нове границе на великом простору. Мировни уговор са Османским царством потписали су на двадесет и пет година опуномоћеници Римско-немачког царства, тј. Аустрије и Пољске. Руски представник на преговорима Прокопије Богдановић Возницин је неколико дана пре тога (24. јануара) потписао са Турцима примирје на две године с тим да свака страна задржи оно што је у рату освојила. Граница између Аустрије и Турске остала је на Моришу и Тиси, тако да су Ердељ и Угарска припали Аустрији, Темишварски Банат Турцима, док је Срем подељен линијом од ушћа Тисе до ушћа Босута, а одатле је на западу граница постала река Сава, све до ушћа Уне. Тачније, Аустрији је припала цела Угарска без Баната, а границе Хрватске, обухватајући Лику и Крбаву, померене су са Купе на Уну и до планине Велебит. Од турске власти дефинитивно су ослобођени Славонија, Костајница, Дубица и Јасеновац, као и део Срема, преко којег је повучена нова граница од Митровице (која је припала Турској) на Сави, до Сланкамена (који је припао Аустрији) на Дунаву.¹ Карловачким миром Млетачка република и Пољска добиле су значајна територијална проширења. Турци су са Млетачком републиком коначан споразум потписали тек 1701. године. Они су дуго настојали да одсеку Дубровник од осталог залеђа, желећи да задрже цео појас од Неретве, преко

¹ Жарко Димић, *Велики Бечки рат и Карловачки мир 1683–1688*, Београд, 1999, стр. 267.

Попова, до Грахова. Ове намере Млечани нису могли остварити, јер Дубровник и њено залеђе није дала Турска, Дубровник је уз то штитила и Аустрија.² Млечани су помакли своју линију преко Книна, Сиња и Читлука са Габелом, а у Боки су задржали Рисан и Нови. На другој страни са новом редакцијом коначним уговором из 1699. Млечани су 1701. године, уз исправке границе са Турском у Далмацији, добили целу Мореју (Пелопонез) све до Исмоса и острва Лафтеријх, Занге и Леукас и тако је окончан и тзв. Морејски рат (1684–1699) који се водио и трајао као део Бечког рата. Пољаци су добили Камењец као и пограничне крајеве у Подолији и западној Украјини.³

У првој деценији XVIII века у Турској је надвладала мирољубива политика над политиком освете и вођења нових ратова. Чекао се погодан тренутак, пре свега кроз исцрпљивање европских сила у међусобном рату, те се највише рачунало на рат између Аустрије и Француске. С друге стране, Русија, својим јачањем и наглим уздицањем као велике силе, која је изградњом флоте претила да постане и велика поморска сила, утицала је на шведске, француске, пољске и татарске представнике да у Порти наговоре Турке на рат против Русије.⁴ За рат Турака против Русије својски се залагао шведски краљ Карло XII, који је био принуђен на бекство након пораза од Петра Великог код Полтаве јула 1709. године. Избегавши у Турску где је пронашао уточиште, Карло XII покушавао је да поврати свој престо.⁵ Њихове намере је некако претекао цар Петар Велики пославши Порти ултиматум који није био прихваћен и који је проузроковао почетак рата. Сплетом несрећних околности Петар је на Пруту код Хуша доведен од стране турске војске у веома тежак положај, али су Турци прихватили понуду за мир⁶ који је затражио Петар. Најтеже одредбе овог мира на Пруту (10–21. јула 1711) биле су враћање Азова Турској, разарање тврђаве Таганрога

² Владимир Ћоровић, *Илустрована историја Срба*, књ. четири, Београд, 2006, стр. 111–112

³ Жарко Димић, *исто*, стр. 267.

⁴ Жарко Димић, *исто*, стр. 277.

⁵ *Историја Османског царства* (приредио Роберт Мантран), Београд, 2002, стр. 321.

⁶ Жарко Димић, *исто*, стр. 276.

и укидање права Русије да држи посланике код Порте, повлачење војске из Пољске и пропуштање шведског краља Карла XII преко своје земље. То је значило и уништење основице за руску експанзију на Црном мору и значајан утицај на хришћанске, пре свега се мисли на православне поданике Турске. Петар Велики је дуго отезао са потписивањем овог мира тако да је мир коначно склопљен у Једрену 1713. године.⁷ Ови војни успеси против Русије осоколили су снажно онај реваншистички и за рат настројени део Порте па су тежили и обнављању сукоба са Русијом.

Поборници рата нису одустајали, ова ратничка линија на челу са великим везиром Силахдар Али-пашом устремила се на много слабијег противника, на Млетачку републику⁸, у намери да од ње „откине плодове Карловачког мира“.⁹

Одлука да се зарати са Млетачком републиком донета је пре свега због процене да су Млечани најслабији учесник некадашње Хришћанске алијансе, али и због значајног геостратегијског положаја Мореје чији губитак, на основу одредби Карловачког мира, Турска никако није могла да прежали. Турци су са Млечанима отпочели рат 1714. године и овај рат је по Турке текао успешно. Истовремено, Аустрија, која је Раштатским уговором (1714) тек завршила Рат за шпанско наслеђе, због тешке финансијске ситуације и војне исцрпљености, није хтела – а да је и хтела, у том тренутку очито није ни могла – да ратује са Турцима у тренутку када је то за њих повољно, него је обновила савез са Млетачком републиком.¹⁰ Обнављању овог савеза највише је допринела Папска курија и у пролеће 1716. године Аустрија се и званично придружила Млетачкој републици.¹¹ Уочи отпочињања рата Аустрија је у својим граничним областима према Турској већ уредила своје новостворене границе. Тако се новостворена Славонска граница протезала од Градишке преко Брода до Раче, као главних утврђених положаја према Босни, с командујућим генералом на челу, чије је седиште било у

⁷ Васиљ Поповић, *Источно питање*, Сарајево, 1965, стр. 78.

⁸ *Историја Османског царства*, исто, стр. 321.

⁹ Васиљ Поповић, *исто*, стр. 79.

¹⁰ Жарко Димић, *исто*, стр. 277.

¹¹ Владимир Ћоровић, *исто*, 125.

Осијеку. Граница се делила још и на Горњу посавску са штабом у Градишки, Средњу посавску са штабом у Броду и Доњу посавску са штабом у Рачи. Истовремено су насеља уз Саву претворена у војне шанчеве, њихови становници – за оружје способни мушкарци, постали су војници граничари у повлашћеном положају, тј. били су ослобођени контрибуције, дажбина и работе, а били су повлашћени и у погледу царине и тридесетнине, огрева и жировине.¹² На Посавску границу, на подручју Срема и јужне Бачке, надовезивала се Подунавска граница са седиштем у Петроварадину. Она се протезала од Шида и Беркасова на Илок, Нештин, Черевих и Баноштор, затим је прелазила на другу страну Дунава укључујући Паланку, Рацки шанац (данас Нови Сад), Ковиљ, Вилово и Тител.

Пошто су Турци држали цео Банат уочи почетка рата 1716. године, Аустријанци су дуж Тисе, северније од Титела, све до Сегедина, створили Потиску војну границу, на коју се, дуж реке Мориша према Ердељу, настављала Поморишка граница. Тако је настала Потиско-поморишка граница са седиштима команде у Сегедину, за Потиску, а у Араду за Поморишку границу.¹³ Издвајањем војних граница дуж Саве, Тисе и Мориша и повезивањем тих граница шанчевским појасом Морових – Илок – Рацки град – Тител, стратешки је одбрамбено заокружен простор новоосвојених територија и осигуран какав-такав војни бедем према турским границама. Ова граница била је насељена већинским српским становништвом.¹⁴ На захтеве Срба у Монархији, који су осећали да су им њихова привилегована права угрожена, нимало случајно уочи рата цар Карло VI доделио је Србима 10. априла 1715. године своју заштитну повељу, у којој се први пут јавља допунска клаузула: „Илирска или српска нација може да остане у мирном поседу и да ужива све привилегије, повластице и права све док непоколебљиво буде верна, одана и послушна нама и нашем царском дому.” Тешко да ће се погрешити ако се те нове потврде српских привилегија опет доведу у везу са политичким

¹²Коста Петровић, *Карловци и карловачко становништво у првој половини 18. века*, САНУ, 44, књ. V – 22, Београд, 1955.

¹³*Историја српског народа*, књ. 1 V1, Београд, III, изд. 2000, стр. 56.

¹⁴Ј. Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд, 1998, стр. 56–57.

приликама уочи рата 1716–1718. године. Српска народна милиција суделовала је на запажен начин у тим борбама и дала је значајан допринос остварењу великог успеха – поред победе у рату са Турцима, највише у ослобођењу Баната који је био тада већински српски простор.

На сувој граници према Турској, прво веће насељено место били су Карловци. Примера ради, становништво Карловаца било је подељено на војничко и тзв. егземпте, који су као прекобројни били ослобођени војне службе. Војници су потпадали под војну управу, а остали под управу Дворске коморе.¹⁵

Аустрија, дакле, била је приправна на могућност упада Турака на Аустрија је, дакле, била приправна на могућност упада Турака на њене територије. Истина, Порта је покушала да спречи Аустрију да не уђе у рат који је она са успехом водила против Млечана и послала је једног агу у Беч, да би овај наговорио цара Карла VI да промени своје одлуке, али су ови покушаји остали без успеха.¹⁶ Припреме за поход започеле су већ почетком 1716. године. Врховни ратни савет из Беча поделио је војску у три корпуса, први са 60 хиљада људи, под командом принца Еугена Савојског, други од 30 хиљада људи под командом грофа Гвида Штарембера и трећи од 20 хиљада људи, којим је командовао генерал Хајстер. Регрути и пратња кола са муницијом, комором и другим потрепштинама следили су војску или су јој претходили.¹⁷ Турска страна се, такође, живо спрема за рат осокољена успесима у рату са Млетачком републиком. У Истамбулу је регрутовање, уз истакнуте царске тугове, обављено са највећом ревношћу. Стратегија је била да се у румунском делу Баната поправе стара утврђења и изграде нова. На овим пословима Турци су ангажовали око 13 хиљада Румуна, доведених под принудом из Влашке. Турска војска од преко 200 хиљада Турака и Татара, поделила се тако да с једне стране покрије Далмацију, а с друге стране напредује према Дунаву.

¹⁵ Жарко Димић, *Сремски Карловци од насеља до града*, Нови Сад – Сремски Карловци, 2008, стр. 29.

¹⁶ Франческо Гризелини, *Покушај проучавања политичке историје природе Темшиварског Баната*, Панчево, 2008, стр. 112.

¹⁷ Исто, стр. 112.

Аустријски цар је могао рачунати на највише до 125 хиљада људи. На сву срећу није имао проблема са финансијским средствима, јер му је Свето римско царство одобрило допунску потпору у новцу за 50 месеци кампање, уз то, како наводе аустријски извори блиски савременицима (из друге половине XVIII века), цар је могао рачунати и на додатни мораторијум од стране римске Курије, на основу кога се могао наплатити десетак свим црквеним поседи-ма у свим наследним државама. Обезбеђен великим средствима за вођење рата будило је добре наде код цара Карла VI у будући исход рата.¹⁸

Рат је почео турским продорима у аустријски део Срема. Пред страховитом навалом Турака становништво оба дела Срема делимично се разбежало у шуме и мочваре, делимично је побијено или заробљено, односно подвргнуто општој пљачки и турске али и аустријске војске. Под удар Турака прво су дошли Карловци.¹⁹ О тим догађајима сведочи и писмо бачког епископа Григорија Димитријевића којим он јавља карловачком митрополиту Вићентију Јовановићу како Турци „на свети понедељак” ударише на Карловце „и попалише све, и Горњу цркву”. Граничарска војска се на време уклонила из вароши па није претрпела већег „квара”.²⁰

Србима који су дошли сеобом под патријархом Арсенијем Чарнојевићем „као да није било суђено да живе у мпру који су тако жељно очекивали”.²¹ Једва да је прошло пет година од Ракоцијевог покрета и куге, а већ 21. маја 1716. букнуо је нови рат против Тура-

¹⁸ Исто, стр. 113.

¹⁹ Славко Гавриловић, *Срем од краја XVII до средине XVIII века*, Нови Сад, 1979, стр. 59.

²⁰ Види: Радослав Грујић, *Белешке о ратовању са Турцима 1716. и 1717.* ГИДНС, књ. VIII, 1935, стр. 113; Славко Гавриловић, *Сведочанство о биткама код Ирига и Петроварадина 1716. године*, 44 XXI, Београд 1974, стр. 253. О свему томе српски летописац је записао: „И оде везир [...] и пороби и попали на вери Срем и Врушку гору, и цркве и манастире пожеже. Отиде на град Варадин и на табор Нијемчев. И бист по между Ниемца, и уби везира, и разби табор, и вазе азиу и топове [...]. Тогда много погубише христијана, а и не одведоше у плен. Тогда и манастире врушкогорске поараше, а Крушедол и Ремету упалише и изгореше“. (Види код Љубе Стојановића, *Стари српски родослови и летописи*, 314, стр. 324).

²¹ Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини 2*, Нови Сад, 1990, стр. 79.

ка у ком су Срби, хтели то или не, морали узети учешће и очекивати велико страдање. У овом рату који је трајао две године, од 1716. до 1718, борбе су се водиле на просторима углавном насељеним српским живљем, нарочито у пограничним областима. Осим великих жртава које је поднео у крви, српски народ је и у овом рату као и у прошлом, уосталом, поднео и огромне материјалне жртве. Рат је испрва након провале Турака текао неповољно по аустријску војску, посебно на оном делу фронта којим је заповедао заповедник Славоније, коњички генерал барон Максимилијан Петраш. Из источног дела Срема, Турци су провалили према западу.²² О бици код Ирига 1716. и погибији оберкапетана Адама Монастерлије и његове „рацке“ милиције располажемо потресним подацима.²³ Турци су тада опустошили и попалили већи број насеља међу којима и Карловце, а од манастира Крушедол. Ситуација на бојном пољу ускоро се из основа мења када је за главног заповедника постављен принц Евгеније Савојски, већ прослављени војсковођа из претходног рата са Турцима и многих битака. Преломни догађај овога рата била је битка која се одиграла код Петроварадина. Турци су прикупили ордију од преко 200 хиљада људи и кренули преко Срема ка Петроварадинској тврђави која је у то време успела да изгради неколико нових бастiona и мањих утврда; била је то значајна инвестиција за Монархију. У поход су кренули са великим бројем топова и техником за освајање јачих утврђења као што је била Петроварадинска тврђава.²⁴ Ова турска ордија, под командом великог везира Дамад Али-паше, појавила се на обронцима Фрушке горе 2. августа 1716. године и лагано је наставила да се креће према Петроварадину. На брду, касније названом Везирац, у пољу између Карловаца, Варадина и Буковца, а према тврђави раширила се турска војска, док су конак и залеђе били постављени ближе Карловцима.²⁵ Сукоби су се одвијали и пре доласка главнине турске војске под зидине Петроварадинске тврђаве. Командант Петроварадина барон Лефенхолц отпочео је оружане сукбе, и пре него што се прикупила турска војска,

²² Исто, стр. 81.

²³ Сведочанство о биткама код Ирига и Петроварадина 1716. године, стр. 251.

²⁴ Милош Лукић, *Петроварадин у прошлости*, Нови Сад, 1992, стр. 39.

²⁵ Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини...*, стр. 80.

и успео је да окупира значајне положаје код Митровице, на ушћу Саве у Дунав. Почетком јула 1716. године три хиљаде хришћанских – царских војника освојило је утврђење Рача.

У војни табор у Петроварадину дошао је још 17. јула главнокомандујући аустријске војске принц Еуген Савојски, ту је извршио смотру трупа. Занимљиво је да се овде под царском заставом као не тако давно под Будимом (1686. године) окупило највиђеније племство Монархије, било је ту и странаца разних националности, али и више принчева и представника високог европског племства, међу којима је истакнуто место заузимао Дон Емануел (Мигуел), брат краља Португалије. У том тренутку турска ордија налазила се већ десетак дана у табору између Земуна и Бановаца чекајући да стигне турски главнокомандујући велики везир Дамад Али-паша који је стигао 28. јула. Покрети Турака преко Сланкамена ка Петроварадину текли су споро. Турци су ширили лажне вести, тзв. дезинформације, успут су и пљачкали, затим су вршили ситне тактичке варке у правцу, у покушају да збуне хришћанску војску. Еуген Савојски је ради поузданог информисања у извиђање послао свог генерала Палфија са 1.600 коњаника. Овај коњички одред, састављен од Немаца, Мађара и Срба, сукобио се једном турско-татарском коњичком јединицом, која је била неколико пута бројчано јача. И поред убрзо пристиглог појачања, хришћани су били принуђени на повлачење, после четири часа жестоке борбе. Страдало је што погинулих што рањених око 400 људи, а Турци су као значајан плен из ове борбе заробили царског генерала Бројнера. Овај истина невелики пораз ипак је узнемирио главнокомандујућег принца Еугена Савојског и он је одржао хитан Велики ратни савет, у главном логору код Футага. Одлучено је да се пређе Дунав и крене у сусрет непријатељу. Истовремено је из Сегедина стигао и војвода од Виртемберга са корпусом од 14 хиљада људи. Цела пешадија је размештена између утврђења која су остала још из претходног рата. Турци су се током ноћи тихо прикрали и целе су се ноћи марљиво утврђивали тако да је између Турака и хришћана на неким местима борбена линија била удаљена свега од 60 до 100 хват²⁶. Турци су истовремено пажљиво поставили своју многобројну артиљерију међу којом је

²⁶ 1 хват = 1,8 метара.

било и мерзера (старински топови), да би затим отпочели са непрекидном и жестоком топовском паљбом, коју би подржавала ватра из пушака. Царска војска је на ова дејства одговорила истом жестином.²⁷ ППетроварадинска тврђава је располагала посадом од око 8.000 војника; Еуген Савојски је са леве обале Дунава преко два раније изграђена понтонска моста успео хитро да у Тврђаву и њене шанчеве пребаца 65 хиљада војника.

Главномандујући аустријске војске Еуген Савојски је своје командно место поставио на такозваној Горњој тврђави и са ове прегледне осматрачнице је пажљиво осматрао турске положаје и развој војних активности.

Турски главнокомандујући велики везир Дамад Али-паша свој чадор је разапео на највишој коти, која је касније добила име Везирац управо по великом везиру и његовом шатору. Са ове коте, сада везирове осматрачнице, сав простор до Тврђаве био је јасан и прегледан као на длану, али не и простор у Тврђави и иза Тврђаве.²⁸ Ноћ уочи битке сигурно да је велики оптимизам обузимао турског команданта, који је имао скоро три пута бројчано већу војску, велики број топова и висок морал међу својим Турцима, нарочито после успешног продора на аустријске територије. Принц Еуген Савојски је дан уочи битке писменом наредбом наредио својим генералима да се све припреме за битку морају хитно завршити. Коњаници су снабдевени са 24 метка, пешадија са по 30, а гренадери или бацачи бомби са по 4 бомбе. Такође, коњи за вучу топова и кесони за муницију морали су бити у сталној приправности. Нико није смео имати више терета него што је за учешће у битки тачно одређено. Већ поменуто појачање, које је стигло из Сегедина, и коњица и пешадија добили су наређења да у рану зору тога дана пређу Дунав. Кавалерија је била подељена у шест различитих јединица које су размештене у два крила војске. Десно крило је било формирано од 84 ескадрона, 36 батаљона пешадије и једног корпуса у резерви састављеног од 25 батаљона хусара. Постављена у борбену линију, цела војска се пружала у дужини од једне миље²⁹.

²⁷ Франческо Гризелени, *Покушај проучавања политичке историје природе Темшварског Баната...*, стр. 114.

²⁸ Милош Лукић, *исто*, стр. 40.

²⁹ 1 миља = 1.609 метара.

На истој даљини отприлике пружала су се и земљана утврђења. С десне стране, коњица је била заштићена мочваром, а са супротне стране су их штитила узвишења која су се завршавала неком провалијом. За време ових аустријских припрема Турци су се налазили у покрету размештајући се за битку. Они су за директан сукоб, тј. битку покренули 150 хиљада људи, од тога је било 40 хиљада јаничара, пешадије и 30 хиљада спахија, коњаника, док су остали део сачињавали Татари, Румуни, Арнаути и други народи који су учествовали у турској ордији где је било и нешто Срба мартоласа. Овим бројем није обухваћен један велики, бројчано снажан корпус који се налазио у резерви и који зачудо није био активиран за све време трајања битке.³⁰ Видећи величину турске војске, принц Еуген Савојски био је са разлогом неспокојан и поред великог искуства у биткама са Турцима и величанствених победа које је над њима извојевао и са много већим турским војскама од ове. Тренутна ситуација је и сада била слична ранијим. Са вечери је коначно одлучио да мора Турке да нападне први и отишао да се мало одмори. У току ноћи, када је турска пешадија јаничара кренула да се тихо примиче бедемима, као за чудо небо се изненада наоблачило. Почео је да дува веома хладан северозападни ветар и да пада хладна киша која се претворила у суснежицу, а затим и у праву снежну вејавицу праћену олујом.³¹ У великом броју историјских извора па и у предању становника са ових простора говори се о овом изненадном и чудесном невремену усред лета, па чак и савремена метеорологија каже да је то могуће, да пада снег у августу. С друге стране, имамо историјске изворе, временски веома блиске догађају, у којима се не помињу ни невреме а ни снег. Ако пратимо историјске изворе који прихватају невреме, битка код Петроварадина од 5. августа 1716, одигравала се следећим током. Пред зору Еуген Савојски је хитно пробуђен, сазнавши шта се напољу дешава, трком је отишао на осматрачницу са које је закључио да су Турци због невремена које им је притом ударало у лице у прилично тешкој и необичној ситуацији. Видео је Турке који се скроз покисли и мокри склањају под шаторе и друге заклоне, пореметивши своје редове. Осетио је нервом даро-

³⁰Франческо Гризелини, *исто*, стр. 114.

³¹Милош Лукић, *исто*, стр. 40.

витог војсковође да се ова богом дана предност мора искористити. Одмах је издао прецизна наређења за снажни општи јуриш. Пред сам јуриш обратио се својим главним официрима речима: „Данас је 5. август, дан Свете Госпе. Ово невреме нам је она послала као своју помоћ и знак да се Турци одмах енергично нападну и ако то учинимо уз помоћ Свете Госпе славићемо величанствену победу!”. Принц Еуген Савојски у 7 часова ујутро дао је знак за почетак битке. Александар Виртемберг је са својом бригадом од шест батаљона „отпочео битку, јуришајући на једну турску батерију, коју је и заузео. Коњица напада са истим успехом. Ове нападе прати страховита грмљавина свих топова са Тврђаве а ватра је устремљена право на центар турске војске који се налазио између Текије и брда Везирца, па и на сам Везирац на коме је доминирао богато опремљен шатор великог везира Дамад Али-паше.”³²

Већ на самом почетку битке, понесени брзим и неочекиваним успесима аустријске војске, осећала се у њеним редовима радост победе са мало проливане крви. Али брзо напредовање аустријске пешадије која је наступала у осам колона без развијене борбене линије ушла је у узак простор између колона пешадије и турских фортификација Сада су хришћани били изложени неочекиваној непријатељској ватри. Турци се нису предавали већ су страховито навалили из свих својих утврђења уз то, како су већ увек чинили, правећи језовиту и страховиту буку. Цео корпус јаничара који је имао положај у долини изненада је кренуо у контраофанзиву, жестоко, готово незауостављиво и прешли су успешно прву линију утврђења, али када су стигли до друге линије срећа их је напустила. Турски напад предводио је јаничарски командант Кара Ага који је правац напада усмерио на новоизграђене бастионе: „Кавалир” и „Леополд”. Снажан и одлучан напад јаничара зауставило је десно крило турске војске натеране у повлачење од стране аустријске коњице која је жестоко напала турске снаге са обе стране. Незаштићени јаничари дочекани су жестоком пушчаном паљбом од које су имали страховите губитке и приморани су на повлачење. Иако је лево крило аустријске коњице трпело велике губитке од турске артиљерије, успели су да продру у турско утврђење направљено од

³²Милош Лукић, *исто*, стр. 41.

турских кола, постављених испред редова војника. Турци су се намах успаничили и почели да напуштају утврђење од кола, главни штаб и цео табор са комплетном артиљеријом, муницијом, колима, шаторима и комором.

Било је два сата после подне, а турски табор је био у аустријским рукама. Турци су изгубили преко 30 хиљада људи. Турски табор је био препуштен пљачкању војске, заробљено је 152 барјака и стега, 150 топова разних калибара, 5 тугова и три пара ратних добоша. Главнокомандујући велики везир Дамад Али-паша и поред очигледног расула и тешког пораза није одступао. Око себе је храбрио две хиљаде коњаника из своје личне гарде, са којима је доста успешно маневрисао поред теснаца, са намером да нападне делове аустријске војске која је била заокупљена потером за бегунцима. У једном моменту, по везировом наређењу, Турци су кренули на све или ништа. На челу турске војске или онога што је од ње у том тренутку остало налазио се сам Дамад Али-паша. Турци су чинили, причали су касније хришћани, чуда од јунаштва. Око њих су као сноплје падали мртви и рањени аустријски војници, али све је било узалуд, битка је већ била решена. И сам везир је био погођен куршумом и као покошен пао је са коња. Остали су ипак не видевши шта се десило наставили да се боре, али су се Турци полако осипали. Једна група јаничара је смртно рањеног везира, погођеног са два куршума, извукла са бојишта и преко Сремске Каменице однела у Карловце, сместила га у Саборну цркву где је и издахнуо. Пре него што је издахнуо, велики везир је наредио да се погуби заробљени царски генерал Бројнер. Карловце су Турци попалили, а поред Горње и Гробљанску цркву. Саборна црква је поштеђена само због тога што је у њој душу своју испустио велики везир. Губици Аустријске царске војске кретали су се око 4 хиљаде погинулих и теже рањених војника и официра. Што се тиче турских губитака неки подаци поред већ поменутих ишли су и до 60 хиљада мртвих и рањених. Најжешће борбе вођене су код данашње Текијске цркве и ту је доста Турака страдало, али се један део изгледа у покушају бекства сјурио у мочвару испод Текије покушавајући да се докопа Дунава и нађе спаса прелазећи га. Неки незванични подаци савременика али и потоња предања кажу да је у овом живом благу са

турским војницима потонула и турска војна благајна. Други извори засновани на сумњама у ове податке и предање говоре да је принц Еуген Савојски протурио претходну причу међу војском, а да је благо поделио са ближим сарадницима, вишим официрима и генералима и задржао већи део овог турског блага (а ради се о благајни која је ишла за ордијом), за себе, а за Беч је била спремна прича да је благо нестало са Турцима у живом блату.

Три дана после битке, 8. августа 1716. године, у омањој бараци, капели на Текијама код Карловаца, у знак захвалности Светој Госпи прозваној Снежној, одржан је „Te Deum” свештеника католика, православних и протестаната и велики број војника победника. За време свечане мисе са зидина Петроварадинске тврђаве, говоре нам неки извори, одјекивала је грмљавина из 400 великих топова.³³

За ову сјајну победу папа је Савојском послао освештани мач и један шешир као дарове намењене само изузетним херојима који постижу изванредне победе над неверницима.³⁴

Не чекајући дуго, принц Еуген Савојски је кренуо у освајање Баната. Први и најважнији циљ на овом путу била је опсада и освајање изузетно стратешки важног Темишвара. Испред себе на овом путу са мањим јединицама Савојски је послао грофа Палфиа и Виртемберга. Палфи је уз мање проблеме и занемарљиве сукобе са Турцима стигао до Темишвара где је опколио тврђаву колико је могао јер није имао довољно војске да окупира цело подручје.³⁵

Ускоро је са главнином трупа, којима се у међувремену придружио и Виртемберг, стигао у логор испод зидина Темишвара 25. августа и главнокомандујући Еуген Савојски. За њима су пристизали и остали делови царске војске која се успут и одмарала. Након 48 дана опсаде, 13. октобра 1716. године, појавио се бели барјак на једном од бастиона тврђаве. Турци су се уз договор предали. Њима је дозвољено да напусте Темишвар са женама и децом и да понесу своје личне ствари. Да би то урадили, стављено им је на располагање хиљаду кочија, а ако им је било потребно више могли су да их

³³ Исто..., стр. 43.

³⁴ Франческо Гризеллини, *исто*, стр. 116.

³⁵ Исто, стр. 117.

набаве сами. Сви војници, коњаници или пешадија, могли су поћи са својим оружјем са развијеним заставама и уз звуке музике.³⁶ Темишвар је био најважнија тврђава у Банату. Пошто је заузета ова тада једина неразорена и употребљива тврђава, именован је гроф и фелдмаршал-лајтнант Клаудио Флоримондо Мерси за војног гувернера Баната, па је он истовремено добио и наређење да заузме турска утврђења дуж Дунава.³⁷

Када је турски гарнизон у Панчеву, у понодневним часовима 8. новембра сазнао за приближавање грофа Мерсија са царским трупама, почеле су убрзане припреме за одбрану и истакнуте су три црвене заставе. Знала је турска посада за судбину Темишварске тврђаве и њене посаде, помоћи није било ниоткуда, пре свега гу се мисли на Београд. Следећег дана, 9. новембра, на истом месту вијориле су се сада беле заставе. Турци су очекивали исте услове предаје као у Темишвару. Гроф Мерси их је самоуверено одбио, захтевајући безусловну предају гарнизона. Ипак нешто касније је дозволио да Турци напусте Панчево, али без оружја, и повуку се у Београд. Гарнизони у Ковину и Новој Паланци доживели су исту судбину. Због недостатка тешке артиљерије Оршаву нису могли упозорити и обавестити да би било боље да се и она преда. Причало се да су Панчево из Београда обавестили Турци са три пуцња са Београдске тврђаве, да не очекују помоћ од њих те да покушају да се уз што повољније услове предају. Знајући за то гроф Мерси је одложио напад на Оршаву и задовољио се тиме да запоседне и утврди околно подручје око Тврђаве.³⁸ Како је наишла зима, ратне операције су стале на обе стране. Врховни ратни савет у Бечу није обраћао пажњу на дискретне покушаје Порте да се осигура што повољнији мировни споразум.

Беч је за 1717. годину имао намеру да у новом војном походу са новоосвојених територија освоји Београд и пређе у Србију. Почетком пролећа исте године војска је била припремљена. При крају маја 1717. године главнокомандујући принц Еуген Савојски стигао је у главни табор царске војске у Футогу, где је концентрисао своју

³⁶ Исто, стр. 123.

³⁷ Милан Туторов, *Банатска рапсодија*, Нови Сад, 2001, стр. 256.

³⁸ Франческо Гривелини, *исто*, стр. 125.

армију. Када је подигао војску прешао је Тису, и са војском је кренуо у Темишварски Банат. Аустријска војска је подигла табор између Великог Бечкерека и Панчева. Принц Еуген Савојски је наредио грофу Мерсију да доврши претходне јесени започете војне акције око освајања Оршаве коју су још увек држали Турци. Заузимање Оршаве, која је имала јаку посаду и одлична утврђења, било би од великог стратешког значаја за даље намере Еугена Савојског јер би се Београду онемогућило добијање помоћи преко Дунава. Зачудо, Турци су сазнали за овај план и кренули су у офанзиву са око 10 хиљада људи, са циљем да опколе корпус Царске војске којим је командовао Мерси. Гроф Мерси је срећом на време уочио постављену клопку, и сматрајући да је преслаб за извођење акције, повукао се. Баш у то време је Еуген Савојски послао генерала барона Петраша са одређеним бројем шајки и чамаца натоварених војском и муницијом уз пратњу неколико ратних бродова. На несрећу нападе су их јаке турске снаге вишеструко бројније и заробиле их. Ови неуспеси нису поколебали Еугена Савојског. По његовом личном наређењу, обезбеђене су границе Баната од упада Турака и Татара, а он је смело прешао Дунав на око пола миље од Панчева, иако су се Турци добро утврдили у рововима код реке Саве, све до речице Колубаре. Гроф Мерси је храбро са претходницом кренуо напред. Ускоро се скоро цела аустријска војска окупила на узвишењима код Свинице. Одавде је, спуштајући се, напредовала према београдској равници тако да се десно крило пружало до обале Дунава, а лево до Саве. Тврђава је тако била опкољена из правца обе реке.

Тек што је почело копање шанчева у окружењу под жестоком ватром са обе стране, покушао је један јак турски одред – који је прешао Саву – напад са леђа у циљу ометања припрема аустријске војске, али неуспешно. Када је аустријска војска завршила изградњу ровова и успостављање комуникација између положаја за напад, започело је страховито бомбардовање града из 100 топова и већег броја мерзера. Први снажан напад извршен је 23. јула, следећи напад је омео долазак турске претходнице која је под командом великог везира Халид-паше стигла 29. јула да помогне опседнутом Београду. Сутрадан, Турци су заузели положаје по узвишењима с друге стране Гроцке. Еуген Савојски се није обазирао на ову ситуацију

већ је и даље свом жестином наставио да бомбардује Београд. Али Турци су се све више опасно приближавали, па се Савојски изненада нашао у клопци, ухваћен између турске војске под командом великог везира и из гарнизона Београдске тврђаве. Да зло буде веће, табор царске аустријске војске био је захваћен изненадном zarazом, док је уз то обичан војник био изложен исцрпљујућим напорима. У хришћанским редовима осетила се и намах колебаљивост. Турци су, приближавајући се хришћанима утврдили своје ровове и фортификације тако да су ускоро турски ровови стигли до удаљености да су са својом артиљеријом могли са успехом да гађају аустријске трупе. Ипак, срећа је била и овог пута на страни храбрих, једно ђуле је погодило магацин са барутом и муницијом у доњем граду београдске тврђаве, што је изазвало страховиту експлозију која је срушила све зграде тог дела града и убила скоро три хиљаде људи. Неколико дана касније Савојски је сазвао све јединице, осим малог броја војника који су остали да чувају шанчеве и једног одељења војске, које се налазило преко Саве.

Одлучио се као и код Петроварадина, само што је овде стратешка ситуација била много тежа, за напад у ноћи између 15. и 16. августа. Обављене су све последње припреме за напад док је бомбардовање трајало непрекидно. У рану зору почела је битка. Почетак борбе није обећавао успех царским трупама, али са јутарњим рађањем сунца ток борбе се променио у корист хришћана, царске трупе су у борби уложиле надљудске напоре. Знали су да немају избора, обруч су морали разбити и град су морали освојити. Турци су им били опасно за леђима. Турска војска је била ускоро за нешто око пет сати битке потпуно поражена и отпочела је готово панична и општа бежанија. На њих су хришћани сада пуцали из њихових топова које су им заробили. Турци су изгубили цео табор са огромном опремом и око 13 хиљада људи, а око 5 хиљада било их је заробљено јер хусари и Срби, који су их гонили, нису поштедели никога ко им је пао у руке. Хришћанска војска имала је осим једног генерала и 87 официра, 1.767 мртвих на бојном пољу и 3.412 рањених ван борбе и око 18 хиљада рањених. Пошто је тврђава одбила да се преда, Еуген Савојски је наредио да се она бомбардује. Другог дана, 18. августа, тврђава се предала па је после 18 дана опсаде Мустафа-паша потпи-

сао капитулацију 22. августа 1717. године. Аустријска војска заробила је огроман плен. Требало је, након овог тешког и одлучујућег пораза, да Турци напусте Шабац на Сави, Рам, Гроцку, Смедерево и Голубац у Србији, као и Мехадију у Банату, која је била окупирана, како би дошли одатле у помоћ Београду.

Са остатком војске повлачио се и велики везир у правцу Ниша, њен број се кретао око 30 хиљада људи. Други јачи турски одред кренуо је према Оршави, где их је дочекао и разбио гроф Мерси, тако да су границе Баната остале стабилне све до планинских прелаза код Демир или Гвоздене капије.³⁹

Османлије су дефинитивно изгубили и овај рат, али су и поред тешких пораза остајали непоколебљиви у томе да не саслушају и не прихвате предлоге о закључењу новог мира.

Њихови одреди и даље нису мировали ни у Срему још пуних годину дана и после пораза код Петроварадина док су се држали у Београду и Шапцу, одбрана Срема била је препуштена српским капетанима. Стално су се турски одреди залетали у Срем који је стога патио под двовлашћем. Последњи испади Турака одиграли су се априла 1717. године. У једном случају сузбила их је српска милиција, док су у другој, близу Земуна, Турци поразили повећи одред царске, немачке војске.⁴⁰ Поред сталне опасности од Турака, становници сремских насеља, па чак и фрушкогорски манастири, туже се на „варадинску господу” која се „ништа не умилоставише на становнике (худу и тужну сиромаш”) који су били „поробљени и оплењени (...) а многи у ропство одведени и посечени”. Терети на становништво због рата и пљачке нису били умањени, него су јако увећани, јер је требало снабдевати војску како у време борби са Турцима, тако и у време њеног зимовања у Срему и Бачкој, 1716/17. године.⁴¹ Карловчани су се 1. јуна 1717. године жалили да их царска војска тера на раду, пљачка и глоби.⁴²

Интересантни су и покрети становништва уочи рата 1716–1718. године. Завршетком Великог бечког рата (1683–1699) и после

³⁹ Исто..., стр. 127.

⁴⁰ Славко Гавриловић, *Срем од краја XVII до средине XVIII века*, стр. 60.

⁴¹ Исто, стр. 60.

⁴² Исто, стр. 61.

протеривања Турака најтеже је било Србима у Бачкој, где је мађарско племство настојало да обнови жупанијски систем и феудалне односе какви су владали у северозападној Мађарској поштеђеној турске владавине. Уз овај систем ишло је и верско и национално угњетавање. Срби су се томе упорно супротстављали позивајући се на Леополдове привилегије, а када су жупаније, Бачка и Бодрошка обновљене, Срби су у маси почели бежати или у Потиску војну границу или у Срем, или чак под Турке у Банат. Према поузданим, званичним извештајима, само од 1699. до 1701. године из Бачке се у Банат иселило преко 1.000 српских породица, што би било између 5 и 6 хиљада Срба, тако да су многа насеља у Бачкој скоро сасвим опустела. Царски комесари су закључили да коморски, жупанијски и спахијски чиновници пљачкају народ, отимају им новац, стоку, жито, да га терају на прекомерни подвоз и работу.⁴³ А само у бици за Београд, према званичним подацима, у једном крилу аустријске војске налазило се 6 хиљада Срба. Срби су истомах дали снажан и јасан допринос победи над Османлијама. За време Турака Срби у Банату, нарочито низинском, чинили су главнину становништва. Поред Срба живело је по варошима и нешто муслимана и сасвим мало Мађара који су у време ратова између Турске и Угарске у XVI веку напустили Банат и повукли се према северу.⁴⁴

Освајање Београда одјекнуло је у Европи као велики ратни успех Аустрије. Очекивало се да ће аустријски цар Карло VI искористити ову победу да настави рат против Турске ради решавања Источног питања, које је било отворено Бечким ратом и у које су били уплетени сви релевантни чиниоци тадашњих међународних односа који су и сами планирали враћање Турака у Азију и поделу њихових европских поседа.⁴⁵ Али се политичка ситуација у Европи изненада погоршала у односу на Аустрију. Само четири дана после победе царске војске код Београда, Шпанија је 20. августа неочекивано искрцала своју војску на острво Сардинију, која је нешто раније припала Аустрији. Плашећи се избијања нових и те-

⁴³ *Историја српског народа* (Славко Гавриловић), стр. 59.

⁴⁴ Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*, Београд, 1955, стр. 15.

⁴⁵ Чедомир Попов, *Велика Србија – стварност или мит*, Нови Сад – Сремски Карловци, 2007.

жих заплета, цар Карло VI је био принуђен да пристане на мировне преговоре, иако се налазио у одличној стратешкој позицији према Турцима. Посредници су биле државе или тадашње велике силе као и приликом мировних преговора не тако давно одржаних у Карловцима 1699. године.⁴⁶ За место где би се водили преговори изабран је градић у Србији, Пожаревац, где су се ускоро сусрели опуномоћеници заинтересованих страна и сила посредница. Преговори-ма је присуствовао и посланик, представник Млетачке републике. Мир између Аустрије и Турске склопљен је 21. јула 1718. године. На основу Пожаревачког мира, Аустрија је, поред других предела, задобила од Турске Банат, доњи Срем, северну Србију до Западне Мораве, узак појас Босне уз Саву, Малу Влашку (некадашњи Северински Банат) до реке Алуте. Овај мир који је Аустрија закључила по начелу „*uti possidetis*” јесте најповољнији мир који је она икада са Турцима склопила.⁴⁷ Закључак је подразумевао примирје у трајању од 25 година. Овим уговором Аустрији је осигурана власт над Темишваром и целим Банатом. Банат је дефинитивно био ослобођен од турске владавине. Пожаревачки мир је поред дефинисања граница био успешан и по аустријске трговце, повољан трговински уговор је гарантовао слободу трговине по Турској, на Дунаву и Црном мору уз царине од свега 3%. Млечани су, такође, склопили мир са Турцима којим су прећутно признали губитак Мореје и поседа на Криту. У европском контексту Млетачка република дефинитивно губи статус велике европске силе. Сузбијен је њен политички утицај, трговци су им потиснути са Леванта од Француза, Холанђана и Енглеза. На тај начин су Млечани изгубили сваки будући знатнији утицај на решавање Источног питања. Мир у Пожаревцу ојачао је Аустрију и довео је до доминирајућег статуса у средњој и југоисточној Европи. Пожаревачки мир је једна велика завршница Карловачког мира.⁴⁸

Будући статус Баната решен је пре него што је склопљен мир у Пожаревцу, 21. јуна 1717. године. Принц Евгеније Савојски је препоручио врховној државној власти да се Банат не прикључује Угар-

⁴⁶ *Историја Београда* 1, Београд, 1974, стр. 527.

⁴⁷ *Исто*, стр. 527

⁴⁸ Жарко Димић, *Велики Бечки рат и Карловачки мир 1683–1688 ...*, стр. 57.

ској, него да се уреди као посебна царска покрајина. Његов савет је Беч прихватио, и Банат је заједно са једним делом Србије формиран у посебну управну јединицу са немачким чиновништвом и немачким језиком као званичним. Ова област је била директно подређена врховним властима у Бечу. Овакав потез је био узрокован намером бечких власти да се Угарска, тј. Мађари и територијално одвоје од Турске. Банат је у исто време подељен у 11 округа: Бечкеречки, Вршачки, Карансебешки, Липовски, Лугошки, Новопаланачки, Оршавски, Панчевачки, Темишварски, Чаковски и Чанадски. Темишварском Банату од Србије припали су: Кључки, Крајински и Кривински округ. Срби у Србији звали су тај део Банатом.

Убрзо после Пожаревачког мира цео крај између Мориша и Дунава контролисала је тзв. Банатска рацка милиција, која није била у саставу Војне границе него под банатском администрацијом у Темишвару.⁴⁹

Ова Рацка милиција била је само клица за стварање Банатске војне границе која је створена тек 1764. године.⁵⁰ У међувремену, од дванаест дистриката, на колико је Банат био подељен, четири дистрикта су већ 1724. године била издвојена као војни окрузи или наткапетаније; то су биле капетаније: Темишвар, Чаково, Очак и Мунтеник. Тамошње становништво чинило је, под командом четири српска наткапетана, граничарску милицију, која је само у Банату бројала 4.200 пешадинача и коњаника. Насељавање, формирање и исхрана тих сељака – војника били су сасвим исти као у суседној Потиско-поморишкој војној граници.⁵¹

Банат је и даље до средине XVIII века већински био српски, уз нешто Румуна који су се као православни живаљ налазили у јурисдикицији карловачких митрополита.

Пожаревачки мир 1718. године: први пут у српској историографији објављујемо цео ток мировних преговора у Пожаревцу са картом где је Банат најзад у оквирима хришћанске државе – Аустријске царевине.

⁴⁹ Ј. Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд, 1998, стр. 57.

⁵⁰ Душан Ј. Поповић, *исто*, стр. 16.

⁵¹ Ј. Х. Швикер, *исто*, стр. 57.

Један карловачки догађај из 1790. године

Сремски Карловци су у XVIII веку имали сасвим другачији просторни и комуникациони план него што је то данас. Ипак, биле су мале разлике у површинским оквирима града. На пример, Трг је просторно углавном остао исти као у XVIII веку, али је један део кућа и зграда остао отприлике на истим темељима, само су променили свој изглед, који је сачуван до данас. Варош се у XVIII веку простирала између Дунава, Стражиловачког и Дока потока. То би отприлике био и просторни троугао средњовековних и позно-средњовековних Карловаца (турски период), који су на југозапад-ној страни ширили до данашње Улице браће Анђелић.

Дунав је имао други ток, текао је уз саму варошицу, а дунавско корито протезало се на линији данашње Богословије, Соколског дома и Основне школе. Трг Бранка Радичевића није био широк као данас. Средином Трга, од Градског бунара на витло (чесма „Четири лава” подигнута је тек 1799. године) до Богословије (некада Палата црквено-народних фондова, између два рата Народни дом), простирао се комплекс (углавном) приземних кућа, тако да су на Тргу биле две улице. Улица окренута данашњој апотеци, хотелу и посластичарници звала се „Шећер сокак” и била је главна трговачка улица карловачке чаршије. Путописац Вилхелм фон Таубе записао је, 70-их година XVIII века, да се најбоље куће карловачке налазе у Шећер сокак.¹ Док су са западне стране „Шећер сокака“ биле нанизане занатске радионице – ћепенци.² Приликом уређења Трга и прокопавања канала за увођење гасне мреже деведесетих година прошлог века, наишли су радници на темеље Шећер сокака и остатке паљевине, јер је овај део града нестао у пламену великог пожара 1788. године. У другој паралелној улици са западне стране нала-

¹ Фридрих Вилхелм фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, Матица српска, Нови Сад, 1998, 26.

² Коста Петровић, *Карловци и карловачко становништво*, САН, Историјски часопис, књ. V – 27, 1955, 298.

зила се Саборна црква, коју је срушио и подигао нови митрополит Павле Ненадовић између 1758. и 1762. године. Уз Саборну цркву се од 1714. године налазио и Митрополијски двор. У црквеној порти, уз Стражиловачки поток, налазила се Семинарија, а поред цркве кућа трговца Јанка Солара. На углу су се тада још видели остаци некадашње бенедиктинске римокатоличке цркве, над чијим већим делом ће се касније подићи данашња католичка црква.³

Још у средњем веку, испод Каром града, који се уздигао по-више данашњег Магистрата, постојало је подграђе и пристаниште, отприлике где и у XVIII веку. На дунавској обали, према чаршији, стајале су барке са рибом и рибарски чамци – то је био Рибљи трг (Forum piscatorum). Уз обалу, ниже данашње Богословије и хотела „Президент” налазила су се два дужа објекта за складиштење робе, с обзиром на то да је за то време био уређен пристан за лађе, а трговина Дунавом је била тада прилично активна. Ови објекти виде се на плановима из средине XVIII века.⁴

Преко Стражиловачког потока налазио се, с десне стране, низ трговина са животним намирницама и посуђем. То је простор који је почео брзо да се развија новим приливом становништва око Доње цркве, крају који није био нарочито „популаран”, због нижег терена и бара које су се морале насипати и које су биле легло комараца и извор лошег, влажног и тешког ваздуха. Након сеобе под Арсенијем Шакабентом (1737–1739), доста Срба је насељено линијом данашње Стратимировићеве улице, док се десетак швапских породица сместило на вис у данашњу „Швапску” – простор око Капеле мира.⁵ Поред тога, ту се налазило и неколико крчми. На обали, ту наспрам улаза у данашњи Патријаршијски двор и на простору

³ Исто..., 298.

⁴ У једном документу Архива САНУ, Фонд Карловачког магистрата, фацикла 12, бр. 523, 1791. године налазимо занимљиву изјаву од 30. маја 1791. године богатих и угледних карловачких грађанина Стефана Сланкаменца и Георгија Атанасијевића где изјављују у Магистрату своју намеру да на обали Дунава зидају кућу. Они даље моле да варошка комисија осмотри плац и упути их – предложи им како и где да зидају. У то време, коментарисао је историчар Коста Петровић, Дунав је текао много ближе Карловцима. Обала се налазила на 16 хвати од куће где се налази данашња посластичарница (мисли на кућу Николе Васиљковића – тада је била прва у реду до Дунава).

⁵ Жарко Димић, *Сремски Карловци*, Карловачки круг, 2003, 161.

данашњег тржног центра и Богословије до корита Стражиловачког потока, стајали су укотвљени трговачки бродови, који су преносили робу за Турску и са којих су се лађари снабдевали намирницама, вином и ракијом. У Карловцима је, током XVIII века, постојала станица у којој су се измењивали људи (углавном робијаши), који су вукли лађе.⁶ Ово је била најтежа робија на коју би неко у Монархији могао бити осуђен, равна смртној казни, јер су били огромни напори вући бродове узводно, и бити стално у блату и води, уз лошу храну, комарце итд. По наредби цара Јосифа, на вукаче лађа није се смело трошити на дан више од 3 круне, затим осуђеници за вучу лађа нису смели уз себе имати ништа више сем неопходног одела, ни цак, ни нож, ни виљушку – већ само кашику; није им се смела давати милостиња у јелу; ноћу су морали на лежајевима од дасака по петорица бити повезани помоћу једног ланца, провученог кроз окове на ногама и ниједан ни под којим условима није смео жив да се ослободи пре сванућа и одласка на рад. Зими, кад је речна пловидба престајала, употребљавани су за друге јавне радове. Додаћемо још један податак о суровости овакве казне вучења лађе узводно – кад би човек изнемогао и пао, испрегли би га, и у случају смрти, на лицу места закопали.⁷

Аустројски путописац Фридрих Вилхелм фон Таубе приметио је у свом опису Карловаца неколико занимљивости, с обзиром на то да опис потиче из 70-их година XVIII века, да се на Тргу налазе две чесме или два бунара. А у опису митрополитске резиденције говори нам и о Дунаву: „Прва и најогромнија (од 6 зграда) од тих архиепископских зграда је нова резиденција положена према северу дуж Дунава, куда је окренуто њено лице (отприлике где је и сада доњи главни улаз у Двор), дуга 18 хвати и где је главна капија. Иза ње лежи горе споменути јавни трг. Приликом грађења (ради се о двору који је изгорео у пожару када и Шећер сокак) заборављено је да се темељ резиденције дигне за неколико хвати, зато да Дунав кад набуја, не потопаи приземље, као што се то већ десило пре 12

⁶ Жарко Димић, *Овде живе Срби – страни путници и путописци о Сремским Карловцима*, LDIJ, Нови Сад, 2001, 58–59.

⁷ Фридрих Вилхелм фон Таубе, исто..., 227.

година. Кад је Дунав после тога опадао, у архиепископској кухињи хватани су живи шарани од по десет фунти и друге рибе“.⁸

Поплаве су вековима у доњем делу вароши чиниле велике штете. Зато је значајан догађај или природна непогода, лета 1790. године, када се снажна матица Дунава почела кретати десном страном ове моћне реке према вароши. У архиви Карловачког магистрата сачувано је о овом догађају 8 докумената писаних на немачком језику. Из овог периода карловачке прошлости, крајем XVIII века, документи су стицајем околности прилично ретки. Проблема са Дунавом ове врсте имала су и остала места на његовој обали све док (током XIX века) Монархија није уредила дунавски пловни пут огромним количинама камења, којим су обала и ток уређени, и то углавном траје до данас. Из ових докумената, који су до сада сачувани, можемо сагледати пут и начин на који се организовала тадашња администрација Карловачког магистрата и друге више надлежне институције, а притом се може видети како је и на који начин ова опасност и конкретно отклоњена. Дописи и закључци, тј. документи, хронолошки су сложени. Први сачувани документ јесте допис Карловачком магистрату из Митровице (Сремске) од 2. августа, у коме се каже: „Код Кленка се налази 6 државних бродова, од којих су 4 на копну, а 2 у води. Сви су, према пропису виших власти, неупотребљиви и треба да се понуде на лицитацији 1. септембра. Стога, Магистрат би требало да се упозна са понудом и да се определи, да ли жели све бродове или само неке, и да у одређено време дође у Кленак. У потпису Милутиновић, потпуковник“.⁹ На основу овог документа може се уочити да је намера Карловчана била да набаве старе дунавске бродове који се више не користе за транспорт робе, тј. који су били расходовани, и које би се пунили каменом (тада је Магистрат имао у Карловцима неколико каменолома) и земљом, и потапали их уз, матицом угроженом обалу.

Већ 3. августа из Карловаца пишу Генералној команди у Петроварадину: „Вода на десној страни Дунава према граду, све више и више надире, тако да насип целом дужином пропада и

⁸ АСАНУК, ФКМ, 1790/60.

⁹ АСАНУК, ФКМ, 1790/59.

тима су угрожене оближње куће. Магистрату је најјефтиније да обалу учврсти путем потапања старих бродова и заустави воду. Стога се обраћа Бродском уреду у Новом Саду у вези са набавком 4 брода око 15 метара дужине и моли да се одобри овај трошак тако неопходан за комунитет.¹⁰

Након дужег времена из Петроварадина је 25. септембра стигао одговор Карловачком магистрату: „На захтев Магистрата, да се обала Дунава учврсти потапањем 4 брода, Генерална локална дирекција званично изјављује да овај предлог за заштиту обале, при нижим водама, није сасвим проучен. Али код високог водостаја Дунава таква мера са 4 брода, због дубине од 3–4 хвата¹¹, имаће добар учинак. Али да би се обала Дунава осигурала целом дужином, према мишљењу Генералне дирекције, било би потребно 12–14 таквих бродова, при чему би сваки брод требало да се повеже са дугим јаким храстовим колчевима дужине једне стопе, да се испуни две трећине земљом, а једном камењем, а затим да се потопи. Магистрат је посредством извештаја од 24. јуна ове године упознат да он о овом предлогу поднесе Генералној команди варијабилну процену трошкова”. У потпису Фабрис.¹²

Следећи документ гласи:

Карловци, 6. октобра 1790.

Економском одељењу.

Како је то наведено у допису Петроварадинске генералне локалне команде од 25. септембра, за каналисање дунавске струје и одржање насипа потребно је колчевима привезати не 4, већ 12 до 14 бродова и напунити их земљом и каменом и потопити их, те је стога потребно послати нови предрачун о трошковима.

У ситуацији када је тренутно каса сасвим празна, а већ су у циљу заштите обале купљена 3 брода напуњена цибром и земљом, за сада би било довољно повезати још 4 брода дуж оштећене обале, бар за једно време, док се каса не стабилизује. Тада се могу купити још 8 бродова, који би се потопили на ове постојеће. Стога, остаје

¹⁰ АСАНУК, ФКМ, 1790/442.

¹¹ Хват – 1,8965 метара.

¹² АСАНУК, ФКМ, 1790/75.

при трошковима од 60 форинти, као и 24. јула у поднетом извештају.¹³

У потпису:

нечитко

нечитко

нечитко

Из приложеног сазнајемо да је матица била врло снажна и да је однела, и прилично дубоко продубила постојећу обалу, тако да се на постојеће потопљене бродове морају потапати нови. У овој акцији санације нагло се из истих разлога повећавају и материјални трошкови. Већ на 72. седници, одржаној 9. октобра 1790. године, Економско одељење предаје предрачун за потапање бродова у Дунав ради одржавања насипа.

У закључку стоји да су на тој обали већ потопљена 3 брода, чији се учинак код обрушавања већ добро показао, али и да је градска каса тада била сасвим истрошена и да није у стању да купи 14 бродова, а трошкови насипања камења не могу да покрију трошкове њиховог потапања. Тако би сада била довољна набавка 4 брода, како је већ констатовано у предлогу од 25. септембра ове године.¹⁴

Већ 9. октобра 1790. године Карловачки магистрат пише Генералној команди у Петроварадину.

„Дописом виших власти од 25. септембра, Магистрат је обавештен да је уз овдашњу обалу већ било потопљено 3 брода да подупру оштећену обалу. Градска каса је већ била сасвим исцрпљена и, како сазнајемо, није у стању да купи 14 бродова, већ само да обалу учврсти кочевима и попуни камењем, при чему је ово учвршћивање скопчано са работом и потребних 700 форинти. За сада ће куповина 4 брода, сматрало се, бити довољна да реши проблем. Није неопходно да се при високом водостају два брода потапају један преко другог, јер вода руши обалу само доле и тек потом на површини. Затим се надаље моли Генерална команда да одобри куповину 4 брода.¹⁵

¹³ АСАНУК, ФКМ, 1790/75 – 448.

¹⁴ АСАНУК, ФКМ, 1790/75 – 448.

¹⁵ Исто

У допису од 16. октобра послатом из Петроварадина, војне области уважавају наведене разлоге и одобравају Карловачком магистрату куповину 4 брода које треба потопити у Дунав ради заштите обале у Карловцима.¹⁶

За Генералну команду (потпис нечитак)

На седници Магистрата од 23. октобра 1790. године разматрано је ово одобрење и Економско одељење је обавештено о куповини 4 брода, по већ одређеној цени, од Петроварадинске бродске канцеларије, које треба довести овамо и потопити у Дунав, на месту где је то потребно, као и напунити камењем.

Овим подацима се завршава сачувана архивска грађа, која се односи на овај проблем, а који ће на крају бити успешно решен. Архивски материјал, који се односи на ову проблематику, и који је коришћен у овом раду чине 8 аката који се налазе на 16 листова писаних на немачком језику, а формати листова су 24x39,5 cm. Један од докумената на себи носи печат Генералне команде у Петроварадину, а листови су добро очувани.

¹⁶ АСАНУК, ФКМ, 1790/79.

Српски народни покрет

Велике друштвене и економске промене, познате под називом „Мартовски покрети”, захватиле су 1847. године просторе данашње Италије, Француске, па и Хабзбуршке монархије. Били су то покрети антифеудалних снага и све снажније буржоазије. Слободан проток капитала, политичке, националне и верске слободе тражиле су свој удео у новим друштвено-економским и културним односима.

Догађајима 1848. године претходила је економска криза која је изазвала немаштину и глад. Несташица неких од основних прехранбених намирница, као што је кромпир, а у градовима пшенице, узроковала је драстичан скок цена. Потражња за индустријском робом, чија је производња била у великом замаху, смањена је, што је повећало незапосленост и покренуло социјалне немире у Ирској, Француској и Енглеској. Социјалне захтеве пратили су и политички. Њихов носилац била је настајућа средња класа – интелигенција. Овај снажан талас ка променама као пожар ширио се по целој Европи и неминовно стигао и до Хабзбуршке монархије. У Хабзбуршкој монархији су ови покрети имали и националистички призвук, јер су поред Немаца поданици били и Мађари, Срби, Словенци, Пољаци, Чеси, Хрвати, Словаци, Украјинци, Руси, Русини, Румуни и Италијани. Неки од њих су желели националну самосталност, као што је то био случај са Мађарима, док су други тражили равноправност, слободу и братство, као на пример Срби и Хрвати.

Срби су захтевали поштовање привилегија из доба Леополда I, пре свега право на језик и школе, јер их је угрожавала све жешћа мађаризација. Ови захтеви прокламовани су на Мајској скупштини, одржаној у Сремским Карловцима 1848. године.

Између осталог, на њој је проглашена Српска Војводовина, изабран војвода, а митрополит Јосиф Рајачић проглашен за патријарха. На омеђеној територији успостављени су органи власти, судство, формирана војска... Ипак, и даље су признавани аустриј-

ски цар и Хабзбуршка монархија. Убрзо, 12. јуна 1848. године, уследио је напад Мађара на Сремске Карловце.

Ови догађаји су у историографији познати као Српски народни покрет 1848/1849 (СНП). Он је изнедрио читав низ знаменитих личности, попут „вожда” Ђорђа Стратимировића, генерала Петра Бигу, војводу Стевана Шупљикца, војводу Стевана Книћанина и друге. Не мањи значајан допринос дали су, како у току Српског народног покрета, тако и у будућој политичкој борби српског народа тада млади људи, међу којима су: Светозар Милетић, Јован Суботић, Михајло Полит Десанчић, Јаков Игњатовић и др.

Из ових догађаја настао је и фонд Архива под насловом „Главни српски народни одбор Сремски Карловци 1848–1849”, који броји 6.902 документа са преко 65.000 страница. Фонд је од изузетног значаја, не само за историју српског народа, већ и за народе региона.

Необичан је пут овог Архива, а данас Фонда СНП-а 1848/49, који се још увек налази у оквиру Архива САНУ у Сремским Карловцима, као изузетно значајног архивског материјала који од свог оснивања бурних година стварања Српске Војводовине сведочи и конкретно доказује улогу и значај српског народа у овим бурним догађајима. После напада мађарске војске под командом генерала Јаноша Храбовског на Карловце 12. јуна 1848. године, Архив и друге вредности од националног значаја као што су привилегије, повеље и слично, пренесени су у Београд и смештени у ђумрук у Карађорђевој улици. Приликом преноса Архива, бродом до Београда, историчар Коста Петровић је забележио да су два сандука са архивама, несретним случајем, упала у воду тако да су данас недостајућа документа у фонду Карловачког магистрата управо сведочанства о почетку ових знаменитих догађаја. Архив се налазио у Београду док се ратни сукоби нису стишали. Тадашњи регистратор Војводства Србије, Радослав Манојловић, вратио је Архив 17. септембра 1849. у Карловце. Недуго затим, део Архива, који се односио на Народни покрет 1848/49. пренесен је, по наређењу управитеља, тада већ Војводства Србије, аустријског генерала Фердинанда Мајерхофера, из Карловаца у Темишвар, тадашње административно седиште Војводства, а затим, сматрало се, у Бечки ратни

архив. Ови Мајерхоферови поступци већ тада су изазвали велико подозрење Срба. Даљи историјски подаци у вези са судбином овог Архива воде до 1896. године, када је патријарх Георгије Бранковић упутио званичну молбу Бечу да се Архив коначно врати у Сремске Карловце и буде смештен у Патријаршијско-митрополијски архив. Ови захтеви нису баш ишли тако лако да би коначно, почетком XX века, Архив био смештен у Карловце. Због чега су ови детаљи значајни? Пре свега, зато што је током свог постојања Архив имао тешких момената, када је грађа била угрожена, а често и пљачкана, понекад и од нас самих. Зато је више него значајан пројекат САНУ-а да се оснивањем и делатношћу Аудиовизуелног архива и центра за дигитализацију САНУ омогући приступ архивској грађи. Она је тиме постала доступна свим заинтересованим јавним и научним радницима, истраживачима, који су у могућности да сразмерно доступним документима реално осветле један историјски период, догађаје и личности, који су од значаја за живот и постојање Срба у Хабзбуршкој монархији. Истовремено је драгоцен и за друге народе, који су на овим просторима живели и живе заједно са Србима: Мађаре, Хрвате, Румуне и др.

На овом месту посебно бисмо истакли активан период реституције архивске грађе, однесене из бившег Митрополијско-патријаршијског архива, а која се одвијала између СФРЈ и САНУ с једне стране, и Аустрије с друге. Према архивском споразуму из 1923. године Аустрија дугује Академији део Фонда Српског народног покрета 1848/49. и непрецизирану количину других списа узетих из тадашњег Митрополијско-патријаршијског архива. То питање је, 80-их година XX века, разматрала Југословенско-аустријска реституциона комисија, када је САНУ пружила огроман допринос, посебно око враћања преко 80 повеља из Беча, које се данас налазе у Архиву под управом САНУ у Сремским Карловцима. Тада је опуномоћени представник САНУ-а био одличан познавалац бечких архива, академик Славко Гавриловић. Ово нам само говори колико је значајан подухват АВА центра САНУ у дигитализацији овог Фонда и колики посао можемо очекивати у заокруживању ових историјских, за српски народ и те како важних догађаја. Такође, свакако би требало извршити и дигитализовати и део фон-

да Војводе Стевана Книћанина, чији се један део налази у Архиву САНУ у Београду.

И на крају, нешто о самом Архиву. Архив под управом САНУ у Сремским Карловцима је најзначајнији архив за историју српског народа на простору Угарске током XVIII и прве половине XIX века. Преломни тренутак у његовом настанку представља Велика сеоба Срба, која је ојачала број и значај Срба како у Угарској, тако и у читавој Хабзбуршкој монархији, нарочито после Карловачког мира 1699. године. Током Велике сеобе, патријарх Арсеније Чарнојевић успео је да сачува и пренесе не само сакралне предмете већ и рукописне књиге, повеље српских владара, турске берате и синђелије. Српски народ није имао своју државу, те је Српска православна црква постала носилац и чувар, како верске и духовне традиције, тако и политичког статуса Срба у Хабзбуршкој монархији. Седиште Цркве и целог српског народа, до смрти Арсенија III Чарнојевића 1706. године, била је Сентандреја, да би од 1713. до 1918. године оно пресељено у Сремске Карловце.

Временом је створен обиман фонд грађе чији је први познати инвентар сачињен 1733. године на латинском језику, што је уједно и зачетак савремене архивистике код Срба. Уредбом Дворске канцеларије, 1777. године, сачињен је попис по моделу модерне архивистике у Европи, чиме су постављени темељи Архива Карловачке митрополије. Архиву су од тада прикључивани и списи карловачке општине, градског поглаварства, градске општине, месне заједнице, Карловачке гимназије и поклони личних збирки. Током Другог светског рата Архив се налазио у Независној Држави Хрватској и веома је оштећен од стране усташа. На молбу САНУ 1947. године Архив је стављен под заштиту државе. Свети архијерејски синод Српске православне цркве је 21–24. јуна 1949. године донео одлуку да се САНУ „уступи на чување и дефинитивно уређење Архива Митрополије и Конзисторије сремскокарловачке”. Архив поседује преко 850 дужних метара грађе, са око три милиона докумената.

Грађа је разврстана у 84 фонда и више збирки.

Инвентар подрума темишварског епископа (патријарха) Самуила Маширевића

У Архиву под управом САНУ у Ср. Карловцима, у Фонду „Varia”, постоји знатна грађа која се односи на карловачка вина, виноградарство, винаре и виноградаре. Овом приликом издвајамо неколико докумената који донекле илуструју ово значајно питање у прошлости Сремских Карловаца.

Поред ароматизованих вина као што су бермет, аусбрух и шиљер, велику славу у Европи имала је и сремска шљивовица, која је, дакле, била на посебној цени, што нам ова преписка и доказује. Овде су уочљиве и цене појединих вина које на тадашњи начин одређују потражњу и квалитет. Карловци су средином XIX века били на гласу у Европи по својим винима и ракијом.

Следи препис оригиналних докумената који се односе на ову тему.

Из епископске резиденције у Темишвару (где је од 1853. до 1864. био Самуило епископ, Маширевић¹ – прим. аутора), 16. маја 1863. године јерођакон Гађански даје инвентар вина у темишварском подруму, како у бурадима тако и флашама у песку, која се налазе у патријаршијском подруму (имена пића су написана каква су у оригиналу):

¹ Самуило Маширевић (Сомбор 1803 – Сремски Карловци 1870), крште-ног имена Сава. После завршетка гимназије, правних и богословских наука, замонашио се 1826. године у манастиру Крушедолу. До избора за епископа био је архиђакон синђел, професор Богословске школе у Вршцу, архимандрит. и старшина манастира Свети Ђорђа и Бездине. За епископа темишварског изабран је 1852, а посвећен 1853. године. После смрти патријарха Рајачића 1861. године постао је администратор Карловачке митрополије, да би на изборном сабору 1864. био изабран за митрополита карловачког и патријарха српског. Преминуо је 20. јануара 1870. и сахрањен у карловачкој Саборорној цркви (Сава, епископ Шумадисјки, Српски јерарси, Београд, 1996, стр. 437)

А. у бурадима

1. буре од 10 акова², шомлауер од 1813. године
2. буре од 5 акова, црвени паулиш од 1839.
4. буре од 4^{1/2} акова, шилер од 1848.
5. буре од 11^{1/2} акова, мађар од Св. Патр. од 1837.
6. буре од 1^{1/2} акова, рајнско од 1837.
7. буре од 2 акова, виланерско од 1837.
8. буре од 5 акова, шилер паулиш од 1853.
9. буре од 5 акова, црвено паулиш од 1848.
11. буре од 56 акова, мађаратер од 1853.
14. буре од 5 акова, црвено паулиш од 1853.
15. буре од 9^{1/2} акова, мађаратер од Св. Патр. од 1857.
16. буре од 26 акова, мађаратер од Св. Патр. од 1852.
17. буре од 10^{1/2} акова, шомлауер од 1813.
18. буре од 2 акова, црвени паулиш с брда од 1839.
19. буре од 2 акова, шилер куван од 1839.

Свега 155^{1/2} акова

Б. вино у флашама у песку

1. 97 флаша црвеног од 1839. године
2. 15 флаша рајнског од 1839.
3. 16 флаша рајнског од 1839.
4. 8 флаша карловачког шилера од 1839.
5. 10 флаша карловачког аусбруха од 1839.
6. 1 флаша шомлауера од 1813.
7. 9 флаша шилета од 1853.
8. 10 флаша црвеног вина од 1853.
9. 10 флаша црвеног вина од 1848.
10. 4 флаше бело стар. од 1848.
11. 6 флаша ликера у сандуку од 1848.
12. 17 флаша токаера у сандуку од 1848.
13. 3 флаше тропфвермута од 1861.
14. 16 флаша бермета пеленца од 1862.
15. 44 флаше тропфвермута од 1862.
16. 10 флаша бермета пеленца од 1861

² 1 аков = 50 литара

17. 2 флаше шампањера од 1861.

18. 10 флаша шомлауера од кад се у Карловце послало

Свега 288 флаша

В. ракија

1^{1/2} аков у четворки, шљивовица

1 аков шљивовице из манастира В. Ремета од 1863.

1/2 акова шљивовице из манастира Воиловице од 1861.

24 холбе³ комовице у аковчету

Свега 3 акова и 24 холбе

У епископској резиденцији, 16. мај 1863. јеромонах Гађански

Уз то прилаже и

2 акова мађар. сенђур коб.

1/4 акова муста од 1860.

8 холби муста од 1860.

8 холби муста од 1859.

1/4 акова муста од 1862.

8 холби муста од 1862. из Карловаца

2 бурета вина из Бездина, донешено у двор 16. априла 1863.
оба од 10 акова.

Преписка трговца винима Антонија Шевића и патријарха Маширевића

Непосредно после именовања за митрополита карловачког и патријарха српског, на Народно-црквеном сабору у Сремским Карловцима, Симеона Саве Маширевића, Антоније Шевић⁴, 17/29. септембра 1864. године из Беча пише патријарху, целивајући му „свету десницу“ искрено га поздравља и жели му да још дуго ради у корист народног напретка.

³ 1 олба = 0,85 литара

⁴ Антоније Шевић (????–????), трговац винима

У наставку му саопштава да он тргује вином, нарочито шампањцем, рустером, аусбрухом, берметом и шљивовицом, те да, стога, узима слободу да се препоручи као лиферант „из Стада Светог патријарха”. Такође, усудио се да путем пароброда пошаље неколико бутелки „шампанијера и токајера”, као и пет бутелки бермета. Циљ му је био да пошаље више јефтинијег шампањца, надајући се да патријарх у свом подруму има оног скупоценијег. Он покорно моли патријарха да изда налог да му се паробродом што пре на пробу пошаље пет акова црног вина (али не шиљера), као и један аков белог вина, оба по цени до 8 форинти у паприном новцу. Напомиње да би желео да му се оних пет акова вина пошаљу у два бурета од два и једно буре од једног акова, како би се смањили велики трошкови превоза и увоза.

Уз то му шаље и рачун за послато пиће у износу од 53 форинте и 20 крајцара. Из рачуна се види да је послао следећа пића:

- 12 бутелки шампањца „Etiquette Adler G. H. Мимм“ по 2 ф	12 ф
- 2 бутелке „Fleur de Bouzy Etiquette Giesler et Co“ по 3 ф и 50 кр	7 ф
- 2 бутелке „Louis Roederer carte blanche“ по 4 ф	8 ф
- 5 бутелки токајера велике бутелке по 1 ф и 50 кр	7 ф и 50 кр
- 3 бутелке бермета зелене флаше по 80 кр	2 ф и 40 кр
- 2 бутелке бермета браон флаше по 1 ф и 20 кр	2 ф и 40 кр
- сандук и експедиција	<u>1 ф и 90 кр</u>
Укупно	53 ф и 20 кр

Такође напомиње да „шампанијеру добро чини кад лежи Бутелие у Подруму, Токајеру и Бермету добро чини кад стоје Бутелије у Подруму на Полици“.

На рачуну је печат (налепница) са адресом фирме: „Anton Schewits in Wien, Wein, Sliwovitz & Champagner Verschliess-Depot, Neumarkt N°9 Th9“ (преко пута Дечјег парка).

Патријарх му одговара 26. октобра 1864. године и захваљује му се на лепим жељама поводом „новополученог достојанства”, на родољубљу и на пријатељству које му исказује заједно са браћом. Шаље му 53 форинте и 20 крајцара за послато пиће, које још није ни отворио нити пробао. Ако му нешто од тога повремено устреба обратиће му се. Извињава му се што му не може послати црвеног

вина, јер га за сада нема у патријаршијском подруму, барем не оног које би се могло „допасти у престолном граду”. Патријарх још каже да је овдашњем трговцу Зубан, који доноси вина у Беч, препоручио да га потражи и да му да на пробу његова вина. Пошто је као и сваки новоизабрани митрополит и патријарх затекао празан подрум, треба му 20 дана да се снабде добрим вином. На крају патријарх поздравља и Шивићевог брата Мишу и његову породицу.

У овој преписци се налази и један рекламни лист Шивићеве трговине вином, шљивовицом и шампањцем, штампан немачким језиком. Међу разним врстама пића, на првом месту је наведен Карловачки вермут⁵ (Karlowitzer Trauben-Wermuth-Wein), „Цвет зави-чаја, црвени”. Ово вино се рекламира да поуздано опорављајуће делује на стомак. Оно је идеално за доручак, ручак и вечеру, побуђује весело и пријатно расположење, а ово одлично вино популарно је чак и код дама. У малопродаји се карловачко вино у малопродаји могло наћи у многим бечким гостионицама и продавницама, као што су: хотели „Лондон” и „Европа“, гостионице „Гајер“, „Код новог света“, „Код златне кршке“, „Код Краљевића“ и другим. У проспекту се наводе пет паковања овог вина по ценама од 45 крајцара до 1 форинте и 50 крајцара.

Поред карловачког бермета, Шивићева фирма нуди и вино то-кајац, мускат, шампањац и имитације шампањца, као и два пако-вања сремске шљивовице – „особене ароме за гурмане“, по цени од 80 крајцара и 1 форинте и 20 крајцара.

⁵ Бермет

Lucas y q'ramama y Tucky, y Trofymy Nubel Skyes-
 usky-
 ke.

Nasraxesie hina, Katio y Sopaguna wa ko -
 uskye Tocoogura Caichona Mteann Bapetok, -
 Camoua Mamuprebutk.

ogf

A y byraguna!

Mtao?

1.	dyje ogf	10. akoba,	Mlomayepk	ogf	1873
2.	" "	5.	"	Bybero Taysuu.	" 1859
4.	" "	4 1/2	"	Munepk "	" 1848.
5.	" "	11 1/2	"	Matap. ogf Ob. Tausp.	" 1857.
6.	" "	1 1/2	"	Caurotko	-
7.	" "	2.	"	Quandepko	-
8.	" "	5.	"	Munepk Taysuu.	ogf 1853.
9.	" "	5.	"	Bybero "	" 1848.
11.	" "	56.	"	Matapawepk.	" 1853.
14.	" "	5.	"	Bybero Taysuu.	" 1853.
15.	" "	9 1/2	"	Matapawepk ogf Ob. Tausp.	1857.
16.	" "	26.	"	" "	" 1852.
17.	" "	10 1/2	"	Mlomayepk	- 1873
18.	" "	2.	"	Byb. Taysuu. Ob. byga.	1839
19.	" "	2.	"	Munepk Kybart	-

Obora: 155 1/2 akoba.

К. Вино и Францамау Тескы.

№	Год	Вид	Описание	Единица	Год
1.	97.	Францамау	уруб.	офр	1859.
2.	15.	"	"	"	"
3.	16.	"	Пайретков		
4.	8.	"	Карповарков Улунера.		
5.	10.	"	"	Аусопруха.	
6.	1.	"	Улонгазгера		1873
7.	9.	"	Улунера	офр	1853.
8.	10.	"	Уфтернх бира	"	1853.
9.	10.	"	"	"	1848.
10.	4.	"	Уело увар.		
11.	6.	"	Аукбера у Ангыкы.		
12.	17.	"	Шокача	"	
13.	3.	"	Шроадверингма	офр	1861.
14.	16.	"	Вермена теахыа	"	1862.
15.	44.	"	Шроадверингма	"	1862.
16.	10.	"	Вермена теахыа	"	1861.
17.	2.	"	Улангазгера		
18.	10.	"	Улонгазгера. Офр Кафсе у Карпове		и.о.

Числа: 288. Францамау.

С. Пакия

1.	Уваков у Кембопкы	Улунубузе		
1.	"	Улунубузе нс ул. С. Семее	офр	1863.
1/2	"	"	"	1861.
24.	Ковде Комабузе у Акочеу	офр		

Числа: 3 Акочеу 24. Ковде.

У Саичкоактоу Ресугерии 16 Мая 1863.


Исхринос Тафарский
С. Пакия

091 *

Ларыт

12	бум: Шампаніца Etiquette Adler I.H. Mus. n. 1/2	2	24
2	" Fleur de Baurzy " Giesler 76	3.50	7
2	" Louis Roderer carte blanche Prof	4	8
5	" Мокаяца бярэць Бямані	1.50	7.50
3	" Вермелі Дэрне Франс	30	2.40
2	" Вермелі Франс Франс	1.20	2.40
	Carotte a Expedition		1.90
			53.20 ₂

Шампаніцы годпо/уану Клаг рэжы Бямані з Хоппонс
 Мокаяцы і Вермелы годпо/уану Клаг Квен Бямані
 з Хоппонс на твару



Wein-, Sliwowitz-
und
CHAMPAGNER-
PREISE
von
Anton Schwitz.

Verschleiss-Depôt:

Heumarkt Nr. 9, parterre, gegenüber dem Kinder-Parke.

Karlwitzer

Trauben-Wermuth-Wein,
Blume der Heimath, roth,

der den Magen auf eine wirksame Weise in wohlconservirten Zustand restaurirt. — Dieser Wein eignet sich vorzüglich zum Déjeuner à la fourchette, bei Dinern, Soupers, und erweckt einen Humor, heitere Laune und angenehme Gemüthsstimmung, derart, dass dieser ausgezeichnete Wein selbst bei Damen grossen Anklang findet.

Lessee per comptant in octavo. Wabz.:

1 grüne Rheinwein-Bouteille, grünes Siegel	fl. 80 kr.
1 braune " " rothes " "	1 " 20 "
1 braune " " rothes " "	1 " 20 "
1 grüne kleine Bouteille	" 45 "
1 braune " "	" 60 "

Verschleiss-Depôts in Wien von Wermuth-Wein:

Hôtel London, am alten Fleischmarkt.
Gasthaus **Geyer**, Kärnthenthor.
Herr **Viktor Vodniansky**, Stadt, Singerstrasse
No. 4.
Hôtel de l'Europe.
Herr **Pechar**, Kohlmarkt, Delikatessenhandlung.
Herr **Thallmayer**, Speereihandlung, am Hof,
„zum rothen Mann“.
„**Giaromozzi**, Speereihandlung, Schlossergasse.

Herr **Chr. Pedroni**, Speereihandlung, Praterstrasse.
„ **Samuel Unger**, Wieden, Speereihandlung.
„ **Josef Adrian**, Heumarkt, Speereihandlung.
Gasthaus **Rieher**, Heumarkt, „zum Krasprützen“.
„ **Hiedl**, Landstrasse, „zur goldenen Birn“.
„ **Kammer**, Stadt, Wallfischgasse.
„ **Schreindorfer**, „zur neuen Welt“, verlängerte Kärnthenthorstrasse.
Krumpl's Caféhans, Alservorstadt.

Tokayer.

Vorzügliche Qualität, der die Potenz der physischen Lebenskräfte conservirt und von sehr geachteten Aerzten praktisch angewendet und als das grösste Stärkungs- und Belebungs-mittel empfohlen.

Preis einer grossen Bouteille fl. 1.20, fl. 1.50.

Muskat - Trauben - Wein,
roth, Blume von Adelsberg.

Das feine Bouquet und die Vorzüglichkeit des Muskat-Trauben-Weines veranlasst so manchen Gourmand, auf die enorm theuern ausländischen Weine gänzlich zu verzichten.

Lessee in octavo. Wabz.:

1 Bordeaux-Bouteille, grünes Siegel	fl. 80 kr.
1 " " rothes " "	1 " 20 "
Ruster, grünes Siegel	" 80 "
" " rothes " "	1 " 20 "
Menescher Ausbruch, grünes Siegel	" 80 "
" " rothes " "	1 " 20 "

Wuis de Chaupagne,

echt französischer Champagner von den renomirtesten Firmen,
fl. 3.75, fl. 4.—, fl. 5.—.

Champagner - Imitation.

Fleur de Bouzy	1 fl. 50 kr.
Créme de Bouzy	2 " — "
Sillery grand mousseux	2 " — "

Syrmier Sliwowitz,

eigentümlicher Aroms für Gourmands.

1 Madajra-Bouteille, grünes Siegel	fl. 80 kr.
1 " " rothes " "	1 " 20 "
slawatische fl. — 80, fl. 1.—, fl. 1.20.	

Прилози за карловачку прошлост из старе српске штампе

Застава, Нови Сад, 17. август 1866, бр. 55

У Карловцима, 6, августа.

„Кад не роди класје злаћали шеницом
Нит винова лоза рујанијем винцем,
Немам дати ни Богу колача,
Нити цару царева харача.“

Познато је да ми Карловчани од винограда живимо; кад нам винова лоза не роди, или су цене вину слабе, онда зло и невоља у нас, а кад нам мраз, као прошле 1865. године лед, лозу побије, онда ни толико немамо да рад наплатимо и накнадимо, и морамо се задуживати, не само да можемо винограде радити, већ и заранити се, па и порезу платити. Кад нас лане онако страшно лед потуче, магистрат одма ово вишој власти јави, и одреди комисију, која штету извиди и оцепи и списак од оштећени спреми; овај списак буде послан вишој власти са препоруком да се оштећенима годишња пореза опрости. Али одозго дође одбијајући одговор, са упућењем виноградара да своје винограде код кога друштва од сада осигурају. У споменутом списку беше означена и ораћа ледом оштећена земља, кад нам дакле нехтеше опростити порезу, одговоре наши кнезови ратном министарству, да ми не можето од леда осигуравати винограде, почем је премија на њих 15%. Кад би их све три године осигурали, а лед их не би побијо, онда би у четвртој години готово све једно било, као да је род и ледом побијен, јер би му за то кратко време готово сва једногодишња берба отишла, особито још кад цена вину падне, као што је то за ово неколико година једнако бивало. На жалост у Карловцима се не може ни од заната ни од трговине живити, те је и пореза претоварена и односно већа него игде (ланац винограда 1600 кв. хв. 20 а. вр. 4 ланца јарковачке ораће земље 8 ф.

40 н. а сада је нека крајцара мање) ако се не опрости оштећенима пореза, извесно је да ће многи пропасти. То су све тако наши кнезови вишој власти јавили. Но озго опет обијајући одговор с тим, да се има само пука сиротиња, која никако не може платити, пописати на тај списак вишој власти поднети. То је учињено.

Лане о новачењу наша општина потужи се наново бригади, и замоли да се она код више власти заузме ради опроштаја порезе, али буде, на основу двају споменутих одговора од више власти одбијена, нити јој се хтело какво писмено примити. Том приликом изјави наша општина да жели да се провинцијалише, или као што неки веле цивилише, пак било то као слоб. к. варош или као сремској жупапији просто придодата. На том је и остало. Том приликом је пук. Бига заступао бригадера, и тако се утериваше и утерује пореза и од оних који ништа од земаља добили нису, и то војничком екзекуцијом и продајом ствари. Од ствари мало се продало, јер кад чуше људи да је за порезу, не хтедоше куповати, велећи: „Тако може сутра и код мене бити.”

Тако прођосмо лане, а ове године поби мраз до својих 350–400 ланаца понајбољих випограда, као што о томе и у вашем пошт. листу читасмо. Оштећени као и обично беху пописани, и тај списак, што га бригада потврди, пошље се на ратно министарство са препоруком да се оштећенима пореза опрости. Па и овај пут одбијајући одговор, а само да се за пуку сиротињу изузетак учини. И тако кад војници листом на бојно поље одоше, одреди наш мађистрат неколико пандура, те ови сада иду на „екзекуцију” што је најтеже екзекуција” се често чини и над сиротанима занатлијама, који ни кућишта немају нити за себе и породицу хлеба могу да зараде, почем посла нема; И таки сиротани морају по неколико дана да ране по којег пандура. Још веле, да ће овакима, који не могу да плате закратити и право на рад; но шта би било онда? „Екзекуција” још траје, с тога многи се и задужују и вино будзашто (за 2 ф. 80, 3 до 3 ф. 50 н. а. вр. аков на чокоту) продају само да би се екзекуције опростили. Многима су прибележили на куће, те ће многа сиротиња и без куће остати.

Питамо да ли је то у корист државе?

Зар се не би могло уредити да се причека док се што плода збере, па да се плаћа о јесени, кад се зашто и крајцара добити има.

Говоре да је г. биргермајстор причао како ће све на месеце порезу утеривати. То би значило да нам је узалуд молити се и да важи оно што је Драгојловић, бивши бригадер, пре неке године овде рекао, т. ј. „ћути па плати”.

Од виших власти кажу да у комунитету понајвише од трговине и заната живе, и да се зато пореза на оштећену земљу опростити не може.

Истина, у првашња времена, кад је војничко крајишка система тако крута била, да се по пукови и по компанијама врло мало који, или ниједан занатлија и трговац није одржати могао и кад је хрђав пут до Н. Сада исти далеким чинио, у та времена нешто се могло у Карловцима трговати и занатити; али и тада беше то узредна ствар, а виногради главно. Но од како се војничко-крајишка система у толико одкравила у колико ју је дух нашег века одкравити могао олакша се радња занатлија по пуковији тако, да не само компаније већ и најмања сеоца готово све своје потребе у своме месту и кумпаније подмирити могу и подмирују. И тако нами неостаје ништа, а оно мало што негда беше, пропада као што то све доче многе трговачке куће и дућани, који некад трговаше – а данас празни стоје иза „шпајзове” службе; и као што с друге стране сведоче трговине у Ст. Пазуву, Батањици, Бановцима и т. д., у тим местима многи трговачки дућани бољи су него у Карловцима и у Новом Саду.

Осим тога, сад је паробродски и жељезнички саобраштај брз, те сваки сеоски „грк-трговац” и са 500 ф. иде у саму Пешту и Беч, те тако ни стовариштна трговачка радња нема сад у Карловцима значаја и живота, нити Карловци са Новим Садам конкурирати могу. Тако су Карловци на сам живот од уднога чокота осуђени.

Ако се пореза опрашта сиромасима, зар није сиромаси онај који има кућу и 4 ланца јарковачке земље и 50–60–00 и више мотика винограда, уз то још и дуга, па му лед, или мраз, као што то ове две године беше, уништи сав плод, а с тим и приход и услов живота? Од куда дакле такав сиромас да живи, од куда виноград до друге бербе да ради, од куда дуг и интерес да измири, од куда порезу од својих 70–80 100 и 150 ф. да плати; од куда кућу да покрпи, од куда

децу да васпита и на науку даје? Шта друго може отуда доћи него задуживање, осиромашење и пропаст.

Чуо сам на више места о неком немиру у нашим Карловцима, приликом предходне визитације прве три класе за војнике способних, но о томе вам немогу ништа поуздано јавити осим што сам чуо, да су њих неколико момака батинати; а кад су некога, веле Кнебла у „арешт” вукли, и момчадија и отац му викали, да га не даду докле и господски синови на војску не пођу: тада је г. мајор „пургер мајстор” голу сабљу истргао и на њих замануо!...

Овде смо добили породицу црногорску Шпади с децом, старешином породице и протопоп Јоком Шпадијером. У Срему веле да их има 60–70 душа, а има их и у Руми, Иригу, Загребу, Гор. Карловцима и т. д. Говори се као поуздано, да су овде као и интернирани, а допраћени су једним губернијалним чиновником и предали магистрату. Одређена им је и нека плата од државе. Веле да их је до триста душа у Аустрији.

Овде се говори да је препоручено овдашњем магистрату, да настоји ако би им могао каква занимања наћи.

И женске и људи лепи су и узорити. Молили су да им једно дете приме на државни трошак у који војнички завод. Дете је врло бистро и добро се по немачким школама учило. Молили су генералну команду да их пусте у Нови Сад да живе.

Кад видимо како чезну за својом Црном Гором, за својом слободом и како су сетна и потавнела лица: онда би рекли Бог убио то отимање о госпоштину, које би повод да два три човека, што се о власт отимајући оволике породице и јунаке из Црне Горе у туђину изведоше и толике куће раскопаше.

Мало нас је не цепајмо се, већ праштајмо један другом, и живимо као браћа; јер наша пословица вели:

Гђе се браћа гложе
Ту се ђаво смије
А просјачка торба зја.

Прилог за историју настајања печата или грба Карловаца из 1881. године

У документу из Архива Карловачког магистрата бр. 5/226, у тридесет осмој фасцикли од 7. априла 1790. године наишли смо на невелик, али веома важан документ који се односи испрва на печат, а за непун век касније и на грб града Карловаца. Да подсетим, Сремски Карловци након окончања Великог Бечког рата миром у Сремским Карловцима од 26. јануара 1699. године добили су статус вароши. То је био политички и економски статус, да би 1745. године Карловци постали у свом статусу утврђени војни шанац са војном посадом. Недуго затим, 1753. године, резолуцијом царице Марије Терезије, Карловци су проглашени за слободну војничку варош – комунитет. Према овом Регулативу, Карловцима је управљао Магистрат (општинска управа) који је биран (обнављан) сваке три године. Овај комунитетски статус имао је и свој заштитни печат, печат варошког комунитета Карловци, округлог облика, где је на престолу, између два торња Саборне цркве стајао Свети Архангел Михајло, испод њега је била Градска капија, а доле испод текао је Дунав и у њему је стајало сидро што је био знак за луку и трговину.

Након развојачања Војне границе, Сремски Карловци су 1871. године припојени цивилној Хрватској, а Карловци су стављени под управу Вуковарске жупаније. Царским манифестом из исте године Карловци су проглашени за град са утврђеним Магистратом. У статуту града Карловаца, о уређењу градске управе, штампаном у Новом Саду у штампарији Арсе Пајовића 1891. године, у првом делу под насловом „Опћените установе” у тачки 3 стоји: „Град Карловци служи се на уредовном печату својим властитим грбом:

Грб представља штит ношен двама каријатидама којима је предњи труп орловски, а стражњи лавовски, штит је подељен у пет

поља и окружен је златном круном са јабуком и крстом. Обруч на круни нанизан је драгим камењем а постава круне је скерлетна.”

Дакле овде наилазимо на занимљиву недоумицу. У горе поменутом документу, комунитетском магистрату у Карловцима, Магистрат је већ трећег овог месеца (априла 1790.) обавештен да Његово владарско краљевско апостолско величанство Двор, Земаљски сталеж, као и остали чиновници, достојанственици, у цивилу и у војсци, до даљег треба да напусте претходно стање и да израде печат. Даље се у документу наводи: „Пошто су сада прописи о грбовима у делокругу Дворског ратног савета, те он мора да га додели. Тако ће у Магистрату бити израђена скица грба у којем се горе налази краљевска круна, на грифонима на обе стране и, у средини, са штитом са грбом земље у којој се комунитетски магистрат налази, и на ободу је уобичајени натпис, да би се, потом, на основу тога израдио и печат који би се користио”.

У одсуству команданта генерала Шмитфелда??? из војне канцеларије Петроварадин, 7. април 1790.

(потпис нечитак)

Економска канцеларија ће што пре могуће поступити по овом налогу и са печаторесцом израдити грб. ??? Шелмахер, с. р.

Занимљиво је што је након, нешто мање од сто година донета одлука и израђен печат са грбом који доносимо у оквиру овог текста, а који је идентичан са решењем грба из 1881. када Карловци добијају статус града. Важно је напоменути да је горе поменути печат Слободне војничке вароши комунитета и поред ове одлуке о печату – грбу Карловаца коришћен све до добијања статуса града 1881. Притом напомињемо да унутрашњост штитног поља у грбу са грифонима никада до краја није званично решен. На овом печату из 1790. године у штитном пољу представљени су куна између две реке, Саве и Драве, и изнад Драве шестокрака звезда, док у опису грба у статуту града Карловаца унутрашњост штита није описана. Историчар Жарко Димић је одлучио у складу са научним и хералдичким правилима, у празно штитно поље да убаци елементе печат-

та слободног војничког комунитета Карловци, тј. Светог Архангела
Михајла који стоји између два торња Саборне цркве или две куле са
Дунавом који тече у подножју и сидром у њему



Ситни прилози за прошлост Сремских Карловаца из Архива под управом САНУ, фонд Карловачки магистрат публиковани у Карловачком листу

Карловачки мир 314 година после

Један од најтрагичнијих ратова у европској нововековној историји свакако је Велики бечки рат (1683–1699) који су Турци повели испрва против Аустрије, да би се убрзо проширио на целу југоисточну Европу и три континента (Европа, Азија и Африка). Овај рат, покренут судбоносним походом Турака, трајао је шеснаест година, одликовао се не само суровошћу и огромним људским жртвама, већ и огромним материјалним трошковима тако да је Аустрија, која је била на челу Свете лиге (Млетачка Република, Пољска, Русија и из сенке Света столица) морала да посуђује по Европи, па и од Ватикана, за те прилике огромне своте новца, док су с друге стране Турци топили златне предмете из ризнице и скидајли оловне кровове са медреса и џамија да би производили џебану. На просторима где су вођене ратне операције остајала је пустош и безбројни гробови, понајвише цивилног становништва.

Ипак, шеснаестогодишњи рат својим трајањем и коначним исходом расплео је многе интересе и недоумице у односима и статусу тадашњих великих сила. У почетку, овај рат има одлике верског рата. Турски пораз под Бечом означио је крај турске владавине у средњој Европи. Овај процес заокружиће убрзо следећи аустро-турски рат 1716–1718. године, који је окончан миром у Пожаревцу 1718. године и тада је успостављена граница линијом Сава–Дунав утврђена миром у Београду 1739. године. Такво стање трајаће скоро цео наредни век. Један од најзначајнијих догађаја нове европске историје свакако је Карловачки мир склопљен овде,

у Сремским Карловцима, 26. јануара, тачно у подне прохладног зимског дана 1699. године. Европа, али и до тада велики део поробљених хришћана упрли су свој поглед у малу, ратом пострададу варошицу на обронцима Свете Фрушке горе, која се ослања на велику европску реку Дунав. Присутни су били представници Аустрије, Пољске, Млетачке републике и Русије с једне стране, Турске с друге и представници сила посредница: Енглеске и Холандије. У току и око самих преговора чули су се италијански, немачки, енглески, холандски, руски, пољски, мађарски, грчки, турски, али и српски језик. Била је то Европа у малом, сви на истом задатку да се успостави мир, али да се означи једно сасвим (за многе до тада покорене народе) ново доба. Последице овог рата указале су да је нестало османлијске војне надмоћи на европском југоистоку и да је између Османлија и Хабзбурга настала равнотежа снага. Сремске Карловце, као место где ће се водити преговори изабрала је турска страна. Насупрот томе, хришћанска страна је предлагала да се преговори воде у Крушедолу или Петроварадинској тврђави. Турци су у Карловце на преговоре долазили чак из Београда, а руски делегат Возњицин из Петроварадина. За преговоре, који су отпочели првих новембарских дана, испрва је подигнут велики шатор на коме су се налазила четири улаза да би сви представници преговарачких страна улазили истовремено и били равноправни. Након једне страшне олујне ноћи шатор за преговоре био је уништен. Вешти аустријски инжењери брзо су подигли бараку за преговарање, такође са четири улаза и тако истински заштитили преговараче од хладноће, која је тих дана узела и прву жртву (члана преговарачког тима Млетачке републике). Како је турска страна почела да отеже са преговорима, надајући се да ће уз помоћ хладноће и „нестрпљења” супротне стране изнудити некакав уступак за себе, одлучни и проицљиви Енглец, посредник у преговорима, лорд Пеџет, наложио је турској страни и њиховом главном преговарачу Грку Александру Мавракордату, да се турска страна изјасни о предлозима уговора о миру са сваком од држава учесница и то до 26. јануара у подне или у противном посредници одлазе, а Турци нека наставе да ратују. Овај став је довео до тога да су Турци прихватили да се уговори потпишу 26. јануара, али не тачно у подне, већ четврт сата до подне, јер

је то захтевао турски астролог који је тај захтев образложио тиме да ће на тај начин ови преговори по турску страну бити успешни.

На преговорима у Карловцима, први пут у историји светске дипломатије, коришћен је округли сто за преговарање. Завршетак Великог бечког рата отворио је тзв. Источно питање, које је и данас на простору Балкана актуелно и живо и у оквиру тог питања и данас актуелно, српско питање. У жељи да сачувамо најсветије вредности људске цивилизације међу којима је појам мира најзначајнији, ми данас баштинимо сећање не само на сам догађај, већ и на огромне жртве које ће тек у наредним ратовима, бунама и погибелима, обележити нови век.

Велики бечки рат окончан је миром у Карловцима. Овај мир пример је који светли и који је бар на тренутак ставио тачку на страшна разарања, покоље, болести и сеобе. На крају, да се осврнемо на једно историјски утемељено предање везано за свакодневни живот Европљана које је последица ових историјских догађаја. Када је разбијена турска опсада Беча иза турске ордије остале су огромне количине хране, стоке, па и харем великог везира Карамустафа-паше. Међу храном на коју је јурнуло бечко грађанство исцрпљено дугом опсадом налазила се и кафа на коју нико није обраћао пажњу јер нису знали шта је кафа. Један Србин, родом из Сомбора, који се ту затекао а живео је у тадашњој Турској брзо се досетио и почео да кува и продаје кафу. Први кафе отворио је наскоро у „царствујушћој Виени”. И данас једну од најбољих кафа можете на миру попити управо у Бечу.

Прилог прошлости винарства у Сремским Карловцима

У не тако далекој прошлости, 30-их година XX века имамо пример строгих правила и бриге како тадашње државе – Краљевине Југославије, тако и градске управе (начелства) у Сремским Карловцима о производњи и стављању у промет алкохолних пића. Данас се, нажалост, у Сремским Карловцима и целој Републици Србији производи вино углавном без обележја географског порекла, а неретко и сумњивог квалитета, затим се вино увози из суседних држава (бивше СФРЈ). Вина су препуштена дивљем тржишту, неконтролисаног квалитета чинећи велику штету озбиљним и „поштеним” произвођачима, држави, а највише славној традицији производње вина не само у Сремским Карловцима, већ и целом винском подручју, у овом случају Фрушкогорју.

Пример који следи потиче из Архива Карловачког магистрата, који се данас налази на чувању и под управом Српске академије наука и уметности. Овде ћемо уз помоћ три документа сазнати неколико вредних података о чувеном и значајном трговцу и произвођачу вина из Сремских Карловаца између два светска рата Бранку Маринкову, тачно ћемо одредити која је кућа Маринкових данас под некадашњим карловачким кућним нумерама, затим оквирне формуле од којих су справљана чувена карловачка вина бермет и аусбрух и, на крају, поступак за справљање вина и стављања у промет истих.

Својим дописом Краљевској банској управи Дунавске бановине, Пољопривредног одељења у Новом Саду од 17. IX 1930. године, број 53571, власник велетрговина и бермета, Бранко Маринков из Сремских Карловаца у својој пријави наводи:

„Доле потписани, на основу члана 30. т. 1–6. Правилника за извршење Закона о вину и производњу специјалних вина, пријављујем следеће:

1. Бранко Маринков, трговац вина у Сремским Карловцима, родом и са станом к.(уће) б.(рој) 738–739.

2. Специјално вино справљаће се у Сремским Карловцима к.(ући) број 738–739.

3. Вино за справљање специјалних вина: употребићу обично црно вино и обично бело вино.

4. За справљање специјалних вина, употребићу хкл. (итрих) највише 12 килограма шећера и највише 4% винског дестилата, тако да не пређе одредбе члан 31. Винског закона.

5. За прављење бермета црног и белог, употребићу највише 12 килограма шећера по хкл., 20 дгр. Слацице и мирођије, које су уобичајене код справљања бермета, највише 4% винског дестилата које прописује Вински закон, члан 31, тачка б, да не пређе 17% алкохола волумних.

За прављење таква вина даћу назив и под именом бермет пустићу у нашој држави у промет.

6. За справљање ароматизована вина црна и бела употребићу највише 12 килограма шећера по хкл, 20 дгр ароматичне биљке по хкл и 4% винског дестилата додаћу највише, тако да не пређе 17% алкохола волумних према одредби Винског закона члан 31.

Овако справљено вино пустићу у промет у нашој држави под именом „Аусбрух вино“ црно и бело.

У Сремским Карловцима, 14. новембар 1930.

С поштовањем,
Бранко Маринков, трговац¹

На овај допис (пријаву) одговорило је Министарство пољопривреде, Одељење за биљну производњу у Београду својим дописом број 70185/II од 1. XII 1930. године.

Одељењу је част предњу пријаву поднети са следећим извештајем:

¹ АСАНУК ФК.М. 1930/53571 – 17. X

„Молиоц справља следећа специјална вина:

1. Црни и бели Бермет и то на начин предвиђен члану 31. т. 3. став б. Правилник за извршење Закона о вину. За справљање тих специјалних вина употребљава вршачка и фрушкогорска вина.

2. Црни и бели „Аусбрух“. Под овим називом познато је специјално вино, справљено на тај начин да се из грозђа одвоје и прераде у вино само оне бобице, које су због напредоване зрелости увенуле и које је евентуално напала већ и племенита трулежница.

Овако вино могу имати фини буке, а неки јачи, вину (грозђу) страни мирис и укус она не могу и несму имати.

Из наведених разлога и из разлога што је „Аусбрух“ страна реч, не би требало одобрити, да је молиоц употребљава за вино које справља на начин наведен у пријави под 5.

У пријави назначена специјална вина прегледао је в. д. винарског надзорника и утврдио да Бермет одговара типу који се справља у Сремским Карловцима, а „Аусбрух“ из напред наведених разлога не одговара типу вина који се справља од увелог грозђа.

27. новембра 1930. године

Нови Сад

По наредби бана¹

Шеф Одсека за пољопривреду и сточарство
Инспектор
(нечитко)“

Недуго затим, у допису број 70185/II упућеном управи Дунавске бановине, Пољопривредном одељењу у Новом Саду, на адресу Дунавске бановине и Градског начелства у Сремским Карловцима стигао је, 22. XII 1930. године следећи одговор.

У повратку пријаве г. Маринкова упућено Министарству под тадашњим III бр. 53571/30 од 17. XI т. г. Министарству је част извести Управу да је потребно да г. Маринков поднесе засебну пријаву за справљање бермета и засебно за вино које намерава справљати под називом „Аусбрух“.

¹ АСАНУК ФК.М. 1930/ III.53571

За бермет ће му се одобрити справљање на начин како је у овој пријави навео, но за друго вино је потребно да објасни тачније, како га намерава справљати назначивши и главну материју која ће служити за ароматизацију, те према томе нека изабере назив у духу нашег језика, јер му се назив „Аусбрух“ не може одобрити.

18. XII 1930. године

Београд

Начелник²

Одељења за биљну производњу

Мил. Ђ. Ђурић

Како се ово окончало до краја не знамо, али је сигурно да је Бранко Маринков производио и извозио свој бермет, док за аусбрух не знамо. Затим, сазнајемо да је у својој производњи ароматизованих вина користио не само вина из Карловаца, тј. фрушкогорска, већ и вршачка.

Представници Министарства пољопривреде скрећу пажњу да објасне тачније како га (бермет) намерава справљати, назначивши и главну материју која ће служити за ароматизацију, што је у суштини била „тајна“ сваког винара посебно када је била у питању „захтевна и пажљива“ производња јединственог „аусбруха“.

Ипак налазимо оригиналне етикете за вина Бранка Маринкова на којима имамо „бермет и аусбрух“, дакле успео је овај вешти трговац да превазиђе неспоразум са државом. Једна од најлепших савремених сремскокарловачких грађанских кућа на спрат у данашњој Улици митрополита Стефана Стратимировића на фасади су две нумере: 19 и 21. У овој кући становао је једно време Генерал Врангел са својом породицом. Две нумере на данашњој кући оставио је Маринков из следећег разлога, пре изградње данашње куће на овом плацу налазиле су се две засебне куће и свака је носила земљишну парцелу у Јарковцима. Што се тиче „бермета“ и „аусбруха“ постоји „карловачка“ прича да се вино за црни бермет као основица увозило чак са Хвара. Затим да је стару Маринковићку (супругу Бранкову) похарао зет, одневши „формулу“ за справљање бермета, али није успео да га направи. Наравно то су само приче!

² АСАНУК ФК.М. 1931/122

Надамо се да ће овај прилог подстаћи и осветлити неке нове детаље из прошлости сремскокарловачког винарства и на какве су проблеме наилазили не тако давно чувени карловачки винари.

Страдање Карловчана у Великом рату

Мало познате детаље: некажњене злочине, интернацију, пљачку материјалног и културног богатства, али и хуманост српског живља, открива мр Жарко Димић, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима.

Мирољуб Мијушковић, *Политика*, 22. 02. 2016.

Због злочина почињених над српским становништвом у Сремским Карловцима у Првом светском рату нико од представника аустроугарских власти није одговарао. Артур Валка, који је за време рата био шеф полиције и истакао се „као највећи мучитељ и злотвор српског становништва”, у Загребу је именован за владиног перовођу и унапређен у осми платни разред. Валка је 126 најугледнијих Срба без оправданог разлога послао у интернацију у Арад, Сомбор, Копривницу, Осијек, Тураљ... Својим лажним сведочењем проузроковао је стрељање двојице синова адвоката Косте Николића, а трећи је био осуђен на 15 година робије у Лепоглави, где је добио туберкулозу и по ослобођењу умро.

Шта је било с Карловцима у Великом рату?

Као што је њима први пут упаљена искра нововековне српске културе, тако се ту осетио и покушај Хабзбуршке монархије да угасти не само српску духовност, већ и српску свест, јер су Карловчани били одушевљени идејом за уједињење српства. Слања у логоре, мучења и убиства, пљачка српског културног блага, оповргава сентиментално величање Аустроугарске као трпељиве и благе мултикултуралне заједнице, сматра историчар др Предраг Ј. Марковић, а на одговоран задатак да то истражи одважио се мр Жарко Димић, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима, аутор књиге *Сремски Карловци у Великом рату 1914–1918*.

У Архиву је остало сачувано да је народни посланик Милан Недељковић, који је на својој кожи осетио Валкине методе, скупштини нове државе 16. јуна 1922. године поставио питање министру унутрашњих послова и упозорио га да је овај полицајац затворио Српску читаоницу и забранио друштво Српског сокола, па је сав њихов иметак самовласно распродао и ником рачун није положио. Повереник аустроугарске владе пред ослобођење је напустио Карловце, али је при одласку, да би сакрио трагове својих зала, уништио целокупну полицијску архиву. Посланик Недељковић одговор на постављено питање никад није добио.

„Кад је српска војска почела гонити поражену Поћорекову армију и прешла у Срем, аустроугарске власти су 12. септембра 1914. извршиле насилну евакуацију Карловаца. Сав народ, њих око 2.500 душа, пребачени су теретним лађама у Ковиљ, где су под стражама држани у две гостионице. Војници су злостављали појединце: против Јована Јеремића пљували и вукли за браду... Међу интернирцима био је и архимандрит Манастира Гргетег Данило Пантелић. Сутрадан су војне власти одвојиле хрватско становништво и сместиле га по околним кућама, а Срби су стражарно спроведени најпре у Темерин, потом у Србобран, па у Фекетић, Мали Иђош, Чантавир и Бачку Тополу”, наводи Димић.

После 12 дана „подобни” Карловчани враћени су у своје домове, а „сумњиви” су интернирани у Арад и друга места. Срби су куће нашли испретуране и опљачкане. У току рата скинута су и звона са свих православних храмова, па чак и с патријаршијске цркве, највеће, међу мештанима назване „бимба”. Звоно је разбијено и однесено у деловима у неку од ливница за израду оружја.

„У Карловцима су накратко, средином октобра 1916, били смештени ратни извештачи из Аустроугарске, Немачке, Белгије и Холандије. Највећи број од укупно 45 извештеља и 30 момака и три аутомобила, био је расподељен по квартирама код карловачких домаћина. Први на списку мајор Роланд, шеф „Стана ратних извештеља”, новинар Радо и фотограф Ревец, били су смештени у Патријаршијски двор”, открива Димић.

Уз све своје невоље, Карловчани су имали снаге да помогну и другима – вино и риба омогућили су им лакше опстајање од оста-

лих делова Двојне монархије који су све више гладовали – па се под старањем овдашњег Одбора Срба у мају 1918. налазило 116 деце српско-православне вере из Босне и Херцеговине, од којих седморо старости испод седам година, а 49 изнад 13 година. За децу школског узраста која су знала да читају и пишу организовано је похађање Српске вероисповедне школе.

„Као добровољци, у српској војсци борило се 40 Карловчана – 37 православних Срба и тројица римокатолика Хрвата. Шесторица су погинули: Стеван Влајков, Милан Дејановић, Јован Ковачевић, Тоша Станковић и рођена браћа Богдан и Петар, синови Милана Поповића. Највећи број Карловчана ступио је у добровољачке јединице после предаје руској армији. Требало би објавити, ако их има у аустријским или мађарским архивама, и спискове погинулих и несталих суграђана у аустроугарској војсци. То би употпунило слику о пострадалом становништву током Великог рата”, каже Жарко Димић.

Сремски Карловци ослобођени су 8. новембра 1918. године. Те јесени овде је радила ратна болница, чији је управник био проф. Коста Петровић. Не дочекавши да види своје најрођеније, у њој је ратним страхотама подлегао 21 српски војник. Већина је сахрањена на Доњем гробљу, где им је подигнут велики заједнички споменик, а осим тога, на свакој хумци постоји и мали надгробни камен.

Спискови војних обвезника бивше Југословенске војске по народности од маја 1942.

30. мај 1941. Градско поглаварство у Сремским Карловцима под бројем 2360 доставило је Министарству унутрашњих послова спискове војних обвезника бивше Југословенске војске по народности Хрвата, Мађара, Руса и Срба са подручја града Сремских Карловаца који се до данас нису вратили из рата својим кућама јер се као заробљеници налазе смештени по одређеним заробљеничким концентрационим логорима. Како су ови обвезници у већини пољопривредници радници који су без иметка и као храниоци издржавали своју породицу, Министарство унутрашњих послова се умољавало да предузме сходне кораке да се у списковима наведени обвезници овога града чим прије пусти својим кућама. Потпис градског начелника Славко Голубовић. Списак војних обвезника Хрвата који се нису вратили:

1. Хајзлер Емила Иван рођен 1906.
2. Ђураковић Стјепана Иван 1904.
3. Камра Ђуре Ђура 1906.
4. Фурдек Игњаца Иван 1895.
5. Бемилер Андрије Иван 1901.
6. Хорват Андрије Јакоб 1904.
7. Хорват Матије Михајил 1909.
8. Коска Ивана Марко 1901.
9. Хорват Матије Фрања 1904.
10. Крижан Стјепана Ђуре 1907.
11. Лацковић Емерика Стјепан 1907.
12. Тот Фрање Јосип 1905.
13. Тот Фрање Иван 1903.
14. Седер Паје Мартин 1909.
15. Хорват Фрање Ђура 1907.
16. Барт Јосипа Стјепан 1908.

17. Лацковић Стјепана Андрија 1912.
18. Лацковић Андрије Михајло 1906.
19. Телпингер Јакоба Марко 1907.
20. Свињаревић Стјепана Јосип 1904.
21. Ханг Матије Матија 1908.
22. Петрас Михаела Матија 1895.
23. Шешеринац Еве Александер 1915.
24. Киш Томе Иван 1906.
25. Блажевић Антуна Станислав 1914.
26. Бемилер Андрије Фрања 1915.
27. Галамбош Гашпара Карло 1909.
28. Пекић–Шпаниот Јозе Лука 1905.
29. Филиповић Мате Лука 1910.
30. Лацковић Ивана Иван 1891.
31. Дердић Јакоба Владислав 1912.
32. Бауер Мише Стјепан 1918.
33. Лукашић Марка Марко 1919.
34. Ивковић Ивана Михаел 1915.
35. Кендјел Томе Андрија 1908.
36. Црнковић Павла Марко 1907.
37. Косановић Ивана Мирко 1922.
38. Седмак Јосипа Петар 1919.
39. Бауер Николе Андрија 1912.
40. Чачић Фердинанда Еуген 1915.
41. Шенк Фердинанда Марко 1904.
42. Визнер Фрање Петар 1906.
43. Пожгај Ђуре Стјепан 1920.
44. Геромета Ане Иван 1914.
45. Тот Фрање Матија 1908.
46. Кајм Матије Иван 1906.
47. Хорват Стјепана Павле 1903.
48. Чачић Матије Адам 1902.
49. Чачић Адама Иван 1908.
50. Камра Ђуре Матија 1904.
51. Камра Ђуре Фрањан 1909.
52. Поповић Петра Божидар 1903.

53. Седер Павла Стјепан 1911.
54. Аман Розине Михаел 1908.
55. Кочиш Михајла Фрања 1914.
56. Микечин Шиме Љубомир 1919.
57. Марић Андрије Никола 1913.
58. Дебељаковић Мила Виктор 1903.
59. Пожгај Јосипа Илија 1901.
60. Згемба Габријела Винко 1915.

Списак војних обвезника Срба

1. Дејановић Јована Лазар 1902.
2. Ковачевић Стевана Славко 1909.
3. Павлов Живана Душан 1907.
4. Павлов Живана Милан 1904.
5. Павлов Живана Петар 1902.
6. Недељковић Лазара Сава 1910.
7. Тошић Јеврема Никола 1892.
8. Стојков Живе Душан 1903.
9. Гавриловић Душана Ђорђе 1916.
10. Остојић Јакова Немања 1914.
11. Стојков Живе Сава 1912.
12. Божић Младена Глигорије 1905.
13. Филиповић Стевана Миленко 1901.
14. Димитријевић Илије Богољуб 1906.
15. Јовановић Ђуре Софије Павле 1906.
16. Божић Богдана Бошко 1916.
17. Малетић Гавре Бранко 1907.
18. Јанковић Кузмана Живко 1914.
19. Стојковић Живе Милан 1915.
20. Сомборац Луке Ђорђе 1920.
21. Јовановић Андрије Јулијан 1903.
22. Јекић Живка Ђорђе 1912.
23. Лазаревић Луке Димитрије 1907.
24. Павловић Лазара Лазар 1908.
25. Цветић Јована Никола 1911.
26. Сокић Лазара Лазар 1906.

27. Сувачаревић Лазара Константин 1893.
28. Петровић Лазара Георгије 1907.
29. Апатовић Јована Бошко 1906.
30. Апатовић Јована Павле 1910.
31. Секић Лазара Константин 1912.
32. Малешевић Лазара Павле 1908.
33. Јовановић Ђорђа Стеван 1910 .
34. Милошевић Љубомира Јован 1912.
35. Апатовић Стевана Милан 1901.
36. Апатовић Стевана Душан 1910.
37. Петровић–Којадиновић Николе Петар 1914.
38. Глумац Јована Петар 1902.
39. Павловић Саве Лазар 1919.
40. Павловић Саве Стеван 1916.
41. Павловић Ђоке Живан 1908.
42. Стефановић Душана Петар 1913.
43. Веселић Петра Лазар 1912.
44. Мрђанин–Јанковић Ивана Бранко 1891.
45. Бајић Лазара Ђорђе 1922.
46. Белић Живана Миливој 1912.
47. Белић Живана Владислав 1906.
48. Белић Живана Лазар 1911.
49. Јовић Андрије Урош 1913.
50. Мрђанин Стевана Петар 1891.
51. Отлакан Душана Славољуб 1902.
52. Радуловачки Игњата Георгије 1907.
53. Борчанин Ђорђа Павле 1909.
54. Борчанин Ђорђа Златоје 1905.
55. Батлић Косте Јован 1908.
56. Илић Николе Стеван 1919.
57. Богдановић Васе Стеван 1910.
58. Лазаревић Ђоке Јован 1909.
59. Терзић Ивковић Душана Славољуб 1905.
60. Костић Петар Никола 1894.
61. Петровић Милана Никола 1915.
62. Познановић Војина Миодраг 1918.

63. Коларовић Паје Стеван 1919.
64. Ненадовић Светислава Стеван 1910.
65. Атанасијевић Ђорђа Коста 1915.
66. Сапунџић Григорија Григорије 1917.
67. Јуришић Живана Васа 1915.
68. Јефремовић Милана Милан 1910.
69. Стелић Милана Стеван 1916.
70. Цветић Бранка Јован 1911.
71. Коларовић Алексе Слободан 1909.
72. Цицак Обрада Јован 1915.
73. Грковић Саве Миодраг 1902.
74. Цекић Софије Груја 1911.
75. Теодоровић Николе Слободан 1915.
76. Чубрић Младена Лазар 1904.
77. Ранковић Мише Стеван 1914.
78. Павловић Милице Игњат 1910.
79. Радошевић Емануела Бранислав 1902.
80. Богичевић Радована Никола 1909.
81. Тулум Томе Јован 1910.
82. Димитријевић Илије Лазар 1912.
83. Јосифовић Томе Драгољуб 1895.
84. Јаношевић Милутина Лазар 1914.
85. Давидовић Милоша Милутин 1913.
86. Николић Јована Сима 1907.
87. Радак Боже Тодор 1906.
88. Пејаковић Лазара Димитрије 1911.
98. Миљушевић Павла Душан 1909.

Списак војних обвезника Мађара

1. Шанта Емерика Емерих 1908.
2. Шакади Фердинанда Петар 1903.
3. Римец Розалије Павле 1907.
4. Колар Фрање Стјепан 1913.

Списак војних обвезника Руса

1. ??? (име је написано нечитко).

Саслушање хрватског усташког злочинца Вјекослава Голубовића

Нацистичка Немачка је са својим савезницима извршила напад 6. априла 1941. без објаве рата на Краљевину Југославију. Рат је отпочео бомбардовањем Београда и свих значајнијих градова углавном на територији Србије, и Карловце су повремено ниско надлетали немачки авиони месершмити који су у неколико наврата гранатирали железничку станицу и друге делове Сремских Карловаца. У овим акцијама, осим неколико рањавања, жртава није било. Оно што је за Сремске Карловце важно, још и пре капитулације Краљевине Југославије, проглашена је усташка Независна Држава Хрватска, 10. априла 1941. године. Већ сутрадан 11. априла 1941. добро организовани Хрвати на челу са карловачким усташама успели су у освајању власти у Општини. Тадашњи градоначелник Павле Миљушевић, политичар и професор Карловачке гимназије, виноградар и винар, сазвао је у Свечаној сали Магистрата угледније суграђане и изјавио да више не може да обавља своју градоначелничку дужност и том приликом поднео оставку. Миљушевића је у тој одлуци подржао најугледнији карловачки политичар, бивши министар и председник Народне скупштине Краљевине Југославије, Стеван Ћирић. При томе је изнео и своје мишљење знајући политичку ситуацију и очекивану капитулацију, да Хрвати треба да преузму управу над градом. Одмах се јавио Хрват, Вјекослав Голубовић, под надимком Славко¹ – био је хрватски политичар пре рата, председник огранка Хрватске сељачке странке у Сремским Карловцима и већ тада заклет и усташа што није ни крио! По занимању је био ратар. Том приликом изјавио је да је спреман да се прихвати места градоначелника и да састави нову градску управу, што му нико од присутних није оспорио. Он је тада организовао такозвано

¹ Извор: Стеван Борчански, Геноцид над грађанима Сремских Карловаца од 1941–1945, Сремски Карловци, 1997, стр. 16.

Веће грађана од 14 Хрвата и 14 Срба, убрзо се сазнало да је Голубовић – Славко заклету усташа од 1939. године, а ово Веће грађана он је распустио и у следеће новоформирано веће није укључио ниједног Србина.² Голубовић је био први усташки градоначелник, именован је од стране усташких власти у Загребу за главног комесара у управљању фрушкогорским манастирима и патријаршијском имовином у Сремским Карловцима. Он је са Андријом Лудвигом постављао комесаре за поједине манастире, углавном карловачке усташе у које је имао највише поверења; они су манастире пљачкали; сви манастири су по усташком наређењу комесара Голубовића спремили све своје инвентаре о покретном и непокретном иметку, тако да је у првој половини јула 1941. године извршена примопредаја манастира Голубовићевим новим комесарима.³

О овим „управљањима” и пљачкама до данас је доста написано. Након што је сву власт узео у своје руке и као градоначелник, имао је политичку неограничену власт, постављао је шефа полиције, па је тако управљао и полицијом и при томе је био одговоран за сва хапшења, привођења, премлаћивања, убијања, уништавања српске имовине, имовине СПЦ-а, уништавања Срба и депортације православног свештенства. Поред пљачке, лично је као градоначелник наредио да се 22. јула 1941. године ухапсе најугледнији Карловчани међу којима су били: др Стеван Симеоновић Чокић, Борисав Матејић, др Јован Поповић, Стеван Ћирић и други; сви су они осим Ћирића и Павла Штрасера завршили у Јами Безданки у Јадовни⁴. Иначе, причало се по Карловцима да су Ћирић и Штрасер пуштени на личну интервенцију надбискупа Алојзија Степинца. Голубовић је терао своје суграђане и у концентрационе логоре, Јасеновац, Цапрак и друге. Учествовао је и у стрељању шесторице Карловчана на Стражилову у Великом Мајдану, иза данашњег Чардака, због пресретања немачке моторизоване колоне, приликом уласка Немаца у Сремске Карловце 12. априла 1941. године. Бранећи свој град,

² Споменица – грађанима Сремских Карловаца, жртвама немачке агресије и усташког терора и геноцида од 1941–1944 године, издање Епархија Сремска Нови Сад, 1997, стр. 7–8.

³ Др Душан Вулеџић, Судбина културне баштине Срема у току 2. светског рата, Нови Сад, 1992. год, стр. 33–34.

⁴ Стеван Борчански, исто, стр. 17.

ликвидирано је тада 14 немачких војника. Поред Немаца суду је са усташке стране, између осталих, као најугледнији присуствовао и градоначелник Вјекослав Голубовић. Дакле, он је као сарадник немачког војног преког суда директно подржао пресуду да се ова шесторица Срба осуде на смрт.⁵

Занимљива је и крајња судбина усташе Вјекослава Голубовића Славка; он је пред крај рата, у октобру 1944. године, са усташама побегао у Осигек; одавде се спремао да бежи преко границе у Аустрију или Италију. У возу за Загреб са фалсификованим документима бива ухваћен и спроведен у Нови Сад где му је суђено. За своје многобројне сурове злочине осуђен је од нове власти на 20 година робије, од којих је издржао мање од десет и вратио се у Сремске Карловце. Био је ратар и убрзо је по речима његовог унука уз знање најближе родбине и Карловчана од непознатих лица затучен у свом винограду.

У овом историјском прилогу објавићемо записник са саслушања Вјекослава Голубовића Славка у Сремској Митровици, 9. јуна 1944. године. Циљ је да се покаже уходано негирање кривице усташких злочинаца а ко буде има снаге и времена може да погледа и документарни филм са суђења надбискупу Алојзију Степинцу у којем се види уходани образац негирања и релативизације најмонструознијих дела против човечности.

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ

Голубовић Вјекослава, рођ. 21. марта 1907. године, у Сремски Карловцима, од родитеља: пок. Јосипа и пок. Албине, рођ. Седер; који од уже породице има брата Стјепана и Фрању, и сестре Софију (неудата) и Матилду (удата за Нежић Вјекослава у Петроварадину), жену Терезу, рођ. Топаловић, из Петроварадина, и четворо деце: Блаженку, Тихомира, Јосипа и Злату, рођену у Одељењу УДБ-е за Срем, 9. јуна 1946. године, у Сремској Митровици.

⁵ Др Коста Поповић – Богдан Поповић, Споменица, стр. 14–15.

„Од рођења сам живео стално у Ср. Карловцима. У току првог светског рата завршио сам основну школу. У југословенској војсци био сам 1928. г. и служио, колико се сећам, у 8. коњичком пуку у Чаковцу, скраћен рок од девет месеци, јер пошто се старији брат оделио, отац је само мене имао за рад. Оженио сам се 1934. г. За време Југославије нисам био учлањен у ХСС, али сам на изборима за ХСС гласао. На недељу-две пред рат, 1941. године, мобилисан сам и био сам у Новом Саду при интендатури I Армијске области – вршио службу ордонанса и посилног. Повлачио сам се са војском до Шапца, одакле сам отишао кући у Ср. Карловце. Кући сам дошао на сам католички Ускрс. Из Шапца сам се вратио преко Руме и летњим путем преко Шатринаца. Нисам нигде у Руми свраћао”.

1/ Какве си ти везе имао са франковцима – усташама пре слома Југославије и како је дошло до тога да ти, који ниси, како сам изјављујеш, био чак ни члан ХСС, за време Југославије, био политичар, постанеш „ушташки повереник” у Срем. Карловцима?

„Нисам имао никакве везе са усташама пре слома Југославије. Нисам ни познавао ту организацију. Ја не признајем да сам био ушташки повереник. Био сам градски начелник. Исти дан када сам се вратио кући, по слому Југославије, на Ускрс, био сам код оца пок. Јосипа, који је био председник Месне организације ХСС-а у Срем. Карловцима. Он ми је рекао да су код њега дошли неки виђенији грађани и предложили му да буде председник општине, да преузме власт од дотадашњег председника. Мој отац је био нешто болестан те стога није сматрао да може примити дужност градоначелника, него је тим грађанима рекао да будем ја. Отац ми је тада рекао, колико се сећам, да је међу тим представницима грађана био Богдан Пауковић, адвокат, и Рашкај Ђуро (или Јурај) исто адвокат – оба из Срем. Карловаца.

Други дан по мом повратку из војске, из Шапца, био сам на скупу грађанства, које је сазвала дотадашња градска управа с тим да се изабере нова управа. Мене су на тој седници изабрали грађани за градоначелника. Тада је изабрано и градско вјеће у коме је било око двадесет чланова: изабрано пола Срба, пола Хрвата – Немаца није било међу изабраним. У вјећу, сећам се, били су ови чланови: Паја Ракош – Хрват, Тима Нићифоровић – Србин, Ђока Шарано-

вић – Србин, Пера Јовановић – Генерал”, Пера Апатовић – Србин, Иван Јоакимстал – Хрват, Петар Хорват – за друге не могу да се сетим. Вјеће је постојало неколико дана, а онда су дошли из Осијека усташе – око тридесет њих, са усташким поручником Блажевићем. Исти Блажевић је био код мене у општини и рекао ми да је он дошао да преузме власт и да је организује, али није тражио да му власт предам већ сам као Хрват и даље остао председник тј. градоначелник, а Блажевић је рекао да ће он све власти контролирати. Први или други дан потом он је опет дошао код мене и протестирао што у вјећу има Срба. Тражио је да се ово вјеће распусти и да се изабере ново у које ће место Срба ући Немци. Писмено су дотадашњи чланови вјећа обавештени да то више нису и да не долазе на сједнице градске управе. У ново вјеће ушло је пет представника Хрвата и пет Немаца, који су, мислим, бирани одвојено тј. у Културбунду – немачки, а на једном скупу грађана хрватски представници. Касније, још за време док сам ја био градоначелник, број немачких представника је смањен на три. Ја сам желио и сам да поднесем оставку, приликом прве промене вјећа, али ми је Блажевић рекао да још не подносим оставку, већ да причекам док се вјеће попуни, да не би сва места приграбили Немци. Од хрватских чланова вјећа били су: Хараста Антон, Ракош Паја, Јоакимстал Иван, Малетић Стјепан, а петог се не сећам. Од Немаца: Курц Јосип, Хигл Антон, Кариоус Михаел – Мишко, других се не сећам.

У градској управи били су још ови: доначелник, прво Кариус Мишко, а затим је убрзо дошао Курц Јосип. Месец или месец и пол дана по мом изабарању за начелника општине, дошао је у општину као „сенатор” тј. водитељ правних послова Седер Лата, Владислав, на ком положају је био за све време окупације. Шеф градске полиције био је прво Пекарић Иван – око месец дана а затим Ајзенлефел Иван, исто око месец дана, а затим је постављен од жупског редарства Вајнцетал. Ја сам био градоначелник, мислим, до друге половине августа.

Окривљеном је предочен оригиналан записник, састављен 14. свибња 1942. г. у уреду Градског редарства у Хрв. Карловцима у коме се наводи:

„Након преврата примио сам градску управу као усташки повјереник и главно настојање ми је било, да се успостави власт Хрватска и да се одржи мир и рад у граду

Признајем да сам ту изјаву дао у Градском редарству својевољно, али поричем да сам ја био усташки повјереник.

Такву сам изјаву дао зато што сам био у положају окривљеног те сам се тиме хтео, тј. изјавом да сам био усташки повјереник, заштитити. На нашу кућу тј. кућу Голубовић, у то време, редарство је мотрило, мислим због тога што је мој отац био истакнут ХСС-овац”.

2/ Како је то било могуће да ти усташке власти узму у записник и приме као истину да си био усташки повереник у месту, ако то ниси био?

„Ја сам тако изјавио, а они нису проверавали – те су то примили као истину”.

3/ У једном акту Градског поглаварства повј. бр. 1. 1941. од 28. маја 1941. г. ти себе називаш „усташким повјереником”, а потписујеш се са „градски начелник – Голубовић Вјекослав, као усташки повјереник”. Овај акт је упућен министарству за унутрашње послове Загреб. Како си се ти могао потписати на акту упућеном Мин. унутрашњих послова као усташки повјереник, ако то ниси био и због чега си се тако потписивао?

„Предочен ми је исти акт. Признајем да је мој параф на њему. Остајем код свога тврђења да нисам био усташки повјереник, а на овоме акту сам се потписао и навео да сам то да би се моји предлози по питању, којег се тиче акт, усвојили”.

4/ Признајеш ли да си приликом седнице Градског одбора тј. управе од пре слома, тј. када си ти, како наводиш, „изабран” за градоначелника, признајеш или не да си тада распустио дотадашњу управу речима: „Молим вас да се разиђете, јер сам добио декрет да оснујем управу града Карловаца и да доведем све у ред?”

„Не признајем да сам то рекао. То уопште није постојало”.

5/ Ти дакле не признајеш да си био нешто више него градоначелник. Међутим, из Записника XVII седнице Наставничког савјета Држ. клас. гимн. у Ср. Карловцима види се да си ти као повјереник (усташки је изостављено), поставио професора Барлековић

Вјекослава за повјереника на гимназији: Признајеш ли ти да си га поставио за повјереника и на основу чега?

„Нисам био ништа више него градоначелник Ср. Карловаца. Предочен ми је оригинал поменутог записника и признајем да сам поставио за повјереника на гимназији Барлековић Вјекослава, али нисам био повјереник – ни усташки повјереник. Барлековић Вјекослав је једном дошао у општину и од мене је тражио да га поставим за повјереника на гимназији, не сећам се са каквим је образложењем то тражио. Ја сам га поставио тада, на његов захтјев, за повјереника. Не сећам се на основу чега сам ја то учинио – вјероватно зато што је то Барлековић од мене тражио – па сам му учинио”.

6/ Ко ме си ти као усташки повјереник, или како тврдиш само градоначелник, био подређен; од кога си за првих мјесец дана примао директиве, упуте за ред?

„У колико сам био некоме подређен то је био када је дошао усташки поручник Блажевић, а упуте у почетку за рад нисам ни од кога добијао, тек касније из министарства”.

7/ У акту Градског поглаварства пов. бр. 4/41. од 28. маја 1941. г., који си ти пуним именом потписао, стоји следеће: „Одлука о његовом отпуштању из службе као и протјеривању из Срем. Карловаца је у хрватском дружавном интересу, јер се Ивановић сматрао непоћудним елементом по интенцијама окружнице повјереника Владе НДХ за источну Славонију г. дра Марка Ламешића, па зато молим да се исти узме на знање и одобри”. Признајеш ли да си примао у прво време упуте од усташког повјереника за источну Славонију Марка Ламешића?

„Точно је да опћина Ср. Карловаца примала упуте у прво време од Марка Ламешића и према тим упутама смо се равнали”.

8/ Није ли тебе за повереника усташког за град Ср. Карловце поставио исти Ламешић Марко. Какве си везе имао с њим?

„Није ме поставио за повјереника Марко Ламешић. Нисам никакве везе имао с њим”.

9/ У архиви градског поглаварства Срем. Карловци нашли смо овај акт. бр. 20. без датума, од 1941. г., упућен „Господину замјенику поглаварника НДХ дру Марку Ламешићу, Рума” са овим текстом:

„Потписаним част је замолити Господина Замјеника да да потребна упуства или да лично дође у Ср. Карловце за устројење Котарског поглаварства, Пореске управе, Оружничке постаје, Пучке школе, Средње школе и Одељка финансијске контроле. Овај службени акт слободан сам доставити по Голубовић Стјепану, учитељу у Сријем. Карловцима. За дом! Градоначелник” Јеси ли ти упутио овај акт?

„Ја се не сећам да сам упутио овај акт. Лично нисам водио преписку, а службено је можда било, али се не сећам. Ако је и био тај акт то је било у доброј намери да се успоставе државна надлештва”.

10/ Ти то зовеш добронамерношћу, а то је, у ствари, свесна, и самоиницијативна сарадња са окупатором и његовим усташким слугама. Из поменутог већ записника, од 14. свибња 1942. г., састављеног у уреду Градског редарства у Хрв. Карловцима види се да си самоиницијативно спречио да народ однесе својим кућама војни материјал за градњу бункера и да си прикупио, отимајући и од народа, много тог материјала, од чега си два вагона пфосни, цемента, узео за фашистичку војску. Призајеш ли то или не? Сматраш ли и то „добронамерношћу”

„Сигурно је постојало наређене за то, али не се сећам од кога. Сигурно од неких војних власти”.

11/ Ти си од преузимања власти као усташки повјереник отпустио из службе више лица због тога што су Срби нпр. редаре градске полиције: Уљаревић Марка, Видаковић Јована, Иванишевић Спасоја, Радојев Стевана, Љубојевић Петра, као и двојицу других намештеника општине. Ти си чак ишао тако далеко у својој ревности у отпуштању Срба да си у случају Уљаревић Марка истога отпустио са датумом 7. априла, када је стара Југославија још постојала, а то са образложењем „услед позива на војску, а остале си отпустио са образложењем „у интересу службе”, дакле, не по некој наредби или конкретної поименичној упути за сваког од отпуштеног него по твојој сопственој иницијативи и процени човека. Признајеш ли то или не?

„Предочена су ми оригинална акта „одлуке” о отпуштању наведених лица. Потписи на њима су моји. Знам да је то решено на

једној седници другог вјећа, без Срба, али се не сећам на основу чега су ти људи отпуштени из службе. Можда је то тражио усташки поручник Блажевић. Не сећам се.

Не признајем да је то моја сопствена иницијатива. Постојала је нека упута од усташких власти, на основу које сам то учинио. Не сећам се тог предмета”.

12/ Признајеш ли да си надзорнику пруге код Ср. Карловаца Кољанин Марку, дао упуте да отпусти из службе све службенике православне вере, а када је он тражио да види писмено наређене о томе, ти си му рекао: „Постојало је такво наређење или не, ви то морате урадити, јер то захтјева патриотска потреба!” Признајеш ли ово или не; на основу чега си ти чак и железничком апарату преносио упуте или самостално давао директиве, ако ниси био усташки повереник?

„Ја се тога не сећам. Кољанин Марка не познајем, не сећам се да сам са њим разговарао”.

13/ Да ли се можда сећаш случаја Ивановић В. Радомира, предратног капетана градске полиције у Ср. Карловцима, како је он отпуштен? Да није можда то твоје сопствено дело? Да га ниси ти сам отпустио и захтевао његово отпуштање из службе и протеривање са територије бивше НДХ?

„Не могу тачно да се сјетим. Знам да је отпуштен, а како је то текло не могу да се сјетим.

Није то моје дело. Ми смо двоје били доста добри. Пошто ми је прочитан цео акт Градског начелства, упућен Министарству унут. послова Загреб, а од мене је потписан, изјављујем: истога Ивановића сам ја отпустио у сагласности са Градским већем (друго веће од педесет чланова), а такође је, као што се види из акта да сам пошто се овај жалио ради губитка службе, да сам тражио да се отпуштање истог прихвати и одобри”.

14/ Каква су све хапшења извршена за време док си ти био градоначелник? Шта је било са похапшеним људима? Колико група људи је послато у концентрационе логоре Госпоић и Јасеновац?

„Знам да је било три хапшења и ти: прво кад је више десетина људи похапшено за захтев једнога немачког официра, мислим да је био по чину мајор, био је комадант места (ортскомадант). Он је

био код мене као градоначелника и тражио је да се изврши истрага због убијања немачких војника приликом уласка немачке војске у Ср. Карловце. Тада је похапшено више десетина људи од градске полиције. Друга два хапшења вршило ж је упско редарство преко котарске области, а да ли су вршили само хапшење редари градског редарства не сећам се. Од прве групе Немци су стрељали шест људи, а усташко редарство што је одвело ти се нису вратили. Не знам куда су одведени. Није ми познато да је послато људи у кон. логоре”.

15/ Како је дошло до хапшења цивила из Ср. Карловаца због погинулих војника Вермахта пред Ср. Карловцима, у борби са Југословенском војском? Признајеш ли да си издао налог да градско редарство отвори истрагу против цивила? Ко је издавао налоге за хапшење тих људи? Ко је водио истрагу? Призајеш ли да си у истрази учествовао? Како је текла истрага? Испричај све што знаш о том случају!

„Не могу тачно да се сетим, можда сам ја издао налог за отварање истраге против цивила у том случају. Не знам ко је издавао налоге за хапшење цивила. Сигурно онај ко је водио истрагу. Мислим да је Ајзенлефел Иван водио истрагу. Не знам како је текла истрага. О целој ствари у којој нисам имао увида тј. нисам са истом упознат, у целисти знам ово:

Да је градско редарство извршило хапшење, да је повело истрагу и није могло установити да су цивили – грађани Ср. Карловаца учествовали у том нападу на немачку војску.

Немачка војска се није хтела задовољити овом истрагом и сама је повела истрагу и осудила, мислим, четворо на смрт и исте стрељала”.

16/ Ако је то тако да истрага градског редарства које је теби као градоначелнику било подређено, зашто нисте пустили на слободу похапшене пошто сте утврдили да су невини у ствари погибије немачких војника? Зашто ти ниси као наутицајнија личност спречио или подузео кораке да ти људи не буду осуђени на смрт? Зашто ниси јавио да сведочиш у корист тих људи када је било суђење по немачком војном суду? Шта си ти уопште подузео да спасиш те невинне људе од стрељања, што ти је била дужност и као човека и као њиховог градоначелника?

„Ја мислим да су они били пуштени кући после истраге које је водило градско редарство. А касније када су опет похапшени од немачке војске, вођени од редара градске полиције, ја сам интервенисао за похапшене, али ми је у немачкој команди речено да се у то не мешам, да је то њихова ствар и да ће они провести истрагу и судити. На суђењу сам био присутан, а нисам се јавио да сведочим у корист окривљених – што сам пропустио и што ми је грешка”.

17/ Ти си био присутан приликом саслушања у твојој канцеларији, а исте ухапшенике нисте пустили кућама по завршеној истрази по градском редарству, него сте предали немачкој војсци те су исти били под истрагом у Србији, а одавде враћени натраг у Ср. Карловце. Признјеш ли да си био присутан у истрази - испитивању окривљених/ и да си и сам учествовао у тој истрази?

„Не признајем да сам био присутан испитивању окривљених нити да сам учествовао у тој истрази. Могуће да је вођена у мојој соби, али без мог присуства. Ја не знам како је било са ухапшенима, по завршеној нашој истрази, али мислим да су пуштени кућама. Упознат сам са исказом сведока Ајзенлефел Ивана, који је био чиновник у градском поглаварству у то време и који изјављује да ме је видео као и остале да сам присуствовао и учествовао у саслушању окривљених. Ја то не признајем”.

18/ Како је извршена предаја ухапшених Карловчана, окривљених за убијање немачких војника, немачким војним властима? Ко је вршио њихово спровођење у Србију и натраг и ко их је злостављао приликом ислеђивања од стране градског редарства Срем. Карловца и при спровођењу?

„Не сећам се како је извршена предаја тих затвореника немачким војним властима. Нисам потписао никакав упутни спроводни акт, којим би ови били упућени немачким властима. За злостављање ухапшених приликом истраге у градском редарству није ми познато. А спровођење у Србију су вршиле немачке власти”.

19/ Када су затвореници враћени из Србије, пошто немачки војни суд није могао да им суди, јер је установио да окривљени нису учествовали у импутираном нападу и убијању немачких војника, ко је у Срем. Карловцима захтевао да се окривљени ипак изведу под суд и спречио да се пуште на слободу? Ко је покренуо поново истра-

гу и ко је дао налог да општински добошар позове све грађане који би имали да сведоче у вези са нападом и убијања немачких воника, те је тај скуп и одржан у гостиони код Апела/?

„Ја о целој тој ствари знам толико да су се сви окривљени вратили из Србије натраг тј. спроведени су натраг у Ср. Карловце. И даље су били у затвору у опћини, у опћинском затвору, који су чували редари, опћинског редарства. Не сећам се да су ти затвореници враћени нама на даљни поступак, тј. градском редарству, и да су органи градског редарства поново вршили истрагу. Можда је и немачка војска тада чувала затвор. Није ми познато да је опћински добошар позвао све грађане, који би имали да сведоче у том случају, да се скупе у гостиони код Апела ради прикупљања сведока за нови поступак. А истрагу нову сигурно је повела немачка војска, потстакнута од домаћег Културбунда. Али сигурно о томе ништа не знам”.

20/ Је си ли ти у то време био градоначелник?

„Јесам”.

21/ Ти си као градоначелник показао велику активност и чињеница да си потписивао и акта мањег значаја доказује да си настојао да о свему будеш обавештен. И више, настојао си да будеш обавештен и о стварима које се дешавају ван града Ср. Карловаца и о томе чак шта намеравају више власти у погледу Ср. Карловаца. Да је то тако подносим ти следећа документа;

1. Телеграм Министарству унутрашњих послова ради задржане службене поште у Ст. Пазови;

2. Обавест Команди места Петроварадин да је опћини предата једна пушка и пушко митраљез, ради предаје оружја истој Команди.

3. Акт врло тајно бр. 7/41. Месном заповедништву, Рума у коме извештаваш подробно исто заповедништво по питању сакупљања оружја заосталог од југословенске војске. Познате су ти предметаче извршен код цивила ради проналаска оружја. Познато ти је да је нешто оружја и то 18 пушака задржано за потребе опћинске траже, а такође и да је усташки стан /тј. логор/ задржао оружје и да је оружје подељено поверљивим за усташе људима тј. припадницима усташког покрета.

У истом акту окривљујеш грађане Србе: „пошто се у граду и околици дешавају стална комешања од стране Срба и непоћудних

елемената“. И на крају акта предлажеш и молиш наслов да се дозволи да опћина и логор задрже то оружје.

4. Ти лично одговараш на акт велике жупе Вука о пљачки црквених предмета из православних манастира;

5. У већ означеном допису Мин. Унутрашњих послова, Загреб, ти си Ивановић Радомира окарактерисао, као „непоћудни елемент“ и захтевао за истог не само губитак службе, већ и да се протера са територије НДХ; Издавао си дакле карактеристике за људе и још један такав случај.

6. Издао си уверење пензионеру Крстић Луји да је доброг моралног и друштвеног владања, те не припада ни једној разорној организацији“, које би требао да потпише пре шеф полиције /или референт за редарство/, а не ти као градоначелник/.

7. Из акта повј. бр. 2. од 28. V. 1941. г. Види се да си пратио сва збивања и ван Ср. Карловаца и да си на њих реаговао, ако су се тичала градских интереса. У овом акту подносиш представку Мин. Унутрашњих послова Загреб, да се не преноси центар котара из Ср. Карловаца у Петроварадин, а и овај акт потписао си са „градски начелник – усташки повјереник“.

Према томе ти си био упућен и у најситније детаље процеса против окривљених Карловчана у случају погинулих немачких војника.

„Ја кажем што знам о стварима. За обнову процеса највише су криви домаћи Немци тј. Културбунд. И први пут када је опћина покренула истрагу на захтев претставника тј. комаданта места (ортскомаданта) довео је истог и наговорио да тражи од општине истрагу над грађанима Ср. Карловаца ради погибије немачких војника – Хигл Антун, који је био ортслајтер Културбунда. Тачно је да су се Немци из Културбунда састајали, или састајали код Апела у гостиони ради договора о наставку процеса против окривљених за убијање немачких војника. Не знам да ли је то било једанпут или више пута, али сам чуо за то. Сигурно је Хигл или неко од Културбунда дао налог за добровање ради сакупљања нових сведока против окривљених. Исти Хигл Антон је долазио у време истраге, по поменутом предмету, често у општину и интересова се за ток ислеђивања. Он је то долазио као представник Културбунда и мис-

лим да је говорио и да контролише истрагу као делегат од стране немачке војске”.

22/ Ко је дакле вршио поновну истрагу над ухапшеницима који су били у опћинском затвору по повратку из Србије?

„Ја то не знам. Мислим да је вршила истрагу немачка војска”.

23/ Ти остајеш и даље на својем начину одбране: не износити чињенице како су се догодиле. Пекарић Иван, шеф полиције или „градски редарствени повјерник” у време истраге био је теби подређени и теби је подносио рачуна о свом раду. Ти си био о истрази стално и непрекидно обавештаван као градски начелник, будући да је та истрага била важна: тражила ју је сама немачка команда. Цело редарство је било теби подређено и ти не само да си првих дана отпуштао у „интересу службе” Србе, већ си постављао и редаре и самог шефа полиције. Дакле хоћеш да одговориш тачно на сва питања у вези ове истраге или нећеш: Да ли си ти, или ко је, издавао налоге за хапшење за ову истрагу? Како је текла прва истрага? О поступку према затвореницима приликом истраге да ли знаш нешто? Зашто ниси пустио кућама окривљене, пошто је истрага показала да су невини а ти си имао ту власт да их пустиш? Како и зашто су предати немачкој војсци на истрагу и када их је ова вратила натраг? Ко је вршио другу истрагу, тачно на чији захтев, и какав је био ток истраге?

Овим те последњи пут позивам да говориш истину и подробно о овој ствари и упозоравам те на последице – на много тежу пресуду у случају да се овај пут држиш неискрено.

„Ја говорим. Све што знам, ја све кажем.

Предочен ми је оригинал одлука о постављању Пекарић Ивана за водитеља уруцбеног записника и Ајзенлефел Ивана за редарственог повјереноика, други премештај исте двојице и постављање три стражара редарства Ср. Карловаца, које сам све одлуке ја потписао. Ја се не сећам тога да сам издао ни појединачни ни општи налог за хапшење у вези са овом истрагом. Ја нисам никада потписивао ни налоге за хапшење ни такве директиве. Ја се не сећам да ми је Пекарић Иван подносио реферате о току истраге. Ја се не сећам ни да ли је баш Пекарић вршио истрагу. Ја мислим да су окривљени били пуштени, а ако нису да је то било зато што је то

захтевала немачка команда. Ја се не сећам да је од стране општине вршена друга истрага. Вршили су је Немци – сами. Ја о тој другој истрази ништа не знам”.

24/ Ти си као градоначелник издавао директиве за хапшење редарству. Подносим ти један документ из архиве градског поглаварства следеће садржине: „Редарству на извршење” – 1/ Од данас па све до даљег има се увести непрекидна перманентна служба – 2/ Комунистичке вође ухитити – 3/ Све сумљиве елементе и српске попове држати под смотром а у оправданом случају исте ухитити – 4/ Све пропустнице за Жидове и Србе као и сумљиве елементе до даљег оставити. Градоначелник Голубовић Вјекослав с. р.” Када си ти издао овај налог за хапшење и директиву за рад редарства?

„Ја се тога не сећам. То јесте мој потпис. Вероватно је то била нека директива од Жупског редарства коју сам ја пренео на градско редарство”.

25/ Ти си дакле био на суђењу окривљених за погибију немачких војника? Испричај како је текло суђење. Које су се све особе појавиле као сведоци на суду и шта су, и како, сведочиле?

„Знам да су биле немачке судије, више њих, да је било више окривљених и више сведока, броја се не сећам, а међу сведоцима знам да су били: Матковић Матија, стар око 35. Г. из Срем. Карловаца, за кога мислим да је при сведочењу наводио нека имена, које да је видео на друму где је извршен напад, али не знам да ли је сведочио да су исти били са оружјем (мислим да је рекао да су били без оружја). А као сведок је била и једна Апловица, од Пере Апла жена, али се не сећам шта је сведочила. Ко су били други сведоци и како су они сведочили ја се не сећам. Не могу да се сетим шта је било на том суђењу. Не сећам се тих ствари”.

26/ Да ли си ти, пошто су саслушани сведоци, који су теретили окривљене да су учествовали у нападу на немачке војнике, на позив председника немачког суда да даш изјаву о веродостојности сведочења, изјавио да се сведоцима може веровати, да их ти лично познајеш и њихово сведочење може имати пуно поверење?

„Ја се тога не сећам да је било, да сам ја то говорио. Не сећам се уопште да сам шта пред судом говорио”.

27/ Чудновато, ти се ничег не сећаш. Да ли је твоје мишљење о овоме суђењу изгледало овако: „Истрази против четирника, који су извршили гнусно дело убиство 12 немачких војника у Ср. Карловцима, ради чега је по њемачкој војној власти стрјељано 6 осуђених честника”, како си то навео у свом акту по предмету Ивановић Радомира, упућеном министарству унутрашњих послова, Загреб, напомињем, да си ти био добро – врло детаљно упућен у ток истраге, види се из чињенице да ти је било познато да је Ивановић Радомиру било ускраћено кретање и да је био саслушаван у вези ове истраге. Имаш ли шта да приметиш на ово своје раније мишење поводом суђења?

„Тачно је да сам потписао акт из ког наводите овај извод. Ово не представља моје мишљење у оно време о пресуди и о дотичном суђењу. Ја сам увек држао пресуђене за невинне, тј. да нису учествовали у нападу и убијању немачких војника. Овај акт сам ипак потписао са овим свесним извртањем истине ради тога да би се усвојио предлог о отпуштању из службе и протеривању Ивановић Радомира из Ср. Карловаца”.

28/ Ко су били тајни агенти дојављачи градског редарства за време док си ти био начелник општине? Наиме, исти су били постављени од самог начелника и пред њим су полагали заклетву, те према томе ти то мораш знати?

„Није било уопште ни једног”.

29/ Предочујем ти пријаву једнога тајног агента, од 13 колвоза 1941. г., када си ти још био начелник општине, у којој се окривљује Илија Јовановић звани „Печула” да је комунистички настројен. Исти је отеран у концентрациони логор у Госпић, одакле се више није вратио. Који агент је поднео ову пријаву?

„Ја не знам ко је то радио. Општина није имала ни једног таквог човека тј. агента и конфидента.

То се десило за време док сам ја био председник општине али мени овај случај није познат. То је радио Вајнцетлер, који је потписан на дну решења тога акта”.

30/ Из овога случаја се види да је градско редарство као и остале усташке власти сабирало податке и пријаве, на основу којих су отерани у логор много родољуба, због којих је и дошло до тога

да је 1942. год. отерано више стотина људи у Јасеновац од којих се 70 није вратило. Такође за време док си ти био градоначелник опћински сенатор је послао попис Цигана, на основу којег је касније извршено сакупљање истих Цигана и ови су отерани у логор Јасеновац, одакле се већина нису вратили. Да ли ти је то познато?

„Предочен ми је исти попис Цигана, који је направила градска општине Ср. Карловци, а носи датум отправе 22. јул 1941. г. Ја о том попису Цигана не знам ништа, а нисам се на том акту ни потписао, већ је потписан Седер Лата, градски сенатор. У попису има 88 имена”.

31/ Шта то је познато о хапшењу лекара Јована Поповића из Ср. Карловаца, који је ухапшен ноћу између 19. и 20. јула 1941. г. а затим је нестало. Да ли си ти издао налог за ово хапшење?

„Навео сам већ да је жупско редарство извршило два хапшења за време док сам био градоначелник. Први пут кад су хапсили ухапшен је од органа жупског редарства и исти Поповић Јован. Тада је из Вуковара дошао неки Рукавина, шеф жупског редарства. Био је и у општини и мени лично је рекао – обавестио ме да ће извршити хапшења. Налог за та хапшења је он сам издавао. Ја сам протествовао против тих хапшења”.

32/ Да ли си ти запретио жени поменуто лекара Јована Поповића, Олги Поповић, када је ова дошла код тебе неколико дана по хапшењу и замолила те за обавештење где се сада налази њен муж? Признајеш ли да си јој рекао и запретио: „Зар не знате да је свака интервенција смртна казна?”

„Олгу Поповић познајем из виђења. Не сећам се да је тада, пошто је њен муж ухапшен, уопште дошла код мене”.

33/ Ти стално тврдиш да си од одласка усташког поручника Блажевића стално хтео да даш оставку и био у ствари „градоначелник у оставци”. Ако је то тачно да си већ у априлу месецу желео да прекинеш сарадњу са усташким властима зашто си 28. маја 1941. г. поднео „градски начелник, као усташки повјереник” претставку Министарству за унутрашње послове у Загребу, у којој окривљујеш управе православних манастира (тј. калуђере и њихове старе управе, који нису побегли са територије НДХ) за „малверзацију финансијалне и господарске природе”, што чини огромну господарску

штету нашој држави (тј. усташкој држави)? Зашто си самоиницијативно радио на томе и тражио да те „као усташког повјереника“ овласте да можеш поставити погодну особу за повјереника над имањем православних манастира?

„Код мене је два или више пута долазио чиновник у епархији Срем. Карловцима - Обркнежевић Милош и износио ми је у смислу предоченог ми акта стање у управи манастира. Обркнежевић је предлагао да ја као усташки повјереник тражим дозволу за постављање једнога повјереника над манастирским добрима, те пошто је исти Обркнежевић то више пута предлагао, ја сам то и учинио”.

34/ Јеси ли ти свеста да се из овога документа види да си ти усташку НДХ сматрао тада својом „нашом” државом и да си се самоиницијативно залагао за интересе те државе – далеко преко граница дужности које си имао као градоначелник? Увиђаш ли ти то?

„Ја сам настојао да вршим дужност точно – у доброј намери. Овај случај није био у границама моје дужности. То сам учинио по наговору”.

35/ Ова пријава и ови твоји предлози у поменутом акту спадају у делокруг органа Усташке надзорне службе. Исти Обркнежевић Милош је са истим УНС-ом имао тесних веза и сам је био члан УНС-а те је касније и постао секретар у митрополији хрватско-православне цркве у Загребу? Шта ти знаш да кажеш о раду истог Обркнежевића? Какве си ти везе има са УНС-ом?

„С истим Обркнежевић Милошем познавао сам се до поменутог случаја само из виђења. Он је био чиновник епархије у Ср. Карловцима, за време 1941. г. Када сам ја постављен за повјереника за господарска питања над епархијом у Срем. Карловцима тј. за имања свију манастира и црквених општина у Фр. гори и Срему, (тада је Обркнежевић био административни чиновник, водио руцбени записник и преписку са општинама, црквеним, у епархији. Касније 1942. г. сам чуо да је постао тајник у митрополији хрватско-православне цркве, али ми није познато да ли је имао везе са УНС-ом. Нисам имао никакве везе са УНС-ом. Нисам низнао да је у Срем. Карловцима постојала УНС-а, или поједини који су радили за њу.36/ Ти си дакле постављен за повјереника над епархијским

имањима тј. имањима православних манастира и црквених општина у Срему, пошто је прихваћен твој предлог у поменутом акту Мин. за ун. Послове? Какве си све послове обављао као повјереник над свим имањима? кога си све поставио на поједина имања као повјереника? Шта је теби познато (наведи све) о нечувеној пљачки манстирске и друге црквене имовине православне цркве, које се десило под твојим повјеренством? До када си ти вршио ову дужност и коме си је предао?

„Ја нисам тражио ово постављење већ само овлашћење да другог поставим на ту дужност. За повјереника за господарска питања епархијских имања сам постављен, или у јулу, или у августу месецу, 1941. г. од Држ. Равнатељства за понову, а Лудвиг Андрија је постављен за финансијског повјереника над истим имањима. Када сам примио ту дужност, на неким црквеним поседима црквених општина или манастира већ сам затекао постављене повјеренике, а где их нисам затекао поставио сам их у договору са Лудвиг Андријом. Тада су постављени ови: у манастиру Крушедол Андра Пекарић из Ср. Карловаца, у Великој Ремети је прво постављен од нас Антон Пекарић, а пошто исти није показао доста мара на послу сменили смо га и поставили Хорват Томицу, у Гргетегу је већ раније био од котарске области Ириг постављен као повјереник Пургар Мирко, мислим да је из Руме, ми смо га задржали за повјереника, у Хопову и Ст. Хопову је исто постављен још од раније (затечен) од котарске области Ириг а ми смо га прихватили: Бардић, име му не знам, родом из Ирига, у Врднику (Раваници) Јелашић Павле из Ср. Карловаца, у Јаску Скроблек Матија из Ср. Карловаца, у Малој Ремети Јосип Бемилер из Ср. Карловаца, у Бешенову је једног поставила кот. Област Ириг а ми смо га задржали – али му се не сећам имена. У Шишатовцу је био повјереник неки Дитрих, пре постављен од котара Ср. Митровица, а у Кувездину је био неки Митровчанин исто раније постављен – обоје смо и ми задржали, у Привиној Глави је био неки Шиђанин тј. из Шида од котара је постављен, не знам му име, у манастиру Раковцу поставили смо Јакоба – Јашу Седера, из Ср. Карловаца, у Беочинском манастиру је постављен Загар Матија. Манастир Фенек у Доњем Срему је немачка војска узела под своју управу и поставила неког Швабу,

који је независно од епархијске управе (у којој сам био повјереник) управљао манастирским имањем. Постављање оне које смо сматрали за погодне, Равнатељству за понову, које је исте повјеренике по појединим имањима постављало. Ови су своје извештаје слали непосредно Равнатељству за понову, а моја дужност је била у томе да контролишем рад у привредном сектору тј. да обилазим манастире и контролишем да ли се правилно равна са имовином. Само сам једаред обишао манастире. Ја се не сећам никакве пљачке да су извршене за време док сам ја био повјереник у епархијској управи. Ову сам дужност вршио до конца 1941. г. када сам позван у војску, а по повратку из војске, у марту 1942. г., нисам више хтео да радим и више нисам ни радио у епархијској управи као повјереник. Када сам полазио у војску, дужност сам предао Андрији Лудвигу, јер је позив био изненадан и неодложан. По повратку из војске нисам ником полагао рачуна о своме раду (ранијем) као повјереник у епархији, нити је то ко од мене тражио. Нисам се вратио на своју ранију дужност нити сам после повратка из војске имао икакве везе са епархијском управом. Није ме занимало то и нисам хтео да вршим дужност повјереника. Да ли је неко други постављен на ту дужност не знам. У војсци сам био у коњичком склопу у Вировитици. Нисам имао никакав чин. Држали смо стражу и старали се о коњима, док су регрути имали обуку”.

37/ После повратка из војске НДХ какаве си после марта 1942.

г. имао везе са усташким властима и да ли си имао какве функције касније?

„По повратку из војске, у марту 1942. г., више се нисам мешао са усташким властима ни у чему. Радио сам свој ратарски посао и живео стално у Ср. Карловцима. Нисам више био у војсци, јер сам као отац четворо деце био ослобођен исте”.

38/ Да ли си ти био у усташком покрету када си ступио и како, код кога?

Био сам члан усташког покрета за време НДХ од 1941. г. не знам којег месеца, када су се сви уписали. Уписао сам се добровољно као градоначелник, код таборника Лацковић Ђуре. Не сећам се ни да сам плаћао чланарину, а ако сам ишао у табор то је било сигурно ради неког позива, али се не сећам да ли сам ишао или

не. Функције у усташком покрету нисам имао никакве”. 39/ Шта је теби познато о оснивању усташког покрета у Ср. Карловцима по стварању НДХ, као и о раду усташког логора, табора итд?

„Знам да је 1941. г. одмах у почетку стварањ НДХ дошао неки усташки стожерник, коме не знам имена, и поставио је Бојановски Ивана за логорника, а Лацковић Ђуру за таборника те су се оба двојица даље старала за организовање усташког покрета у Ср. Карловцима.

О раду логора не знам ништа да наведем, осим опште познате тј. да су радили на сакупљању и упису чланова и томе слично”.

40/ Како је дошло до великог хапшења у лето 1942. г. када су 400 до 500 људи из Ср. Карловаца отерани за Ср. Митровицу и даље у логор Јасеновац, ко је изазвао ову акцију и како је извршена?

„Ја не знам ништа друго о томе но што сам чуо да се прича. А то је: да је подстрекач за ово хапшење неки Марас Карло, који је тада био логорник у Ср. Карловцима и заповедник припремне бојне, да је хапшење извршила иста припремна бојна, која је водила агенте по кућама, а агенти су дошли од Жупског редарства. Ја сам тог дана хапшења био на пијаци у Ст. Пазови”.

41/ Ти си 1943. г., крајем године, у разговору са Коларевић Пајом признао да сте ви који сте били у усташком покрету тражили да се изврши ова акција, а када те је он упитао зашто, ти си одговорио: „Па видиш ли ти да сте ви нас дотерали до тога, да не смемо ни у свој виноград да одемо. Не знам одвели из поља онога, не знам овога и ми смо против тога морали тражити лека”. А када је он теби приметио да од убијања тих 500 отераних људи у логору не би имали никакве користи, ти си рекао: „Па нисмо мислили да они вас поубијају, већ смо мислили да вас мало отерају у логор, да се тамо мало научите памети”.

„Пају Коларевића познајем и са њим сам имао разговора. Не сећам се да сам са њим разговарао крајем године 1943. Не сећам се да сам водио такав разговор”.

42/ Да ли си ти тада позивао Пају Коларевића да он покуша да придобије Србе у Ср. Карловцима за сарању са усташким властима?

„То сигурно нисам знао. Уопште се не сећам за такав разговор са њим”.

43/ Зашто си ти побегао из Ср. Карловаца пред долазак ЈА тј. НОВ-е? Где си затим живео до хапшења?

„Ја нисам побегао пред долазак ЈА из Ср. Карловаца. У октобру месецу 1944. г. отишао сам за Чепин где имам 7. јут. земље да узмем аренду (закупнину) за земљу за идућу економску годину, а када сам се хтео вратити била је већ фронта у Срему и нисам се могао вратити.

Од октобра месеца 1944. г. до доласка ЈА у Осијек живео сам стално у Осијеку у кући Марије Хауптман, на Тргу слободе бр. 12, у партеру – плукату. Ту је била раније на стану Ивана Топаловић, моје жене сестра, која је у деветом месецу 44 г. отишла за Петроварадин ка родитељима, а у Осијеку је била неки чиновник. Када су јединице ЈА улазиле у Осијек, ја сам се упутио из Чепина у Осијек, а на путу сам ухапшен, од југословенских војника. Испитивали су ме где сам био војник. Рекао сам да сам био у Вировитици, а имао сам код себе домобранску отпустницу од војске. Неколико дана сам био у затвору и спроведен мобилном одсеку, не знам које јединице. Додељен сам I армији и био сам у IV бригади, XXI Српске дивизије, у III батаљону I чете (или I батаљона III чете). У тој сам јединици био око четири месеца, од априла до августа, а онда сам демобилисан”.

44/ Ако ти ниси бежао пред НОВ-ом 1944. г. пред ослобођењем Ср. Карловаца, зашто ниси пошто си демобилисан отишао кући у Ср. Карловце већ си и даље живео у Осијеку?

„Бојао сам се да се вратим јер сам чуо да су у Ср. Карловцима стрељани неки Хрвати”.

45/ Ти си ухапшен у возу када си наумио да отпутујеш према Југословенској западној граници и да се неким путем пребациш у Трст. Говорио си да хоћеш да побегнеш у иностранство и да ћеш дати изјаве нарочито о стрељањима које се врше у Југославији; признајеш ли то или не?

Ухапшен сам у возу када сам путовао за Загреб. Ја сам на десет дана пре хапшења био у Загребу, два дана ради тога да себи нађем неко запослење као виноградар. Био сам код своје рођаке Манде Јуришић, која станује у Улици Мартичевој. Код ње сам се

уознао са једним човеком, Хорватић Ивицом (не знам точно да му је то име) а како сам ја говорио да имам намеру да побегнем преко у иностранство, исти Хорватић ми је понудио да ми у томе помогне, јер он има у томе везе. Састали смо се још једанпут, па сам ја отишао за Осијек. У Осијеку сам дошао из Чепина, неколико дана по повратку у Загреб, да би ме он преко својих веза пребацио у иностранство. Када смо кренули влаком ухапшен сам.

Нисам говорио да намеравам давати изјаве неповољне за нову Југославију у иностранству”.

46/ Код тебе је приликом хапшења нађена фалсификована легитимација на име Славко Радић р. 21. марта 1899. г. у Хртковцима. Ову легитимацију је издала крижарска организација у Хртковцима преко Ленке Јурковић, која је легитимацију послала Бerti Кнебл у Ср. Карловце. Печат на легитимацији је израдио један члан Криж. организације, према правом печату МНО-а Хртковци? Твоју слику на легитимацију је причврстио крижар Хрен Аца, потпис је на легитимацији аутентичан (тј. није фалсификован, тј. поклапа се са потписом члана МНО-а Кикижањ Петра), а легитимацију је морао испунити неко ко је знао дан и месец твог рођења, а годину је вероватно намерно променио да би те означио старијим? Иначе особа са именом Славко Радић уопште не постоји у Хртковцима. Како си ти дошао до ове крижарске легитимације?

Мислим почетком јануара био је мој брат у Чепину. Ја сам му се жалио да ће ми истећи легитимација коју сам добио у М. Реону Г.Г. у Осијеку, на што је брат рекао тј. Стеван Голубовић, да ће гледати да ми набави легитимацију у Ср. Карловцима. Он је то и учинио и послао ми је после 15 до 20 дана. То је та легитимација која гласи на име Славко Радић. Лични подаци и лични опис су били испуњени. Ко је то учинио не знам. Такође је на слици и на средини легитимације био печат са свездом на коме стоји „Хртковци”. Уз легитимацију је било приложено једно парче хартије са потписом Кикижањ, које сам ја копирао на легитимацију. Под сликом сам се потписао као Славко Радић. У писму није било ништа осим легитимације и поменуте цедуље са потписом написано. Нисам се више дописивао са братом нити од куће нисам примио писма до хапшења. Ускоро сам отпутова у Загреб први пут, а други пут сам

на поласку ухапшен. У Осијеку сам се пријавио још прошле године на своје право име, а ова легитимација ми је била потребна за путовање у близини Осијека пошто је истекла вредност моје легитимације од 1954. год.

Знам по печату да је легитимација набављена у Хртковцима али ми није познато да је то од Крижарске организације. Није ми уопште позната Ленка Јурковић, нити ми је познато да је легитимација дошла преко Бете Кнебл у Ср. Карловце”.

47/ Прво, ти знаш да је легитимација набављена од крижарске организације. После недељу дана, пошто је легитимација послата из Хртковаца у Ср. Карловце, Ленка Јурковић је од тебе примила писмо у којем јој се захваљујеш за набављену легитимацију. Такође си још написао да оне робе које она тражи има у Славонији, што значи да има крижара, а сама Ленка Јурковић је преко тебе имала једну везу за упућивање крижара у Славонију те је и позивала крижаре, базиране у Хртковцима, да их води на твоју крижарску везу. Друго, ти си сам говорио о твом брату да је повезан са крижарима, да он набавља легитимацију за крижаре. Признајеш ли ово или не?

„Не признајем. О томе ја уопште појма немам”.

48/ Да си се ти осећао кривим у највећој мери види се из следећих чињеница: побегао си из Ср. Карловаца пред НОВ-ом у Осијек, а по демобилисању из Ј. А. ниси смео из страха пред казном да се вратиш у родно место.

У Осијеку си прошле године, док је то још могло да прође, живео под правим именом али стално задржавао два боравишта, у Осијеку и Чепину, а ове године си прибавио од Крижарске организације легитимацију на лажно име да би се могао крити пред властима.

Непосредно после хапшења извршио си тровање у затвору УДБ-е у Осијеку, из страха пред казном и да избегнеш истрагу. У болници у Осијеку, после наведеног покушаја тровања, покушао си да извршиш самоубиство, скакањем кроз прозор болнице, са првог спрата, и за сво време у болници одбијао си да узмеш храну да би онемогућио истрагу.

Признајеш ли ти ове чињенице и увиђаш ли да оне саме јасно говоре о твом сопственом сећању тешких кривица?

„Тачно је да сам се у затвору у Осијеку тровао прашком за спавање, који узимам кад се унервозим, а то ми се дешава од како сам ван куће тј. од октобра 1944. г. Тачно је да сам скочио са намером да се убијем са првог спрата болнице у Осијеку, али се ја не сећам тога момента када сам скочио (већ сам то учинио у неприсебном стању), тачно је да сам одбијао да узимам храну али то је било условљено болешћу (тј. покушајем тровања). Ја се нисам осећао као тешки кривац, бојао сам се затвора. Друго немам да изјавим—”.

49/ Како се десио случај убијања Одица, за време док си ти био градоначелник?

„Одиц из Ср. Карловаца је био међу другим ухапшеницима ради случаја напада на немачку претходницу при уласку немачке војске у Ср. Карловце. Њега су били ухапсили културбундаши. Једном ноћу чуо сам пуцње, тада средином априла 1941. г. Када сам сутрадан ујутро дошао у градско поглаварство, тамо ми је редар, наредник Хорват Томица, реферисао да су ноћу дошли из Инђије на камионима немачки војници, мислим, да је казао да су немачке војнице водили културбундаши, а ови сви су дошли из Инђије. Рекли су да су обавештени да је неки напад на Ср. Карловце и да су дошли да помогну при одбрани. Не знам како и зашто је дошло до тога да су затим извели (вероватно на захтев тих немачких културбундаша из Инђије) ухапшен Одица из затвора и срељали су га.

Поводом тог случаја нисам ништа предузео, јер су немачки војници одмах отишли. Поводом овог злочина није поведена истрага, јер је у питању била немачка војска”.

Има 4 основне и два разреда гимназије, ништа не поседује, чиновник ожењен има двоје деце.

„Пошто сам опоменут на пропуштено у мојој личној изјави, сада додајем што нисам хтео да признам и то следеће:

Године 1941, одмах по капитулацији Југославије, постао сам шеф полиције и моји полицајци су заједно са немачким војницима (пошто су више немачких војника били побијени код Карловаца) ишли и хапсили преко 40 људи и младића, од којих је 7 стрељано. Као шеф полиције, по наређењу градског начелника, предали смо људе немачком ратном суду, од којих је 7 стрељано, а остали отерани за Немачку на рад...

Саслушање извршио: Живковић Радислав с. р.
Историјски архив ПК СКС Нови Сад, Инв. бр. К-3032, рег. бр. 68.
и 98

Карловачка гимназија у Другом светском рату

Крајем 1940. пензионисан је Милан Јаковљевић (први пут), а директор је постао професор Лазар Ћелап. Он је, међутим, већ 9. септембра 1941. године отишао из Карловаца, а наредног дана је именован Сима Грозданић.¹

Из *Летописа* за школску 1940/41. годину, писаним у време када су Гимназију већ биле преузеле усташе, период до почетка рата протекао је у уобичајеним активностима: 24. августа је одржана прва седница Наставничког савета, на којој су утврђене књиге које ће се користити; од 24. до 31. августа одржани су поправни испити и нижи и виши течајеви; од 2. до 5. септембра обављен је упис ученика; 8. септембра извршена је подела предмета на наставнике, одређене разредне старешине, чувари збирки и надзорници ученичких удружења... Као и увек било је излета по околини, посета позоришним представама, приређивани су концерти, предавања, обележавани празници... Директор Грозданић отишао је на војну вежбу у Крушевац, а заменио га је Григорије Микић. Последњи радни дан у школи био је 31. март, а онда су ученици пуштени кућама због почетка мобилизације.²

Почетком 1941. Други светски рат је увелико буктао широм Европе, а Гимназија је радила у ишчекивању да се тај пламен прошири и на Балкан. Као и пред почетак Великог рата и знаци његовог приближавања у Гимназији били су препознатљиви још 1939. године. Прављени су планови мобилизације, заштите од напада из вазуха, набављане маске против бојних отрова, грађени су бункери... У Гимназији професори су све чешће одсуствовали са наставе због одласка на војне вежбе, одржавана су предавања и вежбе о цивилној заштити, деловању отровних гасова, употреби маски, про-

¹ АСАНУК, Гимназија, кут. 115 (Летопис Гимназије за 1940. годину); Теодора Петровић, Сећања, стр. 456.

² АСАНУК, Гимназија, кут. 115 (Летопис Гимназије за 1940. годину).

тивваздушној одбрани и заштити... Одређена су склоништа за ђаци Гимназије и Богословије у случају евентуалног напада из ваздуха и друге сличне активности. Као предавачи појављивали су се официри Југословенске војске, учитељи са завршеним курсом за противваздушну одбрану и градски лекар. На мартовским антифашистичким демонстрацијама учествовали су и професори и ученици Гимназије. Тада се окупљеним грађанима са балкона Магистрата обратио и професор Григорије Микић. Истовремено, школа се увелико припремала за обележавање 150 година од оснивања, што је било планирано за мај 1941. године, као и за прославу пунолетства краља Петра II.³

Још 10. априла 1941. године проглашено је стварање Независне Државе Хрватске, а немачка војска ушла је у Карловце 12. априла 1941. Вјекослав Голубовић се проглашава „повјереником” тј. градоначелником места. Директор Гимназије је тада, још увек формално, био Грозданић, али је фактички, од 14. априла, управу над школом преузео професор Вјекослав Барлековић, као повереник. Сви наставници су 31. маја положили заклетву.⁴

Одмах су започеле репресалијама према српском становништву. Оне су настављене и касније и трајале све до краја рата. Напоредо са њима, уследила је општа пљачка материјалних и духовних добара. Наравно, једна од најпожељнији мета, у том смислу, била је Карловачка гимназија. Основ за за пљачку нађен је у ново-прокламованом усташком законодавству и одлукама власти.

Међу првим одредбама била је забрана ћирилице на целој територији НДХ. У случају Гимназије то је значило да су целокупна школска администрација, преписка, ученички радови и друго писани искључиво латиницом. Такође, на истом писму морали су да буду и школски уџбеници. Од 19. јула 1941. године датира наређење да се све књиге „писане у српском духу штампане ћирилицом” одмах морају избацити из библиотека (учитељских и ученичких) и предати на „сабиралиште”. Одатле ће бити отпремљене у

³ Теодора Петровић, Сећања, стр. 447–450, 453, Извештај за школску годину 1938/39. и наредни.

⁴ АСАНУК, Гимназија, кут. 115 (Летопис Гимназије за 1940. годину).

Загреб Хрватској државној тискари. Изузетак су књиге које имају научни и строго стручни карактер.⁵

Иако је Вјекослав Барлуковић, актом Министра наставе Будака, тек од 16. августа 1941. године, званично постављен за директора Државне учитељске школе у Сремским Карловцима, он је и даље фактички имао управу над Гимназијом. Почетком 1942. године (2. марта), одлуком поглавника, за директора је постављен Милан Милковић, дотадашњи директор Гимназије у Сиску, уз напомену да му повереник одмах преда управу над школом.⁶

Према наредби виших власти, пописани су сви постојећи школски фондови, са намером да им се промени име и намена, нарочито оних који су у свом називу имали реч „српски” или „југословенски”. Намера је била да се и на тај начин спречи ширење српске идеје, чак и под југословенским именом. У Гимназији је тада било шест таквих фондова, који су од тада стипендирали хрватске ученике.

Законском одредбом од 19. септембра „Цјелокупна имовина ‘Карловачке гимназијалне закладе’, ‘Србског народног црквеног клерикалног школског фонда’ и ‘Стефанеума’ постаје власништво Независне Државе Хрватске”. Имовином је управљало Министарство наставе. Нешто касније, 1. октобра 1941. године, стигла је допуна ове одредбе, којом се она проширује на „Карловачке гимназијске закладе куће број 833 и стипендијске закладе Николе Васиљковића (грунт. ул. бр. 903), затим на некретнине Гимназије (грунт. ул. бр. 916), кућу бр. 264 и друге непокретности. Нешто касније ова имовина је предата на управи и уживање школи са именом Државна класична гимназија у Хрватским Карловцима, који је то име добила 27. августа.⁷

Надлежан орган за школска питања било је Министарство наставе у Загребу, односно „средњошколски одјел” у Вуковару. Када

⁵ Исто, кут. 113 (Допис од 29 јула 1941. у предмету „Школске књижнице – књиге писане ћирилицом и противхрватским духом“).

⁶ Исто, кут. 113 (Акт Министарства од 16. августа 1941).

⁷ *Nezavisna država Hrvatska, Zakoni – zakonske odredbe i naredbe*, књ. 6, Zagreb, 1941. стр. 131; Исто, књ. 7, стр. 43–44; АСАНУК, Гимназија, кут. 114 (Препис Законске одредбе од 27. августа 1941).

је он укинут, 1942. године, сва питања је решавало Министарство. Само мали број компетенција припале су Гимназији.

У мају 1941. године постављено је питање будуће оријентације Гимназије. У допису Министарству, који су потписали Сима Грозданић, као директор и Вјекослав Барлековић, као повереник, на почетку се каже да је „прошле” школске године (1941) Гимназија поново проглашена за класичну, али, осим првог, у осталим разредима још има реалних одељења. Ученика има 750, сврстаних у 19 одељења (10 реалних). Очекује се повећање броја ђака због придошлица из Новог Сада, који имају право уписа у Карловачку гимназију. Пишући веома афирмативно о прошлости Гимназије, њеним богатим збиркама, библиотеци, посебно се истиче њен рад у природним наукама. Стога је предлог да Гимназија остане класична по свом карактеру, али и са реалним одељењима. Наводе се и нови наставници додељени на рад у школи, а то су, поред Барлековића: Ђорђе Бајић из Старог Врбаса, Миљивој Иванчевић из Старе Пазове и Милана Радосављевић. У школи раде и по два Словенца (Радован Просенц и Иван Рудолф) и „Србијанца” (Владислав Новковић и Живота Тодоровић), којима је „према добивеним упутама ускраћена плата”. На посао се није јавила Олга Милутиновић, а из рата се нису вратили Бранислав Радошевић и Иван Рудолф, као и послужитељ Јован Лазаревић.⁸

Ово питање је решено 1. септембра 1941. године, одлуком Министарства наставе да се у Државној класичној гимназији у Хрватским Карловцима, на почетку школске 1942/42. године, отворе посебна одељења реалне гимназије од 1. до 8. разреда.⁹

Дана 13. јуна 1941. године ученици су се окупили у школи ради доделе „Спомен свједочбе”, тј. сведочанства ученицима за онај разред који су похађали до почетка рата, иако га нису завршили. Ученици 8. разреда, које је рат затекао, били су ослобођени полагања испита зрелости, која им је аутоматски призната. Оно је издато у „спомен” на оснивање Независне Државе Хрватске. Том приликом је у цркви најпре одржана служба за ученике и наставни-

⁸ АСАНУК, Гимназија, кут. 114 (Допис Министарству од 27. маја 1941).

⁹ *Nezavisna država Hrvatska, Zakoni – zakonske odredbe i naredbe*, књ. 5, Zagreb, 1941. стр. 317.

ке, а затим је преко разгласа саслушан говор доглавника и министра богоштовља и наставе.¹⁰

Гимназија је почела са наставом 23. септембра 1941. године. Од тада, па до краја рата у згради је често била војска, због чега је рад прекидан, али и зато што у зимским месецима није било довољно огрева за загревање школских просторија. Стога је настава неких предмета одржавана ван зграде или је чак целокупна настава премештана у друге објекте. Од 3. априла 1944. радила је у Патријаршијском двору („Дужностничка школа”). Неко време у згради Гимназије радила је и основна школа.¹¹

Поглавниковом окружницом, од 6. октобра 1941. године, наређује се да се хрватски језик очисти од „балканских нагрда“. Набројане су и речи које се не смеју, односно морају да употребљавају. Уместо „поред“ треба „поврх“, „кадкад“ уместо „понекад“, „раније“ уместо „прије“, „особа“ уместо „лице“, „порезни“ уместо „порески“, „добава“ уместо „набавка“, „младеж“ уместо „омладина“... Осим што је то свачија света дужност, они који крше овај пропис и свесно „нагрђују“ хрватски језик биће кажњени у складу закона о саботажи. Такође, сличном наредбом забрањује се скраћивање именица „Хрват“, „Хрватска“, као и свих придева који се из њих изводе.¹²

О томе пише и тадашња професорица Теодора Петровић. Она каже да су професори добили спискове речи које се нису смеле употребљавати у настави („опћи“ уместо „општи“, „влак“ уместо „воз“, „спровод“ уместо „погреб“...). Захтевано је да се пише и говори искључиво ијекавским наречјем. Из страха да ће погрешити ученици су слово „ј“ уметали и на непотребним местима као – „зјац“, „тјава“, „мјастило“... Прописан је „кориенски правопис“, код којег су се код писања речи прати њихов корен, без гласовних промена унутар речи („мужкарци“, „гризкати“, „сгода“, „врабца“, „станбени“...).¹³

¹⁰ Теодора Петровић, Сећања, стр. 520; АСАНУК, Гимназија, кут. 115 (Летопис Гимназије за 1940. годину)..

¹¹ Теодора Петровић, Сећања, стр. 496–497.

¹² АСАНУК, Гимназија, кут. 113 (Наредба од 4. септембра 1941) и кут. 114 (Окружница од 6. октобра 1941).

¹³ Теодора Петровић, Сећања, стр. 496–497.

У том смислу започело је уништавање архиве писане ћирилицом, а са зграде је још првих дана усташке власти скинут натпис „Браћа Анђелићи српском народу”. На гимназијском печату је писало „НДХ Државна класична гимназија Сријемски Карловци”, што је убрзо промењено у „Хрватски Карловци”.

Дошло је до знатнијег премештања наставничког кадра и до отпуштања већег броја професора српске националности. Отпуштени су: Георгије Бајић, Миленко Пишчевић, Григорије Михаић, Надежда Раданић, Ђорђе Степанов, Миодраговић Панајот, Боривој Михајловић и Владимир Бабић, док се Ангелина Николић „захвалила” на државној служби. Вјекослав Барлековић је 1942. године премештен у Учитељску школу у Карловцима, али је остао у својству управника Гимназије. Теодора Петровић је, такође, за неко време, премештена у Гимназију у Новој Градишки, али је то одложено због њеног здравственог стања.¹⁴

За све ово време у Гимназији је радило 54 наставника. Сима Грозданић је радио још неко време, а 1942. године одлази у Србију, где му је била и породица, те је скинут са платног списка.¹⁵

Неки од професора су одмах на дочеку били и ухапшени и интернирани. То је случај са Пишчевићем и Просенцом. Они су касније убијени у Јадовну, 1941. године Страдали су и: Ђорђе Степанов, стрељан у Крагујевцу, Јован Симеоновић Чокић и Лука Крстић, убијени у Јасеновцу, Љубомир Шаманић, обешен на путу Јасеновац – Новска и Радивој Божић. Укупно њих седморица. Сви наставници који су намеравали да раде морали су да дају писану изјаву о „расној припадности”, тј. да су аријевског порекла, затим, да положе заклетву верности држави и поглавнику и да испуне услов „завичајности”. У одговору на допис Министарства богоштовља и наставе Вјекослав Барлековић, 19. јуна 1941. године, извештава да „на овој гимназији нема службеника који имају неа-

¹⁴Izvješće Državne klasične gimnazije u Hrvatskim Karlovcima za školske godine 1941/42, 1942/43. i 1943/44 (у даљем тексту *Izvješće*), Hrvatski Karlovcí, 1944, стр. 3–4; АСАНУК, Гимназија, кут. 113 (откази од 23. августа и оставка од 2. октобра 1941) и кут. 116 (Допис гимназији у Новој Градишки од 29. 01. 1942).

¹⁵АСАНУК, Гимназија, кут. 116 (Допис Министарства народне просвјете рачуноводству Ризничког управитељства у Осиеку од 24. 12. 1942).

ријских предака, као ни оних службеника, којих садањи или бивши брачни другови имају неаријских предака”. Такође, нема ни послужитеља, ни хонорарних наставника који су Јевреји или православне вере, а да нису завичајни на територији Независне Државе Хрватске.¹⁶

Цео овај период у раду Гимназије карактерише недостатак наставног кадра: због војних вежби, боловања и других одсуства. Зато су поједини професори држали наставу из више предмета, који понекад и нису били сродни. Њихова нестручност се огледала и у недовољној стручној оспособљености за педагошки рад, пошто нису имали потребне квалификације за професора средњих школа. Број наставног кадра се из године у годину смањивао. Школске 1942/42. године било их је 31, у наредној број наставника је знатно смањен и сведен на 18, а следеће на 17.¹⁷

О тешкоћама са обезбеђивањем стручне наставе у појединим предметима говори и допис Барлековића упућен Министарству, од 24. септембра 1941. године. Пишући о недостатку наставника за латински, грчки и италијански језик, певање и гимнастику износи своје предлоге. Каже да је хрватски језик подељен између неколико наставника који имају превелик број часова, те предлаже да се приме два нова наставника. За латински и грчки (16 часова недељно), италијански (3 час) и хрватски језик (4 часа) кандидује Лују Крстића, дипломираног теолога, који је као Хрват био прогањан од претходних власти. За певање и музику Сергеја Муратова, наставника на Богословији и вођу Хрватског певачког друштва „Звомир”. За гимнастику Љубомира Саманића из Приједора. Географију тренутно предаје Драгутин Полужански, као једини наставник тог предмета, па постоји потреба за још једним наставником. За то место се пријавио Сергије Јовановић, бивши професор Новосадске гимназије, који је најавио да ће са породицом прећи у католичку веру.¹⁸

¹⁶ Исто, кут. 113 (Допис Министарству богоштовља и наставе од 19. јуна 1941).

¹⁷ Izvješće.

¹⁸ АСАНУК, Гимназија, кут. 114 (Допис Министарству наставе од 24. септембра 1941).

На крају школске 1941/42. године наставнички колектив су чинили: Милан Милковић, директор (предавао географију и историји), Сима Грозданић (природопис и хемија), Љубица Перегордијев (историја и хрватска књижевност), Јаков Античевић (историја), Сергије Јовановић (географија и физика), Радивој Микуш (француски и латински језик), Антун Кнап (природопис са минералогijом), Катица Наунковић (математика и физика), Златко Мелвингер (француски и латински језик), Драгутин Полужански (историја и географија), Иванка Мојсејев (ручни рад), Матија Седер (математика и физика), Иван Бојановски (латински и грчки језик и историја), Павле Собочанец (латински и грчки језик), Ела Марош (хрватски језик и књижевност), Милутин Иванушић (хрватски језик и књижевност), Смиљка Сучић (француски и латински језик), Марија Кулунџић (немачки језик и књижевност и латински језик), Иван Рудолф (латински и грчки језик), Марта Захерл (географија, етнологија и историја), Анка Барановић (латински и грчки језик), Радивој Божић (цртање и краснопис), Љубомир Саманић (гимнастика), Ана Иванек (гимнастика), Иван Шаловац (веронаука), Антун Вранчић (веронаука), Јован Симеонович–Чокић (хигијена), Лука Крстић (италијански језик), Вјекослав Барлековић (географија и хемија) и Катица Бутковић (хрватски језик).¹⁹

Половином 1943. године број радника Гимназије је износио 29, од чега 25 наставника (23 редовна и 2 хонорарна) и 4 послужитеља. На крају школске 1943/44. у Гимназији је предавало само 17 наставника, од чега 8 професора 8 (укључујући и директора), 7 суплената и један наставник под уговором.²⁰

Професори Вјекослав Барлековић и Иво Бојановски су били функционери усташког режима. Поред њих, активисти усташког покрета били су Ела Марош и катихета Иван Шаловић.²¹

Наставни програм се формално није много променио у односу на онај уочи рата. Измењени су називи неких наставних предмета, те су тако „историја”, „хемија” и „веронаука” преименовани

¹⁹ Izvješće, стр. 6–10.

²⁰ АСАНУК, Гимназија, кут. 116 (Допис Министарству од 23. марта 1943); Izvješće, стр. 69–70.

²¹ Теодора Петровић, Сећања, стр. 454.

у „повијест”, „кемија” и „вјеронаук”, а „српски” или „српскохрватски језик” у „хрватски”. Садржајно, највише измена су претрпеле хуманистичке науке, у којима је дошла до изражаја усташка идеологија. Из наставе књижевности су избачени сви српски писци, уместо којих су изучавани хрватски.

Још почетком школске 1941/42. године власти су избациле енглески и француски језик из наставе у школама, заменивши их обавезним учењем немачког и италијанског језика. Ово је било у засновано на ранијој одлуци да се из наставе изузму енглески и француски. Ова одлука је у настави Гимназије спроведена од марта 1942. године, када су уведени италијански и немачки језик, а од школске 1943/44, у списку предмета се појављује и „повијест умјетности”.²²

Већина уџбеника из претходног периода је замењена новим, писаним у духу усташке идеологије. Међу њима су били: *Хрватска читанка*, *Пјесмарица за хрватску омладину*, *Талијанска и немачка вјежбеница*, *Повијест хрватског народа*, *Темељ католичке религије*, *Хрватска књижевност*, *Земљопис Независне државе Хрватске* и други.²³

Драстично су измењене и теме за писмене задатке из хрватског језика: „Који ученик у нашем разреду води главну риеч, а који би требао да води”, „Пјеснички приказ рада Ћирила и Методија”, „Вриедност наше народне поезије”, „Хрватски ђак прије годину дана и данас”, „Развој хрватског казалишта”, „Зора пуца, бит ће дана! (Осврт на хрватски препород)”, „Народ је народни учитељ”, „Пролеће у природи и младост у животу”...²⁴

Израда задатака на ове теме понекад је био услов за даље школовање. О томе сведочи допис Усташке младежи у Карлвцима упућен Гимназији у коме, извршавајући наредбу виших власти, препоручују израду теме „Ја и Усташтво”, за ученике 7. и 8. разреда. Ту је и претња онима који не израде овакав рад да буду „свјесни

²² Izvješće, стр. 14 и 70; АСАНУК, Гимназија, кут. 114 (Допис Министарства од 5. новембра 1941).

²³ Izvješće.

²⁴ Izvješće, стр. 19–20.

да ће им бити се тежко друге године уписати у иједну било вишу или средњу школу у Н.Д.Х”.²⁵

Цео наставни програм имао је за циљ доктринацију ученика у складу са усташким начелима. Они су подстицани да се у својим радовима афирмативно баве темама усташтва, усташких идеолога, поглавника, домовине, а да се критички односе према старом режиму, Карађорђевићима, Југословенству, сегментима из српске прошлости и сл. Важну улогу у томе имала је и католичка црква, односно, њени тадашњи свештеници, који су верску службу инструментализовали за остваривање ових циљева.

Ученици православне вере могли су да похађају веронауку, али само као факултативан предмет, док је за католике она била обавезна. Од времена установљавања Хрватске православне цркве наступа нешто блажи став према православљу у Гимназији, али још увек веома рестриктиван.

Ученици који се први пут уписују у Гимназију, између осталог, требало је да приложе и изјаву о расној припадности, као и њихови професори. То је било у складу са одлуком Министарства, од 15. септембра 1941. године, када је саопштено да се у средње и грађанске школе не могу уписивати ученици јеврејске вероисповести. Уколико су већ уписани треба их брисати са списка ученика. Према истом документу ученици „грчко-источне” вере могли су се уписивати као редовни.²⁶

Ипак, држави и школским властима није било у интересу да се већој мери уписују ученици православне вере, нарочито не у више разреде, где их је већ била већина. То је спречавано политиком репресије и дискриминације по верској и националној основи. А родитељи су често били принуђени да своју децу исписују из школе. Међутим, ако би прешли у католичку или исламску веру, имали су привилегован положај.

²⁵ АСАНУК; Гимназија, кут. 118 (Допис Логора Усташке младежи у хрвтским Карловцима Државној класичној гимназији од 21. маја 1944).

²⁶ *Izvješće*, стр. 38; АСАНУК, Гимназија, кут. 114 (Допис Министарства наставе у Загребу, предмет Средње и грађанске школе; уписивање ученика грчко-источне и израелитске вере, од 15. септембра 1941).

Према статистици са краја школске године, број ученика је варирао. Године 1941/42. било их је 445, 1942/43 – 536, а 1943/44 – 446 ученика. Приликом уписа њихов број је био нешто мањи, али је током године попуњаван новопридошлим ученицима родом из крајева који су ушли у састав НДХ, а са местом боравка изван ње – углавном из Бачке (Новог Сада). Ово је, поред осталих мера (разне привилегије и снижавање критеријума знања), био начин да се школа попуни са што више ученика римокатоличке вере и хрватске националности. За њих услов завичајности није био пресудан.²⁷

Последње ратне школске године (1944/45) у Гимназији је било само 407 ученика (223 мушких и 184 женских). У осмо разреду је било само девет ученика. Упис је трајао шест дана, пошто су сваки дан биле узбуне због ваздушне опасности, које су понекад трајале и цео дан. Према веросиповести највише је било римокатолика (212), затим, православних (182), евангелиста (7), старокатолика (3), муслимана (2) и гркокатолика (1).²⁸

Нередовна настава, нестручност професора и опште прилике у земљу условиле су и слабији успех ученика, као и велики број оних који су напуштали школовање у Карловачкој гимназији.

Знање ученика прописано је следећим оценама: „изврстан” (1), „веома добар” (2), „добар” (3), „довољан” (4) и „недовољан” (5); док је владање оцењивано са: „узорно” (1), „похвално” (2), „добро” (3) и „слабо” (4). Ученици са три и више негативних оцена понављали су разред, а они са негативним оценама из основних научних предмета избацивани су из школе.

Како би се одговорило на окружницу Министарства наставе од по питању васпитања ученика, директор је, 11. маја 1942. године одржао наставничка седницу, на којој су прописане основе понашања ученика у актуелној ситуацији, која никако није била повољна. Њени закључци су били да се ученицима забрањује да бораве ван куће после 20 часова, посећивање приредби после 20 часова, боравак у кафанама и гостионицама и непотребно окупљање у затвореном простору. Како би се решио проблем велоког броја

²⁷ Izvješće, стр. 37, 64, 93.

²⁸ АСАНУК; Гимназија, кут. 118 (Извештај Гимназије Министарству народне просвете од 3. септембра 1944).

путника, предвиђено је да се за њих оснује „питомиште”, пошто је зграда „Стефанеума” била под управом Гимназије. Такође, од усташких установа тражило се да ученици не пуше у њиховим просторијама и да све вежбе и састанке одржавају после подне, а не увече.²⁹

Ипак, ове забране очигледно нису важиле за припаднике усташке младежи, јер се Теодора Петровић сећала да су неки старији ученици држали пиштоље на клупама.³⁰

Што се тиче „Стефанеума” он је наредбом Министарства од 25. априла 1942. године враћен Гимназији за потребе мушког интерната. Из њега се иселила усташка војска, која је ту боравила годину дана. Током примопредаје је констатовано да је зграда „доста оштећена и без намештаја”, те се одмах започело са њеном обновом. Међутим, одлуком Главног стожера усташке војске зграда је поново враћена војсци, због чега се директор Милковић жалио властима, захтевајући да се ово питање што пре реши³¹

Испит зрелости се полагао из хрватског, немачког, италијанског и латинског језика и математике.³²

Током школске године ученичке активности су биле сличне као и у ранијем периоду рада Гимназије, али, опет, са битно другачијим темама и садржајима. Приређивана су предавања о Раковачкој буни, поглавнику, Еугену Кватернику, 700 година од проглашења Загеба слободним и краљевским градом, о Зринским и Франкопанима...

Једно типично предавање за то време одржала је професорица Ела Марош на Павелићев имендан 1943. године. Између осталог, том приликом је рекла: „Славимо данас нашег драгог поглавника... Зашто нам је драг? Драг нам је већ ради своје особе, ради оног поштеног, енергичног, патничког камен-лица, које је огледало душе његове, ради благог му отчинског гласа и погледа, којим нас све милује и воли, драг нам је као особа. Љубав не пита за разлог, љубав се у срцу рађа, често при првом сусрету. Неизпитане под-

²⁹ АСАНУК, Гимназија, кут. 116 (Допис Министарству од 16. јула 1942).

³⁰ Теодора Петрови, Сећања, стр. 496–497.

³¹ АСАНУК, Гимназија, кут. 116 (Допис Министарству од 24. јуна 1942).

³² Izvješće.

свиестне и надсвиестне силе су то, које нам дошапну: ‘Воли га!’ Слушала сам дојмове многих младих усташа и усташица, које су имале срећу бити код поглавника примљене: – говорили су у лирским изљевима радости. ‘Тко га лице у лице види, чује, осјети му драгу близину, не може га мрзити’ – изјављују. Снебивајући се у својој простосрдачној изкрености, једна ми усташица повјери да је чвство, што га је пониела с тог примања доживјела још само једном у животу: на првој причести. Гледате га и ви на сликама, у сликоказу, – пореците му ту привлачну моћ! Нису ли вам никада засузиле очи, када гледате, како му народ кличе? А најљепши је тако, окружен својим пуком. И једино тако подпун. Да, драг нам је свима као човјек...”³³

Организоване су школске приредбе посвећене: војсци, католичким и државним празницима, годишњицама усташких вођа, затим, разни „сликокази”, „сликописи”, „краснословље”... У смислу закључака горепоменутих седнице наставничког већа је и допис управи „сликоказа ‘Фрушка Гора’” (биоскопа) да ученици без дозволе могу да посећују само дневне представе и то недељом послеподне, тако да у будуће, по свом нахођењу, на школу шаљу само две карте за тај дан.³⁴

Посебна пажња посвећивана је датумима из ближе националне прошлости, као што је гушење устанка Еугена Кватерника у Раковцу, 1871. године, погибија усташког пуковника Јураја Францетића 1943. године, или атентату на Стјепана Радића, 20. јуна 1928. године, што је проглашено даном жалости у НДХ.³⁵

Ранији празник Уједињења, 1. децембар, сада је проглашен за почетак стварања Независне Државе Хрватске. Образложење је било да је 5. децембра 1918. године „наша храбра војска у Загребу”, на Јелачићевом тргу, оружјем протествовала против насилног чина присаједињења, када су пале и прве жртве у тој борби. Зато су ди-

³³ Izvješće, стр. 44.

³⁴ АСАНУК, Гимназија, кут. 116 (Допис Управи сликоказа „Фрушка Гора“ од 11. 06. 1942).

³⁵ Izvješće; АСАНУК, Гимназија, кут. 113 (Допис Усташког логора Гимназији од 19. јуна 1941, поводом обележавања Дана жалости за хрватски народ).

ректори школа добили задатак да 5. децембра окупе све ученике и одрже им предавање о „великом хисторијском значењу тог дана”.³⁶

Наредбом Министарства наставе у Гимназији је, 10. априла 1942. године, одржана прослава прве годишњице Независне Државе Хрватске. Дан уочи прославе одржана се свечана седница наставничког збора, на којој је разговарано о предстојећем догађају. Између осталог, предложено је да се тим поводом одреде три пригодне теме (из хрватске књижевности, хрватске историје и латинског језика) на које ће ученици писати радове, а најбољи ће бити награђени; да се вредним и сиромашним ученицима додели новчана помоћ; да се одреди сума нова за оправку „Стефанеума” у коме би се сместио ученички интернат (у коме је тада била усташка војска) и да се набаве књиге хрватских писаца за попуну школске библиотеке.³⁷

Сама прослава протекла је тако што је повереник Вјекослав Барлековић одржао говор о значају овог датума, а затим је суплент Иво Бојановски прочитао одабране мисли из радова и говора Анте Старчевића и Анте Павелића. Сутрадан су сви наставници и ученици присуствовали миси „захвалници”, а поподне је одржано „свечано зборовање усташке младежи пред школском зградом”.³⁸

Иако је било планирано да се на пролеће 1942. године организује велика екскурзија на море, пошто је „велик број ученика из ових крајева који нијесу видјели море“, она није одржана. Због ситуације у држави организовани су само излети у ближу околину: Петроварадин, Текије, Каменица, Банстол, Чортановци...³⁹

Исте 1942. године, привидно настојећи да ублаже међунационалне тензије и да заварају карловачке Србе, усташке власти су организовале фудбалску утакмицу између екипе Гимназије и усташке младежи. Резултат је био 2:2. За екипу Гимназије је играо и њен

³⁶ АСАНУК, Гимназија, кут. 114 (Окружница Министарства од 5. децембра 1941, у предмету „Спомен палим борцима“).

³⁷ Исто, кут. 115 (Акт Министарства од 24. марта 1942. и Препис записника са ванредне свечане седнице наставничког збора од 9. априла 1942).

³⁸ *Izvješće*, стр. 3.

³⁹ *Izvješće*; АСАНУК; Гимназија, кут. 114 (Допис Министарству наставе од 18. 12. 1941).

тадашњи ученик, касније академик, Славко Гавриловић, који је касније прокоментарисао овај резултат речима: „Победити нисмо смели, а изгубити нисмо могли”.⁴⁰

Општа несигурност јавног превоза, а нарочито железничког саобраћаја, нарочито је представљала проблем ученицима путницима. Због тога је директор писао Министарству за одобрење да се школска 1943/44. година заврши нешто раније – 31. маја. У образложењу молбе као разлоге навели су опасност од бомбардовања самих Карловаца, а нарочито Петроварадина, због моста преко Дунава, велике касарне, железничког тунела и вијадукта. Због честих узбуна ученици путници редовно касне на наставу, стижући тек после прва два часа. Помиње и боравак немачке војске у школској згради, због чега је за наставу остало само седам учионица у основној школи.⁴¹

Било је и случајева нестанка ђака док су боравили изван места или радили у пољу. Та појава „одвађања наших опћинара са рада у пољу у месецу свибњу тако је учестала, да људи из страха не одлазе на обрађивање својих удаљених њива и може се очекивати, да ће велики дио земље остати напуштен и необрађен у колико се од стране мјеродавних не предузму јаче мјере проти шумских злочинаца”.⁴²

Раније ђачка друштва су укинута, а међу њима и „Стражилово“. Имовина Феријалног савеза је 1942. године предата Усташкој младежи у месту.⁴³ Уместо старих, приступило се организовању нових ученичких удружења. Према наредби поглавника на територији целе Независне Државе Хрватске установљена је Организација усташке младежи. Била је то милитантна организација слична онима у Немачкој и другим фашистичким земљама. На њеним састанцима су често присутвовали локални усташки функционери. Тако је, почетком школске 1941/42. године Организација

⁴⁰ Жарко Димић, Сремски Карловци, Сремски Карловци, 2011, стр. 197.

⁴¹ АСАНУК; Гимназија, кут. 118 (Допис директора Гимназије Министарству народне просвете од 2. маја 1944).

⁴² Исто, (Допис Поглаварства Гимназији од 31. маја 1944. и допис Мирослава Алобића од 30. маја 1944).

⁴³ Исто, кут. 116 (Допис Гимназије Хрватском феријалном савезу од 31. октобра 1942).

ушашке младежи формирана и у Карловачкој гимназији. Били су подељени на женску и мушку ушашку младеж. Мушкарци су били организовани у оквиру реда Јунака, реда Старчевићеве младежи Узданице и, од 1943/44. године, Ушашких јуришника. Девојке су ступале у ред Јунакиња и Старчевићеве младежи. Циљ ових друштава био је очување ушашког хрватства и ширење свести о њему. Чланови су учествовали у радним акцијама на државним имањима: у берби грожђа, брању кукуруза; практиковали су „тјеловежбе”, моделарство, фудбалске утакмице; сакупљали прилоге за војску; приређивали приредбе у корист избеглица из Купреса, у част поглавника; учествовали на државним прославама, када су (и не само тада) парадирани у униформама и певали ушашке песме по улицама Карловаца. Такође, имали су и обавезу да учествују у народној заштити као „теклићи”, да чувају околно подручје, дојављују о сумњивим и непознатим особама и њиховим кретњама, али и да раде као болничари и друге посове по потреби. Не ретко су шпијунирали и потказивали своје другове, нарочито српске националности. Логорница ушашке женске младежи је била Вјера Холик, професор, а логорник мушке Роко Цондрић, ученик 7. разреда.⁴⁴

Поред других ваншколских радних и других активности, сви ученици старијих годишта имали су обавезу да похађају и заврше курс предвојничке обуке. Ушашка младеж је издавала потврду ученицима да су обавили „дужност радне службе” и завршили курс предвојничке обуке, те да су тако стекли право за упис у средње, односно више школе.⁴⁵

Како је ситуација на ратиштима бивала све неповољнија по војску НДХ, врховни заповедници Ушашке Старчевићеве младежи и Мушке ушашке младежи објавили су окружницу свим матурантима, школске 1942/43. године, у којој их, позивајући их у војску, подсећају на „борбу за опстанак, за одржање и јачање народа, која је нужна и неминовна”. Стога заповедиштво Ушашке младежи обавештава све своје припаднике, који се достојним и вредним те ча-

⁴⁴ Izvješće, стр. 13, 72–73.

⁴⁵ АСАНУК; Гимназија, кут. 113 („Сведоцба“ за ученика Добровољски Јано, од 10. септембра 1941) и кут. 118 (Допис Домобранског заповједништва у Хратској Митровици од 28. августа 1944).

сти, да се добровољно јаве да буду припадници поглавникове телесне гарде.⁴⁶

Међутим, изгледа да се ученици нису одазивали на овакве позиве. То констатује допис гимназијама у Срему и Учитељској школи у Карловцима који је, у предмету мобилизације матурната и осмошколаца, јуна 1944. године, упутио Стожер Усташке младежи у Земуну. У њему заповеднишво примећује „да осмошколци изигравају и школске власти и нас мислећи да ће избјећи служење војске док нису довршили подпуну средњу школу”. Зато се заповећује да се сви ови ученици безусловно јаве на четворомесечни војни курс, после којег ће бити упућени у Немачку на обуку за офицере. Они који се „одмах” не јаве биће позвани на одслужење дела обуке и после тога упућени у војне јединице без могућности да за то време полагају испит зрелости.⁴⁷

У октобру 1944. године у Гимназију се усељава војска, што је уједно означило и престанак њеног рада. Према сведочењу Теодоре Петровић, гимназијска библиотека није била дирана од усташа. Међутим, професор Коста Петровић је уочи рата најзначајнија дела сакрио у касу Старатељства гимназијских фондова. Ипак, помиње и то да је пећ у свечаној сали Гимназије била пуна предмета из школских збирки.⁴⁸

О штети која је начињена библиотеци и целој Гимназији током овог четворогодишњег период говоре и други извори. На почетку рата у гимназијској библиотеци било је 13.000 књига у професорској и 2500 у ђачкој библиотеци. Из ње су однете све књиге штампане ћирилицом, међу којима и неке из XVIII века. Војска, која се повремено налазила у школској згради, понекад је књиге користили и за ложење. По одласку из Карловаца, Немци су понели све књиге из ботанике, минералогije, геологије. Нестало укупно око 2000 књига. Страдао је и богати фонд уметничких дела. То су дела Јакова Орфелина, Георгија Бакаловића, Новака Радонића, Уроша Предића, међу којима и око 30 портрета оснивача, добротвора,

⁴⁶ Исто, кут. 116 (Окружница свим припадницима Усташке младежи, који полагају испит зрелости у школ. год. 1942–43).

⁴⁷ АСАНУК; Гимназија, кут. 118 (Допис Стожера Усташке младежи од 21. јула 1941).

⁴⁸ Теодора Петровић Сећања, стр. 520, 564–565.

професора (Сабов, Стратимировић, Анђелићи, Георгије Бранковић, Шупљикац, Волни, Герчић, Георгије Хранислав, Аранички, Пантелић, Рајачић...⁴⁹

Такође, већ на почетку рата, са зграде је скинут и уништен натпис „Браћа Анђелићи српском народу”. Уништена је половина (од укупно 324) тзв. Ретигових хигијенских клупа и клупа другог система. Уништена је и половина намештаја: столица, ормара, подијума...). При повлачењу Барлековић, директор Милковић и жупник Иван Шаловац, иначе и катихета у Гимназији, однели су из школских фондова сав готов новац, вредносне папире, уновчене хипотекарне зајмове и приход од земље и школских зграда, у висини тадашњих 320 хиљада динара. Тада су страдале и гимназијске збирке и библиотека. Из географске збирке уништени су глобуси, велике географске карте, Хецлове географске слике и друго. Ботанички кабинет је остао без Цајсовог микроскопа, разних препарата и зидних слика. Слично је прошла и збирка геометријских модела. Потпуно су страдале хемијска и физикална збирка, у којој су уништени скуповени уређаји за изучавање и извођење експеримента из механике, оптике, магнетизма и електростатике... Иако процењена на 5 милиона динара, штета је, у ствари, непроцењива.⁵⁰

Управа Гимназије је, новембра 1945. године, послала допис Одељењу за просвету Среског народног одбора, извештавајући га да су сада најпотребније следеће ствари, уништене за време окупације: 120 столица из свечане сале, један сто од махагонија из свечане сале, 11 столова за предаваче, 5 табли са ногарама, 20 геометријских тела од дрвета и 3 стола за кабинете.⁵¹

⁴⁹ Душан Вулетић, Судбина културне баштине Срема у току II светског рата, Нови Сад, 1992, стр. 157, 161.

⁵⁰ Душан Вулетић, Судбина културне баштине Срема у току II светског рата, том II, Нови Сад–Сремска Митровица, 1997, стр. 110.

⁵¹ АСАНУК; Гимназија, кут. 118 (Допис Среском одбору од децембра 2

**Списак професора и ученика Карловачке
гимназије који су страдали од немачких
агресора и усташког терора за време
„Независне државе Хрватске“ и окупације
од 1941. до 1945. године**

- БУРНА Јелица, рођена у Сремским Карловцима, 26. фебруара 1929. године, од мајке Љубице рођ. Стакић и оца Марка, ученица Карловачке гимназије, Српкиња, православне вере. Ухапшена у Карловцима са оцем и две сестре 10. октобра 1944. и са групом Карловчана отерана у логор у Винковцима, а затим у логор Јасеновац, где је убијена, вероватно априла 1945. године.
- ДЕЈАНОВИЋ Душан, рођен у Осијеку, 9. марта 1923. године, од мајке Ангелине рођ. Поповић Смотра, и оца Мила, матурант Карловачке гимназије, Србин, православне вере. Ухапшен септембра 1941. године, под оптужбом да је као члан Антифашистичког покрета отпора планирао у Петроварадину дизање у ваздух шлепа са муницијом. На преком суду у Вуковару, Душан је осуђен и стрељан 5. октобра 1941, заједно са још 33 омладинца из Петроварадина и околних места.
- ДРАГОЈЛОВИЋ – Дулка Трифун, рођен у Сремским Карловцима, 25. октобра 1923. године, од мајке Софије рођ. Радвановић и оца Ивана; ученик Карловачке гимназије, Србин, православне вере. Био је активан члан Антифашистичког покрета отпора и руководиоца СКОЈ-а у Сремским Карловцима. За НОП је радио од 1941. године и имао је конспиративно име „Светац”. Био је пасионирани фото-аматер, а имао је и склоности ка атлетици и гимнастици. Био је члан

Соколског друштва у Карловцима. Ухапшен је у децембру месецу, 1942. године, а убиле су га усташе, 20. јануара 1943. године у Сремским Карловцима у Стражиловачком потоку, код Воросова.

- ДРАГОЈЛОВИЋ – Дулка Павле, рођен у Сремским Карловцима, 27. јуна 1926. године, од мајке Софије рођ. Радовановић и оца Ивана; ученик Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Са братом Трифуном је радио за НОП одмах од почетка развоја покрета у Карловцима. Ухапшен је у Карловцима од усташа, у фебруару 1943. године, одведен у логор Рума, убијен у Грку, код Моровића 26. јуна 1943. године.
- ЖИКИЋ Салашан Ђорђе, рођен у Сремским Карловцима, 24. фебруара 1923. године, од мајке Драгиње и оца Бошка; ученик Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Ђорђе је у пролеће 1942. године интерниран на присиљан рад у Аустрију, у логор крај Беча, због сумње да је сарађивао са Народноослободилачким покретом. Настрадао је почетком 1945. године у Аустрији за време бомбардовања.
- КОСТИЋ Борислав – Малиша, не зна се место рођења, рођен 1928. године, од мајке Надежде и оца Николе; ученик VI разреда Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Ухапшен у Карловцима 10. октобра 1944. године са родитељима и отеран са групом Карловчана у логор у Винковцима, а затим у логор Јасеновац где су их заједно убиле усташе, 1945. године.
- КРСТИЋ Лука, рођен у Војнићу, општина Триљ/срез Сињ, 28. марта 1889. године, од мајке Манде и оца Мата; професор италијанског језика у Карловачкој гимназији за време рата, по националности Хрват, по вероисповести римокатолик, па православца, па опет католик. Живот Луке Крстића био је необичан, рођен као римокатолик, кад је требало да почне да ради у Сарајевској православној богословији прешао је у

- православље, кад је почела окупација опет је прешао у католичанство. Као професор Карловачке гимназије, на часовима је правио алузију на хрватску политику и причао вицеце на рачун усташтва. То није остало незапажено међу ђацима – усташама. Ухапшен је 10. октобра 1944. године, у кући познатог карловачког винара Николе Костића, када су усташе похапсиле целу Костићеву породицу. Убиле су га усташе, 1945. године, у концетрационом логору Јасеновац.
- МИРКОВИЋ Злата, рођена у Кузмину 15. фебруара 1922. године, од мајке Александре и оца Ђорђа; ученица Карловачке гимназије, Српкиња, православне вероисповести. Ухапшена крајем 1942. године као члан Антифашистичког покрета отпора у Карловцима. Зверски мучена у општинском затвору од карловачких усташа. У пратњи полицајца Бошка Поповића–Вла, дошла је кући да се пресвуче, и док је овај чекао у кухињи, попила је сону киселину. Умрла је 5. фебруара 1943. године у Сремским Карловцима.
 - НЕНАДОВИЋ Маринко, рођен у Сремским Карловцима, 21. јула 1925. године, од мајке Зоре и оца Ђорђа; ученик Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Ухапшен је у Карловцима 1942. године и отеран у казниону у Сремску Митровицу, где су га убиле усташе исте године.
 - НИЋИФОРОВИЋ Нерадинац Душан, рођен у Сремски Карловцима, 8. новембра 1925. године, од мајке Јелене и оца Јована; ученик Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Пре рата живео у Карловцима, за време рата у Загребу и Карловцима. По причи неког Словака, усташе су га из Пречке, где је било седиште II домобранске радне пуковније, у којој је био мобилисан 1944. године, одвели у затвор, у Загреб. Ту је био осам дана, а касније је заједно са осталим Србима, отеран у Јасеновац на сечу шуме, копање ровова и рад на прузи. Кад су посао завршили, сви Срби су поклани и бачени у Саву код Славонског Брода, у јесен 1944. године.

- НИЋИФОРОВИЋ Нерадинац Јован, рођен у Сремским Карловцима, 9. фебруара 1926. године, од мајке Маре и оца Илије, ученик Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Пре рата живео у Карловцима, а за време окупације у Карловцима и у Пречком, крај Загреба, где је био на раду у II радној домобранској пуковнији. Заједно са другим мобилисаним Србима заклан од стране усташа и ба-чен у Саву, октобра 1944. године.
- ПИШЧЕВИЋ Миленко, рођен у Батињанима, код Дарувара (Хрватска), 23. јануара 1909. године, од мајке Катице и оца Павла, професор филозофије у Карловачкој гимназији, Србин, православне вероисповести. Ухапшен у Карловцима 19. јуна 1941. године са групом Карловчана и отеран у логор Даница у Копривници, а одатле у казнионицу Госпић и логор Јадовно, где је 25. јула 1941. године убијен од усташа.
- ПРОСЕНЦ Радован, рођен у Љубљани, 28. марта 1900. године, од мајке Иване и оца Франца; по занимању професор музике у Карловачкој гимназији, Словенац, православне вероисповести. Врстан музичар и педагог. Високо музички образован. Његовим доласком у Карловачку гимназију ђаци комплексније уче музику, јер он практично наставља рад започет још крајем XIX века када је у Карловачку гимназију дошао наш први школовани професор музике Душан Котур. Био је одличан хорски диригент. Од његовог доласка, гимназијски хор постаје много признатији у музичким круговима. Уз помоћ директора гимназије Мике Јаковљевића, хор се уздигао и по квалитету и по дисциплини, на један изузетно висок ниво, што раније никад није био случај, иако је непрекидно постојао. Постао је један од најбољих у Краљевини Југославији.
О професору Просенцу је остало упамћено, да је приликом уласка Немаца у Сремске Карловце, 10. априла 1941. године, стајао испред гимназије на празном Тргу Бранка Радичевића. Када су Немци улазили на трг, један немачки официр му се обратио речима: „Шта радите ту?“, а професор му је

на течној немачком језику одговорио: „А шта ћете ви ту, ја сам у својој земљи, а ви сте непозвани дошли овамо”. Немац му је одговорио: „Хвала” и отишао даље. Једно време био је и тумач код Немаца. Имао је жену Немицу, јер је у Немачкој изучио конзерваторијум. Са њом је имао и једног сина. Његов отац је примио православље после Првог светског рата, када је у православље прешло око пет стотина Словенаца, незадовољних радом римокатоличких свештеника. Био је велики родољуб, велики Југословен, и као професор тако деловао и на своје ђаке. Ухапшен је у Карловцима, 19. јуна 1941. године, и са групом Карловчана отеран у логор Даница у Копривници, а одатле у казнионицу Госпић и логор Јадовно, где је и убијен 25. јула 1941. године.

- САНАДЕР Слободан, рођен у Инђији 1922. године, од оца Данила; матурант Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Из Карловаца се за време рата преселио у Крњешевце. Усташе су га ухапсиле, заједно са оцем, почетком 1943. године и отеран је у логор Сајмиште, у Земуну. После једне саботаже на прузи изведен је из логора и за одмазду обешен поред пруге.
- СТАНОЈЕВИЋ Јован, рођен у Бечмену, 6. новембра 1923. године, од мајке Јованке и оца Ђорђа; матурант Карловачке гимназије, Србин, православне вероисповести. Пре рата живео у Карловцима, за време рата отишао у Београд где је и убијен 25. септембра 1943. године у Јајинцима, код Београда, од стране Немаца и специјалне полиције.
- СУВАЧАРЕВИЋ – Цада Ђорђе, рођен у Сремским Карловцима 1925. године, од мајке Катице и оца Косте; ученик VIII разреда Карловачке гимназије, по националности Србин, православне вероисповести. Ухапшен у Карловцима од усташа фебруара 1943. године као припадник народноослободилачког покрета. Одведен у логор Рума. Обесиле су га усташе, 13. јула 1943. године, у селу Грк, код Моровића.

- ШАМАНИЋ Љубомир, рођен 1906. године, учитељ вештина у Карловачкој гимназији, Хрват, римокатоличке вероисповести. Пре рата се не зна где је живео, за време рата живео у Карловцима и предавао у гимназији. Као домобрански официр отишао је у партизане, па је као такав заробљен од усташа и отеран у концентрациони логор у Јасеновац где је и убијен крајем 1944. године.

Биографије

Георгијевић, Давид, учитељ, свештеник (? – Земун, 1797)

Вероватно је завршио неку од покровобогородичних школа у Сремским Карловцима, а није немогуће да се школовао на духовној академији у Кијеву. Као један од угледних учитеља Латинске школе помиње се 1756. године (I и II граматикални разред). Ускоро је прешао у Земун на место пароха земунског храма Св. Николаја (1760–1780). Као члан Земунске црквене управе помиње се 15. маја 1784. На место земунског протопрезвитера дошао је 1782. после проте Василија Остојића (1749–1782) и на овој функцији остао до смрти. Отац је публицисте Димитрија Давидовића, који је по њему узео презиме.

ЛИТЕРАТУРА: Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка*, Сремски Карловци 1910; Вл. Николић, *Знаменити земунски Срби у XIX веку*, I, Земун 1913, 11; Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951, 9, 14; Душан Поповић, *Срби у Војводини*, II, Нови Сад 1959, 396; Срета Пецињачки, *Подаци из 1785. о насељима и школама Срема и Шајкашке*, ЗМСДН, 1968, св. 49, 134.

Ж. Димић

Живковић, Александар, сенатор, добротвор (? – ?), Сремски Карловци, 1798–1816.

Као сенатор Сремских Карловаца помиње се од 1798. до 1809. Имао је право грађанства и спадао је у имућније карловачке грађане. Приликом оснивања Карловачке гимназије приложио је 300 фоланти, за то време знатну суму новца. Држао је на стану ученике гимназије. Српске књиге путем пренумерације набавио је као сена-

тор (1801, 1809) и као бивши сенатор (1814, 1816). Потписивао се и као Алексиј и Алекса.

ИЗВОРИ: АСАНУК, МП „Б“ 1798/44; АСАНУК, ф. К.г, кут. 49, свежањ 5; Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у Матици српској.

ЛИТЕРАТУРА: Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951, 42, 70, 101.

Ж. Димић

Јовановић, Јаков, трговац, добротвор (? – ?), Сремски Карловци, 1792–1804.

Сврстава се у ред угледних карловачких трговаца. Био је значајан приложник гимназијског фонда приликом оснивања гимназије у Сремским Карловцима према Основном писму од 12. децембра 1792. Његов новчани прилог од 150 форинти спада у тзв. седму групу приложника.

ЛИТЕРАТУРА: Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951; Коста Петровић, *Порекло, економско стање и занимања карловачког становништва у XVIII веку*, РВМ, 1955, 168–181; Коста Петровић, *Карловци и карловачко становништво од 1753–1815*, Београд 1959.

Ж. Димић

Јовановић Видак, Павле, капетан, племић, дародавац (? , око 1761 – код Мајнца, 1796)

Био је синовац карловачког митрополита Вићентија Јовановића Видака. Са братом Томом наследио је племство са придевком од Видак. Стриц је синовцима за васпитача обезбедио Доситеја Обрадовића, који је Павлу био и учитељ француског и италијанског језика. Школовао се у Словачкој (1776–1780). У Модри је учио евангелистичку гимназију која је имала и једну годину лицејске филозофије, а потом школовање наставио у Пожуну (данас Братислава). Вероватно је завршио и неку војну школу јер је децембра 1792, као потпоручник, приложио фонду за оснивање гимназије у

Сремским Карловцима 100 форинти. Био је ожењен Јелисаветом и са њоме имао сина Мију, такође у војној служби. У извештају који је са француско-аустријског фронта стигао митрополиту Стефану Стратимировићу стоји да је погинуо у лето 1796. у бици код Мајнца. У то време имао је чин капетана.

ИЗВОР: АСАНУК, МПА „Б“, 1795/3; 1795/16; 1796/39, 53(КИ), 121; 1797/101; 1798/83; 1799/78, оставина.

ЛИТЕРАТУРА: Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951; Мита Костић, *Доситеј Обрадовић у историјској перспективи XVIII и XIX века*, Београд 1952, 59, 67; Доситеј Обрадовић, *Сабрана дела*, I–III, Београд 1961, I, 229–237; III, 225–484; Ристо Ковијанић, *Срби који су учили у Словачкој (XVIII–XIX век)*, ЗМСКЈ, 1971, св. 3; Ристо Ковијанић, *Српски писци у Братислави и Модри у XVIII веку*, Нови Сад 1973, 122.

Ж. Димић

Јовановић Нићифоровић, Марко, професор (? , око 1820 – ?, после 1853), Сремски Карловци.

Завршио је гимназију и Богословију у Сремским Карловцима. Као професор предавао је од 1847. у Карловачкој гимназији аритметику, географију и светску историју, и то у свим разредима од првог до четвртог. Са директором Јаковом Герчићем учествовао је у реформисању школског система (1850/1851). За гимназијског актуарија, на предлог новог директора Јована Пантелића, изабран је школске 1851/52. Истовремено је од 1850. радио као експедитор у Патријаршији. Од ђачких дана (1836) до 1853. купио је путем претплате 17 српских књига (Г. Лазић, Ј. Поповић Стерија, Л. Мушички, В. Суботић, Х. Чоке, И. Балог, П. П. Његош, Вук Караџић итд.).

ИЗВОРИ: АСАНУК, Фонд Карловачке гимназије; Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у Матици српској.

ЛИТЕРАТУРА: Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951.

Ж. Димић

Капетановић, Симеон, магистер, добротвор (? – Сремски Карловци, 1815)

Имао је статус грађанина Сремских Карловаца. Као магистер карловачке латинске школе помиње се 1763. У Фонд Карловачке гимназије приложио је 500 форинти 1791. Био је старатељ Карловачке гимназије од 1792. до 1815. Поседовао је две куће у Сремским Карловцима, винограде, ливаде и воћњак. Имао је троје деце а поред њих стално држао на стану и храни једног ђака Карловачке гимназије.

ИЗВОР: АСАНУК МП „Б“ 1797/1798/44, Списак расхода фондова Карловачке гимназије.

ЛИТЕРАТУРА: Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951.

Ж. Димић

Лукић, хаџи Крста, трговац, саборски посланик (Ириг, 1720 – Сремски Карловци, 24. IV 1778)

Рођен је у имућној цинцарској иришкој породици. Доселио се у Сремске Карловце октобра 1738. Маја наредне године оженио се Сосаном, ћерком Теодора Сочета. У куги која је захватила 1740. Сремске Карловце изгубио је мајку, брата и жену. Други пут се оженио удовицом Јеленом са којом је имао 11 деце (8 синова и 3 кћери), од којих га је надживео само син Гаврило, који је наставио породичну линију под презименом Хаџић. Успешно се бавио трговином, поседовао велики комплекс земље, био градски сенатор и посланик народно-црквених сабора у Сремским Карловцима (1769, 1776). Сахрањен је код Горње карловачке цркве.

ИЗВОРИ: АСАНУК, Коста Петровић, Извори из тефтера породице Лукић – Хаџић (рукопис); ЛМС, 1872, бр. 114, 155.

ЛИТЕРАТУРА: СС, 1904, 252.

Ж. Димић

Матић, Јован, адвокат, добротвор (Сремски Карловци, око 1800 – Нови Сад, 14. VI 1861)

Потиче из угледне трговачке породице. Отац Петар имао је кућу у центру Сремских Карловаца. Гимназију је од 1807. учио у родном месту. Завршио је право и септембра 1824. започео адвокатску каријеру. Октобра 1834. помињао се у вези са истрагом око растурања књиге *Пјесн* Јоакима Вујића. Од маја 1850. до марта 1851. био је заменик великог бележника у Потиском дистрикту. У Нови Сад се преселио 1854. где се као врстан адвокат ослобођен адвокатског испита помиње 1857. Тестаментом сачињеним марта 1861. своје легате завештао је Горњој цркви у Сремским Карловцима, болници и Јовановској цркви у Новом Саду, а књиге из личне библиотеке Гимназији у Новом Саду. Није био ожењен. Од 1853. до 1856. претплаћивао се на књиге Г. Јуришића, К. Трумић, Ј. Поповића, В. Мађејовског и Д. де Сент-Мора. Његов брат Јосиф био је коњички мајор, градоначелник и народни посланик.

ИЗВОРИ: АСАНУК, ФК.Г – кут. бр. 1. Матрикула Карловачке гимназије од школске 1796/97 до 1820/21, 306; Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у МС.

ЛИТЕРАТУРА: ЛМС, 1828, св. 14, 7–8; Васа Стајић, *Новосадске биографије*, I–VI, Нови Сад 1936–1964, I, 131; III, 5, 72, 102–103; IV, 102–105; Жељко Фајфрић, *Историја адвокатури Војводине: од почетака до 1941. године*, Нови Сад 2008, 116.

Ж. Димић

*Знамените установе и личности Сремских Карловаца,
Нови Сад, 2020.*

Жарко Димић

Знаменита карловачка породица Поповић са надимком Смотре и Зубани

Предак једне од карловачких породица Смотре и Зубани био је Марко Поповић, поп Горње карловачке православне цркве. Имао је кућу преко пута Горње цркве, где је и службовао. Са својом женом, попадијом Маријом, изродио је два сина: Василија и Јована и кћер Сосану. Старији син попа Марка, Василије (рођен 1746), са женом Пелагијом имао је три сина: Марка, Димитрија, Јована и кћер Еуфемију. Већи број чланова породице Поповић имаће значајну улогу и утицај у развоју Сремских Карловаца током друге половине XIX века, посебно крајем истог века у обнови од филоксере пострадалих винограда, а затим и у општем економском, а посебно трговинском подизању Сремских Карловаца.

Већ поменути поп Марков син Василије био је по занимању сапунџија, а уз то је правио и тада врло тражен производ – свеће. Он држи меснице и тргује рогатом марвом и житарицама, тако да се 1812. године сврстава међу имућније Карловчане. Зна се да је током XVIII века сапунџијски занат био врло уносан.

Василијев син Марко (1790–1846) са женом Сосаном, родом из Угриноваца, имао је два сина: Василија (1817–1840) и Јосима (1823–?) и кћери: Марију, Персиду и Јулијану. Василије је учио трговину и био даровит и успешан трговац, али је рано умро. У послу га је наследио млађи брат Јосим и од њега почињу Смотре. Јосим Поповић Смотра завршио је Карловачку гимназију, свих шест разреда. Трговина му је ишла од руке и убрзо је од Андрејевићевих наследника (Андрејевићи су били знаменита карловачка трговачка

породица) купио велики плац поред старе пиваре у Доњем крају, на ком је подигао, за тадашње прилике, врло велику кућу, у којој се на ћошку, у предњем делу, налазио велики локал за мануфактурну трговину, затим крчму са свратиштем, где су често одседали странци, са шталама за коње и великом шупом у дворишту. У доњем делу ове куће налазио се пространи стан за породицу, с огромним подрумом испод целе куће и два подрумска улаза.

Василије је свој тестамент саставио 16. марта 1838. године. Њиме је имање разделио на породицу и то:

1. Деци најстаријег сина, Марка, Васи и Јосиму, кућу, тзв. пивару, и виноград у Ћушилову (14 мотика), Марковим кћерима оставио је: Марији, Јули и Персиди кућу испод пиваре (и данас постоји), виноград у Карашу (15 мотика) и 50 празних (удова) буради и кацу. Ако би се којим случајем удала, да јој се исплати 200 фор.

2. Сину Димитрију оставља кућу, виноград у потесу Реметица (23 мотике), 50 акова празних буради, 10 акова рајских буради и две каце.

3. Сину Јовану (1813–1886) оставља своју кућу где станује, виноград у Ћушилову (седам мотика), виноград у Добриловцу, пола винограда у Карашу (15 мотика) и сав кућни и економски инвентар, алат и справе.

4. Кћери Еуфимији, удатој за Ј. Вујичића у Угриновцима, оставио је 2.000 форинти.

5. Жени својој Пелагији оставља виноград у Карашу, део који она жели.

6. Истиче да готов новац, што се у тренутку његове смрти нађе у кући, оставља сину Јовану, да исплати сестру и потребне трошкове.

Као сведоци овог тестаmenta, већ по обичају, а да би био пуноважан, присуствовали су и потписали се: Јаша Ристић, Јаков Поповић, Павле Гојковић, а као састављач – писац тестаmenta Емануел Коларовић, угледни „гражданин” карловачки. Јован Поповић, потоњи Зубан, помиње у својим Успоменама и брата Перу, који је преминуо 1830. године.

Јован је имао кћер Евицу, која се удала за професора Павла Кречаревића.

Јосим је са својом женом Екатарином изродио три сина: Марка, Емилијана и Милоша и ћерку Софију. После смрти своје жене Екатарине оженио се рођеном сестром проте из угледне карловачке куће, катихете и историчара Василија Константиновића, са којом није имао деце. Од Јосимове деце најзначајнију улогу у карловачкој економији и виноградарству имао је син Марко. Они су у својој грани већ понели надимак Смотрини, док су Јован и његови потомци понели надимак Зубанови.

Марко Смотра је експериментатор и практичар, поред великог теоретског знања, које је стекао у Клостернајбургу, тадашњој елитној виноградарско-воћарској школи. У то време најпознатији карловачки трговци били су: Стефан Симеоновић Чокић, Јосиф Поповић Смотра, Стеван Хацић, Пера Живојиновић, Јован Поповић Зубан, Јосим Живановић Вучковић, Тоша Чакић, Алексије Лазаревић, Коста Костић и Митар Бурна.

Они су вино возили дереглијама и колима по целом Банату и Бачкој, а продавали су га и у Београду и целој тадашњој Србији. Уочи појаве филоксере, 1882. године, карловачка поља засађена виновом лозом простирала су се на 2982 јутра и 1492 хватата. Ова опака виноградарска болест је, попут куге, за десетак година, од 1885. до 1894, потпуно уништила карловачке винограде. Трговина вином је потпуно стала, а тржиште одржавано три-четири века било је изгубљено. Пре свих, Марку Поповићу Смотри, који је међу првима и уз огромне трошкове приступио обнови винограда на америчко-финској подлози. Његов пример следили су и други велики виноградари: Јован и др Петар Станковић, др Гига Авакумовић, Јован Јовић и други, и успели да после филоксере подигну нове, савремене винограде, који су доносили већи род него пре филоксере. Нажалост, нестало је старих сорти, тј. црног грожђа, а тиме је нестало и црног вина. Шилер се скоро више није производио, а некада је био доминантан у Карловцима. Но, добијене су нове врсте грожђа, и вина су постала разноврснија, уз доминацију белих вина. Славна и скупоцена вина, као што су бермет у аусбрух (вина од сушка справљана на посебан начин),

заувек ће изгубити свој славни укус. Марко је неуморно пратио савремену европску стручну литературу, експериментишући са подлогом американске лозе, која се показала најпогоднијом за карловачко земљиште. Он уводи сађење лозе у широким браздама од 120 cm и своје винограде обрађује посебним виноградарским плуговима. Водио је и узорно подрумарство. Марков син Јосим, након матуре у Карловачкој гимназији, завршава високу школу за воћарство и виноградарство у Бечу. Образован и стручан, гради подруме са посебним одељењем за превирање вина, уверен да квалитет вина зависи и од тога како ће оно преврети и на коликој температури. Марко помаже и саветује карловачке виноградаре и винаре, наравно, оне који су то хтели. Његове идеје и залагање нису увек наилазили на плодно тле у Карловцима. Обучавао је своје раднике стрпљиво како ће и где орезати чокот. Захваљујући новим мерама у производњи, постиже изузетне успехе у виноградарству, посебно у производњи вина, тако да је Смотрин ризлинг био познат на пробирљивој бечкој пијаци, као и бермет, бургундер, аусбрух, дезертна вина и чувена „Смотрина капљица”.

Марко је рођен 1852. године. Са женом Зорком имао је четворо деце: Десанку, Федору и Драгомира, који су рано умрли, и Јосима, који се три пута женио, али потомства није имао. Једино је кћи Ангелина, удата за жупанијског секретара Мила Дејановића, имала два сина, Богдана и Душана. Њих двојицу су усташке власти стрељали, као комунисте. Живела је до краја живота у кући Димитрија Анастасијевића Сабова. Група зграда крај карловачке железничке станице назива се по њима: насеље браће Дејановића.

Два брата Поповића Смотре погинули су као добровољци у балканским ратовима. Богдан Поповић Смотра (1924–2016), наставник историје у карловачкој основној школи, има сина Александра Ацу Поповића Смотру, који је последњи изданак ове знамените сремскокарловачке породице, јер он, нажалост, нема потомака.

Као што смо већ поменули, кћи Јована Поповића Зубана, Катарина (1817–1892), удала се за професора Карловачке гимназије Павла Кречаревића (31. октобар 1821, Сентандреја – 13. март 1885, Сремски Карловци), који је имао кћер Евлину (Евицу; Карловци,

22. фебруар 1861 – 8. мај 1887), која се 1882. године удала за Исидора Тирића (1884–1893), народно-црквеног и патријаршијског секретара, који је био и посланик на Народно-црквеном сабору у Загребу и делегат истог сабора на Угарском државном сабору у Пешти.

Исидор Тирић и Евица (Евелина) имали су синове: Милана (који је умро убрзо након рођења), Ивана (у монаштву Иринеја, потоњег епископа бачког; Карловци 1884 – Нови Сад, 1955), Владислава (Сремски Карловци, 1855 – 1921) и Стевана (Сремски Карловци, 18. мај 1886), који је био професор историје и географије у Карловачкој гимназији, након чега постаје активан политичар, градоначелник Сремских Карловаца, народни посланик, министар просвете, председник Скупштине Краљевине Југославије, итд. Стеван Тирић се 1928. године оженио Олгом Милић, девојком из угледне адвокатске карловачке породице, која је била врло активна у политичком животу Карловаца. Њен отац Душан Милић био је у неколико мандата градоначелник Карловаца. Са Олгом је Стеван имао четворо деце: Евелину (1929), Исидору (1930–1950), Ивана (1933) и Катарину (1940).

Тако је породична линија знаменитог виноградаря, винара и трговца Јована Поповића Зубана до данас истрајала само по женској линији. Деца Стевана Тирића имају своје потомство, али то већ није предмет овога рада, који се бави покушајем расветљавања старих и угледних карловачких породица. Свакако да овакав вид истраживања захтева дубљи и студиознији рад, али то ћемо за сада оставити будућим истраживачима, којима ово може бити тек солидан темељ у наступајућим интересовањима за откривањем и истраживањем српских грађанских породица XVII и XVIII века. Биће ово вероватно и добар оријентир потомцима, ако их где има, да осветле прошлост својих предака.

У раду коришћени: усмени казивачи Богдан Поповић Смотра и Стеван Константиновић, белешке (рукопис) Косте Петровића, и литература:

Васић, Павле. Уметничка топографија Сремских Карловаца. Нови Сад: Матица српска, 1978.

Димић, Жарко. Грађа и белешка о старим Карловчанима (рукопис).

Животопис Карловчана Јована Поповића Зубана (руком приредио Жарко Димић)

Петковић, Гордана. Стеван Ћирић. Нови Сад: МГНГ, 2010.

Време лажи и некажњених злочина

Српски народ, у више од последњих пола миленијума свога трајања, сигурно да је највише страдао, уз Јермене и Јевреје, на европском континенту. Само у последњем (XX веку) страховито је пострадао, да би се по обиму и броју жртава могло у историјској науци дефинисати и само значење речи геноцид. Већ у периоду балканских (1912) и Првог светског рата (1914–1918), за чије отпочињање је неправедно и лажно оптужен српски народ, тврдећи да је узрок био Сарајевски атентат, а то је био само повод да велике силе отпочну рат ради својих себичних интереса који траје и сада, чиме је отворено и једно ново поглавље европске и светске историје које ћу назвати „Време лажи”, и које траје до данас.

Овде ћемо говорити о једном догађају, који се десио пре осамдесет година и везан је само по месту за историју Сремских Карловаца. Узроке ћемо наћи у претходном рату Аустроугарске и њених савезника против „малене” Србије и који је окарактерисан страшним злочинима над српским цивилима. Притом, куриозитет је да је преко милион Срба, који су били становници и грађани Аустроугарске монархије, бивао хапшен, затваран у логоре, малтретиран, пљачкан, убијан, а истовремено и слат на фронтове у Италији, према Русији и на Србију. И са ове стране страдање је било велико и до данас ове српске жртве нису пописане. Србија је у овом рату највише пострадала у односу на број становника. Међутим, нас овде занимају злочини, покољи над српским цивилним становништвом женама, децом, старцима и немоћнима. О пљачки и материјалној штети овај пут нећемо писати. Доказано је да су у Србији најстрашније злочине чинили јединице аустроугарске војске, коју су сачињавали Хрвати, Словенци, Немци и Мађари... Када се рат завршио отпочело је прикупљање доказа о злочинима и злочинцима, посебно оних који су се нашли у новој држави Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. И уместо да буду процесуирани и осуђени,

они су, како је већ записао Милош Црњански, „добили чин више и свако напредовање”, јер имена злочинаца су се углавном знала, уз велики број сведока. Уместо да буду као поражени у рату, осуђени на плаћање ратне штете за све оно што су опљачкали и уништили, њима је краљ Александар и тадашња политичка камарила све опростила „ради братства и јединства”. „Време лажи” хватало је залет, а ратну штету коју је Србија добијала као земља победница у Великом рату, делила је деловима нове Краљевине „да се развијају”.

Није прошло ни две деценије а отпочео је Други светски рат. Одмах након капитулације, већ 10. априла 1941. године проглашена је Независна Држава Хрватска, а на челу те државе стао је усташки поглавник др Анте Павелић, а Сремски Карловци су се нашли у овој творевини.

Притом не треба сметнути са ума, с обзиром на то да говоримо о Сремским Карловцима, на неке историјске чињенице везане за овај период њихове прошлости. Када је српска војска, 6. септембра 1914. године, изненада прешла у Срем, аустроугарске власти су у великом страху, 12. септембра, насилно извршили евакуацију. У свега неколико сати, целокупно становништво Карловаца, теретним лађама и скелом, пребачено је у Ковиљ (Бачка) и под строгом стражом смештено у две ковиљске гостионице. Истовремено је хрватски (католички) део становништва одвојен следећег дана и смештено по околним селима, док су Срби под присилом и стражом спроведени испрва у Темерин, па у Србобран, затим Фекетић, Бачку Тополу, Мали Иђош. На овом „путовању” Срби су провели 12 дана, а како се српска војска повукла из Срема, карловачки Срби су, преко Новог Сада, враћени у Карловце, притом су многобројни мушкарци старији од 14 година интернирани у логор Арад и друга места. Овај догађај не би био за то време посебно значајан да хрватски (католички) део карловачког становништва, онај који је био одвојен од Срба, већ сутрадан није био враћен у Карловце, где су „причували” куће и имовину својих комшија Срба тако што су опљачкали њихову имовину, намештај, стоку, коње, „ослободили” подруме и лагуме од вина и ракије, а неретко су и разбијали бурад са вином и ракијом. Када су се Срби вратили назад, годинама су дубоко разочарани и резигнирани налазили своје ствари и имовину код комшија Хрвата

(католика). Можда је најдрастичнији пример понашања злогласног полицајца који је доведен у Карловце пред почетак избијања рата, злогласног Артура Валке, који је Србе мучио, злостављао, шиканирао, слао у логоре и убијао, а када се рат завршио, као становник нове Краљевине СХС-а, јавио се Карловачком магистрату да и у новој држави буде шеф полиције, правдајући то згроженим Србима да је он професионалац и да ће одано служити свакој власти. Сви покушаји Карловчанина, народног посланика, проф. Милана Недуљковића да се Валка и остали злочинци процесуирају остали су безуспешни, а они су постали угледни грађани нове државе. Време лажи и некажњених злочина ухватило је свој ток.

Хрватски народ је, са великим одушевљењем, прихватио своју нову државу (Независну Државу Хрватску), која је почивала на темељима идеја хрватског књижевника Милета Будака „једну трећину Срба истребити, једну трећину Срба покатоличити, једну трећину Срба протерати”. Носиоци ове идеје били су, највећим делом, исти они „некажњени” који су клали и убијали по Мачви, Шумадији и целој Србији, а који су истомач мучили, пљачкали и сатирали своје суграђане – Србе у Аустроугарској монархији. За само две деценије „време лажи и некажњених злочина”, време праштања „братства и јединства” почело је да узима свој стравичан данак. Овај план хрватског књижевника Будака је био план како се решити Срба на територији НДХ. Отпочео је страшан злочин, тј. геноцид, не само над српским народом, већ и над Српском православном црквом, а уз то су, и као у претходном рату, решавали своја економска питања пљачком и отимањем сваковрсне имовине од српског народа. По угледу на немачке нацисте, које су у сваком смислу превазишли, отварају логоре и казамате за најгнуснија убијања, масакрирања и истребљивање, највише српскога народа, али и Јевреја и Цигана. У покрштавању и моралној подршци геноциду учествује скоро сав римокатолички клер, на челу са надбискупом Алојзијем Степинцем. Занимљиво је да када би извршили покрштавање православних, онда су убијали и те покрштене, јер како су говорили „сад ћете мрети у правој вири”.

У Сремским Карловцима, почетком 1941. године било је 6071 становник, од тога Срба 3500, Хрвата 1804, Немаца 540, Мађара

130, Чеха и Пољака 66 и Руса – емиграната 31, што би износило 3500 православаца, католика око 2500. Почетком рата, приликом уласка немачке претходнице, 12. априла 1941. године, ова је била дочекана на улазу у Карловце, од стране неколицине карловачких Сокола и мањег одреда Југословенске краљевске војске, на чијем је челу био извесни капетан Ковачевић, том приликом су убијени 14 немачких војника. Да подсетимо, приликом уласка окупатора у Београд, Загреб, Нови Сад није страдао ниједан.

Усташка власт у Карловцима била је припремљена и веома брзо су преузели све полуге локалне самоуправе. Притом не треба сметнути са ума да су Сремски Карловци били центар тадашњег среза, заједно са Немцима отпочела је истрага око учесника отпора и том приликом је ухапшен 21 Карловчанин, по списку карловачких Хрвата издвојена је једна група Карловчана која је 26. априла, њих 6, стрељана на Стражилову. Карловачки Хрвати убрзо мењају име Сремски Карловци у Хрватски Карловци, преузимају сву имовину просветних и црквених институција, пљачкају имовину Српске православне цркве, оснивају Учитељску школу, покрећу институције за образовање усташке младежи, укидају ћирилицу, уништавајући све што има предзнак српски. Врхунац великог погрома, који су вршиле усташке власти у Карловцима била је акција терања Карловчана у логор Јадовно, где су скоро сви страдали. Хапшење карловачких Цигана извршено је 10. августа 1942. године. Скупљени су и затворени у полицијском затвору Градског редарства – Магистрата, а потом су пребачени у логор Јасеновац, где су 24. децембра исте године сви побијени на најмучкији начин ударцем маља у главу. Убијено их је преко 100. Интересантно је да су се сви у логору изјаснили да су Срби православне вероисповести. У међувремену, исте године, отпочела је акција злочинца Виктора Томића и његових усташа широм Срема, на ред су дошли и Сремски Карловци. Иако је у страшним злочинима страдао велики број Сремаца, немачке власти сигнализирале су хрватским властима да ће „оваквом акцијом чишћења Срем остати без радне снаге”, која је била потребна Рајху за производњу хране, јер је то био углавном пољопривредни простор, а и то ће подстаћи српски народ да се све више одазива и одлази у партизане. И поред овога, утврђено

је да је једна делегација хрватских усташа и „фолксдојчера” негде у јулу и августу интервенисала у Загребу код усташког врховног руководства да се у Сремске Карловце пошаље казнена експедиција. Анкетна комисија за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача утврдила је да је у то време из Сремских Карловаца у Загреб послата и једна представка, да је припремљен списак лица које треба ухапсити. Такође је утврђено да је најзаслужнији у целом усташком апарату у Срем. Карловцима био Иван Шеловац, римокатолички жупник, за кога је утврђено да је био духовни инспиратор свих злочина у Сремским Карловцима. Уз њега су се посебно истакли још два римокатолика, капелан Вјекослав Вранчић и катихета Фрањо Теткић.

Окупивши око 300 карловачких усташа, међу којима је било и група усташа који нису били из Карловаца, хапшењима је руководио усташки логорник Карло Марас. На припремљеним списковима било је око 500 Карловчана, од 15 до 70 година. Принцип те ноћи је био следећи: усташе су подељене у групе, а са сваком по неколико агената, на челу група постављене су карловачке хрватске усташе, они су познавали варош и знали су према списковима ко где станује, тачно у 10 часова увече између 9. и 10. септембра отпочела су хапшења. Неколико Карловчана су убили, а остале су везивали жицом, успут су их пребијали и млатили. Нису били поштеђени ни ђаци Карловачке гимназије. Њих су ујутро легитимисали а уз питање које си вере, православне или католичке, православне су хапсили. Сви похапшени су везивани и товарени у сточне вагоне и увече 10. септембра су кренули за Сремску Митровицу, и измучени и гладни, из Митровице су одвежени у Јасеновац. Изненада, нечијом одлуком, из Јасеновца враћени су у Митровицу, где су мучени, понеки издвајани и враћени у Јасеновац, да би првих дана октобра 1942. прве групе биле пуштене и враћене у Сремске Карловце. Објашњење је било, са усташке стране, да је поглавник издао помиловање за цео Карловачки котар. Интересантно је да се у овој акцији поклапају отприлике датум и време и начин готово исте акције од 12. септембра 1914. године коју смо поменули, иако се ова акција хрватских усташа о покушају ликвидације великог броја Срба – Карловчана припремала неколико месеци, нико од комшија,

кумова и пријатеља карловачких Хрвата није дојавио ником од Срба шта се спрема. И у Карловцима су прво убијани виђенији и угледнији људи, интелектуалци, професори, правници, имућни виноградари, винари. И на тај начин су покушали да обезглаве српски народ.

Након завршетка Другог светског рата скоро па нико од ових многобројних злочинаца за своја недела није одговарао, неки су осуђени на пар година затвора, неки од најкрволочнијих усташа живели су слободно у Загребу и другде. На улици су се злочинци изругивали жртвама који су поред њих пролазили погнутих глава. Преживели Карловчани из овог стравичног догађаја су одлучили да 11. септембар, на Усекованије, обележавају у карловачким црквама или у својим домовима као свој други рођендан, тј. датум када су преживели враћени из логора Јасеновац, али због „времена лажи и некажњених злочина“, „братства и јединства“ нових комунистичких власти, ми смо тек данас на обележавању 80-годишњице од овог догађаја јавно проговорили. Да смо раније говорили о овим стравичним истинама можда нам се не би десиле „деведесете“, велике жртве и бескрајне избегличке колоне, када су најзад завршени и остварени усташки (хрватски) снови и армирани темељи „времена лажи и некажњених злочина“ у коме, надајмо се, неће никада више бити места „братству и јединству“ на штету српског народа. То време је, надајмо се, заувек прошло.

У Свечаној сали карловачког Магистрата
9. септембра 2022. године
др Жарко Димић

Подухвати

У нашој културној историји било је, и дешавали су се, неколики издавачки подухвати. Међу истакнутијим су *Историја српске књижевности у 100 књига* Матице српске, *Историја српскога народа* у издању СКЗ-а и САНУ, а затим и истакнута дела српских историчара, почевши од дела историчара Јована Рајића, с краја XVIII века, *Историја Срба и осталих балканских народа...* јединствен пројекат који је својевремено помогао знаменити српски митрополит Стефан Стратимировић. Јављале су се ту и историјске студије, и пројекти, Станоја Станојевића, Владимира Ћоровића, итд.

У данашње време модерних технологија појавио се један, колико занимљив, толико и опасан, феномен прекрајања и фалсификовања историје и историографије, не само појединих географских простора, делова прошлих времена, већ и читавих историја новокомпонованих народа и нација. Ти новоформирани (новокомпоновани) народи, неколико векова уназад, у своме настајању, уз подршку великих сила, углавном римокатоличких држава као што су Аустрија, Аустроугарска, Немачка, Ватикан и сл., под чврстом стегом римокатоличке цркве, унели су сурово, па чак и несистематично прекрајање историје, фалсификовање историјских чињеница, пљачкање архивске грађе и бесомучно мењање прошлости, догађаја, учесника у њима, културе, језика, духовног и материјалног стваралаштва, од тада, па до данашњих дана. У овом правцу, ови називи „историчари” и они који мисле и убеђују друге да су то, нису се либили сваковрсног и најпримитивнијег фалсификовања у тој великој фабрици лажи, мењајући, скрнављећи, па и уништавајући материјалне остатке времена, документа, и пљачкајући целе архиве као што је то чињено у Првом и Другом светском рату са српским архивама, покушавајући притом да затру или измене све што је у овом случају српско, православно, а у последње време и све што је српско-католичко и српско-муслиманско. Ипак, нису успели, захваљујући пре свега изузетним високо национално свес-

ним историчарима који су уз то личности и znalци свога времена, уз то, несумњивог интегритета.

Српска историографија од краја XIX века па до данас дала је значајан број историчара, не само српском народу, већ и европској историографији. Посебно су остали доминантни у данашњој централној и југоисточној Европи. Овде бих посебно истакао неколико имена. У овим издавачко-историјским подухватима свакако бих почео од знаменитог историчара Мите Костића, чије је изабране студије, у три тома, објавило Српско културно друштво „Просвјета” из Загреба, 2013. године (на ћирилици); затим непоновљиво тротомно издање Душана Ј. Поповића *Историја Срба у Војводини*, чије је друго издање приредио академик Славко Гавриловић; академик Чедомир Попов и његова капитална вишетомна *Грађанска Европа*; Драгољуб Живојиновић или Радован Самарцић на пример. Посебно би требало поменути и по сваку цену склонити од заборава историчара Глигора Станојевића, који је дао огроман допринос расветљавању историје српског народа у Црној Гори и Далмацији, и уз њега, нажалост, већ заборављеног великог српског историчара и синтетичара Васиља Поповића, који је страдао почетком рата 1941. године. Да би се наставило са овим пројектима, који су од огромне важности за нашу културу, нашу државност, наше постојање и трајање у огледалу истине, и поред сјајних историчара, морали су да се стекну и значајни услови, међу којима су позитивни политички амбијент, материјална средства и људи који ће бити способни да изнесу овако велике и значајне пројекте. У овом случају ради се о данашњем председнику Владе АП Војводине господину Игору Мирковићу, који је узгред речено и књижевник, а својевремено је подржао издавање изабраних дела Симе Милутиновића – Сарајлије и Милице Стојадиновић – Српкиње, до тада готово заборављених српских књижевника и историчара. Следећи у овом „ланцу среће” свакако је данас већ знаменити издавач, власник и уредник издавачке куће „Прометеј” из Новог Сада Зоран Колунџија, који је неколико деценија уназад био чврст и сигуран ослонац у издавању капиталних дела академика Дејана Медаковића и других, не мање значајних, српских историчара, носећи на себи и јединствен пројекат о Првом светском рату и историји Срба у Угарској. Следи потом и

једно добро познато име др Небојша Кузмановић, садашњи директор Архива Војводине, који се до сада истакао у значајним пројектима за савремену историју српског народа, посебно у истицању, а затим и неговању културе памћења и културе сећања о страховитом геноциду, који је вршен над српским народом у временским оквирима трајања Првог и Другог светског рата, а затим је дао и веома значајан допринос у неговању и обнављању словенских веза, како српско-словачких, тако и руско-српских. Од изузетне важности су и покретање два капитална пројекта, данас на уласку у трећу деценију XXI века; први пројекат је исправљање историјских чињеница о страдању и броју страдалих од хрватско-ушастких злочина у Срему током Другог светског рата, а други пројекат је сигурно ванвременски капиталан за историју српског народа – о покатоличавању Срба. Др Небојша Кузмановић је у ове пројекте, који на сву срећу не стоје у месту, унео изузетну енергију, знање и искуство. За све своје активности налазио је искрену и чврсту подршку у председнику Покрајинске Владе Игору Мирковићу, који је постао чврст темељ у овим подухватима од изузетног значаја за историју српског народа, његово трајање и памћење, на тај начин лагано постају јединствена мисија како у српској култури запамћења, тако и у буђењу замиране српске националне свести, а трећи не мање значајан чинилац је господин Зоран Губовић, директор издавачке куће „Православна реч”.

Зашто је ово подухват? Пред нама су сабрана дела академика Милорада Екмечића (1928–2015), изабрана дела академика Василија Крестића (90 година), сабрана дела академика Дејана Медковића (1922–2008). Ради се о изузетним историчарима, великим знацима и синтетичарима, који својим делом расветљавају и осветљавају сигурне и истините путеве и стазе у вишевековној хронологији ових простора, посебно се односећи на богату историју српског народа, али и односима српског народа, Српске православне цркве, српске државности у односима са тадашњим, а и данашњим светским силама, али и тзв. народима и нацијама са којима Срби живе вековима. Предстоји, свакако, у затварању овог јединственог круга, тј. пројекта, да се изнађу начини и да се овом капиталном тројцу, ако је икако могуће, прикључе и дела великог

српског и европског историчара академика Чедомира Попова, затим изабрана дела једног од наших најугледнијих истраживача, историчара, познаваоца архива у Бечу, Будимпешти, Загребу, Темишвару, Сремским Карловцима, академика Славка Гавриловића. Не треба притом заборавити и научно-историјску потребу да се овом пројекту придруже и академици Драгољуб Живојиновић и Радован Самарцић, за сада. Сигуран сам да би овако заокружен пројекат добио на својој истиносној вредности и научно-историјској тежини, и да би оваква чињенично-историјска истина била сигуран пут у будућност и ризница знања наредних поколења, а уједно и Кинески зид или Хадријанов зид неистинама, лажима, прекрајању и незнању.

Овај подухват треба оценити највишим оценама свих учесника у њему, а посебно што је својом целином дао могућност да се отворе очи истини и знању, из правог угла, најзначајнијих и најумнијих српских глава. Зато њихово дело треба сагледавати у њиховој целини јер су стварана на основу факата и истине.

др Жарко Димић

10. августа 2022. године

Ирма Потуричић (Селенча, 1886 – Сремски Карловци, 25. јул 1939)

Први сусрет са овом, по много чему занимљивом женом, имамо у знаменитим *Сећањима* Теодоре Мајице Петровић, која су изашла у издању Матице српске, сада већ давне 1981. године. Прича је била везана за чувеног проту Јована Живковића, који је, поред тога што је био професор карловачке Богословије, имао своју књижару и скромну издавачку делатност. За њега Теодора, између осталог, каже: „И сам прота Живковић био је већ стар да води овакво предузеће (књижару). Предаће га убрзо некој својој далекој рођаци, Ирми Потуричић. Родом из Беча, са недовољним знањем нашег језика, и она је убрзо сустала. Шта је учинила са књижаром, није ми више познато, но вероватно је књиге продала Радивоју Загорици. Сетих се накнадно да сам у овој књижари набавила нека дела Мехајева, Полића Камова, и да сам се преко ње претплатила на часопис малог формата под насловом Млада Југославија који, ако се добро сећам, није дуго излазио.”

Били су ово занимљиви подаци, али пут нас је навео на савим другу страну током дружења се са познатим Карловчанином Милетом Поповићем Штрангаром, филателистом и познатим спортским радником. Он је знао много тога и добро познавао Карловце и Карловчане. Покушавајући да разјаснимо мистерију издавачке делатности проте Јована Живковића, стигли смо и до Живковићеве куће у Улици Поштанска број 6, коју је с времена на време одржавала кћер доктора Милорада Лазића, протиног нећака, иначе из Београда. У тој необично лепој кући, где нас је примила ова бака, наишли смо на врло мало књига и један каталог издања. Оно што је покренуло целу причу било је једно уље на платну – мртва природа, гусле са вазом препуном цвећа и столњаком са српским мотивима. На питање ко је аутор те слике, госпођа је рекла да је то Ирма Поту-

ричић, рођака протине покојне жене. Прота ју је, као удовицу, примио у кућу са њеном девојчицом, и запослио у књижари. Са овим је прича наизглед била завршена. Добили смо на поклон фотографију, снимљену 23. августа 1922. Године, у дворишту куће проте Живковића. На фотографији су сестрић проте Живковића Милорад Лазић, тада студент медицине у Прагу, прота Јован Живковић и Ирма Потуричић.

Неколико недеља након ове занимљиве посете, у скоро свакодневним телефонским разговорима са академиком Дејаном Медаковићем, председником стручног савета Архива САНУ у Сремским Карловцима, бившим карловачким ђаком и човеком који је много знао о личностима и животу породица у Сремским Карловцима, дотакнута је и ова тема.

Медаковић је питао да ли знамо за жену по имену Ирма Потуричић. Затечени питањем, саопштили смо му информацију о недавној посети кући у којој је живела, о поменутој фотографији и њеном сликарском раду. Дејан Медаковић је занемео.

„Да ли се ти то шалиш са мном?“, рекао је. „Да ли знаш ко је та жена?“ Одговорили смо да је, изгледа, била љубавница проте Живковића, да је наследила протину књижару и да се бавила сликарством, те да је имала и ћерку која се звала Злата...

Прилично узбуђен, рекао ми је „Е, мој Жарко, прва љубав заборава нема“, замоливши да добије преснимљену фотографију, што је и учињено. Ирмина књижара налазила се одмах испод стана у којем су, као ђаци, становали Дејан Медаковић и његов брат близнац Срђан. Затим је рекао да је Ирма завршила академију уметности у Будимпешти и да је учествовала на првим југословенским изложбама после Првог светског рата.

Када смо покренули пројекат „Заборављени карловачки сликари“, заједно са покојним братом Станком, поново смо се заинтересовали за судбину и живот Ирме Потуричић.

Сазнали смо следеће: Ирмин супруг звао се Антун Потуричић, забележен је и као Анте Потуричић; био је по занимању учитељ, хрватске националности. Учествовао је на учитељској скупштини у Руми, 7. 9. 1885. године, где је говорио о ручном раду за дечаци (*Школски лист*, 1885. бр. 11, стр. 172. и 1885, бр. 12, страна 191).

Спомиње се и 1888. као учитељ у Марадику (*Школски лист* 1888, бр. 4, стр. 171) и листу *Службени гласник* (Одјел за богоштовље и наставу, 1895, стр. 230). Предавао је у Марадику, где га налазимо 1888. године. Није нам познато када је преминуо.

Следећи проблем био је како пронаћи девојачко презиме Ирме Потуричић да бисмо је могли идентификовати међу студентима академије уметности у Будимпешти. Нажалост, још нисмо успели у тој намери, не знамо још увек њено девојачко презиме.

Ирма је уживала пензију покојног супруга и имала потпору за ћерку покојног Антуна, малодобну Злату Потуричић.

Једно решење издато је у Загребу 23. августа 1919. године и упућено је у Сремске Карловце. Донета је одлука, којом јој је „одмерена мировина и погребнина”, што значи да се она већ тада преселила у Сремске Карловце и да је 1919. године већ била удовица.

Прича о Ирми Потуричић наставља се посетом кући породице Миљушевић, у Ул. митрополита Стратимировића, бр. 5. То је кућа у којој је рођена и живела несретно страдала даровита сликарка Мирјана Миљушевић.

Разгледајући по зидовима великог дневног боравка – салона на којем су углавном висиле Мирјанине слике, угледали смо један акварел, мртва природа са грожђем, за коју власнице нису знале ко је аутор. Аутор те слике је била Ирма Потуричић. У дну десне стране акварела био је њен потпис, који власнице нису умеле да дешифрирају.

Врло брзо се склопила прича о односу између Ирме и младе Мирјане Миљушевић, које су се дружиле и која на Ирмин предлог, након завршене Карловачке гимназије, уписује Филозофски факултет и курс цртања у Београду, код знаменитог Љубомира Љубе Ивановића, да би касније уписала академију у Паризу.

У потрази за радовима Ирме Потуричић нашли смо неколико слика у колекцији породице Бурна у Сремским Карловцима, и то захваљујући пројекту који су, 1989. Године, успешно завршили Друштво музејских радника Војводине и Спомен збирка Павла Бељанског – „Регистар аутора сликарских и вајарских дела у друштвеном поседу и приватној својини на подручју Срема Баната и Бачке”, књига VII. Ту се спомињу следеће Ирмине слике:

„Портрет” (1910), „Свети Јован Кронштатски”, „Лука”, „Мртва природа” (1911) и „Мртва природа” (1921).

Овај текст завршавамо казивањем и успоменама академика Дејана Медаковића о Ирми Потручић.

... „После дужег оклевања усудио сам се да је упитам: Како сте се снашли у овом карловачком окружењу?”

„Никако” рекла је одлучно. „Али човек мора негде да живи. Можда ће време донети своје. Ја ово место посматрам искључиво као сликар, све друго ме не занима. Људи су свуда исти, без духа и љубави према другима; лепо је речено: ‘човек је човеку вук’. Нови живот у новом свету уништава све емоције.”

„А где сте Ви раније живели?” наставио сам са питањима.

„Свуда помало, али најдуже у Пешти. Биле су то најлепше године мога живота, када сам студирала на ликовној академији и тамо излагала своје слике. Биле су то године неизречених нада у живот и испуњење свих мојих жеља. Вратила сам се кући и убрзо престала да сликам. Моје прво јавно излагање било је на Четвртој југословенској изложби, 1912. године у Београду, у групи пријављених уметника. Критика нас је примила хладно, готово бесно. Био је то велики ударац за нас младе, прави шок. После сам предавала сликарство у некој школи и схватила да губим време. Онда сам отишла у слободне уметнике, али, нажалост, у оне који не могу да продају своја дела. Тако сам постала књижар који чека своје ђаке и купце – то вам је мој живот”, закључила је своју исповест.

„Жао ми је што нисте заувек сачували своје младалачке снове. Нисте издржали и зато сте вероватно дубоко несрећни. Грешка је кад људи не остваре своје снове, уплашени због неких недостижних идеала. Штета је кад се изгуби из вида да суштина живота није у коначном остварењу идеала, већ у хтењу и неизвесном процесу постизавања. Исидора Секулић ме је једном поучила рекавши: ‘Нико не може сасвим да победи апсурд живота. Ми се морамо трудити да само смањимо животни апсурд, то је једино што нам преостаје’. Тај процес настајања представља врхунац човекове моћи.”

„Лепа је то поука”, одговорила је госпођа Ирма Потручић. „Мана јој је што се она, као таква, мора благовремено применити. За неке је истекло време и сада је за овакве губитнике прекасно.

Данас је мој једини преостали задатак да у савршеном миру посматрам људску трку и одживим своје постојање, да опстанем потпуно искључена из ове грабежне утакмице вечито 'гладних' и болесно сујетних људи."

Разумео сам у потпуности ову осетљиву жену, која је чврсто одлучила да избегне сваку људску помоћ. Њено тражење додало би нова сазнања о промашеном животу, одузело би јој коначно и последње доказе за трунку било какве радости. Чак и такво откриће подлеже законима ношења свих терета и неизбежних тегоба које наметљиво искачу на непредвидива борилишта живота.

Брзо сам схватио да сам неочекивано остварио неку посебну врсту присности са госпођом Ирмом Потуричић. Бар за тренутак, ослободио сам ову жену њене трајне мучнине. Наши даљи сусрети само су ојачали отвореност и присност, као да нам је обома одговарало ово новостворено стање. Оно ме је охрабрило за нова питања и неочекиване одговоре.

„После свега што сам од вас чуо, остаје још низ одговора које бих желео да чујем. Прво питање односи се на ово меланхолично место које подстиче ваш песимизам. Да ли вам управо зато погодује овај дах умирања који је овладао Карловцима?"

„Зашто да не," рекла је. „Ја сам себе довела до стања неке посебне источњачке умртвљености. Ја живим без жеља, без посебних емоција, без нестрпљивости и угрожености од живота какав водим. Све је на овом свету ништавило. Све цркве имају право кад човека стално опомињу на овакво стање. Оно несрећника може да спаси од заблуде да са њиме почиње живот на земаљској кугли. Оно обуздава човека и лечи га од лажног уверења о његовој свемоћи, од обмане да је у стању да загосподари планетом, да осваја космос.

Њега ти напори финансијски исцрпљују, једнако као и лудо наоружавање за којим теже они који се спремају да једни друге коначно униште. Не узбуђују ме више ни учестале катастрофе, верујте, ја се понашам као да сам их већ одавно доживела и тако стекла право да их у неком мирном заклону посматрам као појаву неке неизлечиве болести. У мом животу као да је већ све било, све се већ десило, а лишена сам свих реприза. Сада спокојно чучим у тихом куту ове књижаре, затрпане гомилама књига и папира, и без икак-

вих осећања болећивости посматрам те силне шетаче који некуда јуре. Из свог заклона дође ми да им довикнем: Ама људи, куда то журите?! Све стиже на време!”

Враћамо се на уметност. Питам госпођу Ирму Потуричић могу ли да видим неку њену слику и где су последњи пут излагане.

„Нерадо”, готово мрзовољно је одговорила. „У Сомбору, одмах после рата. Не можете их видети јер сам их све спалила пре доласка у Карловце.”

Са сажаљењем сам је прекорио због овог чина: „Уништили сте коначно и последње сведоке вашег живота”.

Нисам јој рекао: „Схватате ли да сте сада заиста мртви, овога пута без повратка? Погрешили сте због помањкања вере. Остаћете упамћени као загонетна Ирма.”

Емил Кренајз (1872–1954) (заборављени карловачки сликар)

По ко зна који пут доказано је да литература и фикција, која се у њој твори, на пример, једно веће или мање прозно дело инспирисано стварним елементима, тј. личностима и њиховим животима, може довести до занимљивих открића, па и уметничких догађаја првога реда, као што је код ове изложбе случај. О Емилу Кренајзу често се говорило у Карловцима, истина, највише међу оним старијим Карловчанима, рођеним између два светска рата.

У свим тим различитим причама било је увек некакве површности и недоследности, као под велом мистерије, која стално измиче, јер директних потомака Е. Кренајз није иза себе оставио. Сусрети са Емилом Кренајзом, тј. његовим сликама, увек су били чудни и прилично изненађујући. О њему се највише говорило, пре свега, као о сликару, по чему је у Карловцима био присутан и познат. Моји први сусрети са њим били су приликом организовања једне од можда најзанимљивијих изложби одржаних у Карловцима у последњих неколико деценија. Изложба је одржана 1990. године под називом „Карловци у делима ликовних уметника Југославије – од Захарија Орфелина до данас”. Трагајући за сликарима којима су Карловци били инспирација, уз помоћ наших суграђана и њихових збирки, наишли смо и на аквареле Е. Кренајза. Он је тада, по први пут званично, излагао на овој изузетној колективној изложби. У Карловцима и данас постоје многобројне легенде и помињу се чудне и „мистериозне” личности. Ова карловачка митологија је до недавно највећим делом почивала на руским емигрантима, којих је овде до Другог светског рата био приличан број, и данас већ њиховим ретким потомцима, а од Карловчана да поменемо само неке, до данас нерешених „мистерија”: Милорад Марчетић, учитељ краља Петра I, са изузетно вредном збирком уметничких дела, Илија Илић

Тувегџија, сељак и колекционар са изузетно вредном библиотеком и збирком уметничких предмета, Илија Добродолац, управитељ партијаршијских имања и тајни саветник краља Александра. Једна од енигми такође су и чланови породица Маринковић, чувени произвођачи и трговци вином, берметом, између два светска рата, и угледна, данас већ угашена, породица винарског трговца и произвођача вина Марка Бурне. Као и у случају Е. Кренајза, сликару Еугену Гени Кнежевићу овај град дугује кад-тад једну озбиљну ретроспективну изложбу. Енигма је и карловачки прота Ђорђе Коларовић итд. Литература је била узрок подсећања, али и добар разлог за маштовито и литерарно осветљавање „мистерије” и чувене југословенске сликарке Славе Рашкај, чији је рођени брат живео у Карловцима заједно са Славом, а чије су слике на волшебан начин заувек нестале из Карловаца, а због наше небриге сада се налазе у далеком Карловцу.

У случају Славе Рашкај, захвалност дугујемо даровитом, можемо рећи и драгоценом „карловачком” приповедачу Види Огњеновић, чији се добар део приповедака радњом и темом одвија у Карловцима. За делимично расветљавање мистерије Емила Кренајза, свакако можемо захвалити књижевници из Карловаца, сада трајно настањеној у Београду, Мирјани Кончар Ђурђевић, која је пре свега изненадила својом појавом писца, али и својим књижевним стилем прозног текста и приповедачком проницљивошћу, већ сигурног и вештог писца, очитовано код склопа реченица, поетских слика и самих прича (приповедака). Није згорега да подсетим да је један данас непознат писац са краја прошлога века, нажалост потписан само иницијалима, добио од Матице српску награду за приповетку чија радња говори о удови племенитог Димитрија Анастасијевића Сабова и њеној страсној вези са пропалим српским племићем грофом Чарнојевићем. Ипак, захваљујући једном магнетизму, који имају само ретки чудовишни и одабрани градови и простори, а где свакако спадају и Карловци, ми данас имамо пред собом дело једног даровитог и, чини се, по свему, ликовно образованог сликара. Како је Емил Кренајз помирио те две, тако неупоредиве супротности као што су војска и високи чин, али и важна места у војној хијерархији тада огромне и моћне Аустроугарске империје, значи човек од највишег поверења Двора и Генералштаба, а са друге стране један фин, сли-

карски дух истанчаног уметника академског рукописа у стилу најбољих бечких (академских) реалиста, у које, да подсетимо, спадају и наши великани Урош Предић, Паја Јовановић и Ђорђе Крстић?

Кренејзови акварели су занимљиви и вредни са уметничког становишта, топлог, по бити истанчаног и богатог колорита, лаког цртежа и прецизне архитектуре. Акварел је иначе тешка техника, али раскошна, па зато сликарима толико примамљива. Акварел тражи знање и вештину, нарочито код „реалног” сликарства, и ту се Емил Кренајз доказао и истакао, као изврстан акварелиста, са финим, изнијансираним осећајем за колорит и особене препознатљиве атмосфере. Са друге стране, ови акварели имају и свој историјски значај, пре свега што многих детаља са ових слика више нема, као ни кућа ни тршчаних кровова на њима итд. Оно што нарочито фасцинира и даје највећу уметничку вредност делу Емила Кренајза јесу његови портрети и аутопортрети, који имају висок естетски али и ликовни ниво. Многи од њих су, нажалост, незавршени, на пример, само лице и глава дечака или портрет Мирјане Кончар Ђурђевић као мале девојчице итд. То су заиста дела којима би се могли подичити многи професионални сликари онога времена, али и данас, наши савременици. Да ли ће мистерија Кренајз бити разрешена, то не знамо, али је сигурно да ће у Карловцима, које је неизмерно волео, скоро пола века након његове смрти бити одржана његова прва и једина самостална изложба, о ономе колико се зна до сада, и одјекиваће његови увек тихи и неприметни кораци. За све је ипак крив, како рече Црњански, „случај комедиант” да до овог изузетног догађаја уопште дође. Нарочито се захваљујемо даровитој књижевници Мирјани Кончар Ђурђевић, чије је приповедање покренуло нешто што би се, чини нам се, кад-тад ипак десило, те пуковнику у пензији и сликару Браци Куленовићу на несебичној помоћи и подршци да овај догађај у потпуности успе. Нама остаје осећај да угодно живимо у овом нашем градићу – светионику са скривеним тајнама и „мистеријама” које ћемо, надајмо се, на опште задовољство публике и јавности, у спомен на многе личности и њихова дела, нашим суграђанима једну по једну разрешавати и откривати.

Жарко Димић

Ходочашћа „аксиос“ Радована Поповића

Недавно је из штампе изашао други део јединственог пројекта „Посвете српских писаца“ знаменитог биографа српске књижевности, личности, дела и судбина знаменитих српских писаца.

Радован Поповић, громада српске књижевне културе и творац модерне српске књижевне биографије, стваралац који пратећи писма, забелешке, разговоре и мирисе речи, хода и послушкује ствараоце који су оставили дубоке бразде у српској, европској и светској књижевности. Он је луцидан и виолентан као један Шерлок Холмс и Агата Кристи и неки од Тарабића заједно. Осветлио би, на свој књишки јединствен начин, личности, судбине, али и настанке дела која данас чине темељеи душу српске књижевности XX века, а тиме и књижевне културе и писане речи уопште. Чудне су и занавек сасвим јединствени и необични животи, интересовања, стазе и путевци великих књижевних стваралаца, са којима и уз које расту и рашће генерације наше деце, и далеког потомства. Судбине писаца са којима се сусретао, и у њихове животе проницао, Радован Поповић нису биле ни лаке и емотивно наивне, неретко су тешке и болне, а онда као у огледалу радосне, на моменте сретне, истомах стваралачки узвишене. У свом непрестаном раду и стрпљивом трагању, Радован Поповић је напунио 84 године постојања и, како рече један од његових биографа, објавио је 49 књигу у минулих 46 година, док 50-а јубиларна треба да се појави ових дана у издању Архива Војводине о стогодишњици рођења знаменитог српског и европског песника Васка Попе.

До неких писаца, које је како и сам каже волео, никада, нажалост, својим пером није стигао, иако су му били у мислима. Међу њима су велики, а вредни и скромни, као што је Милован Витезовић, или, пак, већ заборављени Радован Зоговић. Колико судбина је пролетело, или се још увек прожима, кроз нашег, у српској култури јединственог, вредног и безвременог, Радована. Да њега није, многе

би тајне, које су и саме постале врхунска литература, заувек остале у земљи и све би то већ прекрио тамни и тешки прах заборавља. Растао сам уз Радованове књиге. Још памтим слику корица првог издања књиге о Вељку Петровићу „Воћка на друму”, „Казивања о Андрићу” или књига о Радовану Поповићу, о њему самоме. Занимљива сусретања са великим људима и записи о малим стварима. Зато је Радован Поповић свакако „достојан” највише захвалности српске културе и књижевности, трагалац који оставља значајне трагове и сам. Он, вредан као мрав, сакупљач, као какав хрчак, комадића биографије, писама, речи, слика, фотографија, записа, догађаја, а посебно анегдота од тих шароликих и само наизглед бескорисних каменчића, остатака, биографија, судбина и живота, разних шапата, ствара мозаике ванредне вредности и лепоте о писцима, пре свега људима и њиховим животима. Његове књиге данас допуњавају велика дела, да би се разумела у својој раскоши и као код риболовца постају сласни мамци за прост, али и префињени „рибљи свет”. У првом делу, у суштини дубоко интимног пројекта посвете српских писаца, која је изашла давне 2004. године, Радован је прикупио и објавио близу хиљаду посвета наших најзначајнијих писаца, који су стварали у XX веку. У другом делу овог пројекта, књига која је изашла 2022. године, у издању његовог „Ужица”, и на тај начин заокружила јединствен пројекат у српској књижевности, како рече писац поговора Зоран Јеремић: „Радован Поповић је другом књигом истог назива потврдио место најплоднијег и најинспиративнијег српског књижевног биографа”.

У овој јединственој колекцији налазимо и једног Радована Самарцића, Исидору Секулић, Дејана Медаковића, Лазара Трифуновића, Богдана и Павла Поповића, Динка Давидова, Милована Ћиласа, Милоша Стамболића, Јосипа Броза, па до Атанасија Јевтића, Милована Витезовића, Станислава Винавера, Миодрага Булатовића, итд. Остаје нам велико надање да нам још поживи наш Радован и да нас обрадује још неким делом из његове чудесне радионице.

Жарко Димић, 18. јули 2022. године

Његова Екселенција Владимир Давидовић

Владимир Давидовић јединствена је личност српског културног простора, као што је некада био чувени Жика Стојковић, врсни карловачки ђак из чувене плејаде, међу којима су и Дејан Медаковић, Борислав Михајловић – Михиз... Зашто га поредимо са Жиком Стојковићем? Зато што је био снажна интелектуална појава која је своју функцију вршила из сенке, помажући и усмеравајући значајне пројекте из културне и историјске баштине српског народа.

„Његова Екселенција”, како је волео да ословљава своје пријатеље, рођен је 1955. године у Смедереву, а преминуо 2020. године у Београду. Дипломирао је на Правном факултету, а своју службу и радни век провео је у неколико министарстава на најодговорнијим функцијама. Највише је, по његовим речима, учинио на функцији управника послова у Српској академији наука и уметности, и то у новијем добу, најтежем периоду трајања САНУ-а, 90-их година XX века, када је на њеном челу био академик Дејан Медаковић. Поред своје професије правника био је јединствен и страстан читалац, љубитељ и сакупљач књига, уредио је и приредио више научних радова и већ заборављених књига из богате српске баштине.

Својевремено је, онако из сенке, како је то само могла „Његова Екселенција”, успео да наговори групу истомишљеника, те је сакупио новац и из библиотеке у Даблину купио скенирано *Никољско јеванђеље*, једно од засигурно ремек-дела српске средњовековне уметности, које је као део опљачканог српског националног блага у Првом светском рату успео на овакав начин да врати у Србију. Потом је одштампао стотинак луксузних фототипија и поклатио их библиотекама и манастирима, а затим као управник послова САНУ успео да откупи део *Дечанске хрисовуље*. Редовно је поклањао на стотине и хиљаде књига разним библиотекама. Захваљујући великом и искреном пријатељству са академиком Дејаном Медако-

вићем, са својим правним сазнањима, успео је да се рехабилитује академик Радослав Грујић, кога су послератне комунистичке власти прогласиле злочинцем и то само зато што је ризикујући сопствени живот, из усташких канџи, извукао и спасао, уз помоћ једног немачког официра, мошти Св. кнеза Лазара, цара Уроша и деспота Стефана Штиљановића. Његова је заслуга што су уређени и објављени, у чак осам томова, дела академика Дејана Медаковића, вредно сведочанство нашег времена и трајања савремене српске и политичке историје.

Као велики ерудита и зналац, од заборав нас је спасио и подсетио на размере културног геноцида, који прати српски народ кроз векове, о чему се пише у делу које је изазвало велику пажњу јавности *Потрага за украденом историјом*. У делу се говори о аустријској-немачкој (германској) пљачки српских архива и библиотека, те је посебно значајно за српску културну историју, а може се рећи и европску. Ту је и већ заборављени извештај, који је Давидовић приредио под насловом „Тајна информација о снази и стању кинеске државе” који је руској царевини написао и поднео славни Србин из Херцеговине гроф Сава Владиславић Рагузински, иначе незванични оснивач руске тајне службе. Са „Његовом Екселенцијом” имао сам прилику да се више упознам и спријатељим приликом боравка српске делегације у Санкт Петербургу, где смо у Шлиселбург, 2011. године, свечано открили споменик грофу Сави Владиславићу Рагузинском, рад сремскокарловачког вајара Ђорђа Лазића – Папше, и од тада па до његове смрти, били у сталном контакту, размењујући идеје и знања. Руку на срце, морам истаћи, да је права реткост срести таквог патриоту и образованог znalца српске прошлости, али и прошлости српског народа у контексту европске историје. „Његова Екселенција” био је мудар и племенит човек, препун идеја за очување српских културних институција, манастира и цркава, и на сваки начин обнављање традиције и српских културних добара. Његовом изненадном смрћу нестала су и значајна сазнања о овим темама за које је данас питање да ли ћемо доћи до ових тајни које је „Његова Екселенција” однела са собом у гроб, а било је потребно само разумевања према овом изузетном човеку и можда нешто мало државног новца, да се ови вредни и

важни пројекти, уз његову помоћ и љубав према српском роду, ла-
гано остваре на ползу српском народу

У Сремским Карловцима,
26. 10. 2022. године
др Жарко Димић

Исходишта у сликарству Ђорђа Беаре (или док ме слика Ђорђа Беаре посматра са зида)

Када дође време да се своде различита времена наиђемо и на сликарске периоде једног географског простора, рекли би, Нови Сад, Сремски Карловци, Војводина, Србија (бивша СФРЈ), средња Европа, итд. У овом необичном слегању времена, тла и простора највидљивији, али и најдубљи, путоказ о каквом се времену ради јесте уметност, а са њом стваралаштво и ствараоци. Овде бих се тек осврнуо на једно лично виђење, сад кад сам напунио шесту деценију и кратким кораком закорачио у седму, у своме животу. Сусрет са снажним ствараоцима оставља и трагове, а неретко и ожилке на души конзумента посматрача, који прати рад и ужива у делима, која покрећу снажне емоције, а оставити запис тек је кратак одговор на размишљање о њима.

Од осамдесетих година XX века, па до друге деценије 21. века, сусрео сам се са неколицином сликара, већ поменутих, који су оставили снажан утисак на моје посматрање тада савременог сликарства на овим просторима. Између осталих, били су то, од нешто старијих, Петар Ђурчић, Живојин Жика Мишков, а од млађих Ђорђе Беара, Драган Јанков, Игор Цвијановић и други. Најснажнији утисак ипак је оставио Ђорђе Беара. Рођен је 1955, завршио је Академију уметности – одсек сликарство, 1982. године. Један краћи период живота провео је као ликовни педагог у Сремским Карловцима. Иначе, највећи део живота, наступајућих тешких времена, од 90-их до данас, провео је као слободан уметник, са својим омиљеним алатом четкицом, палетом, штафелајом и стотинама метара белог платна, на које је храбро, али сигурно и упорно, са пуно љубави и талента, преносио свој свет – суморну свакодневицу и људе који су га окруживали.

Сликао је свакодневни живот младих још као студент Академије, када је радио тушем на великим површинама белог хамера, испуњене догађањима, мада је већ тада понашања људи, групе и сасвим уобичајене појаве, попут људи на улици, тргу, парку, стављао у необичне контексте и односе који су на необичан начин окретали емоцију у посматрачу. Иако се на први поглед чинило да се ради о свакодневици, где би се лагано, као да се диже магла, некад препознавали обриси и црте лица, али и необична гестикулација и покрети, његове слике су касније од ових првих цртежа само расле и развијале се у необичној атмосфери призора односа и догађаја, људских фигура и лица у контексту времена, које нас је полако прождирало, и Беару као ствараоца, и нас као посматраче. Његове слике инспирисане су стварним догађајима и стварним лицима, као и стварним временом које је упорно покушавао да заустави у времену, у пуним емоцијама, у стању духа и карактера оних које је гледао и који су са његових јединствених и колоритом богатих платана сада посматрали њега, као и оне који су гледали његова платна и ту проналазили себе.

Ђорђе Беара је створио један само свој свет, који ће на прави начин препознати и схватити они који ће тек доћи за нама. Његов свет је једна реалистична илузија, која се разазнаје у свој својој лепоти и генијалности, тек у нијансама покрета, погледа, гестикулације, а неретко и у елементима недовршеног у сликама. Његове теме, тј. теме његових слика су тек, на први поглед свакодневица, као што су призори са ратишта, војници, фудбалске утакмице, навигачи, прославе рођендана, журке, кување риблије чорбе, картароши, Егзит, журке у летњим баштама, итд. Неретко са елементима карикатуралног, приказује у овим сценама радост, тугу, бол, љубав, изопаченост и опроштај.

Сликаство Ђорђа Беаре поприма јединствене социолошке елементе, несвакидашње у српском савременом сликарству. Па, ако је Милан Коњовић са толико снажним колоритом, који узбуђује атмосфером и покреће колоритом бескрајна војвођанска поља и топла, а тешка лица у портретима војвођанских старца, онда је Ђорђе Беара, у контексту једног другог времена, нама данашњим посматрачима, његовим савременицима, осликао сјајно и непролазно у

јединственом и раскошном колориту, са идејом да забележи оно у чему живи, шта дубоко осећа, оно што нас све заједно прожима, сасвим јединствено доба које измиче, најављујући једно сасвим ново време.

Ђорђе Беара је нашем, српском сликарству, друге половине XX века и првих деценија XXI века, оставио један велик, сликама богат и јединствен опус. Могли бисмо рећи и десетак јединствених уметничких дела (слика) које ће, временом, сигуран сам, обележити ову епоху. Нажалост, Ђорђе Беара још увек није препознат као велики стваралац, али утехе ради, то нису за живота били ни Ван Гог, ни Модилјани, ни многи српски сликари из прошлих времена, тек сад се појављују из таме заорава, тих чудних вилајета и замршених судбина. Ђорђе Беара, према мом скромном мишљењу, већ данас припада плејади најзначајнијих српских сликара, рекли бисмо средње генерације. Потребно је само још мало светлости!

(Текст настао на годишњицу изложбе слика Ђорђа Беаре одржаној на СПЕНС-у, у галерији Мацут 15. XI 2021)

У Сремским Карловцима,
1. XI 2022. године
др Жарко Димић

Екстазе и сновиђења Саве Халугина

Одувек сам сматрао да у ликовним уметностима темељ сваког стварања представља цртеж, било да је у питању сликарство или вајарство, и у ово мишљење сам се уверио кроз лична познанства са ауторима или кроз њихово дело. Да поменемо само неке од њих: Душан Цамоња, Павле – Паја Радовановић, Мрђан Бајић, Јован Солдатовић, Ђорђе Лазић – Тапша, Стеван Филиповић. Ипак најснажнији утисак на мене, као цртач, оставио је вајар академик Сава Халугин (1946–).

Ради се о ствараоцу изузетне креативне и стваралачке енергије, уметнику јединственог рукописа, експлозивног стваралаштва, који у својим бескрајним линијама као да води борбу са сопственим животом и временом у њему. Његови цртежи и скице које повлачи оловком, пером, тушем, а неретко натапа сунђером, па и папир-салветама чине један свет колико необичним и нестварним, толико и енергичним, препознатљивим. Тај свет делује на посматрача попут нестварних снова и препознатљивих фикција, чудесних облика и боја, које утичу и делују и визуелно, и дубоко емотивно, не остављајући никога равнодушним. И таман када посматрач мисли да су брзи бескрајни конци, испуњени колоритом и, на моменте, „естетиком ружног”, одједном као у врхунској илузији, уз светлост снажних експресија његових потеза те чудесне стваралачке енергије, свет трансформише у неку сасвим другу стварност, стварност богате унутрашње драматике и магичне перцепције Халугинових слика.

Особеност уметничког стваралаштва Саве Халугина јесте сасвим јединствено израстање и готово алхемијско претварање јединственог цртежа у слику, а слика прелази у облик, облици у скулптуре препознатљивог, јасног Халугиновог рукописа. Халугин је један од изузетних уметничких стваралаца који немају потребу, тј. не треба, да потписује своја уметничка дела, јер то је уметност јасног

и препознатљивог рукописа и уметничко-стваралачког језика. Оно што је битан предзнак његовог снажног и експресивног претварања унутрашње енергије у уметничко дело јесте заправо његово детињство, његов свет одрастања, дубока љубав према прецима, родитељима и амбијенту у којем је живео. Халугин је уметник које је претакао не само свој живот, већ и своје снове у нешто видљиво и сасвим опипљиво, жудећи за својим траговима које је време покушало да избрише.

И зато је Халугинова уметност снажна и бескрајна како стваралаштво код искрених уметника и треба да буде. Истинита и искрена! Зато је љубитељ уметности, па стручњаци из области историје уметности лако и са сигурношћу препознају врхунска и надвремена уметничка дела, а Сава Халугин то носи у себи и са собом и зато је вредан и трајаће.

у Сремским Карловцима

6. 09. 2022. године

др Жарко Димић

Рукопис монографије „Ех Librisi Миленка Д. Ђурића“

Аутора: Душана Салатића и Олгице Стефановић

Пред нама је рукопис необичне монографије аутора Душана Салатића и Олгице Стефановић, „Ех Librisi Миленка Д. Ђурића”. Ова поменута монографија састоји се из два темељна дела: Историјски преглед постанка и развоја екслибриса као везивног ткива између власника, тј. носиоца власништва библиотеке и аутора самог екслибриса, тј. уметничког рада који он представља (графика, цртеж, литографија, монотипија, отисак итд).

Овај преглед историје екслибриса исцрпно је обрадио Душан Салатић, председник Екслибрис друштва Војводине, колекционар екслибриса, који данас поседује једну од најзначајнијих збирки ове врсте у региону.

Са друге стране, други темељ ове необичне монографије чини биографија и уметнички рад већ заборављеног, али изузетно значајног уметника, с обзиром на његову стваралачку и целокупну културну личност, Миленка Д. Ђурића. Овај ренесансни Србин, рођен је у Земуну, 1894. године, од оца Душана, сеоског учитеља и мајке Милисаве, рођене Бркић, по пореклу сви Срби православне вероисповести. Ово наглашавамо ради истине и покушаја својатања лика и дела Миленка Д. Ђурића од стране хрватских историчара. Миленко је основну школу завршио у Товарнику, где је срео Стевана Тодоровића, чувеног српског сликара и иконописца, који је осликавајући сеоску цркву пробудио у малом Миленку љубав према уметности. Након основне школе срећемо Миленка у славној Карловачкој гимназији, али већ између 1906. и 1916. завршава Краљевску, земаљаску обртну школу. Заинтересован за фотографију, похађа Академију ликовне уметности у Прагу (1916–1918), као стипендиста општине Петроварадин. Ту стиче знања и иску-

ства као и вештине бакрописања и дрвореза. Овде почињу његова озбиљна интересовања за бакрорез и графику уопште, бавећи се углавном социјалним темама. Оснива и прве часописе о графици, а ту почиње и његов интензивни рад на стварању онога што ће обележити цео његов живот – релативно краткотрајан, а то је креативно бављење екслибрисом!

Ђурић је, када кажемо ренесансна личност, то по много чему и оправдао, па је тако: оснивао листове и часописе; успешно се бавио сликарством; његов графички рад стицао је огроман углед код његових савременика; израђивао је нацрте новчаница нове државе Краљевине СХС; успешно се бавио иконописом; организовао велике колективне изложбе, израђивао портрете; радио идејна решења књига; штампао мапе графика; прикупљао графике од Захарија Орфелина до својих савременика; био је одличан познавалац српске графике XVIII века; прикупљао иконе и имао значајну колекцију, па је тако у свом стану у Загребу основао и отворио приватни музеј икона. Његово дело и његов рад раширио се по свим значајнијим уметничким средиштима тога времена у свету. Био је и врстан педагог а највећи део свога стваралаштва остварио је у Загребу, у Хрватској. Његова дела се налазе и његов рад је присутан у: Прагу, Пешти, Бечу, Паризу у Загребу, Београду, Новом Саду, Руми, Риму, Лос Анђелесу итд.

Нажалост, судбина се сурово поиграла са овим изузетним уметником и културним прегаоцем. Уочи завршетка Другог светског рата хрватске усташе хапсе га у Загребу и на најстрашнији начин му одузимају живот. Нажалост, данас хрватско културно и јавно мњење својатају га као свог ствараоца, као што својатају и генијалног српског сликара Саву Шумановића, највећег научника Николу Теслу, Руђера Бошковића, Милутина Миланковића... Потписују га као Миленка Д. ГЈУРИЋА, а он се и родио и умро као Миленко Д. ЂУРИЋ, како се и потписивао на својим уметничким делима – ћирилицом. Последњу велику изложбу Ђурић је приредио у Новом Саду, 1940. године. Ваља написати да је у свом стваралаштву највише био инспирисан српском средњовековном прошлостју и Св. Савом.

Био је изузетно активан у јавном и културном животу Краљевине Југославије и цењен и уважаван од тадашње интелектуалне елите Краљевине. Његова уметничка дела расута су данас широм Европе и Сједињених Америчких Држава.

Аутори ове монографије чине велику услугу историји српске уметности, враћајући сјајног уметника и ствараоца тамо где и припада, осветљавајући његово постојање међу српским великанима.

Миленко Д. Ђурић то свакако заслужује, а ауторима Душану Салатићу и Олгици Стефановић честитамо на овом, рекли бисмо, сјајном и храбром подухвату.

у Сремским Карловцима,
29. 01. 2021.
др Жарко Димић

Сремски Карловци у фото-објективу Миладина Мареша

Сремски Карловци су градић у подножју „Свете” Фрушке горе, који силази на обале најстаријег пута моћне и снажне европске реке Дунав. Дунав је река цивилизација, река спајања и бескрајна ненаписана историја огромне европске регије – Подунавља.

Сремски Карловци су још из далеке праисторије, из доба неолита, тзв. млађег каменог доба, кроз своје многобројне изворе и потоке, низ богате падине фрушкогорске, повоздан силазили у Дунав. Овај простор био је богат дивљачи, биљкама, глином и каменом, а посебно рибом. У средњем веку овај простор су звали „Рајска башта”. Свој развој су некако тихо очували кроз сеобе народа, антички средњовековни период, освајања Словена, Франака, Авара, Гепида, Угара, Византинаца, Римљана, до Турака, који су се овде усталили у позном средњем веку, па све до великих нововековних ратних дешавања у Великом бечком рату (1683–1699). Овај период окончан је миром у Сремским Карловцима 1699. године па варош, са српским народом који се овде затиче, као и са сународницима, који долазе великом сеобом, започиње своје духовно (1713. Карловачка митрополија), културно, просветно, економско уздицање, овај пут у хришћанском, истина католичком, царству, за разлику од оног исламског, отоманског, што је уједно био и прелаз из средњег у нови век.

И ту, заправо, почиње ова наша визуелна прича о Сремским Карловцима, који тада расту и добијају контуре варошице и града, који ничу у својој лепоти, као и српска Сентандреја, на далеком северу Угарске, на Дунаву. То су, у правом смислу речи, два српска, толико складна, а уједно архитектонски богата европска бисера. Овде у Карловцима сусрећемо богате архитектонске слојеве, а и примере: барок, класицизам, неокласицизам, псеудонационал-

ни стил, бидермајер, псеудовизантијски, рококо, еклектизам, стил уједињења, сеоски стил, старосрпски, други рококо, провинцијски романтизам, рустични класицизам, бидермајерски класицизам, неоренесанса, рустична сецесија, романтизам, касни бидермајер, рустични романтизам, „сеоски барок”, социјалистички стил.

У оваквом богатству архитектонских стилова, нарочито у њиховој мешавини, због стилова градње и материјала, који је коришћен (набијаче од блата, ћерпича, цигле, дрвета које су покриване сламом, трском, шиндром и црепом), наилазимо на заиста право богатство архитектуре и боја чији се колорит види чак и на црно-белим фотографијама.

Откриће фотографије првих деценија XIX века донело је један нови вид документарности, за разлику од дотадашњих, ликовних техника: цртежа, уља, акварела, бакрореза, литографије, челикореза итд. Поред своје основне документарне вредности, фотографија временом постаје и уметност. Једна од најстаријих фотографија тј. дагеротипија код Срба налази се данас у Сремским Карловцима, у збирци угледне винарске и пчеларске породице Живановић. То је портрет трговца Јосима Живановића, који је начињен у Бечу у првој половини XIX века и данас се чува у породици. Сремски Карловци били су често присутна тема првих фотографа. Нажалост, мало је тога до данас сачувано. Међу првима, појавио се новосадски фотограф Стефан Вулпе који је фотографисао Народно-црквени сабор, познатији као Благовештенски сабор, одржан 1861. године.

Како је фотографија постајала и уносан бизнис, појављују се и фотографије и портрети учесника на народно-црквеним саборима 70-их и 80-их година XIX века. Фотографија се већ афирмише као облик подршке у чувању историјске свести кроз бележење споменика материјалне културе али и значајних догађаја из свакодневног живота. Занимљиви су и први портрети знаменитих Срба: Вука Стефановића Караџића, Петра Петровића Његоша, Бранка Радичевића, Милорада Медаковића, кнеза Михајла и других личности средине XIX века. Фотографија ове врсте брзо је доживела велику популарност, па тако имамо портрет Хајдук Вељка који је начињен са „дублером”. Један од првих естетичара фотографије, Јован Андрејевић, у свом првом тексту на српском језику, који се бави теоријском

страном фотографије, објављеном далеке 1858. године у Седмици бр. 3–6, храбро истиче улогу науке у проналаску фотографије која је омогућила да оно „што се пред нашим очима збива” могу видети и потоњи нараштаји, што би у суштини до данас остала једна од универзалних формулација. Интересантно је да је наш историчар и истраживач фотографије Боривоје Миросављевић открио једног Француза фотографа, који је у овим крајевима фотографисао јавне личности и колективе, па је тако прву фотографију колектива Карловачке гимназије приписао њему. Можда је најдубљи траг оставио издавач, књижар, трговац музикалијама и писаћим приборима и, пре свега, фотограф, Светозар Ф. Огњановић, који је поред главне фирме у Новом Саду, имао и своју филијалу у Сремским Карловцима. Он је израдио и потом штампао фотографије, у форми црно-белих разгледница, а на основу фотографија колорисаних литографија, са темом Сремских Карловаца. Углавном су му теме биле трг из разних углова, делови значајнијих улица, јавних зграда и панорама. Након њега, овим послом, користећи Огњановићеве фотографије, а и неке нове, бави се папирница и књижара Радивоја Загорице. Загорица је у ову сврху користио и фотографије изузетно значајног карловачког фотографа Николе Ханга.

Након Другог светског рата, Сремски Карловци постају стална тема и инспирација многобројним уметницима. Поред фотографа, који су се фотографијом бавили као хобијем, између два светска рата посебно су истакнути, Бошко Жикић, Никола Ханг, па чак и академик Дејан Медаковић, као ђак Карловачке гимназије. Уочи Првог светског рата, радила је фотографска радња „Илић и друг”, а након Првог светског рата, доласком Руса емиграната, радила је чувена радња „Фотоен” власника Константина Александровића Политанског. Међутим, фотографи у ове две радње углавном су се бавили фотографијом портрета Карловчана за потребе личних докумената, значајних датума у животима карловачких породица (свадбе, крштења) и израдом матурских паноа карловачких ђака, основне школе, Гимназије и Богословије, а понекад би испраћали и важније јавне догађаје као што су сабори, политички митинзи, културни и други догађаји. У послератном периоду посебно су истакнути фотографи Душко Танурџић, који је пратио спорт и кул-

туру, чувени новинар Рада Ковачевић – Фрајлих, Владимир Шоуц, који се бавио портретном фотографијом, Ђукез Берислав, Александар Ејић, Ђорђе Коларовић, Ивица Живков и Ђорђе Лазић – Тапша. Доласком, крајем 80-их година прошлог века, у Сремске Карловце Владимира Червенке, који је дипломирао на Катедри уметничке фотографије Факултета за филм и телевизију у Прагу, ова уметност, а и Сремски Карловци као тема, доживљавају праву ренесансу, јер је Червенка израђивао и био мајстор црно-беле фотографије.

У периоду између два светска рата вођене су многобројне полемике изазване статусом фотографије као уметничке дисциплине, па су тако предности даване фактографском и документарном значају, као и употребном медијском својству фотографије. Фотографска дела су у то време прихватана „као продукти механичке пренете реалности”. О томе је, на такав начин, говорио 1935. године Милутин Борисављевић (поводом изложбе слика мајстора Ханзена, Правда, од 20. децембра 1935), који је изнео став да фотографија „не може бити исто што и уметност”, јер је како каже, „у њој човек удео само делимичан, а не тоталан, оно што јој ипак даје могућност да може, донекле само, бити уметничка је то што ту делимично и човек суделује”. Ипак, време ће врло брзо променити ове ставове и фотографија ће баш између два светска рата ући у све и најситније поре друштва. Кад се каже да слика говори више од 1000 речи, мисли се на ону која је толико снажна и упечатљива да јој никакав пропратни текст није потребан. Тако су многобројни листови и часописи почели да стичу своју публику и читаоце, те је нпр. један од најоригиналнијих светских фотографа својом фотографијом „Енгрова виолина”, из 1924. године, стекао до данас непревазиђену славу јер је попут уметничког дела, а фотографије Доротеје Ланг из доба Велике економске кризе, из 1936. године, нису само социјалне фотографије већ постају врхунско уметничко дело. И тако је фотографија, корак по корак, и пре филма заузела и, до данас, остала неприкосновена као уметност.

Посебно треба поменути и данас веома активне новосадске фотографе који су заиста, пре свега уметничком фотографијом, овековечили Сремске Карловце. Међу њима су најистакнутији: Мартин Цандир, Бранко Лучић, Драган Куруцић, Рајко Каришић и

Мирослав Стефановић. Прву праву фотомонографију, са кратким историјатом Сремских Карловаца, сачинио је Слободан Андрејевић, а објавило Издавачко предузеће Матице српске 1967. године. Дуго је ова невелика књижица била једини озбиљан послератни преглед историје Сремских Карловаца, и живота и рада саме вароши. Андрејевић је зналачки и професионално, оком мајстора, пронашао детаље архитектуре, пејзаже, јавне грађевине, по којима су Сремски Карловци препознатљиви вековима, и у тадашњој црно-белој техници открио душу и свакодневицу становника.

Владимир Червенка држао је у својој кући, и у свом фото-студију, у Улици Браће Анђелића, фотографску школицу за немали број ђака. Један од најталентованијих ученика био је и Миладин Мареш. Уз то, Мареш је поред свог талента неговао велику љубав према црно-белој фотографији, као и према Сремских Карловцима. Са Марешем ме упознао заједнички пријатељ Душан Салатић, и то пријатељство је трајало све до изненадне смрти Миладина Мареша, 2018. године. Он је са великом упорношћу, рекли бисмо страшћу, довозећи се на свом мотору, фотографисао Карловце у свим фазама тј. свим годишњим добима. Теме су му биле: архитектура, необични архитектонски детаљи, дворишта, детаљи у двориштима и људи. Када ми је показао фотографије, био сам заиста одушевљен. Одмах смо се сложили да би овај његов богати материјал, који је снимао у периоду од 2010. до 2012. године, требало изложити и публиковати и као посебну монографију под насловом Сремски Карловци. Изложбу смо организовали 2012. године у Галерији Културног центра „Карловачка уметничка радионица”. Назив и тема изложбе били су, наравно, „Сремски Карловци 2010–2012”. Одмах потом, отпочели смо рад на фотомонографији фотографија у црно-белој техници. Већ тада је замишљено да текстове пишу, поред Жарка Димића, сад већ, нажалост, преминули Владимир Червенка и бард историје и естетски мајстор фотографије Боривоје Миросављевић.

Миладин Мареш је, заједно са Душаном Салатићем, извршио избор фотографија, које у свим својим елементима, посебно детаљима фотографисаних тема, чине један изузетни уметнички, а посебно културолошки и документаристички сегмент, као и јединствен поглед на Сремске Карловце. Овде је поред многобројних

тема била свеprisутна емоција и естетика самоће. У необичним сусретањима које је Мареш проналазио у својим својеврсним ходочашћима, углавном опустелих, сивих и самотних улица, у његовим сусретањима са временом, естетика „ружног” изнедрила је фотографије необичне лепоте и ванвременског трајања. Мареш је, са својим необичним, али оданим пријатељем, својим оком кроз објектив, налазио сасвим необичан свет и трајно га забележио. Овде, уз необичну јединствену атмосферу, као на вртешци времена, пролазе објекти, архитектура, амбијент, али и људи и годишња доба. Миладин Мареш, нажалост, био је тек на узлазу једног сигурно уметнички богатог фотографског ствараоца и зато му његови пријатељи, а посебно Сремски Карловци, посвећују ову монографију, његових руку и његовог ока дело.

Подунавска ликовна колонија Сремски Карловци 1972–1997.

Свакако да у значајне институције културе у Србији спадају и ликовне колоније. По ововековном схватању, Прву ликовну колонију организовала је једна од најзначајнијих српских сликара Надежда Петровић, у Сићеву 1905. године. Али ако колонију (лат. kolonna) прихватамо као сезонски, привремени скуп уметника у природи или каквом руралном амбијенту, морамо се померити пар векова уназад.

Ако изузмемо организоване и трајне ликовне-уметничке активности у нашим манастирима од средњег века до данас, где се не може говорити о колонијама у данашњем смислу, можемо се сасвим поуздано ослонити на прву половину XVIII века и то у Сремским Карловцима, али и ширем простору Хабзбуршке монархије, где се распростирао српски народ. Многобројни уметници, иконописци или зографи су током XVIII и XIX века, узимали тј. наводили Карловце за свој уметнички завичај, иако многи од њих нису имали сталног пребивалишта у Карловцима, нити су из Карловаца потицали. Овде се, од 1713. године, налази седиште Митрополије, митрополита и патријарха српских. Овде је био центар српске духовности и просвете, па самим тим културе и уметности. Иако се тада сликарство задржавало и одвијало у оквирима црквеног сликарства, тј. осликавању цркава и манастира, тадашњи сликари радили су, имућнијим сународницима, кућне, славске иконе и портрете. Сликари су одседали једни код других, познатији и вештији би уговарали посао и у посао укључивали мање познате, али и млађе, коју су тек учили занат, шегртовали и свој таленат тако стављали на озбиљну пробу.

Када би се посао завршио, као у каквој колонији, ишло се даље, радило се на страни, често далеко од свог дома, од неколико

месеци до неколико година. Овакве, сликарско-пословне сарадње, свакако да су градиле одређене односе у размени вештине, технологије, а нарочито размену различитих уметничких схватања, токова и утицаја, што очитује на нашим просторима прожимањем истока и запада. Византијско сликарство, оличено у традицији средњовековне Србије дошло је на средњоевропско тло Великом сеобом, 1690. године, иако одраније присутно. У почетку су то били слабији, а другом половином XVIII века све снажнији токови немачког и украјинског барока. Уметници су, након напорног рада у каквом манастиру или цркви, радили приватне наруџбе, углавном иконе за имућније мештане, портрете, али и пејзаже. Сигурно да је тај рад био у каквој скромнијој кући где су сликари – молери били заједно смештени и да је ој рад свакако био растерећен и, за то време, стваралачки слободан, далеко од очију неког строгог свештеника или црквених лица. У тим вечерњим сатима, под светлошћу свећа, или у каквом послеподневу за хладних дана, уз топле пећи, сликало се, цртало, експериментисало са тада познатим технологијама и материјалима, упоређивало, размењивало искуства, саветовало али и критиковало. Радило се и по графичким предлошцима донесеним из Беча, Пеште, Венеције, са Хиландара, Кијева, или Москве. Сликало се и цртало, нажалост потоња су пламена времена много тога у пепео претворила да развеју вихорови. Без трага, уз наду да ће се некад и негде појавити и створити, појављују се слике у наслагама времена приликом рестаурација цркава, манастира широм Војводине, однекуд изникну портрети са тавана, или из старих црвоточних ормара, а негде је слику у лепом раму прекрило какво оглодано огледало.

Говорити о јубилејима свакако да је изузетна част и задовољство, нарочито када су у питању Сремски Карловци, али истовремено и огромна одговорност. Велика је срећа и радост уградита какву реч или мисао у ову нашу несагледиву духовну грађевину. Карловци се дижу својом прошлошћу кроз торњеве цркава до небеса, попут куле Вавилонске. Један значајан детаљ, један део зида у овој грађевини, јесу и карловачке ликовне колоније.

Уметничке (ликовне) колоније имале су значајног утицаја на развој наше савремене уметности, пре свега на организацију спец-

ифичног облика уметничког живота, као и на међусобне утицаје између самих учесника тј. уметника. Сведоци смо да многи уметници својим ретроспективама Сремских Карловаца, представљају и најзначајнију презентацију јавности уметничког стваралаштва. Уметници често долазе са реверсом, посуђују и излажу своја дела настала у колонији. Свакако да треба, ипак, бити мало резервисан када се одређује или вреднује тачан допринос ликовних колонија у смислу преплитања утицаја идеја и дела. Али треба истаћи, и нагласити, да су велике могућности експериментисања и истраживања, тако да често у раду колоније настају дела која нису препознатљива, па чак ни везана директно по стилу, приступу, тематици итд. за одређеног уметника и тако нам пружају увид у експеримент, покушај другачијег приступа и размишљања ствараоца. Сремско-карловачка ликовна колонија, данас Подунавска ликовна колонија – Сремски Карловци, основана је 1972. године. Први учесници ове колоније били су Недељко Гвозденовић, Милан Кечић, Милан Коњовић, Петар Лубарда, Предраг Милосављевић, Бошко Петровић, Љубица Цуца Сокић, Иван Табаковић и Миленко Шербан. Већ у свом оснивању колонија је добила и своје оквире, које смо данас проширили у складу са ововременим, данашњим схватањем културе и уметности. Како се помиње да је „Европа без граница” отуда и назив Подунавска ликовна колонија. Како тада Сремски Карловци нису имали своју градску галерију, која је као прва основана тек 1990, коришћени су простори Карловачке гимназије, Патријаршијског двора, и бившег Хотела „Турист”. Колонија се представила тада и у Новом Саду. У сарадњи са Галеријом савремене ликовне уметности у току 1973. године организована је изложба, на којој су излагали први учесници Сремскокарловачке ликовне колоније. Део слика са ове прве колоније украшава данас просторије песничке манифестације „Бранково коло”.

Културни центар „Карловачка уметничка радионица” обновио је и наставио овај значајан сегмент уметничког програма у Сремским Карловцима, доводећи га до нивоа једне од најзначајнијих уметничких манифестација. Колонија данас има велики значај у остваривању не само идеје, већ програма, који је и саставни део програма ревитализације Сремских Карловаца, оснивање За-

вичајне галерије која ће постати свакако важан уметнички али и културно-туристички сегмент Карловаца као центра српске културе и духовности. Уз значај који Карловци имају на културној и историјској мапи српског народа, свако учешће у сремскокарловачким колонијама представља, како то рече једном приликом учествујући у раду колоније, уважени академик и почасни грађанин Сремских Карловаца сликар Љубица Цуца Сокић. „Долазећи у наше Карловце, а нарочито када сам намеравала да у њима радим, цртам или сликам, за мене је то било једно право и дубоко искрено ходочашће, јер Карловци су заиста свето место. Карловце волим и познајем, јер сам овде и живела једно време. Увек им се враћам и у њима доживљавам нешто посебно и увек нешто ново у њима откријем. Карловци су за мене били и остали непресушна инспирација.” Данас, када се навршава четвртина века од оснивања прве Сремскокарловачке колоније, можемо закључити да су Сремски Карловци место вечите љубави и инспирације, град који даје своју душу, своје срце, широких руку у загрљај, а уметици остављајући део себе постају и остају део Карловаца, трајући у њима и носећи их као завичај или успомену у будућој Завичајној галерији за будуће генерације и поколења, али и трајан доживљај многобројним ходочасницима који долазе у лепе и славне, наше Карловце.

Данас када славимо 25 година постојања Подунавске ликовне колоније – Сремски Карловци, са сигурношћу и поносом можемо рећи да је колонија испунила, а надамо се да ће и надаље испуњавати свој циљ, а то је да се фондус будуће Завичајне галерије попуњава квалитетним ликовним делима наших врхунских уметника са простора читаве Југославије, а надамо се ускоро и са простора целог Подунавља. Карловци, као непресушна инспирација уметника шире своју славу, али и бивају слављени и оличени у овим предивним сликама, нама и нашем народу на ползу. Нису само сликари у карловачким колонијама. Велики допринос дају и књижевници, музичари, као и сами грађани сремскокарловачки, својим већ традиционалним домаћинским односом. Колоније у Карловцима, манифестације су духа и стваралаштва и искреног радовања грађанства и самих уметника. Тада је град са својим торњевима и звонима једна душа где куца више искрених срца и бронзаних и људских.

Ретки су градови у Европи који се тиме могу подичити. Карловци, где је свака стопа којом крочите прошлост, и где и земља карловачка крије многе и неслућене тајне, не могу да не буду фасцинантни чак и каквом злурадом посетиоцу, који је толико редак да такав као и да не постоји, ко се овде воде напије... кажу стари Карловчани, склоњени иза времена оштећених фасада, заваљени у бидермајере и алтдојчеве у сновима са мирисом вина и грожђа, што неумитно хуји кроз сводове старих и славних карловачких подрума. Кроз славине тече време, говори.

Али ни колоније, ни Карловци, који се на срећу и радост цивилизованог света и нашег народа обнављају, да не кажемо ревитализују, не би било да није многобројних пријатеља оних који знају да воле овај град, на обронцима Фрушке горе, што их грли Дунав и заплъускују их слапови Сунца, у коме пири карловачки ветар са Бранковог и Милошевог Стражилова, „Стражиловац”. Колико љубави и радости је проходило овај град – бисер то ни најстарије карловачко дрвеће не памти. Зато га памти дах када га узмемо пуним плућима, јер овде, колико се лепоте и радости види, много пута више се осети. Карловци су град у коме све зрачи, у коме се чује, а не види ђачка граја, први пољупци, лупање срца дерана и мома, где се ноћу чује Вукова штула и где славни митрополит Стратимировић прати и наткриљује оне изабране срећнике.

Многи воле и помажу, свако на свој начин, намеро; но како сви добронамерни и добротинитељи не могу стати на оволико хартије њима се свима сада захваљујемо. Ипак, са великим задовољством и захвалношћу би истакли Министарство културе Републике Србије и човека који има изузетно разумевање за врхунске уметничке програме, помоћника министра културе господина Василија Тапушковића, затим, Покрајински секретаријат за културу, науку и образовање, Скупштину општине Сремски Карловци, где смо увек наилазили на преко потребно разумевање и помоћ. Свакако истичемо помоћ и разумевање многобројних колектива и појединаца, међу којима за ову прилику издвајамо:

1. Министарство културе републике Србије
2. Покрајински секретаријат за културу, образовање и науку
3. Извршни одбор Скупштине општине Сремски Карловци

4. ПНР – Сремски Карловци
5. Стражилово ДД са по – Сремски Карловци
6. Хотел „Боем“ – Сремски Карловци
7. Типопроект – Сремски Карловци
8. Покрајински завод за заштиту споменика – Петроварадин
9. Данубиус – Нови Сад
10. Хемпро – Шид – Шид
11. Навип – Петроварадин
12. Светлост театар – Београд
13. Содара „Роки“ – Сремски Карловци
14. Агротехна – Сремски Карловци
15. Неопланта – Нови Сад
16. Планинарски дом – Стражилово
17. Општина града Новог Сада
18. Хотел Нови Сад – Нови Сад
19. СУР „Мундијал“ – Сремски Карловци
20. СУР „Под мансардом“ – Сремски Карловци
21. Штампарија „Арт принт“ – Нови Сад
22. Штампарија „Поинт прес“ – Сремски Карловци
23. Бачки пут – Нови Сад
24. Новосадска банка – Нови Сад
25. Металс банка – Нови Сад
26. ДД „Елнос“ – Нови Сад
27. СТР „Александра“ – Нови Карловци
28. Ђорђе Сеgetлија – Београд
29. Марио Бенишек – винар из Сремских Карловаца

40 година од оснивања Сремскокарловачке ликовне колоније

Сигурно да у значајне институције културе у Србији спадају и ликовне колоније. Једна од најстаријих свакако је и Подунавска ликовна колонија, основана у Сремским Карловцима 1972/1973. године. Такође би било вредно истаћи репрезент имена који су колонију основали, а то су: Недељко Гвозденовић, Милан Кечић, Милан Коњовић, Петар Лубарда, Предраг Милосављевић, Бошко Петровић, Љубица Цуца Сокић, Иван Табаковић, Миленко Шербан и тада млади сликар Живојин Мишков и Бранислав Вулековић. Ликовна колонија је основана у оквирима тада тек основане песничко-туристичке манифестације „Бранково коло”.

Изложба радова насталих на овој колонији одржана је у свечаној сали Патријаршијског двора у Сремским Карловцима. Домаћини колоније били су песници Мика Антић и Перо Зубац. Традиција да је домаћин колоније песник, остала је до данас. Највише је као домаћин трајао Душко Трифуновић. Ипак када се вратимо коју деценију уназад (у односу на 1973. годину) сазнаћемо да је у Карловцима током 1948–1949. године постојала једна права и необична ликовна колонија, коју је идејно покренуо академик Дејан Медаковић, а подржао власник куће на Тргу Бранка Радичевића 9. др Коста Поповић. Дружина везана већ за славну Симину 9, а чију су срж чинили бивши ђаци Карловачке гимназије Дејан Медаковић, Борислав Михајловић Михиз, Жика Стојковић... инспиративно „наговорио” тада младе студенте ликовне академије у Београду да стварају у вечито инспиративним Сремским Карловцима. Коста им је уступио своју кућу на тргу, хранили су се у многобројним јавним кухињама у Сремским Карловцима. Срж ове колоније били су Љубица Цуца Сокић, Мића Поповић, Вера Божичковић, тада млад уметнички пар и други данас већ заборављени уметници. Сусрет са каталогом прве изложбе Миће Поповића показао је да обилује темама и пејзажима,

насталих у Сремским Карловцима којих ни у „случајном” сусрету више нема, негде чекају своју карловачку светлост тј. изложбу. Када се вратимо који век уназад и дођемо у почетке XVIII века, сусрећемо у Карловцима (око Митрополијског двора) многобројне сликарске дружине које упорно и напорно исликавају многобројне цркве и манастире широм огромне Карловачке митрополије, ту је главни мајстор – иконописац са својим сарадницима и ученицима. Ово су може бити прве пра-колоније у српској уметничкој баштини да бисмо касније стигли до једне од најзначајнијих српских сликара Надежде Петровић, која у Сићеву оснива Прву званичну српску ликовну колонију, 1905. године.

Улога и значај ликовних колонија је изузетан, рекли бисмо, немерљив подухват а последице слободног рада и стицање искустава, ставова и ликовног схватања изузетно су позитивне и значајне за будући развој сликарства и уметности уопште. Зато у званичних 40 година ликовних колонија у Сремским Карловцима (Подунавска ликовна колонија акварела и цртежа) могу стати у три века стваралаштва, размене искустава, дружења и уметничког напретка. Колоније су у Карловцима, само посматрано кроз призму афирмације ове фрушкогорске вароши и обим сачуваног фондуса, оставиле дубок и неизбрисив траг.

Сремски Карловци

21. 11. 2013.

Карловачки споменар Мартина Цандира

„Карловци! Карловци су нешто, што је поезија чиста.”

Милош Црњански

Мартин Цандир, рођен, сада већ далеких 60-их година XX века, сигурно је и данас сасвим необична појава међу фотографима Србије, али и овог дела Европе.

Цандир је фотограф од нерва, са личним и препознатљивим отиском необичне и оригиналне структуре, на први поглед особеног рукописа. Сврстао се Цандир својим великим опусом, у ону, још увек тако, нажалост, малобројну трупу „храбрих” и талентом раскошних уметничких фотографа. Фотограф који је потекао из „Дневникове” фоторепортерске школе и зато на његовим фотографијама имамо доживљај „брзине” али уједно и „тананих” лирских осећања.

Мартин не припада, на срећу фотографске уметности, ни оној групи својих колега који чекају или сачекују догађаје. Он не долази у Карловце да би притом седео по ваздан на одређеним дестинацијама чекајући једну, како кажу, праву фотографију, једну фотографију трга или панораме и ту им се завршава дан. Он је сензуалан жесток фотограф, који иде у сусрет догађајима и притом их изазива, улазећи храбро и у емотивне сукобе са простором, архитектуром и сл.

Граду, у овом случају Карловцима, потребно је много времена да се навикне на уметнички рад. Цандир је шармантан и има помало шеретски, непристојан и специфичан начин првог доласка – уласка у град, али му Карловци то на свој господски начин очигледно толеришу, препознавајући искрену љубав, коју у себи носи овај сензибилни и крајње необични стваралац. Он је фотограф – уметник, који је снимао на пример, трке „Формуле 1” са једне стране, а са друге многе страхоте минулог рата.

Цандира су Карловци прихватили и он већ више од две деценије долази без резерве у њих, као у свој град. Са истим изазовом и инспирацијом, као првог дана, снима сјај и лепоту овог фрушкогорског бисера, као и при првом „састанку”, у сенци крошњи платана, кестена и липа, у том ретком и чујном звону тихе пролазности. Препознали би се на његовим фотографијама Ђаковања и младовања, а затим и тиха сета, па песма, радост и живост расцветалих јоргована Стражилова и Дворске баште. Овде једино на свету целом, из пролећа улази се у јесен.

Рекао ми је тако, једном приликом, не тако давно, један времешни карловачки господин необичног надимка, који много тога памти, посматрајући са Трга Мартина како фотографише са Палате црквено-народних фондова (данашње Богословије): „Овај ће деран душу однети Карловцима”. Одговорио сам му без околишања: „Неће је однети вратиће им”. И, чини ми се све више да сам, некако, у праву.

Начинио је Цандир за поменуто време, од преко две деценије, преко 5000 фотографија и небројено снимака. Успео је као ретко ко да осети, притом, сваки дамар ове вароши и града. Улазио је он под темеље, у подруме, пео се на старе већ иструле таване, завлачио се са својим „Каноном” у најнеприступачније мрачно и прашњаве кутке, али се и огледао у лепим, али и запуштеним, и на ивици пропадања, остарелим и без шминке, некада господственим фасадама, славне карловачке цркве и капеле. Отворили су своје вратнице за његова не два, већ три ока.

Карловци су за њега постали не само стална непресушна инспирација, већ и готово непрестана опсесија. Пред његовом „брзом” камером лете годишња доба: пролеће, лето, јесен и зима и лете лета тихо и неприметно, али се само наизглед, ту, у његовим фотографијама, зауставља време, слаже се и чува као у хербаријуму, а сетно и љубоморно сложени у споменару, из дана у ноћ из ноћи у дан. Увек је свеприсутан, а истовремено је и неприметан као Стражиловац.

Цандир је са огромним трудом, какав може да покрене само љубав, која је сасвим прешла у страст, начинио огроман и притом предиван споменар Карловцима. И, није овај споменар намењен

само туристима, многобројним гостима, заљубљеницима у Карловце, путницима и пролазницима, или оним посебним одабраним заљубљеницима који у Карловцима траже и налазе трагове изгубљених и заборављених снова, већ и онима који сусрећу једног Бранка Радичевића, Милоша Црњанског, а у новије време Дејана Медаковића, Михиза, Виду Огњеновић, или Душка Трифуновића, понешени Бранковим „Ђачким растанком”, Милошевим „Карловци су љубавно предграђе Београда”, или Душковом „Тајном везом”. Ово је већ споменар, уздарје Карловчанима, који ће имати прилику да кроз око Мартина Цандира „открију” сасвим изнова своју варош и све њене лепоте поред којих пролазе свакодневно, а не примећујући их. Ова необична сликовница саткана је од исечака препуних љубави, уједно и несвакидашња опомена да се овај градић, то необично љубавно гнездо подно Фрушке горе, а на Дунаву, сачува и обнови за оне који лагано тек долазе за нама.

Својом необичном „романсом” и доживљајем Карловаца, Цандир је начинио својеврстан „подвиг” и одмах постао део тих чудних карловачких зора и сутона стражиловских и дунавских, успаваних прича, судбина људи, њихове славе, малих и великих тајни прошлости, која се у тим тренуцима тек назире негде на Тргу, по сокацима, виноградима, пољима, шумарцима и ритовима карловачким. И, као да затрепери нешто са првим зрацима сунца, код крста на Магарчевом брегу, остаје само тек тихи жамор који се губи, шапат и далеки звук Цандириновог окидача на фотоапарату. И Карловци! И Карловци! И Карловци!

Жарко Димић

Подвиг

Сигурно да је равно подухвату говорити о академском сликару Ђорђу Петровићу (1933) из Карловца (Хрватска), пре свега јер се ради о изузетном ликовном уметнику – сликару чије се дело васпоставља у равни европске уметности. Дакле, не ради се о уметнику чије је дело локалног садржаја, при чему мислимо конкретно на просторе бивше СФРЈ, где се уметник својим стваралаштвом и својим делом, а ради се о заокруженом сликару, сликару са целином свога опуса, кретао и стварао.

Ђорђе Петровић је имао ту привилегију, за разлику од многих других уметника, да осети чари ликовне критике и многих пријатеља његове уметности, конкретизоване у сјајној монографији о његовом животу и делу, чији су аутори Јурај Балдини и Никола Перић, а која је објављена у издању „Просвјете” из Загреба не тако давне 1997. године. Много је тога речено, али се, када је он у питању, може увек додати па тако настаје и овај, невелики, текст.

Био је човек који интезивно живи у својим делима. Посебно се то одражава, као у огледалу, на његовим изузетним акварелима који су, узгред речено, тако уметнички, сликарски и, посебном техником у колориту и чистоћи, до прозрачности уравнотежени и хармонични да изазивају лавину најпријатнијих осећања код посматрача. Његова дела одишу дубоким антимиризмом и лиризмом. На његовим акварелима стапају се токови четири карловачке реке боја, сунце и поезија. Акварели су усањани и распевани тишином предела које проживљава и који су, у његовим погледима, орошени стваралачким сузама уметника интелектуалца, хуманисте и господина. Када кажем господина, кажем тако да истакнем да је господе међу уметницима одувек, па и данас, било врло мало, дакле Петровић је међу тим „врло мало” одабранима.

У мотивима на сликама доминантан је пејзаж однос уметника према опчињавајућим чарима природе; врбаци, чамци, реке, рибњак,

ритови, мостови, дрвеће, поља, али и сунце и сутони, измаглице, годишња доба, усањани пецароши и напуштене птице са одсјајима неба у води. Он успева да савршено схвати и пренесе оно што је готово непреносиво, четкицом на хартију, која се у његовим рукама понаша као површина његових река. Овде се не отима од природе. Овде се одвија готово невероватан процес даривања оног хришћанског узајамног. У чему је тајна Петровићевог сликарства и његових акварела, ако није у тајни стварања у души уметниковој, која је у ретко достигнутој тачки стапања душевнога између ствараоца и природе. Ова стања могу се одредити и православним хришћанским изразом – подвигом, јер Петровићево сликарство и његови акварели јесу заправо један стваралачки подвиг. Он је данас један од најистакнутијих припадника српске културе у Хрватској. Она је тако необична, али препуна значења вертикала са његових акварела, на којима нема људи али има толико тога, и људског, и и божанског.

Говорити о Ђорђу Петровићу и његовом сликарству није ни мало лако, како смо рекли већ на почетку овога текста, али га сигурно можемо сврстати у наше највеће и најзначајније акварелисте друге половине XX и почетка XXI века. Петровић је до данас постао незаобилазна уметничка појава у дефинисању и одређивању акварелског сликарства код нас, које је досегло изузетне уметничке вредности да се може говорити о феномену.

Да поменемо, уз Петровића, неке од наших изузетних сликара акварелом: Здравко Мандић, Грујица Лазаревић, Бранислав Марковић, Михаил Миле Кулачић, Властимир Николић, Ђорђе Симић, Ђорђе Лазић, Ђорђе Коларовић, Драгослав Хусар, Селе Селаковић и многи други. Овај феномен свакако све више тражи и адекватан институционализам у смислу стварања академије акварела или неке сличне установе. Чини се да би се овде могли упослити изузетни професори, од већ поменутих сликара акварелом.

Да се захвалимо и уметнику овом приликом на овој изузетној и јединственој изложби, која се овде након Чачка и Сремских Карловаца, показује у свој раскоши београдској публици.

Жарко Димић

Дневник, Нови Сад, 10. мај 1995.

Карловци у делима ликовних уметника

Како је ова изложба ограничена простором, мисли се на квадратуру галерије, тако су се аутори ограничили и временски, па је изложба конципирана тако да се прикаже један мањи тзв. златни пресек, под називом „Карловци у делима ликовних уметника Југославије у другој половини XX века”. Колико је овај захтев наслова замашан и озбиљан говори нам можда и то да у последњих 50-ак година није било значајнијег уметника на просторима бивше Југославије, а да није боравио у Карловцима, призван и опчињен овом фрушкогорском варошицом и да није макар покушао да, на извору нашег нововековног сликарства, не осети сласт изазова карловачких торњева, панорама, пејзажа, шаролике градске архитектуре, шумовите Фрушке горе, Стражилова, да потражи Бранкову вилу или се за потоком спусти до Дунава, а успут не проба грожђа, а с вечери и чувеног карловачког вина.

Ми ћемо овде поменути и неке од уметника који нису заступљени са својим делима, али се надамо да ће се стећи услов, врло скоро, да се заврши пројекат започет, не тако далеке, 1990. године, изложбом у Галерији Културног центра под називом „Карловци у делима ликовних уметника од почетка XVIII века до данас”, и да се обухвати преко три стотине година наших Карловаца као непресушне инспирације и јединственог уметничког доживљаја у европским размерама. То је сигурно један уметнички феномен, али уједно и наш дуг према уметницима, према Карловима и надолазећем потомству.

Сремске Карловце су, у своје дело, уградили и такви наши модерни сликари, данас већ и класици, као што су: Милан Коњовић, Миленко Шербан, Иван Табаковић, Стеван Максимовић, Недељко Гвозденовић, Љубица Цуца Сокић, Јован Боб, Милан Кечић, Никола Граовац, Бошко Петровић, Петар Лубарда, Анкица Опрешник,

Милан Керац, Милић од Мачве, који је Карловицма посветио на десетине својих слика и оставио значајан легат, Евгенија Кнежевић, Бранислав Вулековић, Живојин Мишков, Божидар Ковачевић, Живорад Милошевић, Здравко Мандић, Момчило Мома Антоновић, све до оних млађих попут: Ђорђа Лазића, Милета Кулачића, Дамира Савића, Слободана Парезанина... изузетно даровитих. Они се буде и нарастају овде у светим Сремским Карловцима, уз тишину која се свија уз мирисе крошњи карловачких липа и дах, што се помера уз звона сата са Карловачке гимназије и пријатно буди, уз многобројна карловачка звона и јеку смеха и радости карловачких ђака. Вековима у њиховим корацима чују се и кораци хиљаде њих, који су ту и данас са нама, па су тако ова многобројна уметничка дела, настала у доживљајима и инспиративним чудима наших сликара, тек део оних зидова који се лагано обнављају овде у Карловцима, на темељима наше богате и славне прошлости и традиције.

И да за крај поновимо речи сликара Милана Керца, који је за свој уметнички завичај и последње уточиште одабрао Сремске Карловце. „Не постоји наш завичајнији уметник који се није суочио са Карловцима, а да нису Карловци на њега оставили дубоке, често и потресне, стваралачке утиске. Ја знам неке своје колеге који су у Карловце долазили кријући се, а сада ми говоре да би ту у Карловцима да остану да живе и раде. Овај град заиста јесте на свој особен начин магичан, а тиме и вечан”.

Графике Мује Алагића

Сваки нови сусрет са графикама Мује Алагића, пре свега је сусрет са уметником високих естетских схватања и образовања. Алагићеве графике су, највећим делом, плод његових истраживања структуре материјала. Подстакнут надахнутом радозналошћу, овај аутор ствара духовит, препознатљив и мистичан уметнички свет.

Наглашено, али и њему својствено, је интересовање за симболе, знаке, обележја и натписе са средњовековних надгробних споменика – стећака. Ове садржајем богате и препознатљиве симболе Алагић често трансформише и уноси у усвоје графике, стварајући на тај начин прелепе пиктографске фабуле, праве уметничке ребусе, уз видан и снажан ауторски отисак, служећи се, кроз своје ауторско деловање у графици, комбинованом техником, што подразумева коришћење, поред различитих материјала приликом проналажења жељене структуре, и једно комплексније познавање неких техника у графици, као што су бакропис, акватинта, сува игла. Користећи се, у свом приступу, комбинованом техником, Алагић изналази знатно шири простор за квалитетну и задовољавајућу ликовну реализацију у материјализацији својих унутрашњих доживљаја, кроз сам уметнички чин, који се не завршава под ваљком пресе и самим отиском на хартији. Нарочиту пажњу Алагић у својим графикама посвећује структури материјала, који чини подлогу и у себи носи ону основу идеје кроз коју се сагледава светлосна површина. У овом случају, колорит је сачињен од нијанси, структуре и линија. Овај циклус под називом „Стара обиљежја” пре свега дефиниша Алагићево интимно унутрашње трагање, где је уметнички чин крајњи стадијум или персонификација давног и недефинисаног осећања које се оваплоћује кроз психолошки механизам „Већ виђено”. Алагићево трагање тако постаје потрага за изгубљеним временом горњег нивоа психо-механичког схватања уметности и уметничког израза на крају века.

Линија сагледавања прошлости

Алагићеве графике из његовог стваралачког периода током 80-тих, препознатљиве су по својој форми, технологији, а нарочито у свежој и препознатљивој структури. Њихова необичност, што их је описивала топлина геометрије и модификованих облика, у овом новом циклусу добија један до сада потискиван сегмент, а то је линија. Линију, која везује, боји и сагледава прошлост и својим особеним ритмом кроз постојани ритам симбола и знакова истиче цртеж, покрећући белину, светлост која усијава и протиче кроз пешчаник времена. Композицијска решења су јасна, прецизна и надасве читка. Фабула која се намеће, која доминира, посланица је за зналце који је умеју ишчитавати, ипак једноставна и сажета, а ликовно-графички језик, у својој вишеслојности, доведен је до високих естетских нивоа.

У Алагићевом свету „Старих обиљежја” сусрећемо лепезу митолошких појмова и симбола, који су се највећим делом трансформисали из паганских у средњовековна хришћанска времена. Приче које ове графике садрже у себи имају привлачност Павићеве фантастике. Свет у који нас Алагић уноси је прастар, нестваран и често само академски препознатљив и више је данас присутан – у нама пробуђен, пре свега као потреба у великој жељи за прошлошћу, коренима и многобројним покушајима да сазнамо ко смо, одакле смо и куда ћемо. Симболи су код Алагића наглашени и препознатљиви. Они су ту намерно. Аутор ликовним механизмима пише. Графика и јесте „писање”. За пажљивије читаче свака графика је вишезначна (може се читати вертикално, хоризонтално, косо, одозго, одоздо). Као у каквој пребогатој слагалици, читање или тумачење сваке графике обрађује сам читач – тумач.

Овде налазимо средњовековне, штап „ђедовски” богумилских свештеника, ратничке штитове, силуете арханђела, лов, алу у клупку као чвор, средњовековно писмо које има своју монументалност, како на камену тако и на хартији, које плени лепотом својих словних знакова, ту су фризови и орнаментика са симболима флоре и фауне. Отисак шаке у линијама – тај монументални, можда и први уметнички чин човека, као да даје решење и везу између умет-

ничког праисконског и уметничког данас. Сјајно делују ликови андрићевског моста, што у бескрају спаја значење ОВОГА и ОНОГА. Као свеопшти симбол Алагићевог схватања уметничког у зеници тачка – спирала. Вода и сунце.

Графичко искушење

Алагић је, ипак, тек мало одшкринуо огромну шкрињу, у којој се налази сунце прошлости, и тај танушни зрачак пао је на његово лице. За Алагића графика више није изазов. За њега је графика искушење. Створивши властити уметнички израз, упуштајући се храбро у експеримент, на путу је да изнесе са собом оно што се зове врхунско стваралаштво.

Ако ли Алагић буде имао храбрости (а чини се да храброст има) не само да одшкрине, него и отвори поменуто шкрињу у којој се не назире дно прошлости, спојиће душу у светлости, пронаћи ће себе у времену. Време кроз уметника еволуира и материјализује се у живи организам од костура прошлости и крви и меса садашњости. Алагић, у својим графикама, доноси један нов и непознат свет, једно ново и оригинално поимање. У овим графикама назире се зенит у графичкој уметности југословенских простора и шире.

Жарко Димић

Дневник, Нови Сад, 10. мај 1995.

1. април. 2002.

Изложба слика Радула Бошковића Mediterrarium

Част да се са једном добром идејом појави, у једном опште-познатом али и општеприхватљивом простору, припала је, у овом случају, храбром и даровитом сликару Радулу Бошковићу. Идеја је била да се у холу СНП-а кроз који циркулише највећи и најзначајији део наше едуковане, уметничке публике оспособи простор и за ликовне изложбе, тако да се догађај доласка у позориште у сваком случају обогати и да се два уметничка чина споје у један. Изложба и позоришна представа, опера или концерт. Требало је храбрости „бити први”, јер Бошковић је и запослен у СНП-у. Дакле, то му је друга кућа. Но, све је било изузетно успешно и повод (Дан града Новог Сада, 1. фебруар 1748–2002), али и велики и значајан одговор публике која је присуствовала отварању саме изложбе.

Бошковић је преко две деценије присутан на нашој ликовној сцени. Припада групи ретких, свестраних уметника. Дипломирао је на Факултету примењених уметности у Београду, 1978. године. Интензивно се бави сликарством, графиком, сценографијом и графичким обликовањем и веома је успешан и препознатљив у свом стилу и уметничком рукопису. Често, у процесу свога стваралаштва, надопуњује и надграђује сегментално сваку од својих уметничких активности, што је приметио. тј. назначио и на овој изложби сликарских радова. Бошковић је изложио циклус својих слика под називом „Mediterrarium”, насталих у распону од друге половине последње деценије XX века до данас. Интересовањем за акт, тј. у овом случају наго женско тело, у данашњем временском дешавању, са притајеном асоцијацијом за ренесансно схватање нагог тела. Бошковић је направио и један занимљив временски мост од неколико векова а да је при том остао доследан пре свега себи, свом сликарском приступу и поступку како у атмосфери слике која

је назначена амбијентом и колоритом, тако и самом грађењу слике, у овом случају, акта тј. људског – женског тела где је истакнута, пре свега, линија, а линија је та арматура која попут најфинијег ткања гради једно реалистично стање фигуре, а уједно и занесено лице које, ако није прекривено позоришном маском, у одразу очију осликава данашње време и сав песимизам и сву неизвесност, не само живљења, већ и опстајања уопште слика (Интермецо, Дрво живота. Дубоко плаво). Бошковић на својим сликама супротставља еротско и нежно-женствено, слика носи, са једне стране, женско тело, покрет, а са друге стране митолошки и нео-митолошки постављене односе у самој слици. У овим ситуацијама Бошковић је, упростореношћу колорита поставио амбијент који је, финим, експресивним цртежом, успео да отклони све сумње о победи, или поразу једног над другим, остављајући посматрачу на вољу да то разреши негде дубоко у себи. На тренутке се појављује и еротско-демонско као на сликама *Mediterrarium* и *Тригонометрија*, где су актови постављени у, себи супротстављене, амбијенте не-природе, стаклене баште, што намеће питање опстанка људске врсте или обнављање питања ероса и танатоса. Ипак, нежна топла тела, глатких површина, на тренутак отклањају сваку сумњу у намере аутора. Затварајући лица маскама Р. Бошковић, тзв. немим додирима, учвршћује на свој начин схватање о свеопштој људској представи и људском гостовању овде на планети Земљи са једне стране, док са друге стране покреће лавину суптилних и интимних снова било да је у питању жена или мушкарац – слика *Тригонометрија*.

На својим сликама Бошковић пажљиво изражава и стања самоће, разочарења, својих најинтимнијих снова или ишчекивања, али шта је у контексту пролазности, опрезности, меког додира цвећа и траве, слобода у лавиринту зеленила, апстрактни пејзаж лица заробљеног у сунцу? У свом митолошком, Бошковићевском поимању света и изналажењу његовог значења, Бошковић се можда и несвесно, али са уметничком виолентношћу, додирује и онога што се твори као анђеоско па се тако на сликама Учити летење и Фузија јављају и елементи астралних путовања, који потврђују сновиђења на неколиким сликама – актovima без лица који су упра-

во упросторени у амбијент оваквом схватању жене и наог женског тела као њеног материјализованог принципа.

Доминантне су, свакако, слике *Трансмисија* и *Фукоово клатно*, које на себи носе и детаље поменуте фабуле али су свакако из реда новијих Бошковићевих радова и више сликарски партиципирани овоземаљском поетиком класичног промшљења, иако у себи и даље носе снажан отисак аутора у сигурном и беспрекорном цртежу. О људском и усамљености, о телу и погледу, о телу као љусци и души коју, на овим сликама, задржавају само отворене очи. Бошковић као да говори у оквирима крајњег песимизма, готово без наде. Уснуле грације у судару са временом, пајаци који израћају из препознатљиве архитектуре града, уз сву своју наглашену симболику, јесу, у неку руку, и животни ауторов амбијент. Бошковић јесте, како рече Сава Степанов, уметник који поседује узбудљиву сугестивност али јесте и уметник који би да споји Ово и Оно, уметник који би да покрене једно ново стање духа и еротског лиризма, назначујући кроз своју перцепцију колико је мало потребно да бисмо прозрели, али не и презрели себе.

Р. Бошковић се на нашој, а тада мислим југословенској, ликовној сцени, још једном огласио веома добром изложбом заокруженим и уједначеним уметничким делима, радећи за наше ликовне просторе мало коришћеном сликарском техником акрилика на платну, што у технолошком смислу отежава сву слојевитост сликарског поступка. У овом случају Бошковићу је то било олакшавајућа могућност јер је своје слике радио у атмосфери брзих и жестоких еротских рефлексија што му је, уз све препознатљиве доследности, омогућило да нам се представи у одличном светлу и од ове изложбе направи изузетан ликовни догађај.

Ивица Кољанин

Ретроспективна изложба

Значајни датуми и годишњице често су поводи уметничким али и животним сагледавањима протеклог времена и стваралаштва. Повода овом изузетном уметничком догађају има више. Ово је ретроспектива једног свестраног уметника који је оставио не траг, већ трагове, дубоке и значајне, не само за просторе наше земље већ и за просторе оне некадашње Југославије у чијим је много ширим оквирима и пружио највише. Ово кажем зато што се ради о једној заиста посебној личности и ствараоцу који је рођен у Банату, а ста-сао је попут многих значајних јавних личности овде у малим, а тако „великим”, нашим Карловцима.

Реч је, дакако, о Ивици Кољанину ђаку Карловачке гимназије, карикатуристи, новинару, сликару, илустратору, стрип цртачу и наравно композитору, својеврсном песнику али и одличном певачу. Све наведено сложено у једној личности учинило би се много за једног човека, али то је било нормално стање духа за предратне и прве ратне ђаке Карловачке гимназије. Карловачки ђаци били су широко образовани, са одличним професорима, расли су у најчувенијој школи, однеговани у господској варошици на миту најславнијег карловачког ђака Бранка Радичевића. Повод овој изложби јесу изузетно значајне годишњице 2000 година хришћанства, 210 година од оснивања Карловачке гимназије и 55 година професионалног рада уметника.

О Ивици Кољанину као уметнику, из претходно наведених разлога, није нимало лако говорити, а камоли, кроз овако обимну изложбenu поставку и сачињен избор радова са свих поља деловања, покушати сачинити рекапитулацију његовог богатог и плодног рада, који је више него импресиван.

Ивица Кољанин се на нашој уметничкој сцени појавио као карикатуриста и илустратор књига, новина и часописа и одмах је било уочљиво да се ради пре свега о даровитом цртачу али и слика-

ру. Његове карикатуре, ако их тако можемо назвати, до данас представљају код нас јединствену синтезу одличног, прецизног и префињеног цртежа са једне стране и сликарским колоритом сигурним потезима дефинисаних слика. Овако постављене карикатуре које су један, и у светским оквирима специфичан цртачки и сликарски правац (славни Ото Рајзингер радио је своје карикатуре у акварелу као и новосадски карикатуриста Градимир Смуђ, док Кољанин ради темпером), необичан је и због једног сегмента који захтева посебну врсту талента, а то је сатира. Кољанинове карикатуре – слике стапају све три поменуте перформансе у једну личност и ту је таленат она доминанта која се веома истиче. Кољанинове карикатуре, које се за ових више од пола века баве свим сегментима нашег друштва, препознатљиве су и по вештини у овом послу, а слика је доминантнија од текста, што Кољанина стављау сам врх југословенске карикатуре.

Када говоримо о илустрацијама за књиге, часописе и сл. ту Кољанин нема премца. И данас су његове илустрације и графичка решења изузетно свежа, привлачна и занимљива, и кроз њих се провлачи његов јединствени сликарски „нерв”. У овом правцу ишло је и његово тада, иако је био веома млад, изузетно приметно појављивање на великој изложби савремених ликовних уметника Војводине у Новом Саду, 1947. године. И тада је Кољанин могао да се определи и постане класичан сликар, али његов дух и сензибилитет као и посебна креативност упутили су га на другу, али блиску страну. Кољанин је рођени сликар али као човек од духа имао је потребу да коментарише догађаје и свакодневне ситуације. Он је био, у пуном смислу, ангажован уметник актуелних дешавања.

Следећи аспект деловања и стварања јесте стрип када је свој први стрип објавио у дечијем листу „Мале новине” из Сарајева (1958). Кољанин ће му остати заувек привржен, али ће своје стрипове радити више за себе са својим специфичним отиском високог уметничког нивоа. Његови стрипови нису ишли испод нивоа зацртаних ликовних вредности и зато никада нису ни били комерцијални али то говори највише о самом уметнику, његовом схватању и његовој личности. Завршио је један изузетан пројекат, уложивши у њега прилично времена, искуства и знања поводом 210-те годи-

не Карловачке гимназије. Насликао је преко стотину портрета карловачких ђака, професора и директора. Овакав подухват је могао извести само Ивица Кољанин који се данас налази међу нашим великанима и значајним ствараоцима у енциклопедији новинарства као истакнути карикатуриста, док је у едицији савеза новинара Југославије „Сребрни јубилеј” заступљен као новинар. Можда ипак највећу почаст доживео је овај бивши, али вечити, карловачки ђак кроз песму „Ој, Карловци моји” која се пева већ пуних 57 година широм наше земље, а у овој лепој, фрушкогорској вароши слови као њена незванична химна.

Данас је он део традиције и знаменитости наших Карловаца, који су његова љубав, његова успомена на ђаковање, а са оним што су му Карловци дали чине ту толико препознатљиву и митску узајамност, која се очитује на овој „скромној”, по свему необичној ретроспективној изложби драгог нам и увек одличног Ивице Кољанина.

Сремски Карловци Каквих више нема

О прошлости српског народа није потребно на овом месту посебно говорити, али о Сремским Карловцима и њиховом значају, у последња три века, о традицији сликарства у Карловцима и сликарима који су живели и радили у Карловцима или били повремено и трајно везани за ову нашу прелепу варошицу, која и данас зрачи и плени својом инспиративношћу и љупкошћу, и те како треба говорити. Заправо, и нема значајнијег сликара код нас, а да није на њега деловала и да није у њему оставила каквог-таквог трага. Ако бисмо говорили о почецима сликарства у Сремским Карловцима, сигурно је да бисмо се морали враћати у далеку праисторију (4-5000 година п. н. е) и морали бисмо помно истражити многобројне шпиље и пећине по околини, које нам помињу неки од страних путописаца, који су овуда пролазили и видели их ту „скоро” у XVI и XVII веку. Такође бисмо, сигурно, поменули и Римљане који су овде имали своје утврђено насеље под именом *Carzum*, или бисмо обратили пажњу на никада истражени период средњег века и Каром – град који је имао уз своје зидине, или унутар њих, велелепну базилику и цркве, те дворец краља Драгутина Немањића, ту, пар километара низводно, на Краљевом брегу у Матеју. Многобројни фрушкогорски манастири, међу којима су били и карловачки, настали у периоду од XV до XVI века, дају нам реалне претпоставке о развијеном црквеном сликарству и значајној колонији зографа на овом ширем простору, као и то да су можда баш Карловци због свог положаја, величине и богатства били центар једне овакве колоније. У турском периоду (1521–1699), помињу се у Карловцима две цркве: Горња и Саборна, са богатим инвентаром и иконостасима. Сремски Карловци ће свој највећи допринос историји српског сликарства дати у периоду XVIII века и у првим деценијама XIX века, али ће, на себи

својствен, онај магични начин, свој допринос давати до данашњег дана као место посебног уметничког садржаја без кога уметност губи сваки свој смисао, а то је инспирација – догађај који се тражи и који јесте моторна снага сваког стваралаштва, тачка – полазиште. У Карловцима се одвијала и једна специфична стилска, уметничка, временска и топографска трансформација српског црквеног сликарства под утицајем руско-украјинског, али и бечког барока који се одвијао у једној, за Србе, сасвим новој средини и у новој држави – Хабзбуршкој монархији. Карловци, као центар Митрополије и седиште патријарха и митрополита (1713), постају духовни и културни центар српског народа у монархији, а самим тим и центар из којег се кретао овај нови сензибилитет у српском црквеном сликарству, што је за оно доба било поприлично револуционарно. Потврду овом ставу доноси нам и одлука патријарха Арсенија IV Шакабенте да у Карловцима отвори 1743. године тзв. Придворску уметничку радионицу са образованим украјинским (руским) сликарима Јовом Василијевичем и Василијем Романовичем, као учитељима сликарства, и на тај начин стане на пут приученим и необразованим молерима и зографима. Они су пре ружили, него улепшавали многобројне цркве и манастире које је српски народ, и након Велике сеобе у својој новој домовини, подизао, где год да се насељавао, по многобројним расејаним селима и по местима тј. градовима где су Срби долазили и остајали. Ова прва организована сликарска школа код Срба, захваљујући пре свега својим учитељима, сигурно да је пресудно утицала на дефинитиван утицај барока како на наше црквено сликарство тако и на уметност уопште. Из ове школе од многих анонимних и заборављених изашли су и такви уметници као што су: Васа Остојић, Јоаким Марковић и Јанко Халкозовић. Један од најпознатијих карловачких сликара свакако је Димитрије Бачевић који се као сликар формирао у Кијеву почетком шездесетих година XVIII века. Бачевић је формирао сликарску радионицу у којој су извесно време боравили као ученици и помоћници: Василије Остојић, Теодор Крачун, Григорије Давидовић–Опшић, Аксентије Остојић и Николај Петровић. Ови подаци доказ су изузетно интензивног и динамичног сликарског деловања у Карловцима, па иако многи од ових будућих знаних и незнаних сликара нису рођени у

Карловцима, представљају нови квалитет у развоју српске уметности, пре свега у бакрописању тј. графици. Орфелин у Карловцима оснива и типографију седамдесетих година XVIII века, те тако Карловци постају и први центар српске графике која је ту штампана без посредовања странаца и њихових штампарија. Захарију је у Карловцима 1759. године умрла супруга Ана која је сахрањена у порти Саборне цркве. Тада је он имао 33 године. Овај податак нам указује на стално или често присуство овог изузетног уметника у Карловцима. У Карловцима живи и ради „одлични грађанин карловачки” и синовац му Јаков Орфелин, који је завршио ликовну академију у Бечу и који је, уз генијалног Теодора Крачуна, са којим је заједно осликао Саборну цркву у Сремским Карловцима, овим истинским делом српског барока обележио крај XVIII века а уз њих је, свакако, и карловачки сликар Стефан Гавриловић. Све више се као квалитетна карактеристика карловачких сликара јавља, поред поменутог црквеног сликарства, и портрет, и илустровање књига, као што је случај код Јакова Орфелина. Сигурно је да су се бавили и сликањем пејзажа, али о томе нема поузданих података. Свакако је вредно поменути и ведућу Доње цркве са бакрописа посвећеном Доњој карловачкој цркви св. Петра и Павла из 1770. године, коју је радио Захарија. То би био и најстарији познати сачувани пејзаж, у овом случају, дела Карловаца неког од наших аутора. За Карловце се везују и сликари XIX века као што су: Илија Гавриловић, Павел Ђурковић, Димитрије Братоглић, Димитрије Лазаревић или познати сликар Карловчанин Урош Кнежевић, Георгије Бакаловић, Димитрије Посник, Петар Чортановић, син му Павле Чортановић и др. Сремски Карловци дају још један изузетно значајан печат историји српске ликовне уметности, а то је оснивање Прве српске цртачке школе у Карловцима тзв. Карловачке цртачке школе (1809–1848) коју је основао учени митрополит Стефан Стратимировић, а угасио патријарх Јосиф Рајачић 1848. године због познатих револуционарних догађаја и рата са Мађарима (1848–1849). Ова школа је свакако дала изузетан допринос развоју нашег сликарства и укључила нас у оновремене савремене токове европске ликовне уметности, имајући и свој едукативни значај и утицај на динамичан развој српског сликарства, које се развојем грађанске класе не везује само

за религиозне теме и портрет, у првим деценијама XIX века. На овоме можемо да се захвалимо, пре свега, сачуваним радовима ученика ове, до историчара уметности, данас маргинализоване, али изузетно значајне уметничке школе. Део своје уметничке делатности за Карловце везују и класици српског академског реализма Урош Предић и Паја Јовановић. Свакако је приличан број и уметника странаца који су извесно време провели у Карловцима и ту стварали, попут већ поменутих Украјинаца, Васиљевича и Романовича. Ту су и многобројни путници који одушевљено сликају Карловце тј. раде гравире, попут Јакоба Алта и Михаела Троха, Мерија Палмеа и Хохолца, као и многих непознатих уметника, па до ретких странаца који су радили портрете неким од митрополита и патријарха, и боравили током рада у Карловцима. Известан траг, али недовољно истражен, свакако да су оставили и неки од Руса емиграната, између два светска рата, који су своја уметничка дела расули по карловачким кућама. Карловци као својеврсна тема – инспирација постају нашим уметницима након догађаја везаних за Народни покрет 1848–1849. година (Павле Симић – „Мајска скупштина”), а дефинитивно у другој половини и нарочито крајем XIX века након преноса Бранкових посмртних остатака из Беча на Стражилово. Поменућемо и мало познатог Карловчанина сликара, од кога до данас имамо тек неколико сачуваних радова, проту Ђорђа Коларевића. Мит прерано преминулог младог песника, његова популарност и поезија инспирисана Карловцима, учинила је да Карловци постану незаобилазно место у биографијама сликара и књижевника. Иако након Првог светског рата значај Карловаца као црквеног и духовног средишта опада, ипак наилазимо на сликаре попут заборављених карловачких сликара Емила Кренајза, Евгенија Кнежевића и мало познатог Драгана Бераковића. Након Другог светског рата Карловци постају стециште сликара који су већ данас класици српског и југословенског сликарства. Они, истина, не живе трајно у Карловцима, осим Љубице Цуце Сокић која је провела у Карловцима неколико година, Милана Кечића, који се ту и трајно настанио, преневши свој импозантан легат, и Бранислава Вулековића. Углавном се овде налази толико неопходна магична инспирација, где се кроз слојеве векова и богатство прошлости тражило и налазило за-

парложено и заборављено корење, и трагови. Истаћи ћемо неке од њих поред поменутих: Мића Поповић, Миленко Шербан, Слава Рашкај, Богумил Карлаварис, Бошко Петровић, Никола Граовац, Милан Керац, Милан Коњовић, Петар Лубарда, Пеђа Милосављевић, Милић од Мачве и други. Оснивањем и обнављањем ликовних колонија у Карловцима, овај број сигурно је удесетостручен. Данас су Карловци живо уметничко средиште Србије и Југославије. У њима живе и раде многи уметници као што су: Д. Рашковић, Ђ. Коларовић, С. Филиповић, Р. Гикић и други. Међу њима се, ипак, по свом сликарском – уметничком сензибилитету издваја, ако је то потребно истаћи, рођени Карловчанин, академски вајар и сликар Ђорђе Лазић-Ћапша. Лазић је свакако једна изузетна уметничка појава израсла из ове мале, али славне варошице, где је сваки ћошак, прозор или сокак историја, али не она локална, већ национална – српска. То је уметник који је пре уписа и завршетка ликовне академије академски сликао. Увек у својим Карловцима, и ту око њих, успео је, као нико до сада, да све што га окружује трансформише у уметничко дело, почев од тога да у свом вајарском опусу ствара изузетне, несвакидашње, монументалне скулптуре од природних материјала који га окружују, користећи технологије као и његови далеки преци – земљу, сламу, дрво, воду, ватру, оне материјале од којих Карловчани вековима подижу своје куће. Овако настале скулптуре, са асоцијативним називима, осликава природним пигментима, дајући ликовним средствима дубоке симболичке знаке далеких и заборављених правремена и простора. Ослушкујући своју прошлост усклађеног дисања са природом у тишинама карловачких ноћи, Лазић осећа укус у устима, на јединствен, али конкретан начин, кроз уметнички чин, материјализује своје изузетне и задивљујуће скулптуре које на изврстан начин одавде, из „малих” Карловаца, најављују сигурне и оне исправне правце уметности новог века које су пред нама. То је између осталог и повратак природи и неким заборављеним вредностима које је тако олако и бесомучно изгазила „цивилизација” овог XX века. Карловци каквих више нема наслов је ове Лазићеве изложбе где видимо тек део радова насталих у овом његовом новом али „старом” опусу, јер он, попут каквог хроничара не речју, него сликом, бележи све помно и

стрпљиво, подсећајући на моменте на веште и стрпљиве филигране времена. Кућа коју он наслика никада се не може више срушити и на њеном месту поставити ружна, бездушна грађевина, које бесомучно све више гутају читав препознатљив архитектонски, војвођански простор. Лазић Карловце посматра из утробе. Он леже и буди се са својим градом, он сања читав свој живот у њему, а разумљива бол која се осећа у неким од његових слика, чак постаје видљива, приметна, преносива, као нека опака зараза. Пејзажи се мењају, кровови су све црвенији – бибер-црепа је све мање, нестају те тако јасне и памтљиве слике детињства, нестају позната лица људи, а са њима и њихове прадедовске куће. Креч се љушти са оних које су остале, криве се димњаци, губи пластика са славних и богатих трговачких и винарских зграда, вире осакаћени анђели без крила и глава, а када нестану ови заштитници домова, убрзо нестају и њихови власници. Улице и сокаци прекривени су слојевима асфалта који леже као шминка на лицу детета, које би по сваку цену да остари. Руше се чесме, затрпавају бунари, чупају виногради као здрави зуби када се сретну расклимане таљиге, а од коња се, најалост, бежи као од булдожера, да неког не погази или не подивља, ко зна.

Сагледавати овај град и његову спољашност из срца, из утробе, велики је проблем за сваког уметника, за разлику од оних који дођу на дан или два. Лазић је овај проблем својим уметничким сензибилитетом лако превазишао, пре свега, како избором простора, тако и избором објеката које је сликао. Није такође небитна чињеница да је део слика радио по предлошцима својих акварела, који су настајали пре двадесетак и више година. Теме на Лазићевим сликама наизглед су уобичајене и препознатљиве, али није тако. Пре свега, перспективе из који су слике рађене су крајње необичне и несвакидашње, избор и акценат на својим сликама ставља на колорит самих објеката. Они су такви какви заиста јесу, атмосфера је наизглед згуснута и „ренесансна”, али Лазић то маестрално решава као на каквој позорници, вештом игром светлости и сенки у првом плану „осветљавајући” жељени „циљ” на слици. Лазић врло вешто истиче и решава проблем простора који је, захваљујући колориту боје и светлости, прожет осећањем необичне архитектонске лепо-

те, чак наизглед обичних и већ виђених кућа и зграда и неке чудесне интимне топлоте која делује, а то је тренутак – осећај који имају заиста само велики и даровити сликари. Светлост и боја су у једној тихој ненаметљивој вези као двоје заљубљених који то крију, али за њихову тајну сви знају, јер виде. Атмосфера планова неба, горње и задње партије Лазићевих слика чине једну непогрешиву и истанчану хармонијску целину. Лазић боју на својим сликама наноси експресивно, што је невидљиво оку на први поглед тако да његова ликовна поетика не припада реалистичном сликарству. Лазићеве слике нису згуснуте. Оне су лагане, прозрачне и меке. Поетика у њима доводи у опасност да се претвори у фабулу, иако се људи на њима не виде. Они се осећају у оронулим, патином векова и немаштином прекривеним, често само обичним белим кречом окреченим кућама од набоја, черпића и понекад циглом озиданим. Дискретни, какви само Карловчани могу бити, као да провирују иза затворених прозора и кибицфенстера. Тек зањишу се завесе, и то њихање, нечујно дисање, осети се и у сликама Ђорђа Лазића-Ћапше. Свака од кућа пуна је својих тајни, интиме, давно несталих породица и прохујалих времена, историјских личности и догађаја. И када, унесени у вилајете времена, осетимо да смо се стужили продирући у векове док седамо на удобне бидермајере и заваљени се хватамо за топлу кафу, послужену у наизглед крхком и звонком розенталу, тргне нас лагани поветарац и мириси што се шире са Лазићевих слика. Ветар и време, јуче и данас. Неке од слика настајале су и током НАТО агресије. У њима се можда ипак види небо, небо натопљено димом из новосадске рафинерије, и такво наизглед безнадежно осећање Лазић је разрешио веома лако – светлошћу из првог плана која се одбија са површине белих и осунчаних карловачких кућа, наносећи једну тиху симболику трајања, асоцирајући притом на све оно што кроз шта су Карловци до сада прошли и опстали – остали.

Карловци каквих више нема јесте занимљива и несвакидашња изложба, састављена од врхунских уметничких дела, рађених техником уља на платну која у себи носи дубоке поруке и непролазне цивилизацијске и људске разлоге свог присуства. Између осталог, потребно је да се сачува и пробуди код људи, наших суграђана, али и шире, потреба за очувањем прошлости, за будућност, али и да се

макар носталгично обнове успомене и сећања на оно што је вредно и лепо, а већ овог трена, тј. данас је јуче. Код Лазића се јавила једна специфична сликарска линија коју можда можемо назвати експресивни реализам и интимизам, јер код Лазића имамо реалистичан и сензибилан пејзаж који одређује, у први мах, простор, поетску, сјајно дефинисану атмосферу, али је боја уграђена у складном и хармоничном колориту. Са светлошћу је доведена до звука, до једне необичне и пријатне „бучне” тишине, тако да из једне сасвим друге перцепције посматрамо без архитектуре, „бришући” објекте. Боја је та у свом складу која дефинише слику, код Лазића усклађена топла и оптимистичка.

Изложба – *Карловци каквих више нема* јесте већ сада изврстан и јасан пројекат – порука са једне стране, док са друге стране сасвим јасно одређује Лазића као изузетног и врхунског, комплетног сликара – аутора, који се својим даром, знањем и изузетном сликарском вештином, сврстао, и што је веома важно, ликовно одредио, у сам врх српског и југословенског сликарства. И да напоменемо, не толико темом (Карловаца) колико својим особеним, изнијансираним и истанчаним, „мислећим” сликарским приступом, за тренутак, на стазама, колоритом најбољих, Сокићкиних апстрактних пејзажа. У Карловцима се заиста, као Божијом вољом, све чешће дешавају чуда. Једно од таквих чуда је и ова Лазићева изложба слика која, између осталог, има и своју историјску и, већ можемо рећи, документациону вредност, јер многе од ових зграда и кућа данас више нема. Лазић је овом изложбом извршио и једну веома важну мисију, када Карловце посматрамо са становишта духовне, културне, али и грађевинске – ревитализације: дао је свој лични допринос очувању богатог градитељског наслеђа у Карловцима, које се иначе одликовало великим богатством разних стилова и праваца у градитељству са доминацијом барокног стила.

Цео свет се до данас могао поделити на оне који воле и оне који не воле Карловце. После ове изложбе, сигуран сам, да ових других више неће бити.

Дародавци Карловцима

др Жарко Димић о Браниславу Банету Вулековићу

Бранислав Бане Вулековић рођен је 1936. године у Кацабацу код Лесковца, у породици образованих просветних радника. Гимназију је завршио у Врбасу, а Академију ликовних уметности у Београду, у класи професора Марка Челебоновића и Недељка Гвозденовића, тада наших најмаркатнијих сликарских имена. Ускоро стиже у Сремске Карловце, где се запослио као професор ликовног васпитања у Гимназији, односно у Учитељској школи. Ту је 1962. године први пут излагао самостално. Са својом породицом, супругом и сином јединцем Петром, активно је радио и учествовао у многим ликовним колонијама. Један је од оснивача чувене Сремскокарловачке ликовне колоније, која је основана у оквиру манифестације Бранково коло 1973. године. Радио је као сликар са неформалном сликарском групом којој су припадали и Божидар Ковачевић, Славољуб Чворовић, Живорад Милошевић, Бранислав Минић, Вјекослав Ћетковић, Грујица Лазаревић, и многи други. Од свих уметника одскакао је својим готово страсним односом према пејзажима, а посебно према местима која су га инспирисала и привлачила. Најчешћи амбијент који је сликао били су Сремски Карловци, а затим предели Срема, Фрушке Горе, Почитеља, Црнице, Златибора, Истре и многих других места који су мотивима многих ликовних колонија привлачили и водили овог страсног сликара. Вулековићев приступ је експресивно-реалистички, колорит му је јединствен и емоције које је уносио потезом четкице и боје данас се посматрају са одређене временске дистанце, приказују нам јединственог сликара који је у неким моментима и песник колорита и бујних емоција, нарочито када посматрамо делове његових Карловаца којима је, на неки начин, био опседнут и у којима је сликао „и када не слика“.

Бранислава Банета Вулековића упознао сам још као дете захваљујући срећној околности да сам са његовим сином ишао зајед-

но у основну школу и био врло близак. Наша учитељица Каћа Новоселац волела је уметност и, сећам се, прве изложбе наших дечијих цртежа у којима су некако доминирали и цртежи, и слике Петра Вулековића. Још као мали био сам задивљен како је то Перин отац стварао своје слике. На путу од куће до школе, као ђачић, сусретао сам, испод моста на Пивари, чика Банета са штафелајем и још неколико сликара за које ће се касније испоставити да су били Еуген Гена Кнежевић, који је такође био учитељ сликања у Учитељској школи пре одласка у пензију, затим Милан Керац, Милан Коњовић и многи други. Стајали смо као деца и гледали како четка лети по палети и како се на платну у прелепим бојама осликава оно што је испред нас. Бранислав Вулековић је од простора сажимао тренутке времена и начинио их је „свевременим”, стварајући у жестоким наносима боја које су својом снагом креирале смисао трајања. Он у својим сликама доноси радост, али пејзажима, на пример, карловачких улица, велелепних зграда на тргу, дискретно говори о пролазности а у исти махи о трајању. Његов сликарски језик је изграђен до савршенства, слике су му препознатљиве, интригантне и узбудљиве. На моменте можемо помислити да је ово свеопшти класичан приступ темама које су у уметности свакодневице, али његови пејзажи, његове улице, стварају један поетски виши смисао, а то је уметност. Можда су, слични Вулековићу, Бошко Петровић или Феђа Соретић, али његова жута, браон и тамно зелена, уз црвене кровове, разграђују палету емоција које су јединствене управо за Бранислава Вулековића.

Карловачке новине, Сремски Карловци, 20. 06. 1991.

ПОВОДОМ 200 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА КАРЛОВАЧКЕ ГИМНАЗИЈЕ

У неколико наврата су покушали Срби да издејствују од Бечког двора право на оснивање своје прве гимназије, али су сваки пут, из разних разлога, били одбијени. Тако један од закључака народно-црквених сабора у Карловцима 1774. и 1781, године, те Сабора у Темишвару 1790. године, био је да се оснује гимназија. Истина, цар Јосиф II је 1783. године дозволио оснивање Народне гимназије у Новом Саду, касније у Темишвару. Ипак, жеља је била тада и митрополита Мојсија Путника, због разних, по Србе лоших политичких прилика, да гимназија буде у средишту Митрополије где се налазио центар духовног и културног живота Срба под аустријском круном, која у то време, уз католички црквени клер, води интензивну германизаторску политику, ограничавајући права, културни и економски напредак православном живљу. Оваква германизаторска политика Јосифа II изазвала је велико огорчење и у Угарској, грађанској Хрватској и Славонији. Са овим нам може бити јасније на какве су проблеме све наилазили српски православни просветитељи. После смрти цара Јосифа II, настојао је наследник цар Леополд II да ублажи ту огорченост коју су проузроковале Јосифове реформе. Леополд, између осталих, укида и наредбу по којој се у средњој школи морају сви предмети, у свим разредима, предавати на немачком језику, а све отпуштене професоре због незнања немачког језика, вратио је у службу. Показујући попустљивост према својим народима, овај пут, Леополд је био попустљив и према Србима. Овај моменат попустљивости и повољног расположења царског двора, искористио је митрополит Стеван Стратимировић, несумњиво најзначајнија личност краја XVIII века, који ће изузетно мудро и вешто провести српски народ кроз оркане и олује тадашњег узбур-

каног времена и увести их, уз још неколицину знаменитих Срба, у све значајне европске државе. Интелигентан, образован и мудар, подарио је српском народу образовање и омогућио постојање свих оних основних елемената, нарочито у школству које је било темељ и бедем у стварању и очувању духовног, културног и националног бића једног народа. Уз све своје непријатеље имао је, како то обично бива, и непријатеље унутар својих редова. До наших дана је овај просветитељ, духовни и световни вођа српског народа, неправедно запостављан, али, убеђен сам да ће његов значај и улога у српској историји врло брзо наћи своје право место које митрополит Стеван Стратимировић и заслужује, па макар неке морали мало и померити.

Стратимировић је, дакле, први после Исаија Ђаковића био у прилици да оживотвори давнашњу жељу која је исказана још давне 1706. године кроз Ђаковићеву молбу цару Леополду I „да се дозволи народу обичне и мале школе подизати”. За Стратимировића је било значајно да, поред наведних услова, убрза оснивање гимназије и што пре отпочне њен рад и доношење новог законског члана XXVII од 1790. године којим су најзад и Србима дата грађанска права, слобода вероисповести и повластице, које нису у супротности са основним државним законима. Тако је Србима признато право да могу бити државни чиновници. До тада су могли бити само официри. Чак су и секретари архијереја до тада били странци, сва чиновништва су била страна. Аустрија је на сва чиновничка места постављала римокатолике, Немце и Мађаре.

Жарко Димић

Карловачке новине, Сремски Карловци, 20. 07. 1991.

200 – година од Карловачке гимназије

У свом говору, професор Карловачке гимназије, Ђорђе Магарашевић, 1903. године поводом стогодишњице од смрти великог добротвора и оснивача Карловачке гимназије, Димитрија Атанасијевића Сабова, наводи како су и кроз какве тешкоће Срби прошли да би се Гимназија основала, те помиње писмо митрополита Стратимировића дворском агенту Новаковићу у Бечу од 4. августа 1791. године. Између осталог, Стратимировић у писму каже: „Како сам одавно осећао и ја и други пријатељи народа свога и отаџбине да би нам требала једна гимназија за наш народ и нашу веру, то ми се чинило из многих разлога да је преко нужно да буде овде у Карловцима особито што има наде да ће се овде и семинар за одгајање клира на чврстим ногама подићи. И пошто су се и сами Карловачки грађани често и више пута молили да се ја заузмем, да се овде у Карловцима заведу више школе за наш народ и нашу веру[...]”. Даље у писму Стратимировић наводи да ништа до сада није почињао јер није знао какав ће се мир са Турцима склопити и у каквим ће границама и докле обитавати царство. „Осим тога, испречавала ми се сама ствар као пуна тешкоћа, што није било нигде новаца ни сталнога фонда, па пошто сам чуо да познати грађанин Димитрије Анастасијевић иначе Дмитар Сабов има намеру да завешта угледну суму на задужбине, судио сам да ће бити најпапетније да ја њега походим и да га о правим задужбинама утолико радије обавестим, што сам био осведочен на поверењу које има у мени.” Тако, између осталог, пише митрополит дворском агенту Новаковићу у Беч. Новац (20.000 форинти) је добио јер је капитал био услов да се на основу основног писма, које је носио, и за њега гарантовао као главни оснивач грађанин и трговац Димитрије Анастасијевић Сабов. Цар Леополд II издаје повелеу 11. октобра 1791. године, којом одобрава основно писмо и оснивање

Гимназије. Али како је то у ствари ишло да се наслутити кроз разне варијанте и чињенице о оснивању Гимназије.

Димитрије Анастасијевић завршио је сабовски занат у Новом Саду (Сабови су били кројачи који су шили хаљине по мађарском кроју). У Карловце је дошао између 1748. и 1750. године. Касније се бавио производњом цигала и трговином, а пред крај живота и банкарством. Како је био срећан у послу, тако су га у породици погађале несрећа за несрећом. Умирала су му деца, једно за другим. Оставши сам са својом женом Саром и сестром Јаном, усинио је једно дете које је било род његовој жени. Но, и посинак Мата био је болешљив, те је надживео Сабова тек годину дана. Карловачки лекар др Јован Живковић, иначе близак пријатељ митрополита Стевана Стратимировића, у честом је дружењу са Сабовим, а добро знајући његову ситуацију, код овога је стварао и развијао ктиторско расположење, код остарелог и жалосћу скрханог Сабова који је уз то био и прилично побожан. Новац за оснивање школе био је преко потребан па се и ствар „некако убрзала”. Јован Живковић је јавио Стратимировићу да је Сабов вољан да буде ктитор, те се Стратимировић са својом свитом упутио 2/13) августа 1791. године његовој кући и лако га наговорио да да новац којим је желео да начини неку задужбину, да га употреби за оснивање гимназије, јер се сматрало да је то, тог тренутка, највећа народна потреба. Сабов обећа одмах 10.000 форинти у готовини и 10.000 форинти у обвезницама и за ту своту ће плаћати и интерес. У случају његове смрти, та свота се мора исплатити пре свих. Сутрадан Стратимировић позове у свој двор око стотину Срба Карловчана и онда им објави племениту намеру одличног грађанина Димитрија Анастасијевића Сабова. Уједно им протумачи да је Сабовљева задужбина знаменито добротинство за Карловчане и цео српски род. Поновио им је и значајне речи које му је Сабов рекао предајући новац: „Ја сам и сам таково што мислио и намеравао, да роду моме, а нарочито Карловчанима, какво добро учиним, али као прост и не научен човек нисам знао ни како, ни на коју руку. И тако кад ти налазиш то за добро, а оно ево ти новци, носи их кући и учини с њима како нај боље знаш! Аманет ти божји – народ, његово добро!” (за овај свој гест, Сабов је добио племство.)

Жарко Димић

Дневник, Нови Сад, 4. фебруар 1993.

Разговор с поводом

Обнављање традиције

Као управник Културног центра „Карловачка уметничка радионица” књижевник Жарко Димић има велику обавезу, а истовремено и част: покушава Сремским Карловцима да врати некадашњи културни и уметнички сјај, што у данашњем времену, морамо признати, није нимало лако. Сем тога, аутор је четири књиге, добитник Награде „Печат вароши сремскокарловачке” и уредник часописа *Крвови*. Разговарамо о тешкоћама са којима се суочава у послу.

Посматрајући кроз историју, рекло би се да је културни живот Сремских Карловаца био доста богат и разноврстан. Какав је данас?

- Ситуација у култури, као и свуда, јесте тешка. Културни живот у граду ослоњен је у највећој мери на Културни центар „Карловачка уметничка радионица”, где су афирмисани млади сремскокарловачки уметници и многи наши пријатељи из Новог Сада и околине. Не смемо заборавити ни „Бранково коло”, које као културна манифестација југословенског карактера већ 15 година окупља велики број угледних песника, књижевника, драмских уметника, музичара... Остале садржаје покривамо сами, укључујући издавачку делатност и рад наше уметничке галерије.

Култура је, уосталом, без пара. Закон о Сремским Карловцима, донет још у јануару прошле године, не функционише, а у финансијском смислу користио би не само култури, већ и граду уопште. Овако, постојимо захваљујући највише разумевању и помоћи Министарства културе Републике, Покрајинског секретаријата за културу и разих спонзора.

Издања упркос беспарици

По броју објављених наслова Културни центар спада у најбоље издаваче у Војводини?

- Тачно је да смо за непуне три године по броју објављених књига дошли у сам врх издавача у Војводини. Иако оријентисани искључиво на домаћу литературу, трудимо се да то буду добре књиге које ће привући читаоце. Прошле године објавили смо близу двадесет наслова, а споменућу само неке: *Друге територије* Андреја Тишме, књига за све љубитеље уметности која отвара нове просторе у виђењу савремене и авангардне уметности у Југославији, затим књигу студију о инцесту – *Сестра*, угледног новосадског књижевника Зорана Ђерића, са доста добрим и квалитетним освртима на ту тему, песме Јована Зивлака, Горана Станковића, Ралета Нишавића и других.

Књигама *Замах и мировање* професора Николе Страјнића и *Десет српских песника* Србе Игњатовића започели смо нову едицију под називом „Теорија и књижевност”, чиме желимо да обновимо традицију издавача у Сремским Карловцима. Часописом за културу и уметност *Крбови* успели смо да обновимо излажење часописа, којих је у Карловцима пре више од пола века било десетак. Ове године планирамо да објавимо тридесетак нових наслова, углавном домаћих аутора прозе као што су Саша Хаџи-Танчић, Мијо Раичевић, Фрања Петриновић, Сава Дамјанов и други.

У уметничкој галерији, јединој у Сремским Карловцима, увек нове изложбе. Како ради галерија и од каквог је значаја за град?

- Галерија представља уметничку енклаву Сремских Карловаца, где је код Срба први пут зачета уметничка школа и радила је од 1806. до 1848. године. За њу је везано и много познатих уметника, попут Коњевића, Вулековића, Граовца, Љубице Сокић, а многи од њих су овде оставили и своја уметничка дела. Тиме се, уз остала уметничка остварења у галерији, ствара фондус слика који је услов за будућу завичајну галерију, у чему ћемо, надам се, успети. Рад галерије одржавамо преваходно приходима од издавачке делатности, а очекујемо већу помоћ од споменутих покрајинских и републичких културних инситуција, која је за сада, реално речено недовољна.

Познати су и ваши каталози о изложбама.

- За изложбе организоване у галерији штампамо и каталоге. Обима су једног табака, са најважнијим подацима о њиховој врсти и квалитету. Да имају важну улогу доказује и, поред ембарга, наше појављивање у појединим француским часописима, који кроз њих прате ове изложбе. Само прошле године одржали смо седам изложби, док ове планирамо најмање десетак. Трудимо се да каталози буду што више опремљени колор и црно-белим репродукцијама, како би уметници на најбољи начин били репрезентовани.

Обновити позоришну делатност

Некада је у Сремским Карловцима постојало и позориште. Има ли наде да се оно обнови?

- У историји српског позоришта Сремски Карловци имају значајну улогу. Овде је 1736. изведена прва драма *Смрт цара Уроша Пјатог* Емануела Козачинског. Намеравамо да обновимо позоришну делатност претварањем бине сремскокарловачког бископа у малу позоришну сцену, уз помоћ СНП-а, позоришта из других места и драмских уметника везаних за овај град, као што су: Александар Матић, Вида Огњеновић, Предраг Момчиловић, Миодраг Петровић, Рале Миленковић. Циљ нам је да се део Малог позорја пренесе у Карловце, направи летња позоришна и мала авангардна сцена, те да се одржавају представе неколико пута недељно.

Верујете ли да се Сремским Карловцима може вратити некадашњи културни и уметнички углед?

- Апсолутно. Иако се град налази на великој прекретници, значајни кораци су већ направљени. На пример, Бијенале фотографије и ликовна колонија се редовно одржавају; затим, недавно је отворен Институт српског народа „Стефанеум”, а ускоро се завршава и зграда при Организацији уједињених нација – Европски центар за мир и развој. Планирамо да изградимо и тридесет атељеа за постдипломце ликовних уметности из целог света.

Успели смо да одређен број старих просторија адаптирамо и оспособимо за Културни центар, у оквиру којих су два атељеа додељена академским сликарима Милану Кешелју и Ђорђу Ла-

зићу-Ћапши. Захваљујући Лутрији Војводине, отворићемо ускоро мали компјутерски центар, што помаже да послове обављамо брже и једноставније. Надамо се и дањој сарадњи са Инвестбанком, која нам је помогла да издамо књигу Андреја Тишме и да са дванаест колор мотива презентујемо Сремске Карловце на свом овогодишњем календару.

Сремски Карловци су мала општина која сама није у стању да финансира све пројекте потребне граду. Али не треба заборавити да је српски народ управо кроз Карловце у Европи још од Карловачког мира 1699. године и да се некадашњи српски Сион, како-тако, ипак полако ревитализује. Мислимо да је прека потреба да се Сремски Карловци обнове и пруже комплетан културни и уметнички садржај, који ће, као некада, привући публику из свих крајева Југославије и ван њених граница.

Петар Николић

Карловачке новине, Сремски Карловци, 14. октобар 1993.

Из историје Сремских Карловаца

Повељом цара Карла 6, од октобра 1713. године, Карловци су одређени за седиште архиепископа-митрополита Српске православне карловачке митрополије. Од тада и званично Карловци су постали седиште духовног, политичког и културног живота српског народа у Аустрији (Аустроугарској). Ранији Пашин конак преуређен је око 1715. године у Митрополијски двор са катедралном црквом. После склопљеног мира са Турцима (1699), Карловци постају важно трговачко место на граници са Турском. Преко Карловаца иде већи део сувоземне трговине са Турском. Нарочито се сувоземним путем, али и Дунавом, извозила фабричка роба из Аустрије и Немачке у Турску, а из Турске су карловачки трговци увозили рогату марву и сено. Карловачки трговци су снабдевали аустријске војне гарнизоне у Петроварадину и Осијеку и многи од њих се на овај начин богате. Године 1716. аустријски цар Карло 6. је објавио рат Турцима. Крајем априла Турци су напали Карловце. Попалили су многе куће и Горњу цркву. Митрополијски двор је том приликом остао поштеђен. После турског пораза на Везирцу (код данашњих Текија), 6. августа 1716. све до јануара 1717. године, Карловци су били у директној зони борбе, у њима се налазила царска војска. Карловчани шаљу депутацију грађана у Беч цару, на чијем је челу стајао богати и угледни трговац Петар Андрејевић. Позивајући се на заслуге у рату, Андрејевић је успео да се донесе царска одлука да се Карловци ослобађају од „работе” и „фор 5 дана” уколико се ти послови злоупотребљавају и противе прописима заштитног писма које је цар Карло издао Карловачкој општини 19. јула 1710. године. Због заслуга за царски дом, Карловци су Повељом цара Карла, од 16. септембра 1721. године, добили на уживање коморско добро пустаре: Јарковце, Пазову и Сасе, које су чиниле ливаде и пашњаџи. Пошто су Карловци добили три пустаре, исте те године, дворска комора је уступила један део карловачког атара Петроварадину

па је од тада граница карловачког атара постао Заношки поток код Варадинске чесме. Добитак пустара омогућио је Карловцима да се брже материјално развију. Карловци су почетком XVIII века били највећа варошица у Подунављу. Опат Симперт забележио је да су Карловци 1701. године имали преко 400 кућа, јадних колибица направљених од земље. Варош се тада простирала између Дунава, Стражиловачког и Дока потока. На југозападној страни ширили су се до данашње улице Браће Анђелића. Дунав је у то време имао сасвим други ток него што има данас. Текао је сасвим поред вароши и дунавско корито било је на месту где се данас налази Богословија (Палате црквено-народних фондова), сала Партизана и Основна школа. Трг Бранка Радичевића није био тако широк као данас. Средином трга, од чесме „Четири лава” до Богословије, простирао се комплекс кућа, тако да су на Тргу биле две улице (приликом ископавања шанчева за канализационе цеви 1989. године видели су се темељи ових кућа). Улица поред Штрасерове апотеке звала се Шећер-сокак и била је главна трговачка улица у Карловцима. Са западне стране Шећер-сокака ређале су се занатлијске радионице. У другој паралелној улици са западне стране налазила се стара Саборна (средња) црква и од 1715. године Митрополијски двор. У црквеној порти на Стражиловачком потоку налазила се Семинарија, а поред цркве кућа трговца Јанка Солара. На углу су се виделе још увек рушевине некадашње Бенедиктанске римокатоличке цркве (манастира). На дунавској обали према Карловцима стајале су бараке са рибом и рибарски чамци. Било је доста крчми. Ту су стајали укотвљени трговачки бродови, којима се преносила роба за Турску и са којих су се лађари снабдевали намирницама, вином и ракијом. Постојала је овде још и станица у којој су се измењивали људи, углавном робијаши, који су вукли лађе. Куће тада нису биле баш квалитетне. Код кућа на спрат костур је био направљен од дрвета, а између греда био је черпић. Споља су биле облепљене блатом, покривене трском, рогозом, даскама или шиндром и веома ретко црепом. У овако малим и ниским кућерцима собе су биле највише три метра широке. Велики број кућа биле су у ствари земнице, настанбе укопане у земљу, од један до један и по метар, озидане каменом или черпићем. Прозори су били залепљени хартијом или застрти платном. Стакло је тада било скупо. На среди-

ни просторије било је огњиште са отвореним димњаком, око којег се одвијао сав породични живот. Поред куће се налазила качара за вино и остава. На качару се наслањала обично стаја за марву. Забележено је 1769. године да је у Карловцима оваквих кућа било 160 по свим деловима вароши. У то време улице нису биле поплочане и често се од блата није могло кретати. Карловцима је управљао кнез са ешкутима, који је уједно био и судија, купио порез и пазио да се државни и жупанијски порез правилно расподели. Кнеза су обично у Митрополијском двору бирали варошани. Осим варошког суда постојао је и дворски (митрополијски) и господски (спахијски) суд. Почетком XVIII века карловачки митрополити и народно-црквени сабори почињу веома живо и са доста енергије да траже могућност за организовање просвете српског становништва које се налазило под аустријском (Угарском) круном.

(Из књиге *Сремски Карловци* аутора Жарка Димића)

Дневник, Нови Сад, 28. октобар 1996. године

Позоришна сцена и универзитет

Ако ми суграђани укажу поверење на предстојећим изборима, превасходно ћу се залагати да се до краја спроведе гасификација Сремских Карловаца. Само тако ћемо моћи да заштитимо вредна културно-историјска здања од штетних загађења и добијемо здраву животну средину.

Борићу се такође за културолошко осмишљавање слободног времена и активности младих у месту, те да Сремски Карловци у XXI век уђу као центар српске културе и духовности. У својој изборној јединици инсистираћу на решавању горућих комуналних проблема, а то су питање чистоће, уређење јавних зелених површина, чешће запрашивање комараца и постављање на поједина места „лежећих полицајаца”.

У новом мандату трудио бих се да реализујем идеју за коју је већ урађен пројекат, а то је позоришна сцена у Биоскопу „Стражилово”. Реконструкцијом овог простора добио би се нови садржај који недостаје Карловцима, а који су познати и по томе што је у њима 1734. године изведена прва позоришна представа у Срба.

Залагаћу се да, уз адаптацију просторија у згради на Тргу Бранка Радичевића 7, где се налази ОКУД „Бранково коло”, Карловачка уметничка радионица, Општинска туристичка организација и галерија, Сремски Карловци добију један специфичан центар културних делатности за све облике интересовања. Ослоњени на богате темеље сремскокарловачке традиције, сматрам да ћемо ускоро постати најзначајнији елемент развоја културе, уметности и образовања у нашој земљи. Ту, пре свега, мислим на подизање зграде Академије уметности – ликовног одсека, чиме се остварује дугогодишња тежња да Сремски Карловци постану универзитетски град.

П. Н.

Дневник, Нови Сад, 28. јануар 1998. године

Сремски Карловци оживљавају сећање на Емануила Козачинског

Од Трагедокомедије до позоришне сцене

У центру Сремских Карловаца, престоници српске културе и духовности, почетком ове године, заблистало је, као резултат грађитељске обнове коју спроводи Република Србија, још једно старо здање. Захваљујући покренутој идеји о изградњи и оснивању модерне позоришне сцене, једна од највећих зграда на Тргу Бранка Радичевића доживела је свој споменички препород. Велика упорност и труд карловачких културних посленика и убеђивање надлежних у оправданост ове замисли која би требало да допринесе богатијем културном животу места на крају се, ипак, исплатила. Републичко министарство за културу прошле године је, мимо ревитализације, издвојило паре, направљен је главни пројекат и посао је започео. Пошто је завршена прва фаза рестаурације, очекујемо да ускоро крене и она друга, одлучујућа, када ће се биоскопска сала прилагодити потребама позоришта. О томе шта је пресудило да Карловци добију свој театар и како ће на крају изгледати цео рестаурирани простор, разговарамо са директором Културног центра „Карловачка уметничка радионица”, Жарком Димићем, једним од најзаслужнијих што је ова идеја уродила плодом.

Заслуге митрополита Викентија Јовановића

- На коначну одлуку да се у Сремским Карловцима изгради позоришна сцена утицала је, као и у неким другим случајевима, историјска чињеница да су они и културно и духовно колевка новије српске историје. Наиме, неколико деценија након Велике сеобе Срба под Арсенијем III Чарнојевићем српски народ се, у оквиру

Карловачке митрополије, поново организовао и прилагодио новим условима живота. Међу веома способним митрополитима, духовним и световним вођама Срба, у тешкој борби против покатоличавања и унијаћења, и борби у очувању стечених привилегија, појавио се и Викентије Јовановић. Он, најпре, настоји да разреши тада кључни проблем у Срба и образује полуписмени народ и свештенство. Зато отвара прве школе, а за наставни кадар све очи биле су упрте у Русију. Тако, поред осталих, у Карловце из Кијева 1733. године долази широко образовани и слободоуман учитељ поетике и реторике Емануил Козачински, који је основао савремени српски театар и драму, написавши *Трагедокомедију* о смрти последњег српског цара Уроша V и паду Српског царства. Ово дело и његовог аутора темељно је, пре готово две деценије, проучио др Властимир Ерчић у оквиру научноистраживачког пројекта „Историја српске драме” у Институту за књижевност и уметност у Београду.

Када је настало прво наше позоришно дело и о чему оно говори?

- *Трагедокомедија* је настала некако одмах пошто је Козачински дошао у Карловце. Прва верзија била је већ готова на пролеће 1734. године, а сматра се да је дело први пут приказано на Видовдан 15, односно 26. јуна по новом календару. Тематски је подељана у два дела. Први приказује врхунац и пад Немањићке државе, а други живот Срба под аустроугарском влашћу. Њоме је, заправо, с једне стране, покушано да се „обнови” наша прошлост и традиција, а с друге, прикаже проблематика савременог живота Срба.

Где се приказивао комад, како је изгледала сцена, глумци, одакле су набављани реквизити?

- Трагедокомедија је извођена на разним местима. Најчешће у тадашњој Славенско-латинској школи или Митрополијском двору на тргу, затим, у оближњем шумарку, пропланцима и друго. У Карловцима су, као мало где, постојали изврсни природни услови за постављање отворене сцене. Уз мале издатке направила би се, углавном од дрвета, готово идеална позорница, а гледаоци су је посматрали са тераса усечених у узвишење. Карловачки театар је био веома једноставан и делом је подсећао на античка позоришта.

За прву изведбу највећи део костима направљен је пре- крајањем платна и одежди које су биле позајмљене из митрополија и манастира, а и од многих Карловчана. Изнајмљених реквизита било је на све стране, а у документима је забележено да су глумци у *Трагедокомедији* носили и праве царске круне, црквене митре, оружја и друго. С обзиром на то да је представа спадала у годишње школске свечаности, претпоставља се да је актера било из свих разреда тадашњих школа. У представи их је, изузев статиста и других помоћника, учествовало више од 50. Занимљиво је да су у комаду мушкарци играли и све женске ликове.

Наставак традиције школског театра

Реците нам како ће према пројекту она изгледати?

- Позоришна сцена ће бити смештена у садашњој сали Биоскопа „Стражилово” и неће битно утицати на будуће филмске пројекције. Предвиђено је да позорница захвати више од 150 квадратних метара изнад које ће се подићи високи бински торањ. На њој ће се, поред позоришних представа, одржавати и други културни програми, разне приредбе, концерти, презентације... Посебна пажња биће посвећена акустици сале, систему озвучења и сценској расвети, која ће бити компјутеризована и јачине до 2000 W. Занимљиво је да пројекат предвиђа и уградњу система интерне телевизије помоћу којег ће се преко фиксних камера у сали слика директно преносити на мониторе у одређене просторије објекта. За гледаоце је планирано 311 седишта, а уз уграђену најсавременију аудио-визуелну технику и опрему из иностранства, ентеријер ће у потпуности задовољити захтеве модерног европског позоришта.

Кад љубитељи позоришта могу да очекују прве представе?

- Ако све буде ишло по плану, можда већ ове јесени. Наравно, представе неће бити тако честе као у већим градовима, јер ће гостовати ансамбли из других места. Међутим, жеља нам је да, ангажујући глумце и режисере из Београда и Новог Сада, годишње припремимо и бар један позоришни комад у Сремским Карловцима.

Предложио сам нашој познатој књижевници, иначе бившем ђаку Карловачке гимназије, Види Огњеновић, да прва драматизује

и режира представу на неки од својих текстова о том граду. Волели бисмо кад би се у Карловцима одржавао и део Међународног позоришног фестивала ИНФАНТ, а у циљу очувања позоришне традиције намера нам је и да обновимо и негујемо школски театар. Његов зачетак већ имамо у Гимназијском позоришту „Козачински”, које ће на новој позоришној сцени добити још боље услове за рад, а сцена ће, верујемо, заслужено понети име украјинског учитеља Емануила Козачинског

Петар Николић

Новости, 28. јун 1998.

Корени српства

Са седам брда на којим леже, Сремски Карловци изгледају као да су изронили из прохујалих векова.

- Не варате се – примећује наш домаћин Жарко Димић, први човек овдашње културе и потпредседник општине. – Са тих брда, Трг Бранка Радичевића, понос вароши, више личи на велику позорницу.

Карловци се, наравно, не могу замислити без винограда и вина. Винаре су, међутим, увек пратиле досетке и анегдоте, о чему је још давне 1890. траг оставио Мита Петровић под називом О преварама код вина.

У низу занимљивих догађаја и датума из прошлости Карловаца свакако треба напоменути да је 1699. посредством Енглеске и Холандије, склопљен Карловачки мир између чланова Свете лиге (Аустрија, Пољска и Венеција) и Турака, преговори су трајали 72 дана.

Варош је 1840. годне имала скоро 45 крчми и гостионица, а осам година касније у њој је одржана Народна скупштина, позната као Мајска скупштина, на којој је проглашена Српска Војводина.

Гимназија је почела са радом 1792. као прва српска високошколска установа, а две године касније митрополит Стратимировић је основао Богословију. Године 1799. подигнута је чесма „Четири лава” у част завршетка водовода. Од 1804. до 1806. године у Карловцима је учио и Вук Стефановић Караџић, али у Гимназију није примљен, уз изговор да је престар. Многи, по традицији, грабе ка Стражилову јер је у сенци столетне шуме гроб Бранка Радичевића. Ниједна ђачка екскурзија не промаши ово место.

Поред Бранка Радичевића, вредно је поменути још неке од знаменитих људи који су овде учили и боравили. Ту су, пре свих, Вук Стефановић Караџић, па затим Сима Милутиновић-Сарајлија, Димитрије Давидовић, Павле Соларић, Георгије Магарашевић, Јо-

сиф Рајачић, Јован Хаџић, Јован Стерија Поповић, Васа Стајић, Дејан Медаковић, Гојко Николић, Борислав Михајловић-Михиз.

Анегдота каже да су се 1807. у првом разреду „човечности” Сима Милутиновић, Димитрије Давидовић и још неки замерили митрополиту Стратимировићу због „незгодног” опевања самог митрополита, а и због „срамне пасквиле својих старешина”. Кривци су због читања забрањених књига и писања слободних стихова били кажњени са по десет штапова и прогонством, не само из школе, него и из Карловаца, и поред заузимања директора за своје најбоље ученике.

Шаљући угледне грађане и молбе и користећи за то време уобичајена средства, Карловци су 1753. резолуцијом царице Марије проглашени слободном војничком вароши – Комунитетом. Мештани су ослобођени служења у војсци, али су зато имали обавезу да бесплатно превозе војну опрему и лица, која одреди војна власт, а примали су на преноћиште и храну одређана војна и цивилна лица.

Низала се идеја за идејом како би Карловци изгледали што лепше. Тако се родила и замисао да се познатим песницима обезбеде плацеви, а затим да се пронађу добротвори који би им саградили куће.

- Општина је – каже Димић – већ обезбедила плацеве. Акција ће се звати „Дар-кућа”. Они који добију куће моћи ће у њима да живе колико год желе. А кад их напусте, остају општини. Јер, доћи ће други ствараоци...

У време Првог српског устанка, Карловци су били једно од најимућнијих места у Подунављу, а међу првима у којима су деца вакцинисана против великих богиња. Према неким предањима, Карађорђе је кришом долазио у ово место и ноћу се у двору састајао са митрополитом Стратимировићем. Овај уман човек предлаже му неколико људи који би му помагали у уређењу нове државе, између осталог и Доситеја Обрадовића коме, по повратку из Трста, а на путу за Србију, 1805. године, приређује импозантан дочек, без обзира на то што је овај у својим делима критиковао виши клер и калуђерство.

- Ми смо, искрен да будем, у свету одувек били познати по својим специјалним винама: аусбруху и бермету. Технологија прављења ових вина чувала се и преносила као тајна у карловачким

породицама, с колена на колено. На бермету се захваљивао и Доситеј Обрадовић. Сад јако настојимо да извучемо из анонимности нашег Марија Бенешка, произвођача бермета, како бисмо спојили малу привреду и културу.

Остао је траг и о чувеним карловачким бербама, о којима је писао и Бранко Радичевић. После рада целог дана и вечере, берачи би одлазили на рогаљ, место одређено за забаву. О томе су и песме испеване. Веселје је почело чим се смркне, а рогљеви су били осветљени фењерима.

- Ако ћемо већ о занимљивостима, мало се зна да имамо свој локални ветар Стражиловац, а затим да је први филм о Тарзану у Југославији снимљен управо у нашем месту, односно у оближњим барама – додаје Димић.

Сви који су били ђаци овдашње гимназије, а сада су разасути широм света, али и који су живели у месту, здушно настоје да помогну.

- У Америци постоји огранак Друштва за неговање традиција и развој Карловаца – као да затвара дневник сећања и задатака први човек Културног центра. – Недавно је тамо организована акција прикупљања помоћи за Богословију. Наш земљак, човек из наше вароши, господин Ђорђе Коларевић највише се ангажовао у овој акцији.

А 1801. опет у ноћи између 16. и 17. јула, варош је претрпела велику штету због необично јаког циклона који је рушио оцаке и зидове, носио кровове, чупао стабла... Место је тада било поплављено.

Било, па прошло. Зато му је будућност светла.

Мирослав Стефановић

Вечерње новости, Београд, 11. новембар 1998.

Оштро реаговање из Сремских Карловаца због одлуке да Академија ликовне уметности буде у Новом Саду

Прво дали, па отели!

Жарко Димић, потпредседник Скупштине општине: Одбор за обнову места одлучио је да се здање овде подигне, а сад нам преко ноћи то отимају.

Културни радници Сремских Карловаца су, најблаже речено, шокирани изјавом републичког министра просвете Јове Тодоровића „да ће финансијско учешће у проширењу Академије уметности у Новом Саду бити сврстано у приоритете овог министарства у наредној години”.

- Уместо да, како је давно договорено и одлучено, помогне у изградњи Академије ликовне уметности у Сремским Карловцима, Нови Сад нам ту установу практично отима – рекао је јуче за *Новости* Жарко Димић, потпредседник СО, задужен за културу, науку и образовање.

Почетком прошле године, Одбор за обнову и развој Карловаца одлучио је да се Академија ликовних уметности овде гради, после чега је општина обезбедила плац, а потом је урађен и пројекат.

- Ако је историја на нашој страни, ако се зна да је у нашем месту основана прва српска сликарска школа (1743) и прва српска цртачка школа (1809–1949) и ако је, коначно, договорено да се таква високошколска установа овде гради, не схватамо откуда, наједном, другачији став, и то са највишег места – пита се Димић.

Уместо, дакле, да се размишља о изградњи Академије ликовне уметности у месту подно Стражилова, сви су изгледи да ће зградe на Петроварадинској тврђави и у Новом Саду бити проширене за

1.950, односно 850 квадратних метара, што ће коштати 2,8 милиона марака.

- И то је ван памети – не крије огорчење први човек културе Сремских Карловаца. – Реновираће се негдашњи казамат, и то за скупе паре, уместо да се ново здање сагради тамо где му је место – у престоници српског сликарства и српске духовности.

После проширења, новосадска Академија уметности имала би укупно пет хиљада квадратних метара простора, што би омогућило оптималне услове за рад.

- А ми нудимо, и већ смо доста одмакли у припремама, нову зграду и далеко боље услове – подсећа потпредседник Димић. – Ваљда је боље имата светле просторе, него реновирати мрачне одаје тврђаве?

М. Стефановић

Вечерње новости, Београд, 24. октобар 1999.

Жарко Димић, директор Културног центра и потпредседник Скупштине општине Сремски Карловци

Увек смо били Европа

Југославија је једна од најперспективнијих земаља средње Европе, и видим је као богату, напредну и развијену државу, са огромним потенцијалима: природним и људским.

Тако о будућности наше државе размишља Жарко Димић, директор Културног центра и потпредседник Скупштине општине Сремски Карловци, заљубљеник овог места у подножју Стражилова, публициста и велики поборник културних догађања.

-Убеђен сам да у свету имамо много пријатеља, посебно након агресије НАТО-а па нашу земљу – каже за наш серијал *Шта да се ради?* -Расту, истовремено, симпатије за овај поносан, праведан и правдољубив народ, пре свега јер машинерија новог светског поретка лагано улази у ћорсокак.

И какав је расплет?

-Та машинерија ће ускоро бити у ситуацији да или изазове глобални светски сукоб са несагледивим последицама, или, што је више вероватно, да одустане од својих „нечасних и злочиначких” намера и кроз већу демократизацију својих друштава осуди појединце и групе политичара који су и данас на сцени, као и да спере љагу варваризма, која је сада доминантна. Пријатељи нам помажу колико могу, али у суштини гледајући кроз историјску перспективу, ми као невинне жртве помажемо више њима, јер наша земља је један фактички доказ и оку видан шта је „нови светски поредак”. Данашња криза у светским односима је, у ствари, један нови софистицирани облик трећег светског рата који се води новим средствима: медијима, капиталом, лажима...

Будућност Војводине?

- Њена судбина је нераскидиво везана за Србију и Југославију. Видим је као најразвијенији, како економски тако и мултикултурални део наше земље, прави пример онеме чиме тежи данас Европска унија, са богатством свих својих етничких и културних различитости. Биће, то је неминовно, светска престоница хране. Огледна баштина новог миленијума. Идеје о некаквом отцепљењу су глупост. Векови су нам требали да се скупимо, и толико је крви проливано да би данашња генерација из већ поменутих разлога учинила „неопростиву историјску глупост”. Земља војвођанска и њен сељак подносе огроман терет, али морамо издржати, сачувати наше људе.

А жал за негдашњом Југославијом?

- Остаћу доживотни носталгичар за њом, али нам таква, због наших потомака, и не треба. Она ће ускоро много више бити потребна онима који су је рушили него нама који смо је, уз огромне жртве, градили. Могућа је будућа федерација која би се звала, можда, Православнја.

Косово је неизбежна тема?

- Тамо се догодила „поновљена грешка” међународне заједнице, а када се грешке интензивно понављају, називају се „глупошћу”. Нажалост, за ову глупост данак поново плаћају, својим жртвама, Срби. Косово је српско, и остаће колевка и матица, духовни и етнички простор, света српска земља. Оно нас је одржало и пружило опстанак. Силе новог светског поретка удариле су у срце српског народа, али је оно издржало и куца док је и једног Србина на планети. Косово је историјска последица нашег односа према нама самима.

Нисмо народ без будућности?

- Таман посла! Будућност нашег народа је, ма како коме звучало, уз суштинске менталне промене, перспективна. Наш народ има све предиспозиције великих народа, иако је мали по броју, али свакако треба да заузмемо место малих народа који се налазе на „незгодном” географском простору. Будућност је и у саборности и бризи за сваког сународника и грађанина, ма где се он налазио, у неговању културе, традиције, науке, у неговању талентованих и бриге о њима.

Када смо већ код телената – зашто одлазе из земље?

- Припадамо реду најдаровитијих нација, и то често некима смета. Али, где је љубомора, има и љубави, само је треба искористити на прави начин. Реално говорећи, у свим овим невољама многи нису имали другог избора, нарочито када је врхунска наука у питању, али би требало по сваку цену одржати везу са њима и, уз добре услове за рад, враћати их у домовину.

Много радите да Карловци буду што лепши?

- То је разумљиво: ту сам одрастао и ту живим. Град који је очито цивилизацијски, али и културни доказ да Срби не треба да иду да се прикључују Европи – они су део те исте Европе. Вековима. Карловци су једно од чворишта Истока и Запада без којих би Европа остала једнолична и тамна. Каква им је будућност? Видим их као туристички центар са хотелима, мотелима, колонијама уметника, са десетак музеја, спортским и рекреативним центрима. Биће то град монашке тишине и духовног обнављања, са својим црквама и фрушкогорским манастирима. Његов развој интерес је не само његових житеља, већ и свих Срба, као и „оне Европе” која ће, надам се, ускоро доћи са добрим намерама..

Новости, Београд, 30. јануар 2001.

Благо у контејнеру

СЛИКА је била на ивици локалног скандала и жестоког оговарања; у рано суботње јутро историчар и књижевник из Сремских Карловаца Жарко Димић чепркао је по контејнеру, одакле је после извесног времена, готово тријумфално, извадио оригинални комплет годишњака *Бранково коло од 1895. до 1914. године*.

- Пријатељи су ми јавили да је вредан алманах неко бацио у контејнер, па се нисам либио да га ту потражим – присећа се тог догађаја. – Срећом, био сам бржи од радника „Чистоће“.

Ко зна какве још све тајне крије бастион српске духовности, и то пре свега на таванима, у подрумима, у старим и прашњавим сандуцима, у собама које као да су „сишле“ са старих разгледница. Много тога је још неистражено и недоступно јавности.

- Овде сам рођеи, и мој дуг као историчара према Карловцима је да пронађем што више оригиналних предмета из њихове историје – као да отвара дневник успомена. – Оно што добијам од својих суграђана је од великог значаја не само за историју места, већ и за богату прошлост српског народа.

Чим чује да се у Карловцима руши нека кућа, овај угледни културни стваралац одмах јури „на лице места“.

- Тавани овдашњих старих кућа су пуни тајни и изненађења – присећа се разних договарина. – Тако сам, једном приликом, са пријатељима отварао повећи дрвени сандук у коме је било и разбијених флаша. Разгрнемо срчу, кад на дну сандука прашњави, пожутели папири. Одмах утврдим да је реч о грађанским писмима, можда не велике вредности, колико значајних за живот наше варошице од пре два века.

Куће старих, посебно познатих Карловчана и на почетку новог века и миленијума скривају историјске и културне вредности.

- Има, нажалост, наших суграђана који на оно што пронађу не обраћају пажњу – резигнирано ће Димић. – Све то углавном заврши на депонијама смећа, а могло је да краси музејске витрине.

Знају у овој варошици за Димићева упорна трагања и настојања да отргне од уништавања књиге, часописе, писма, пожутеле фотографије и предмете из богатих и угледних грађанских породица. Зато му, кад се тако нешто пронађе, јаве или донесу у Културни центар.

- Радујем се сваком предмету, често и по цену да га платим из сопственог џепа – вели наш саговорник. – Најбоље би било да држава откупљује такве драгоцености јер тада не би завршавале на депонијама смећа!

Ономад је дошао до још једног вредног документа, опет на прашњавом тавану. Откривена су писма једне угледне карловачке породице са Митрополитом Стефаном Стратимировићем, која је имала невоље са – прељубом.

Сакупљањем необичних, драгоцених предмета употпуњујемо слику о прошлости варошице – показује нам пожутела, искрзана документа. – То је, уосталом, обавеза сваког житеља места, а посебно нас који се бавимо његовом историјом.

М. Стефановић

Новости, 10. јун 2001.

Фрушка Гора препуна лековитих извора, али их нико не користи

Здравље из потока

Многи мештани на обронцима Фрушке горе или немају, или пију воду прилично сумњивог квалитета, иако су им надобхват руке многобројни извори.

На јединој војвођанској планини их је најмање стотинак. Користе их планинари или они који шетају планином, па на њих случајно набасају.

- То је велика штета – објашњава Жарко Димић, историчар и хроничар из Сремских Карловаца, који већ дуже време истражује лековите фрушкогорске изворе. – Само их је у Карловцима шездесетак, од којих су многи лековити.

Један од најпознатијих, Слани извор, потиче из 16. века. Извирао је у подножју Стражилова и био надалеко познат. Нажалост, затрпала га је небрига.

Данас је сачуван онај који се налази испод Бранковог чардака. Али, и он би могао много боље да се користи, тим пре што је тај део Фрушке горе својевремено обновио патријарх Рајачић. Ту је постојао и манастир – прелистава пожутела документа наш саговорник. – Око манастира се свакодневно окупљало много људи који су тврдили да изворска вода лечи болести очију, коже, органа за варење. После је све пало у заборав, а извор прекрило лишће.

Фрушка гора је богата водом, тако да је на њој шест природних језера, од којих је у последње време најпосећеније Лединачко, створено на месту где је некад био каменолом за беочинску фабрику цемента.

Између Буковца и Карловаца постојао је лековити извор Виле водиче, а крај њега чардак који је подигла једна имућна, овде

излечена Новосађанка – каже наш саговорник. – И то је зарушено, заборављено и остављено да пропада.

Карловци такође имају невоља са питком водом, уместо да се бар део вароши снабдева изворском.

Један такав, са лековитом водом се и даље користи, али малобројни Карловчани не желе да открију где се налази – загонетно ће Димић. – Страхују да се и он не уништи, иако је воде сасвим довољно.

Да је река, потока и извора некада било у близини варошице сведоче и записи многобројних путописаца који су још средином 15. века видели „да у околини има чак око двадесет воденица и две ваљаонице за ћебад”. Наравно, велике заслуге за то припадају и Дунавцу.

Као круна завршетка водовода 1799. направљена је чесма „Четири лава”. Нажалост, њена вода није квалитетна за пиће, а она чека детаљну обнову

М. Стефановић

Новости, Београд, 25. новембар 2001.

Тавани благо крију

Прашњави тавани старих кућа у Сремским Карловцима често скривају ствари непроцењиве вредности. Једном је то граничарски револвер, други пут гардероба из 19. века, а најчешће стара писма и књиге.

Карловци су бастион српске културе и духовности. Српски Сион. Како је време одмицало, уместо од набоја никле су куће од тврдог материјала са неизбежним подрумима и таванима. Све што је требало сачувати и што је представљало «вишак», ношено је на таване. Донето, па заборављено.

Скупо, а бачено

СТРУЧЊАЦИ Градског музеја благодарни су на сваком поклоњеном предмету, од којих многи потичу из Беча, Пеште, Венеције.

- Карловчани су вазда имали велике библиотеке, тако да сада на таванима затичемо књиге из 18. века – примећује варошки хроничар и истраживач Жарко Димић. – Са књигама су на таване одношени и бидермајери, скупочене витрине, посуђе од познатог розентал порцелана.

Кад год се руши нека од старих карловачких кућа или је „генералка“ њихових кровова, Димић често тамо хита. Многи раритети су, захваљујући таквој бризи о баштини, доспели у депое овдашњег музеја.

- Улога музеја у оваквим акцијама је од непроцењивог значаја – подсећа Димић. – На таванима смо налазили оно што је деценијама и вековима карактерисало живот варошице: сабље, бајоне-

те, пушке, дамске шешире, цилиндри из Беча и Пеште, хрпе старих разгледница и часописа.

Преписка познатих

Преписка познатих

Међу пожутелим и неизоставно прашњавим стварима на карловачким таванима пронађена је и преписка многих знаменитих личности, тачније писма из друге половине XIX века. Било је ту и диплома, старог новца, раритетних цртежа.

- Наилазио сам и на оштећене предмете који су, такође, огромне вредности – показује Димић две управо пронађене чиније. – Да не трагамо по таванима, вероватно никад не бисмо дошли до ручно рађеног Статута Српског културно-уметничког друштва „Зора” из Беча и других драгоцености.

Кад је откривен овај документ, истраживаче је и даље пратила срећа јер су убрзо пронашли и збирку фотографских плоча на којима је забележен рад друштва „Зора”.

Свака стара карловачка кућа је део богате прошлости варошице. У паучини и под дебелим слојем прашине још чами ко зна колико предмета велике вредности. Јер, у једној улици и данас се могу видети десет различитих стилова архитектуре. У минулим ратовима одавде је много тога опљачкано и неповратно однето. Снажљивији Карлочани су вредне предмете успели да сачувају. Сад их откривају заљубљеници у варош, са жељом да красе одаје локалног музеја.

М. Стефановић

НС, 12. новембар 2001.

Жарко Димић, историчар, књижевник

Трагом старих рукописа

Поета и критичар

Жарко Димић рођен је 10. марта 1962. године у Инђији. Основну школу и Гимназију завршио је у Сремским Карловцима. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду на групи за историју. Објавио је неколико књига песама и више историјских наслова углавном везаних за прошлост Сремских Карловаца. Награђиван је за поезију, а песме су му превођене на више светских језика. Пише ликовну критику и есејистику. Члан је Одељења за друштвене науке Матице српске, као и Друштва књижевника Војводине. Живи и ради у Сремским Карловцима.

Пролетос је изашла књига *Овде живе Срби, страни путници и путописци о Сремским Карловцима од друге половине XV до прве половине XX века*, аутора Жарка Димића. Заправо је збирка текстова и утисака мање или више познатих, оних који су током неколико векова пролазили овим крајевима. На промоцији књиге, један од рецензената, академик проф. др Славко Гавриловић, оценио је ову књигу ретко успешним погледом на историјске чињенице којима би наука морала више да се позабави. Ипак, о књизи најбоље говори њен аутор.

Откуд тај назив књизи?

- Књига носи назив по једном тексту Мартина Франдштетера који је 1608. године написао „Овде живе Срби”.

Због чега сте се одлучили за путописе?

- Један од изазова целе теме је да су путописи, као историјски извори, веома мало коришћени и познати, иако припадају доказима првог реда. Путописање, иако га некада посматрамо објективно и

субјективно, значајно је јер његови аутори говоре о ономе што заиста виде на својим путошћима. Све оно што се може видети уз друм или реку, како се тада путовало. Раздобље од петнаестог века, када је откривена Америка, до прве половине двадесетог века, обухваћено је овом књигом, јер нисам нашао старије путописе везане за Сремске Карловце. Иако има назнака да постоје путописи који су везани за овај крај још из тринаестог века, па чак и из 1120. године, када је путописац Грималди пролазио овим крајевима. У његовим описима, које преноси Вилхелм фон Таубе, немамо детаљна имена места кроз која је пролазио. Ипак, он говори о прелепим двороровима, дворцима, каштелима и градићима, који леже порушени. Значи, и тада је била нека похара као што је касније учињено приликом турског освајања. То су докази да можемо ићи још даље у прошлост и трагати за веома значајним подацима када је у питању српски народ и његово бивствовање на овим просторима.

Зашто само Сремски Карловци?

- Једноставно. У мени је пробуђен нерв историчара, јер се последњих година појавила тенденција у савременој историографији Мађарске и Хрватске да су Срби на ове просторе дошли тек 1690. године Великом сеобом коју је предводио патријарх Арсеније Чарнојевић. То не одговара истини. То је помало агресивно гледиште јер њихови историчари, пре свега, не поштују свој занат. Тај долазак под Чарнојевићем третирају као освајање њихових територија и простора. Када се вратимо уназад, видимо да су већ у петнаестом веку овде већином живели Срби са незнатним бројем Хрвата и Мађара. Страни путописци кажу да их има неколико, што значи да су, вероватно, неки и залутали, иако морамо признати да су делови северне Србије или јужне Угарске у то време били под доминацијом мађарске државе и њених племића. Историјски гледано, видимо да је племић Мароти држао у свом поседу током петнаестог века Сремске Карловце. Он истовремено слови и као оснивач града Моровића. Права истина је да је то помађарено презиме српског племића Моровића, који се с неколико стотина Срба доселио овде и био један од најзначајнијих феудалаца на овим просторима. Држао је градове и села чак до Земуна.

Шта, заправо, откривају путописци?

- Када посматрамо путописе, као прави историјски извор, долазимо до изузетних података који употпуњују историју ове славне варошице, о којој се, нажалост, када је у питању антички период и средњи век, веома мало зна. Не зато што се није знало, ови путописи су столећима лежали по разним европским архивима под гомилом прашине, већ зато што наши историчари нису узимали у обзир да су ово веома вежни историјски подаци, који се могу, како је то рекао Сима Ћирковић, уврстити у податке првог реда. Ми смо имали и наших путописаца, али је заправо писање странаца о Сремским Карловцима био одговор историчарима које сам поменуо, а који историју посматрају са једне лоше, злураде стране. Планирам да у најскорије време завршим књигу Сремски Карловци у делима домаћих путописаца.

Има ли их довољно и да ли значајни?

- Наравно. Велики је распон путописа од времена када се Карловци помињу као важна утврда и варошица за време похода Сулејмана Величанственог 1521. године, када су похарани и порушени. Описани су као значајно утврђење са великим подграђем. Оно што је и пре тога доминирало је да су Карловци већ тада били познати по својим чувеним винима. Тако библиотекар угарског краља Матије Корвина, Мартин Галеоти, описује карловачки бермет и аусбрух као најбоља вина у Европи. А њему се мора веровати, јер је тада пропутовао целу Европу, па је ипак написао: „Нисам нигде срео ни попио боља вина од карловачког”.

Постоје и подаци о владавини Немањића у Срему.

- Да. реч је о Драгутину Немањићу који је, као што знамо, престо уступио свом брату краљу Милутину за кога се зна да је као зет угарских краљева добио, како је то у феудално време био обичај, Срем и Карловце. Његов двор, који се налазио на Краљевом брегу, описују страни путописци као велелепан, са две велике цркве. Претпостављамо да се ради о православној и католичкој цркви, јер му је жена била угарска принцеза, дакле католикиња. Може бити и да је реч о манастиру и великој православној цркви, пошто је тада био обичај да жена узима мужевљеву веру. Тако смо потврдили једну легенду, коју је први поменуо Илија Округић-Сремац, католички

жупник из Петроварадина, а који се потписивао као Србин-католик. Тако су путописи потврђивали и легенде.

Ипак књигу не чине само путописи већ има и турских дефтера. Откуда они?

- Дефтере сам уврстио јер су то официјелне турске књиге које су од места до места бележиле све важне податке о становницима за расписивање пореза, а имају све елементе путописа. Колико има становника, чиме се баве, колико је занатлија и ко су ти становници. За то Карловци могу бити захвални близини Петроварадинске тврђаве у којој се налазила већа посада. Карловци су били готово чисто српско место издељено у четири кварта са варошким кнезом на челу. Срби су овде уживали приличну самоуправу и не стоје подаци да су доласком Чарнојевића добили посебне привилегије. У суштини, Карловцима су потврђене оне надлежности које су имали под Турцима. Ту се јавио један феномен да су многи Срби бежали у Турску под зулумом Аустрије. Карловци су 1535. године имали и више становника него Београд двадесет пет година касније. Београд је 1560. године имао нешто преко 900 становника и углавном су то били Срби, професионални војници – мартолози, који су служили у турској војсци, док је у Карловцима живело преко пет хиљада Срба који су се бавили занатством, трговином и, наравно, производњом вина. Заправо, били су највећа српска варош у Подунављу. Колико је вино била важна ставка говори и податак да су и Турци, којима је вера забрањивала да га конзумирају, подржавали његову производњу и чак узимали порез на њега. То је само један од доказа квалитета овдашњих вина која су задовољавала и турске потребе.

Читајући књигу, уочио сам да постоје разни изрази за Србе. Откуд то?

- То не треба да нас чуди и збуњује. Звали су их Раци, Расцијани, Илири, Грци, Рашани, Срби. То је једноставно био однос према православљу. Наравно, неки путописци су само прошли и писали о винама, као што је Ханс Кристијан Андерсен.

Карловци су на посредан начин били познати и Магелану?

- Вероватно. Кроз Карловце је пропутовао Антонио Пигафети, познати путописац и главни Магеланов сарадник на путовањима око света.

Позната је и прича о бермету којим су Карловчани подмићивали бечке чиновнике када су имали да заврше неке послове.

У записима Павла Ненадовића, који се налазе у Фонду Архива Српске академије наука и уметности, Архив Карловачке митрополије, пише да је бермет служио за мито и корупцију на Бечком двору. У зависности од ранга чиновника одређивала се и количина.

Ненад Јовићевић

Задужбина, 2001.

Двеста тридесет година Карловачке гимназије

Школа од посебног националног значаја

Карловачка гимназија основана је 1791. године и најстарија је гимназија код Срба. Одиграла је изузетно важну улогу, не само на образовном и културном плану, већ и у борби српског народа за очување националног и културног идентитета и одбрану стечених права

Расадник младих талената

Гимназија је васпитавала и оспособила за живот велики број припадника младе српске генерације, од којих су многи имали важну улогу у историји српског народа и утицали на његову судбину у Аустријској, а затим, од 1867. године и у Аустроугарској монархији, као и на другим просторима на којима су Срби живели. Неки од познатих ђака Карловачке гимназије су: Димитрије Давидовић, Павле Соларић, Сима Милутиновић Сарајлија, Јаков Герчић, Милован Видаковић, Јован Стерија Поповић, Стеван Шупљикац, Бранко Радичевић, Јосиф Рајачић, Јован Суботић, Димитрије и Иларион Руварац, Георгије Магарашевић, Јован Живановић, Милан Недељковић, Никола Радојчић, Васа Стајић, Дејан Медаковић, Борислав Михајловић Михиз, Вида Огњеновић...

Од 2006. године Карловачка гимназија има статус школе са посебним националним значајем за Републику Србију.

Оснивање Карловачке гимназије веже се за митрополита Стефана Стратимировића и угледног грађанина Сремских Карловаца – Димитрија Анастасијевића Сабова, који је за оснивање Српске гимназије приложио суму од 20.000 форинти, и то пола у готовом новцу, а пола у обвезницама. Колико су ово била велика средства довољан

је доказ да се у то време у Карловцима могла купити мања кућа за 100 форинти. Како ова сума није била довољна, Стратимировић је 3. августа 1791. године позвао у Двор око стотину Срба Карловчана и ту им објавио племениту намеру грађанина Сабова. Сабов је лично, јавно пред њима потврдио своје даривање. Карловчани су одушевљени већ истог дана уписали 17.240 форинти добровољних прилога, а до краја су прикупили 19.100 форинти, тако да је то било довољно за почетак рада и издржавање Гимназије. Митрополит је већ 4. августа 1791. године цару Леополду II послао на одобрење основно писмо Димитрија Анастасијевића Сабова ради оснивања Гимназије. Убрзо је, већ 11. октобра 1791. године, цар Леополд II одобрио оснивање Гимназије.

Митрополит Стефан Стратимировић, 18. октобра 1792. године, шаље дописе окружним протама да народу објаве да се Гимназија у Карловцима отвара 1. новембра 1792. године и да ће се у Карловачкој гимназији предавати исте оне науке које се предају и на другим краљевским гимназијама. Стратимировић је настојао да за Карловачку гимназију пропише што бољи наставни план који је ишао на одобрење Дворском ратном савету, који је био „обердирекција” над Карловачком гимназијом.

За директора Гимназије постављен је др Јован Грос и са њим на челу отпочела је настава на немачком и латинском језику, а према важећим наставним програмима царско-краљевских гимназија. У згради Латинске школе отпочела је припремна настава два граматикална разреда, да би наредне школске године био отворен и трећи граматикални разред, а 1794/95. године *Classis humanitatis*. Због куге која је харала Сремом, Гимназија је била затворена школске 1795/96. године. Већ следеће године, отворен је други разред *Classis humanitatis*, са два нова професора. Ученог директора др Јована Гроса који је почетком 1798. године напустио положај, заменио је такође учени Андрија Волни, који је био велики љубитељ и посвећеник природних наука, познат и по томе што је након две године боравка у Карловцима сакупио збирку од око 800 комада минерала и биљака остављајући иза себе и чувени *Волнијев хербаријум*. Уџбеници су били писани углавном на немачком и понеки на латинском језику, док се српски језик употребљавао као помоћни у

првом и другом разреду, као начин активног споразумевања између ученика и наставника, али није био званични наставни језик.

Гимназија је до 1798. године имала шест разреда. Наставни план из 1798. године примењиван је за време директоровања Андрије Волног, Карла Румија и Павла Магде, све до 1825. године. Овај наставни план назван је и Волнијев и по њему се радило до 1798. године. Најстарији наставни план у Карловачкој гимназији имао је циљ да се добије знање потребно сваком младом човеку који жели да се сматра просвећеним, да спрема омладину по академијама и на самом универзитету за више друштвене класе у Мађарском краљевству; да знањем не преоптерети памћење омладине, него да просвети ум и вољу. Карловачка гимназија имала је тада шест разреда: припремни, три граматикална и два виша разреда, тзв. хуманитетске класе. Намера митрополита Стефана Стратимировића била је да се овде школују најдаровитија деца из свих крајева насељених Србима. Да би омогућио сиромашним, а даровитим ђацима из поменутих српских крајева да се школују, митрополит је 1798. године основао и Интернат уз Гимназију, познатији као Благодјејаније (*Alumneum*), у коме су сиромашни али добри ученици имали бесплатну храну. Смештен је у оном делу зграде Нормалне школе, где је по свом оснивању отпочела са радом Гимназија. Гимназија је касније премештена у другу приземну зграду из времена митрополита Павла Ненадовића и Латинске школе. Овде је Гимназија радила својих првих сто година, да би се 1892. године уселила у ново, велелепно данашње здање.

Карловачка гимназија са радом прекида у ратно време 1848/49. године. Гимназија је била затворена и гимназијску зграду некадашње Латинске школе заузела је српска народна војска за своје потребе. Ту је био смештен штаб и магацин за оружје. И тада су ученици који су похађали гимназију писали немачким језиком, осим српске граматике која се учила према манускрипту Теофана Живковића и словенске граматике Евгенија Јовановића. Према тада осмишљеном организационом нацрту требало је отворити VII–VIII разред и у Гимназију увести још три професора. Патријарх Јосиф Рајачић је и ту наилазио на проблеме, јер је Срба наставника било мало, и требало је као и у време митрополита Стратимировића апеловати на странце, пре свих на Словенце, Словаке, Чехе па и Нем-

це, да се, као и увек после ратова, обезбеде материјална средства, која су недостајала. Надзорну власт у периоду педесетих година 19. века вршио је Дворски ратни савет у Бечу. Карловачка гимназија била је изједначена са свим другим гимназијама. Она је имала право јавности, а ђаци Карловачке гимназије били су примани без икаквих пријемних испита у угарске гимназије, где су могли да наставе школовање.

Патронат је био у обавези да Дворском ратном савету редовно шаље полугодишњи и годишњи извештај о успеху ученика, наставном плану, податке о професорима, директору, колико су стари, колико им је остало службе итд. Лепо звуче речи једног од знаменитих карловачких ђака др Јована Суботића: „Карловачки добри ђаци заузимали су прва места по свим лицејима еугарским, на које су прелазили и прелазити морали, хотећи даље слушати науке на Пештанском универзитету или православним академијама”.

Почетком школске 1852/53. године отворен је седми, а 1853/54. осми разред и престао је да важи у Карловачкој гимназији наставни план који је био састављен према начелима „Намјеренија и изложенија” из 1798. године. Године 1854. уведен је наставни план према организационом нацрту (Organisations-Entwurf). На основу ових начела радило се у Карловачкој гимназији 70 година. На основу тог закона тражили су професори од Патроната да се изједначе са платама и у свим другима правима са професорима државних гимназија, да српски језик, као матерњи језик ученика, буде у Гимназији наставни језик и да се што више предмета предаје на српском језику. Овај процес се отегао зато што није било довољно уџбеника на српском језику. Увођењем новог наставног плана, латински језик је у Карловачкој гимназији престао да буде језик којим су се власти дописивале са управом Гимназије. Од тога доба Патронат пише акта на српском језику. У целом Аустријском царству званични језик је немачки, Генерална команда јављала је Карловачкој гимназији како се књиге смеју употребљавати у школи. Није нађено да је забележено да је у то доба неки државни надзорник вршио стручни надзор. Карловачка гимназија била је у статусу приватног завода без права јавности. Гимназија

је у погледу рада ишла у корак са другим школама и имала исти наставни план као и друге гимназије.

Министарска наредба од 1. јануара 1855. године била је значајна за употребу наставног језика у гимназијама. Према овој наредби наставни језик треба да буде онај који ученици потпуно знају, да би се у школи у учењу постигли најбољи успеси. Ипак, у Карловачкој гимназији и после ове одредбе већи део предмета предавао се на немачком језику, јер су и учбеници били на немачком. У Војној граници, где се налазе и Карловци, остао је немачки као наставни језик до 1868. године, када је царском одлуком изједначен српски језик са немачким у свим граничарским гимназијама и реалкама.

Вукове језичке реформе биле су напредне и прихватљиве тадашњим професорима у Гимназији, али су црквени кругови то оспоравали да би их неретко и прећутно прихватили.

Било је покушаја власти, тачније Војног министарства, да се Карловачкој гимназији да право јавности, уз услов да буде под надзором школског органа владе. Заузећем и великим трудом владике пакрачког Никанора Грујића, 1873. године, Карловачкој гимназији је дато право да може организовати полагање испита зрелости, односно да ђаци могу да полажу матуру у Карловцима. Први испит зрелости, и то писмени, одржан је 1873. године од 9. до 13. јула, а усмени 31. јула под руководством школског надзорника Живка Вукосавића.

Српски језик на којем се предавало у Карловачкој гимназији био је народни језик, али са црквеном ортографијом. У Архиву САНУ у Сремским Карловцима, у Фонду Карловачке гимназије, сачувана је наредба патријарха Јосифа Рајачића да се само црквеном ортографијом смело писати и предавати у Карловачкој гимназији. Већ после Рајачићеве смрти у гимназијској архиви све је више молби, писама и преписки писаних Вуковим правописом. Како је у Србији још 1868. године уведен Вуков правопис, није се ни у Карловцима могао одржати стари, па је гимназијски програм за школску 1871/72. штампан Вуковим правописом. Почетком 20. века „дух времена” захтевао је да се и у Карловачкој гимназији изведу темељне реформе. Патронат је уз подршку патријарха Георгија Бранковића закључио да на чело управе Гимназије треба поставити млађег,

образованог и енергичног човека. Тако је за директора Гимназије постављен професор Радивоје Врховац, који је већ био познат као одличан наставник, педагог и књижевни радник, осим тога већ се био доказао, јер је седам година предавао новозаветни грчки језик у Богословији, са најбољим успехом. Врховац је током школске 1903/04. године довео у Гимназију неколико изврских професора универзитетског ранга – Милана Будисављевића, Милана Георгијевића и Милана Мику Јаковљевића. Он одобрава да се у Гимназији оснује и литерарна дружина „Стражилово”, која треба да ради на књижевном образовању својих чланова, бавећи се и читањем књижевних састава чланова, те оснивању друштвене књижнице. Желео је да Гимназија буде и нека врста васпитног завода, у којем ће се неговати и чувати национална култура, телесно вежбање и гимнастика, пре свега у соколским друштвима.

За време директоровања Радивоја Врховца заведена је у Гимназији и коедукација, тј. Земалска влада је дозволила да се од 1907. године могу у Гимназију уписати и девојке, као редовне ученице које су из Карловаца, или чији родитељи ту станују. Испочетка је Патронат дозволио да се женска деца могу школовати само до четвртог разреда. Ипак, Патронат је одлучио да коедукација са школском 1912/13. године престаје, и да се од те године у Гимназију могу примати и ученице, али само у приватном статусу.

Ученице које су већ ишле у Гимназију, остављене су као редовне, док не сврше четврти разред. У ово време број ђака који се школовао у Гимназији просечно је износио 330. Од школске 1908/09. било је са директором 15 наставника. Након почетка Великог рата, Гимназија је престала са радом и претворена је у касарну да би поново отпочела рад тек 13. августа 1917. године. Од 24. априла 1921. године у новој држави, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, одлуком министра просвете, Карловачка гимназија је подржављена и добија статус реалне гимназије.

У току Другог светског рата Сремски Карловци и Гимназија проживљавају тешке дане. Усташке власти отпочињу стрељања и погром Срба, спроводе се масовна хапшења, мучења, ликвидације, депортације у логоре, отимање црквене, јавне и личне имовине, а све с циљем да се плански и систематски уништава српска култура

и њене институције. Међу првим донесеним уредбама била је и она од 29. 4. 1941. године о укидању употребе ћирилице.

У Карловачкој гимназији забрана употребе ћирилице била је тешка мера с обзиром на велики библиотечки фонд и на тадашње уџбенике. Сва службена документа, ученички радови, деловодници и протоколи морали су бити писани искључиво латиницом. Нарочита пажња у овој државној творевини и у новој школи обрађала се употреби затечених књига у ученичкој и наставничкој библиотеци, док се перманентно водило рачуна о попуни библиотеке хрватским књигама, уз строгу цензуру хрватских власти.

Сремски Карловци су доживели ослобођење 23. октобра 1944. године. Варошица није личила на себе, нестали су многи људи, и свуда је била присутна неверица и немир. Са наставним радом Гимназија је отпочела 12. марта 1945. године. За вршиоца дужности постављен је пензионисани директор, иначе некомпромитована и угледна личност Милан Мика Јаковљевић. Део новог наставног кадра није имао довољне и стручне квалификације. Од 1974. године Гимназија прелази на систем тзв. усмереног образовања, и мења име од Гимназија „Бранко Радичевић” у „Центар за образовање кадрова преводилачке и културолошке струке и заједничко средње образовање Бранко Радичевић”. Недуго, затим 1983. године, назив Гимназије поново је промењен у нејасан и рогобатан назив „Образовни центар Карловачка гимназија за позивно усмерено образовање и васпитање средњег ступња”. Било је то затирање традиције и значаја прве српске гимназије.

Од школске 1990/91. враћен је назив Карловачка гимназија и она је данас израсла у изузетно значајну и престижну образовну установу, у којој се школују ученици из целе Србије. Гимназија ради према плану филолошке гимназије, са одељенима страних и класичних језика.

Жарко Димић

НС, 15. септембар 2004.

Жарко Димић, Кандидат за градоначелника Сремских Карловаца

Карловци су град великих могућности

На првим демократским, непосредним изборима за градоначелника Сремских Карловаца, поред неколико других кандидата учествоваће и историчар и књижевник Жарко Димић. Димићу ово није први пут да се бави политиком јер је већ био потпредседник Скупштине општине Сремски Карловци од 1996. до 2000. године. Ипак, сада ће, ако буде изабран, место првог човека овог града добити непосредном вољом бирача, а не партијском (не)милошћу. О кандидатури, својим шансама и предностима над осталим такмацима радо је говорио за наш лист.

Недељник: Како сте се поново одлучили да се упустите у политичке воде?

Димић: Моја кандидатура је, заправо, плод једне идеје да се нађе политичко решење које ће водити рачуна о битним интересима, а не личним амбицијама. Све је почето од жеље да се Сремски Карловци, па и Срем, окупе у један патриотски блок у којем ће бити они који имају друштвени кредибилитет и који су у стању да нешто учине. Тако је договорено да ја будем кандидат за градоначелника Сремских Карловаца што, то желим да кажем, за мене има посебну част, а мислим да би тако требало да се осећа и свако други. Јер, треба ли подсећати колики је значај Сремских Карловаца у духовном развоју и очувању српског народа.

Недељник: Ко се окупио у знак подршке кандидатури Жарка Димића?

Димић: Подржавају ме Социјалистичка партија Србије, Српски народни покрет „Светозар Милетић” и Народна странка Милана Парошког. Раније је било договорено да ме подржи и Српска радикална странка, која је појединачно најјача у Карлов-

цима, али су се они повукли из ове коалиције и сада имају свог кандидата.

Недељник: На чему градите веру у свој успех на изборима?

Димић: Градим на досадашњем раду у мом граду који је познат сваком Карловчану. Увек су ми Карловци били на првом месту и, наравно, српски национални интереси.

Недељник: Хоћете да кажете да су српски национални интереси у Војводини угрожени?

Димић: Наравно да јесу. Погледајте само Скупштину Војводине у којој преко седамдесет пет одсто власти држе националне мањине. Управо из тог разлога прети нам опасност да будемо подстанари у властитој држави. Мало се зна да Мађарска, преко разних агенција, купује земљу по Војводини, нарочито у северном делу око своје јужне границе. Да ли и треба објашњавати колико је то опасно за нас. Исто тако и Хрватска то чини овде по Срему, а држава седи скрштених руку. Као да никоме није стало до тога.

Недељник: Шта је то купила Хрватска?

Димић: Најпрофитабилније карловачко предузеће „Циглана” већ је продато Хрватима. Исто тако, намерили су се да купе „Навип”, који је додуше у Петроварадину, али су му виногради у нашем атару, а да не говорим о томе да су бацили око на нашу Земљорадничку задругу која је власник највећег дела територије Карловачке општине. То не смемо дозволити. И зато сам се и кандидовао за градоначелника да спречим да Карловци падну у руке других и хрватско-мађарског лобија. Ко то не види, заиста има озбиљан проблем.

Недељник: На чему ћете се још ангажовати?

Димић: Један од приоритетних задатака је обнова Сремских Карловаца.

Недељник: У ком смислу?

Димић: У сваком могућем. У грађевинском, духовном, друштвеном, културном... Јер, последњих година у Сремске Карловце није стигла никаква помоћ од државе да би се град ревитализовао, обновио и сачувао. Не само да није ништа стигло од републичке владе, већ је и покрајинска власт сасвим заборавила на нас. Конкретно, покрајински секретар за културу и образовање Золтан

Буњик нас је ставио под специјалне санкције и да се Карловцима не да ни динар. Истовремено је делио паре и „шаком и капом” за оне општине где у већини живе Мађари, али и припадници других националних заједница. Коалиција преко које је дошао на власт питала је: „Где су наше паре?”, а сада бих ја њима поставио питање: „Где је новац од силних донација, од приватизације...” Слажем се, продавали су фирме за „тепсију рибе” али, где су и те мале паре. Уосталом, ко их је овластио да будзашто распродају оно што су генерације стицале деценијама? Да ли неко од њих мисли да ће бити аболиран када ова власт изгуби на изборима? Да ли ико мисли да ће под маском фобије од Срба градити нове границе? Ко год тако мисли, грдно се вара. Око тога смо се ујединили, јер је то једини начин да сачувамо и Сремске Карловце, али и Војводину од распродаје.

Недељник: Ипак, помало је чудно да сте кандидат овакве коалиције, или није?

Димић: Што се мене тиче, није. Ја сам социјалиста у својој бити. Да сам члан било које странке или покрета, увек бих био социјалиста. Једноставно, то је део мене. Јер, постоје некакви, цивилизацијски принципи које ценим изнад свега, а то је: бесплатно школство, једнака шанса за све, бесплатно здравство и социјална сигурност за сваког грађанина. Без обзира како се неко зове и шта је по националности. Исто тако, не мање важно је и могућност бесплатног студирања, а не да високо образовање буде доступно само онима са дубљим џепом, који су се обогатили последњих петнаестак година.

Недељник: Да ли ћете радити да коначио заживи Закон о Сремским Карловцима који је јединствен у земљи?

Димић: Свакако. Сремски Карловци су били у немилости оних који нису знали да раде свој посао. И прва, такозвана досовска власт, и ова данас, која сигурно одлази, нису знали свој посао. Нити су желели да га раде како ваља. У Сремске Карловце, управо због њиховог немара, ни од Републике ни од Покрајине није ушао ни један, једини динар. Постоји посебан Закон о Сремским Карловцима, који су једини град у Србији који тако нешто има, али од тога до сада није било никакве користи. То желим и морам да променим. Годишње су због немара локалне власти Сремски Карловци губили преко двадесет милиона динара. Значи, они су упропастили

и нанели штету Карловцима за преко осамдесет милиона динара за протекле четири године. Шта то значи, најбоље се може видети ако прошетате нашим градом. Дотрајале куће, разроване улице, лоша инфраструктура... То је недопустиво за духовну и културну престоницу Срба и Србије. Сремски Карловци с правом носе тај епитет.

Недељник: Како мислите да дођете до потребних пара за обнову Карловаца?

Димић: Већ годинама сам у веома блиској вези са неколико градова у Италији, тачније у регији Пуља којој је главни град Бари. Преко некадашњег конзула у Барију, Драгана Мраовића, и сада постоји спремност за том сарадњом и ја већ имам чврста обећања да ако будем изабран за градоначелника, да ће у првих месец дана уследити разговори о чвршћој сарадњи. Подсетићу ваше читаоце да посебним указом премијера Берлусконија регија Пуља има зелено светло да оствари најчвршћу сарадњу са Војводином, а самим тим и Сремским Карловцима. Нажалост, ова власт је то игнорисала, па смо тако остали ускраћени за силан новац. Градоначелници Конверсана, Кората, Фође само чекају да та сарадња започне што пре, на обострано задовољство. То је крај, подсетићу, познат по најквалитетнијим маслинама у свету, сиру, вину и још много чему. Исто тако, јако су заинтересовани за наша вина, која желе да пласирају на свом тржишту. И не само вино, једноставно, они желе најширу сарадњу и за то нам нуде сваку помоћ. Данашња власт је све то бацила под ноге и једино је водила рачуна о својим личним дохоцима док су Карловци само пропадали. На тај начин за веома кратко време створиће се простор за нова радна места. То је Сремским Карловцима неопходно потребно.

Недељник: Да ли ћете, коначно, завршити карловачки „Скадар на Бојани” односно Магистрат који је непримерено дуго неупотребљив?

Димић: Наравно. У његову обнову су утрошена силна средства, а он и даље зврји празан. То ћу под хитно променити. Окончаћемо реновирање и у Магистрат уселити општинске службе, али ћемо у њега сместити и Културни центар и још неке институције. Желим да на једном месту, под једним кровом, сместим све што је потребно за ефикасно функционисање града. Имам пријатеље који ће ме подржати у свему овоме и који су спремни да заједно са мном

засучу рукаве и да Карловци постану оно што је Сент Андреја за Мађарску. Подсетићу вас да је Сент Андреја прошле године од туризма убрала двадесет милиона долара, а Карловци малтене ништа. Иначе, буџет Карловаца на годишњем нивоу је шездесет милиона динара. Јасно је шта би значило када бисмо остваривали бар половину профита Сент Андреје. Искрено, уверен сам да то можемо јер имамо шта да понудимо. У близини су нам свети фрушкогорски манастири и много што-шта што имамо да покажемо.

Недељник: Хоће ли Карловци, коначно, изаћи на Дунав?

Димић: Право питање, а одговор је да. То је, такође, део мог програма. Недопустиво је да нам ова велика река протиче под носом, а да ми то не користимо. Морамо свраћати бродове у нашу марину, коју планирам да изградим, а њихове путнике у наш град. И то је део туристичке понуде која мора доносити профит. Доста је било летаргије.

Н. Ј.

Новости, Београд, 10. децембар 2006.

Сваки камен легенда

Сремски Карловци познати по догађајима, повељама, преговорима пресудним за нашу историју, богословији, гимназији... Ништа мање чувени по вину ружици, „карловачком тојвану”. Вековима су кроз њих пролазили народи. Римским друмовима промарширали су Келти, Готи, Гепиди, дошли и остали – Словени. Свако је оставио по неки траг – улицу, насип, утврђење, цркву, наденуо име неком брду или ливади.

И данас, врве Карловци од света.

Али, мало ко, осим Карловчана, зна како су Ђорови којима газимо добили називе, ко је и како наденуо имена атарима, потоцима, мајданима, ћупријама, воденицама... Откуда око Карловаца Магарчево, Клантерово, Црвено, Попишано или Брдо „Три бабина гуза” и због чега је највиши брег добио назив Симандл (папучић)?

Топонимима овог краја бави се у својој књизи Жарко Димић. Марљиво је у *Топонимија Сремских Карловаца* побројао све цркве, капеле, друмове, мостове, језера, гробља, испитао њихова забрављена имена, али и подсетио како се данас зову. Било да су живели у Каромију, Карловом Селу, Каролусу, Кастелум Карому, Карону, Кастеланус де Карому, Карловицу, Карловициензису, његови житељи заправо се нису мрднули са места.

Све су ово називи које је сремска варош мењала кроз историју. Ту је чесма „Код ковача”, па „Код чика Крсте Поповића”, „Мутница” или „Стражиловачка чесма”. Преко вода прелазило се или се још иде Рудолфовом и Каменом ћупријом, мостом на Пивари, Добривојевим мостићем или, на пример, Заношким мостом.

Не заобилази Димић ни најзначајније грађевине, попут Капеле мира, подигнуте на месту које памти светска историја. Ту су се 1699. године састале зараћене – Аустрија, Пољска и Венеција, са

једне, и Турска, са друге стране, потписале Карловачки мир, чиме је окончан Велики бечки рат.

Овај град музеј и данас изгледа као да је застао поткрај 19. века, са грађевинама насталим у 17. и 18. веку. Раскошна архитектура, шаролики витражи, католичке и православне цркве. Од језгра вароши – Трга Бранка Радичевића, на коју год страну крене, посетилац осећа као да путује неким другим временом. Ту је Магистрат из 1811, Музеј у некадашњем дому Рајачића, Патријаршија, Палата Стефанеум, Богословски интернат... Ту је кућа у којој је некада живео Бранко Радичевић, песник који је најлепше риме посветио управо Карловцима.

Имају Карловци и своје ветрове, који не дувају нигде другде до у овој сремској вароши. Стражиловац дува током целе године. Зими је топао и од Стражилова спушта се коритом Ешиковачког потока, заковитла мало на Тргу, па се са водом из потока распе на ушћу Дунава. Горњак прати ток Дунава током целе године, путује са њим ка ушћу. Супротставља му се Доњак, који тера воду узводно и диже високе таласе. Аласа највише једи Карловачки ветар, који од вароши има своју путању ка Дунаву.

Књигу Топонимија Сремских Карловаца издали су Културни центар „Карловачка уметничка радионица”, Новосадски музеј и Градски завод за заштиту споменика културе Нови Сад

Ивана Мићевић

Град, Нови Сад, 29. мај 2006, бр. 23.

Жарко Димић, директор Архива Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима

Архив сведочанство српске духовности

Један од најстаријих архива у нашој земљи коначно је, пре годину дана, добио и директног управника. Одељење Архива Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима једна је од институција које чувају непроцењиво културно-историјско богатство. О томе за наш лист говори први човек Архива, историчар и песник Жарко Димић.

- Захваљујући патријарху Арсенију Чарнојевићу који је приликом Велике сеобе Срба 1690. године понео велику архиву која се односила на средњовековну Србију, наш чувени историчар Мита Костић нашао је податке и фотографисао свеску која је током Другог светског рата изгубљена у архивима Републике Хрватске у којој су пописани документи од 1301. до 1716. године. Овај Архив, као део Архива Српске академије наука и уметности представља значајан фонд о култури и историји српског народа и један је од три камена темеља, уз Матицу српску и Српску православну цркву, наше духовности, постојања и трајања. Надам се да ћемо добити мало више простора за рад и коначно сређивање Архива. За сада је готово сигурно да ћемо се преселити у зграду која је до недавно била седиште Општине Сремски Карловци, чију је изградњу финансирао патријарх Гаврило Дожичић, управо за потребе Библиотеке и Архива.

Да ли сте кадровски у потпуности спремни за огроман посао који је пред вама?

- Још увек кубуримо са кадровима али, то ће, уверен сам, бити у најскорије време решено на најбољи могући начин.

Ипак, већ сте изашли у јавност изложбом и публикацијом.

- Управо тако. Прошле године смо отворили изложбу под називом *Ризница Архива САНУ-а огранка у Сремским Карловцима*. Одштампали смо и веома лепу публикацију – каталог, са текстовима академика Чедомира Попова и Славка Гавриловића, као и мојим краћим текстом.

Да ли нешто спремате у скорије време?

- Могу за читаоце Града ексклузивно да најавим велику изложбу коју организује Динко Давидов, директор Галерије САНУ-а у Београду, која ће бити посвећена Карловачкој митрополији, на којој ће се пред научном и стручном јавности наћи преко осамдесет одсто експоната. Куриозитет свему биће то што ће по први пут бити изложене слике и портрети карловачких митрополита и патријарха. Наравно, све се ово ради у тесној сарадњи са Српском православном црквом, уз благослов владике сремског Василија и уз подршку Матице српске. Ово ће бити веома значајно, не само за српску културну историју већ и за Сремске Карловце.

Ненад Јовићевић

Политика, Београд, 7. април 2008.

Прослава 160 година Српског војводства

Сремски Карловци – У некадашњој српској Атини обављају се интензивне припреме за обележавање 160 година од Мајске скупштине, одржане почетком маја 1848. у овом граду-музеју, када је, подсетимо, проглашено Српско Војводство – Војводина. Председник општине Сремски Карловци, Миленко Филиповић, каже тим поводом за *Политику* да је рад на концепцији обележавања рођендана Војводине још у току, а предвиђено је да свечаности трају од 5. до 8. маја. У обележавању овог значајног датума учествоваће и друге војвођанске општине, а централни догађај биће свечана академија, уз низ пратећих манифестација.

Извршно веће Војводине је на више начина укључено у обележавање историјског догађаја, а како за наш лист открива председник Бојан Пајтић, већ је донета одлука да се из покрајинске буџетске резерве за предстојеће активности поводом значајног датума (Мајска скупштина је одржана 13. маја), издвоји 11 милиона динара.

Занимљиво је да се ове године поклапају два кључна јубилеја за постојање и опстанак Војводине. Уз поменути, реч је и о 90. годишњици одржавања Велике народне скупштине Срба, Буњеваца, Шокаца и осталих Словена из Баната, Бачке и Барање, одржаној у Новом Саду 25. новембра (по новом календару) 1918. године, када је донета одлука о присаједињењу Краљевини Србији. Убрзо су сличну одлуку донели и Сремци.

- Скуп 1918. био је завршни чин дуготрајне и мукотрпне борбе српског народа у Војводини за слободу и националну равноправност, у коју је уграђен огроман број људских жртава и пролазак кроз, до тада невиђени терор и геноцид – каже за наш лист историчар Жарко Димић. А управо клица уједињених тежњи да се организовано изрази национална припадност српског народа и жеља за аутономијом у тадашњој Аустријској царевини и самосталношћу

у односу на Беч и Пешту – представљала је Мајска скупштина у Сремским Карловцима.

Сабор је сазвао митрополит Јосиф Рајачић, а у оквиру проглашеног Српског војводства, нашле су се области Бачке, Барање, Срема и Баната. За војводу је изабран аустријски пуковник српске националности Стеван Шупљикац, а дотадашња Митрополија проглашена је Патријаршијом. Титулу патријарха понео је управо Јосиф Рајачић, који је у историји српског народа, посебно преко Дунава и Саве, оставио дубоке трагове, познат и по томе што је у својству српског патријарха по православном обичају устоличио на хрватски престо бана Јосипа Јелачића. Рајачић није био само духовни, него и политички и војни вођа Срба, а помагао је и у просветном развоју. У време док је био карловачки митрополит, отворен је велики број српских школа, као и патријаршијска библиотека и штампарија.

Историјски назив за Војводину до 1860. године (када је прикљученао Угарској) био је Војводство Србија и Тамишки Банат, а аустријски цар Фрања Јосиф Први је носио титулу Велики војвода Војводства Србије. Задржао ју је и после 1860, а њу је понео и његов наследник цар Карло Први све до 1918, када се Хабзбуршко царство распало.

Српско Војводство – Војводина, упоредо са аутономијом добило је и „Устав за Војводину Српску”. Као своје, преузело је државне симболе Кнежевине Србије и, према члану 12 „Устава за Војводину Српску”, за службену заставу узело српску народну црвено-плаво-белу тробојку и, као свој, грб Кнежевине Србије.

Те, 1848. године, није се водила само битка између једног малог и већинског народа, већ и против политике неравноправности и стављања малих народа у положај обесправљене „верске скупине”. Поуке и достигнућа ове епохе, упркос свему, одолели су искушењима времена – закључује историчар Жарко Димић.

Славољуб Живковнћ

Сремске новине, Сремска Митровица, 25. март 2009.

Интервју „Сремских новина“: Жарко Димић, историчар и песник

Волети историју и живети у Карловцима

Када не би постојао, ваљало би га баш таквог измислити и родити: **Жарко Димић**, историчар, песник, критичар и есејиста, уредник више књига и часописа, алфа и омега културног живота у „Српском Сиону“, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима... Укратко, човек чије је животно опредељење, занимање чак, љубав према средишту и седишту српске историје, културе, школства и духовности, према Бранковом „месту драгом“, том предворју *Стражилова* Милоша Црњанског, вароши којом су ходили Орфелин, Крачун и Владимир Николић, па Стратимировић, Рајачић и Бранковић, један Павле Адамов, за њима Михиз, Медаковић, Гавриловић...

- За мото једне од бројних историјских књига посвећених тој својој љубави и инспирацији, Жарко Димић (1962) је позајмио мисао нашег највећег поете, Црњанског: „Карловци! Карловци су нешто, што је поезија чиста.“ Историја и песништво, дакле, руку под руку – то је и лајтмотив интервјуа, сам тврди до сада најопсежнијег, који даје управо *Сремским новинама*.

Важите за једног од најпосвећенијих истраживача, баштиника и популаризатора историјске и уметничке традиције Сремских Карловаца. Откуда та љубав према средишту српске културе, иако се зна да Ви потичете из неке друге сремске средине, из Инђије, да не залазимо у даље породично порекло?

- У одговору на ово питање, кренуо бих ипак од његовог краја. Ја сам од родитеља који супореклом Личани са Зрмање, рођен у Инђији. Стицајем околности, пошто ми је отац био железничар, ра-

дио је у инђијској ложионици као ложач на парним локомотивама. Са браћом је у Инђији сазидао кућу, али већ после неколико месеци од мог рођења мати, која је дошла из Лике, није могла да издржи ужасан дим и смрад инђијске ложионице, па су се родитељи, захваљујући рођаку који се звао Ђуро Шепа и био предратни послужитељ у Богословији, преселили у Сремске Карловце.

Од тада па до данас ја сам Карловчанин, рођен на срећу у „винском“ делу Срема. Нигде се, чини ми се, детињство не може лепше проживети него у Карловцима. Ту, на обронцима Фрушке, уз Дунав, Дунавац, ритове и баре (надам се да ће и то ускоро бити предмет мог прозног интересовања), заволео сам Карловце и његове становнике, уз које сам растао. Крај у коме живим зове се Пивара, а некада се ту правило одлично вино. У Карловцима сам заволео историју, имао сам одличне педагоге – од учитељице Каће Новоселац до професора у Основној школи и Карловачкој гимназији Анке и Богдана Поповића, Зорана Мићуновића, а пријатељевао сам и са историчарем Павлом Штрасером.

Историја и археологија су моје највеће животне љубави, али и искушења. Срећа је волети историју и истомак живети у Карловцима. Али, да бих се бавио озбиљним истраживањима, поред воље, интересовања и нешто талента имао сам, опет понављам, и много среће да за професоре на Филозофском факултету у Новом Саду имам Славка Гавриловића и Чедомира Попова, од којих ћу наставити да учим и после студија, све до данас. Затим Васу Војводића, Ксенију Марицки Гађански, Богдана Брукнера, Николу Гаћешу, Александра Касаша, Петера Рокаја, Ранка Кончара и друге.

Сремски Карловци, по свом историјском, уметничком, духовном, политичком, затим архивском и културном значају, спадају у сам врх савремене српске историје, раме уз раме са једним Београдом, Новим Садам, Сомбором, Сентандрејом. Сремски Карловци су град чији је значај у обрнутој сразмери са бројем становника и економском моћи и некад и сад. Град, намерно сада кажем, град, пошто то Карловци и званично јесу од 1881. године, јесте место где се стварала савремена српска историја, просвета и модерна држава. У овим процесима највећу улогу су одиграли карловачки митрополи-

ти и патријарси, почевши од Чарнојевића, Шакабенте, Ненадовића, Стратимировића и Бранковића, чији рад, нажалост, до данас није довољно ни цењен а ни расветљен. Да се подсетимо, за времена митрополита карловачког Стратимировића, који је изабран на сабору у Темишвару 1790. године, основане су у Карловцима прва српска гимназија, 1791, прва српска богословија, 1794, прва српска цртачка школа, 1809, Научно друштво – претеча САНУ, 1811. Стратимировићеви односи са устаницима и Карађорђем до данас су недовољно оцењени, као и његова велика лична улога и заслуга у стварању модерне српске државе, итд.

Пре Стратимировића, у Карловцима су основане тзв. Покровобогородичне школе, прва српска позоришна представа одиграна је овде 1736. године, затим прва сликарска школа 1743...

Сремски Карловци су једно константно значајно политичко средиште и седиште, не само због седишта српских митрополита и од 1713. патријарха, већ и због седишта Српске Војводине, која је имала истина кратак век, настала далеке 1848/1849. у Српском народном покрету.

Многе моје колеге историчари окренули су се „великим“ темама. Ја сам свој рад и живот посветио Сремским Карловцима, у суштини „великој“ теми савремене српске историје у којој живим обилазећи куће, породице, улице и гробља. Тема која је још увек начета, иако су у овом истраживачком мозаику оставили дубоке трагове историчари као што су Коста Петровић, академици Славко Гавриловић, Дејан Медаковић, Теодора Петровић, Живан Сечански, Мита Костић и др. Ја напосто волим овај градић, моје Карловце.

Како на Сремске Карловце гледате као историчар, човек који брине о богатом архиву у саставу САНУ, као уредник часописа „Крбови“..., а како као поета наклоњен емотивном, субјективном и „оностраном“ посматрању појава и ствари око себе?

- На велику срећу, и поред ужасних и тешких времена која су захватала Карловце у њиховој историји – да кренемо од Бечког рата (1683–1699), који је окончан миром 26. јануара 1699. године – по том чувеном Карловачком миру се Карловци данас препознају и у светским размерама. Карловци су тешко страдали у својој историји.

Прво су 1526. разрушени са тврђавом до темеља од стране Турака, попаљени, опљачкани (Турци су чак и материјал са карловачке тврђаве одвезли лађама за Београд). Затим су, 1688, поново попаљени и опљачкани, да би најтеже пострадали, такође од Турака, 1716. и 1717. године. За чудо, брзо су се опорављали и у становништву, али и материјално и економски. Овде одувек живи неки „чудан“ свет винских Сремаца.

Иначе, Карловци су и у средњем веку били српско насеље са око 550 хришћанских кућа. У периоду од 1529. до 1541. постали су највеће српско насеље под турском влашћу у Подунављу. Поређења ради, у Београду је 1560. године било свега шездесетак хришћанских кућа и стотинак мартолоса (Срби који су служили у турској војсци). Дакле, у Београду је било мање Срба 1560. у односу на Карловце 1541. године. Највећи део XVIII и прва половина XIX века прошли су, углавном, у благодању, затим долази период Српског народног покрета 1848/1849, многе болештине и пожари, I и II светски рат, разарање и пљачка усмерени, пре свега, на затирање српске духовности, уметности, културе и многобројних светиња. Овде у Срему и Карловцима вршен је систематски културни и људски геноцид, у покушају да се избришу не само остаци већ и трагови српског трајања и постања у више од хиљаду и по година. На срећу, добар део се сачувао од уништења и пљачке, али један део опљачканог, нажалост, до данас није враћен.

Значајан део Архива за нововековну српску историју у власништву је СПЦ и на срећу се налази у Карловцима, под управом је САНУ од 1949. године. Грађа је сврстана у 42 вредна фонда и десет збирки. Један од фондова, посебно вредан за мене као истраживача карловачке прошлости, јесте фонд Карловачког магистрата, који кореспондира и са највреднијим фондовима који су срце Архива, а то су митрополијско-патријаршијски фонд „А“ и фонд „Б“. Архив Карловачког магистрата преживео је многе недаће, данас је највећим делом сачуван и права је ризница података за изучавање прошлости Карловаца. Ипак, да поновим, сви фондови – поред поменутих ту су и Архив Карловачке гимназије, Архив СНП 1848/1849, архиви Конзисторије и Саборског одбора, и др. – чине једну готово недељиву целину прошлости српског на-

рода кроз XVIII, XIX и прве деценије XX века. Тој прошлости се ја, као управник и истраживач, обраћам са највећим поштовањем и пажњом.

Када ме питате како посматрам свет око себе као уредник часописа за књижевност, науку и уметност *Кривови*, данас нажалост јединог и најстаријег часописа који излази у каквом-таквом континуитету у Срему, који сам основао и на чијем сам челу, ево већ 23 године, трудим се да се са својим сарадницима одужим прецима, пре свега можда идејама наших предака, као што је Павле Марковић Адамов, оснивач, „власник“ и уредник часописа/листа *Бранково коло* који је излазио у Карловцима 1895–1914. Часописи носе у себи не само текстове већ и визију и време. Са радошћу читам *Бранково коло* из прошлог века, као што са радошћу уређујем *Кривове*, само се плашим да не одустанем због немара и неразумевања друштва, а то би значило да би ово пунолетно „чедо“ остало без „кисеоника“ и угасило се.

Код нас Срба, нажалост, влада један суров обичај, рекли бисмо синдром, да добре ствари почивају на ентузијазму појединца кога „сви“ покушавају да скрше и унизе и, када тај појединац не дај боже поклекне, дело му брзо прекрију трава и коров заборава. А онда се, после пола века, неко из шире и уже „друштвене“ заједнице изненада сети, оснују награду са његовим именом, поставе му спомен плочу на некој згради, дају по њему име некој улици, згради или у најбољем случају књижари.

Као песник имао сам част да сам први послератни књижевник који је настао и растао у Карловцима. Ово је рајско насеље за осећајне и сентименталне, помало и „опасно“, ако се не пронађе мера узајамне размене емоција и материје човек, просто, може да сагори и да се заувек заборави.

Познавао сам на десетине таквих случајева. „Онострано“ је у мени, води ме у мојим лутањима како по стазама и траговима прошлости – тако и по прелепом атару карловачком. Упознао сам и упознајем на десетине старих, већ изумрлих, или сасвим несталих карловачких породица. Ту су стотине необичних судбина.

Трудим се да својим радом омогућим да они и „даље“ живе, да се не забораве. Доста времена проводим на карловачким гробљима

и ту тражим, „ослушкујем“. Имам за ову поетику времена и добре помагаче, као што је мој пријатељ Миле Поповић – Штрангар, са којим сам заједно у мисији „сачувати од заборава“. Заборав и неистине су главни противници историје. Ствари око себе посматрам у осећању да их треба памтити, пратити и записивати. Оно што се не запише – заборавља се. Понекад интимно жалим што са неким суграђанима дуге разговоре нисам стрпљивије и пажљивије записивао, јер и ја сам у 47. години лагано подложен заборављању. О сталном писању догађаја у вароши и око мене схватио сам и научио од сигурно нашег највећег интелектуалца с краја XX века, академика Дејана Медаковића: да сачувам време и догађаје, да их синтетичем и начиним разумљивим у ширем временском контексту. Од својих професора, академика Чедомира Попова и Славка Гавриловића, научио сам се стрпљивости у истраживању, на чему сам им дубоко захвалан.

У наставку разговора за *Сремске новине*, историчар, песник и есејиста **Жарко Димић**, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима, говори о новијој историји и садашњем тренутку „Српског Сиона“, о значајним годишњицама, сопственом виђењу прошлости и будућности центра српске културе и духовности.

Шта су данас Сремски Карловци, колико и како о њима сви заједно бринемо, јер добро знамо да је држава ову малу варош, због њеног изузетног значаја, прогласила посебном општином? Да ли је то довољно да се Бранковом месту драгом“ врати заслужени стари сјај?

- Сремски Карловци јесу и данас Српски Сион, символ вере, просвете, опстанка и трајања српског народа у његовој тешкој и трагичној историји. Међутим, Сремски Карловци су истомак радосни, нежни и распевани песник Бранко, али и суморни и генијални Црњански. Карловци су као гнездо радости саткано од безбројних ђачких снова и радости. Карловци су и виногради, вино, али и Дунав и раскошна Фрушка. Одласком Патријаршије за Београд, након уједињења, 1919, место је почело лагано да тавори и копни, но пред I светски рат лагано се подиже, да би тежак ударац доживело у злочинима усташких власти 1941–1944. године, када је „десетковано“ и остало без своје елите у организованом злочиначком пиру

у Јадовну, Јасеновцу, Градишки и др. Након ослобођења, баш неки бивши ђаци Карловачке гимназије и то они „најмилији“, задали су коначан ударац развоју, између осталог и реченицом да Карловци „смрде по тамјану“!

Требало је да прође времена у ситном развојном таворењу. Доказ за то је до данас, пре свега, слаб или никакав културни и туристички развој, тј. развој који има темеље, а јефтин је. Тек крајем 80-их година XX века стекли су се услови, али су се и сами Карловчани некако „отрезнили“ и подигли из вишедеценијског мамурлука. Изборили су се да Сремски Карловци постану најзад самостална општина (да подсетимо, уочи Другог рата били смо центар среза у ком је Инђија имала статус села, на пример). Успели смо да скренемо пажњу тадашњих политичких структура на себе, пре свега пројектима из културе, где је најснажније одјекнула забрањена изложба сликара Милића од Мачве *Карловачке сање*. Са много ентузијазма једна млада генерација која се, историјски посматрано, овде појављује циклично, сваких сто година, успела је да пробуди, подигне и врати Карловце на место које им историјски припада. Скупштина Србије прогласила је ову „варош“ местом од изузетног значаја, донела Закон о Карловцима (као што Хрвати имају Закон о Дубровнику), али нажалост до данас није дошло до правог остварења одличне и фундаменталне намере за обнову и развој Карловаца, коју би пратила редовна финансијска средства.

На питање да ли је то довољно да се Бранковом „месту драгом“ врати заслужени стари сјај, морам одговорити да су Карловци и данас у тешкој, не само економској ситуацији, они су без институција. Карловачка локална самоуправа нема на свом буџету ниједног запосленог у култури, има музеј који већ деценијама издржава Град Нови Сад, у чијем се склопу и налази преиначен у Завичајну збирку и на буџету је Новог Сада. Нажалост, и библиотека је на буџету Новог Сада, док су карловачке институције, које су основали сами Карловчани, у стању таворења, а неке су и угашене.

Ипак, и поред свега, уверен сам да ће се Карловци за неколико година опоравити и наћи у свом савременом „златном добу“ захваљујући љубави према овом бисеру на Дунаву, пре свега људи који данас и нису становници Карловаца.

Обележена је 310-годишњица Карловачког мира, предстоји обележавање 140 година од оснивања овдашње српске читаонице, 60 година Архива САНУ у Сремским Карловцима и других јубилеја чији значај превазилази градске оквире. Шта Вас и Ваше сараднике и истомислѣенике на том плану очекује?

- Као што сам рекао, Карловци су град у ком је створена савремена европска Србија и зато, заиста, не видим разлога силним “путовањима у Европу“ наших политичара и других јавних личности. Јер, овде је Европа стварана још далеке 1699. године. Све важније институције, културне и просветне, створене су овде уз какву-такву подршку те католичке Европе, а конкретно и највише православне Русије. Да подсетим: овде је одиграна прва савремена позоришна представа код Срба, 1736. године, *Смрт цара Уроша њјатога* од знаменитог Руса Емануела Козачинског. Годишњице значајних догађаја обележавају народи широм света, тако и у Карловцима само ове, 2009, обележили смо 310 година од потписивања Карловачког мира, затим 140 година од оснивања Прве српске читаонице и 60 година од оснивања Архива САНУ у Сремским Карловцима.

Ови јубилеји свакако да превазилазе не само градске оквире, већ и шире и даље. Нажалост, често ове значајне датуме ми Карловчани као да не умемо да искористимо на прави начин, у смислу да иза њих остане нешто трајно у граду, нпр. позоришна и биоскопска сала, музејска поставка, вишејезична монографија, нови објекат за Читаоницу и Архив, итд. Неки датуми, и поред мог личног залагања, нису нажалост обележени, а од националног су значаја. На пример, имали смо прилику за обележавање 100 година од оснивања Првог српског соколског друштва 1905. године, да би следеће 2006. то нажалост обележили у Новом Саду, уз то као „датум“ оснивања Соколова.

Сујете, глупости и зависти никада нам, нажалост, није мањкало. На овом плану очекује нас заиста велик и озбиљан посао, чврсти пројекти и много, много разумевања од стране, пре свега, државне и локалне самоуправе.

Да закључим, не можемо прихватити уз све уважавање да се свака карловачка бакица бави озбиљном науком, као што је историја

и то са експертског нивоа, сећајући се, а каткад и лично познавајући царицу Марију Терезију и тумачећи историјске догађаје, како се коме прохте. Најгрознији пример за то је однос мојих суграђана према датумима геноцида и слободе 1941–1944. године. Нико се од Потомака и родбине жртава усташког злочина и геноцида није „сетио“ да се на дан ослобођења 23. октобра 1944. појави или учествује у полагању венаца жртвама усташког терора и ослободилаца, као да се то језовито време десило некоме другом. А зна се, ко заборавља своју прошлост своје претке, може да очекује скоро понављање истих догађаја у мало измењеним амбијентима. Дакле уз подршку Малог историјског друштва, лично о свом трошку и сам полажем венце на спомен плоче у Карловцима, то осећам пре свега као људску, а затим и дужност историчара, часну обавезу према невино пострадалим суграђанима.

Надамо се да ћемо вратити стару славу Карловцима. Нажалост многи значајни пријатељи, савременим речником речено – лобисти, нису више са нама: академици Дејан Медаковић, Славко Гавриловић, Гојко Николиш, Мића Поповић, Борислав Михајловић – Михиз, Љубица Цуца Сокић и многи други, али долазе нови, на срећу.

Коначно, има ли места поимедбама да својим активностима – друштвеним, научним, литерарним можда и више него што то приличи модерном времену, прилазите из старовременског, носталгичног, на националног угла посматрања?

- Ако се мој рад ставља под „примедбу“, прихватам то са великим задовољством. Своје личне ресурсе и таленат ставио сам у службу најлепшег града на свету. Ова веза је за мене изгледа фатална, а град ће као кроз претходне, подвукао бих, миленијуме, надам се искрено опстати још богатији и без бора, јер ово је град младости.

Имао сам у свом раду полемика око мог националног приступа историографији, не само Карловаца и морам још једном подвући: „Ја сам Србин“ и то истичем са нескривеним поносом, изучавам историју мог славног народа овде, у својим Сремским Карловцима, а да при том поштујем и људе и народе који нису од мога рода или моје вере. Све моје књиге су до данас штампане ћирилицом, осим две које су објављене у Италији.

Као историчар осећам обавезу да бринем о прошлости мог народа, при том не само да је откривам већ и да је чувам од сваког заборава. Моја поезија је, такође, на овом трагу.

У овом миленијуму налазимо се пред великим искушењима и обавезама, на просторима овог дела Европе створене су многе „државице“ без прошлости. Оне увелико преко својих историчара исписују неку нову историју својих „народа“ фалсификатима најгоре врсте, затим крађама, отимајући делове историје српског народа, градећи квази, монструозна нова „чудна“ историографска дела.

Српска историографија је некако изашла, искобељала се из погубног загрљаја југословенства прво између два светска рата, потом из тешког поратног периода, захваљујући таквим именима као што су: Самарџић, Медаковић, Радојчић, Ивић, Гавриловић, Крестић, Попов, Екмечић, Радић, Љ. Димић, Благојевић, Живојиновић... Тако да можемо и формално говорити о српској историографској школи не само за националну, већ и за општу историју, а та имена српске историографије истовремено су и европска имена.

Ови дани су озбиљан изазов и за нас млађе историчаре, јер нам предстоји велика битка за истину коју нећемо добити без подршке СПЦ, САНУ, Матице српске и државе Србије. Ово је битка за опстанак српског народа и њеног постоња, која се не сме ни по коју цену изгубити, између осталих значајан допринос мора дати и српска средњовековна археологија. Кажу ми да сам помало носталгичан, старовремен и националан и, признајем, јесам, то сам научио од својих пријатеља песника, историричара, професора и уметника из Јужне Италије. Они су у Европи – али су старовремени, носталгични, национални и сретни, али их поштују у целом свету. А ми, као се стидимо себе, а пола кућа у Срему старије од САД.

На крају, лепо је што имамо Exit у Петроварадину, у јединственом европском утврђењу који треба да прима туристе, али као што рече мој књижевник Роберто Фујано: „са Exit-ом се не иде у Европу, већ са дивним иконостасима, манастирима и вама Србима, као људима, који ће личити пре свега на себе, јер Европа је као скуп, замишљена идеја различитости...“

Мој угао посматрања нашег времена је независност, слобода, мир, равноправност ради општег напретка целог човечанства. А мото као историчара: свака лаж и ћутање су злочин!

Душан Познановић

Политика, Магазин, 12. фебруар 2021.

Тихују светиње и људи

Прохладан зимски дан у Сремским Карловцима. Са Стражилова дува ледени ветар под чијим налетом се савијају гране на дрвећу у центру вароши. Мало је људи на улицама, мало је и ђака. Пандемија је свима променила уобичајени ритам. Поједине радње замандаљене. Отворене су цркве, невелики број институција и продавница прехранбене робе. Проређени су и гости у хотелу, на пространом тргу. Од када се памти, место је било најпосећеније од раног пролећа до касне јесени, па се стиче утисак да сада сви чекају лепше, топлије дане, али и повољнију епидемиолошку ситуацију.

Тек покоји пролазник и аутомобил заине кривудаим улицама, а онда се опет све умири. Понајвише због епидемије, делује као да тихују и људи и светиње. Ако сте већ у овом месту, обавезно походите Саборну цркву чија звона имају прелепи звук. Пронађите времена да посетите и три преостале цркве: доњу, горњу и католичку. У порти доње цркве пажњу привлачи стари платан, који је под заштитом државе, а чије се гране шире на све стране. Самује већ деценијама, лети да вернике и туристе штити од јарког сунца, зими да му се, иако огољен и без лишћа, због раскоши сви диве.

Раскошним изгледом и богатом прошлошћу, посетиоцу се намеће и чувена Карловачка гимназија, основана 1791. Овог пута изостаје уобичајена ђачка граја. Пандемија је очигледно учинила своје. У том лепом здању знаће су, осим Бранка Радичевића, стицали и Јован Стерија Поповић, Јосиф Рајачић, Сима Милутиновић Сарајлија, Васа Стајић и плејада других, доцније познатих стваралаца и политичара. Ентеријер школе мамио је и филмске ствараоце, тако да су у њој снимљени кадрови култних филмова *Варљиво лето '68*, *Лајање на звезде*, *Балкан експрес*.

Много дућана и кафана

Небројено писаних трагова је сачувано, а потом и обелодањено о Карловцима који се, оправдано, и данас диче Гимназијом, Богословијом, Патријаршијским двором, Магистратом, Капелом мира, чесмом „Четири лава”, Дворском баштом, Стражиловом. Вишегодишњи хроничар др Жарко Димић, објављујући о вароши мноштво књига, записао је „да Карловци, после 1699. постају значајно трговачко насеље, а од XVI века су црквено одредиште српског народа”. Те исте, 1699. године је, посредством Енглеске и Холандије, склопљен Карловачки мир између чланова Свете лиге (Аустрија, Пољска и Венеција) и Турске. Преговори су трајали 72 дана.

Листајући летопис, пажњу нам привлачи податак да је први каталог Митрополијске библиотеке штампан 1776. године. Фонд је тада имао 504 књиге и 104 стара рукописа. У давна времена овде је било и много дућана, занатлија, између 30 и 40 кафана и неколико хиљада јутара под виноградима. Нажалост, чаршија је прилично уништена у пожару 1788. године, мада је брзо и обновљена захваљујући митрополиту Стефану Стратимировићу.

Старе, вишевековне куће жуде за обновом. Неке су добиле ново рухо и сад блистају на зубатом сунцу. Уочљив је барокни стил градње. Варош је тиха и мирна, са неодољивим, а опет препознатљивим шармом. Чесма „Четири лава” је без воде. Извесно је да и она чека пролеће, па да зајубори и под своје скуте прими туристе, ђаке, вернике који одавде одлазе у походе фрушкогорским манастирима. Посматрамо зграду Магистрата, саграђену између 1808. и 1811. године, с чијег је предивног балкона патријарх Јосиф Рајачић обнародовао проглашење Српског Војводства. За сва времена остала је забележена Мајска скупштина, одржана 1848. године, када је Рајачић, до тада митрополит, проглашен за патријарха. Непосредно пред револуцију, он је у вароши подигао резиденцију Илион.

Вредни виноградари

У варошици, какви су Карловци, све је на једном месту – лепота, историја и вино. Ових фебруарских дана виноградари имају

највише посла. А, кад га па нису имали? Зато, свима који се баве овим послом, капа доле.

„Славу, богатство, некадашњи историјски и културни значај место је добило, имало и заслужио, пре свега захваљујући својим виноградима и винима који су пронели славу широм Европе”, записао је, уз остало, историчар Димић. Није било путника, путописца или каквог намерника који није хвалио чувена карловачка вина. Забелешка путописца Мелхиора Безолда то потврђује. Он пише „да је у Карловцима пио такво вино да му се чини да од Беча није бољег пио, као и да се мађарска вина не могу мерити с карловачким”.

Можда ћемо у овој краткој причи о зимском амбијенту у Карловцима понешто поновити, посебно кад је реч о Бранку Радичевићу, који је живот и песме уткао и везао за ово место. Али, како по ко зна који пут не поменути даровитог песника чији је сваки стих, изашао испод његовог пера, отишао звезданим колима љубави и лепоте право боговима да га чују.

- Жеља да буде сахрањен на Стражилову и пронесен кроз Карловце, покрај оног убавог Белила, Бранку се остварила после дужег чекања и доста перипетија – подсећа наш саговорник. – Нешто пре 12 часова, 10. јула 1883. ковчег је пристигао малом путничком лађом „Нимфа” Стевана Мирковића, чиме је најзад стигао на своје рајско Стражилово.

Историја, познате личности и раскошне грађевине су оно чиме се место у сваком тренутку може похвалити. У мноштву занимљивости је и она да је први филм о Тарзану у Југославији снимљен у оближњим карловачким барама, с препарираним крокодилем из гимназијске збирке. И, још једна: пре рата постојало је 21 друштво и корпорација, међу којима и тениски клуб. Не знамо да ли је у дану кад смо боравили у Карловцима дувао локални ветар стражиловац или неуморна кошава, тек – била је то прилика да се склонимо у један од винских подрума и да пробамо, а шта би друго, него чувени бермет.

Мирослав Стефановић

Задужбина, Београд, децембар 2022.

Човек који је и сувише знао – мој побратим Милован Витезовић

Рођен на средини прошлог века (11. септембар 1944. године), а преминуо првих деценија овога века (22. март 2022. године), Милован Витезовић је засигурно био један од најдаровитијих и најобразованијих српских књижевника и историчара. Један од истинских, последњих српских витезова који ће и данас, али и сутра сијати снажно на невеликом небу вечитог српског простора. Упознао сам га почетком деведесетих година прошлога века и од тада, па до његове смрти, у Бранковом марту ове године, наше искрено пријатељство само је расло до побратимства, јер наша кумства смо истрошили на неке друге људе. Ретко је и данас срести таквог човека који је са таквом страшћу, не само познавао, осећао, правдао у вековима, љубио свој српски род. Милован Витезовић је „исувише” знао о временима, о личностима, о догађајима, о времену, а посебно о свом српском роду, од средњег века, и пре Немањића, до данас. Његова „скромна” библиотека бројала је преко 30 хиљада књига, а три такве стале су у њега. Како је био зналац и старе српске раритетне књиге, за које је код Давидовића давао и читаву плату, тако је знао и биографије неретко већ заборављених, значајних и знаменитих Срба, и анегдоте о њима. Наши готово свакодневни разговори трајали су сатима, о Светом Сави, Вуку, Бранку Радичевићу, Бранку Ћопићу, Карађорђу, Милошу, о Првом српском устанку, о Великом рату, о Србији, а понајвише о великом Доситеју Обрадовићу, и на крају тих разговора све се као шлаг на тарту, завршавало анегдотима, и са једне и са друге стране.

Молио сам га да запише своје анегдоте, којих је било на стотине, интересантне, духовите, невероватне, права ризница коју би свако пожелео да отвори и прочита, посебно због тога што Милован Витезовић никада није опсовао, или лошим речима и ептетима

наружио неког. Као и његово дело, осликавао се његов велики стваралачки дух и добротолубље. Милован је био човек мек као душа, на моје питање одговорио ми је речима: „Не желим да ме потомство памти по анегдотама”, а када бих га притискао, онако пријатељски, да дође на неку од манифестација у Карловце или негде другде, одговарао би: „Што би рекла Десанка, немам више времена”.

Милован Витезовић живео је један раскошан и леп српски сан, са својом Миљенком и децом коју је обожавао, окружен књигама које је волео, а посебно оним које је писао или ће их тек написати. Живео је у улици Вука Караџића на корак од Коларца и два корака од Српске академије наука и уметности у коју је, заслужно, желео да уђе. И када је ометен на том путу, говорио ми је: „Није штета, можда је боље бити са ове стране, са Милошем Црњанским и Миланом Кашанином”, који такође нису примљени. Наше пријатељство је било дубоко искрено, испреплетано знањем и жељом да се још увек нешто ново сазна. Посебни су били дани у време снимања филма *Лајање на звезде* у Сремским Карловцима. Признао ми је тада да ми помало завиди што сам ишао и похађао Карловачку гимназију о којој је већ растао мит славних Ђака, као што су Стерија, Бранко Радичевић, Јован Суботић, Стефан Шупљикац, Јосиф Рајачић, па до новијег доба, Борислав Михајловић-Михиз, Дејан Медаковић, Вида Огњеновић...

Непрекидно смо се двоумили да није и Вук Караџић, иначе Милованов мезимац, као историјска личност, ту негде похађао коју годину „Карловачку”. Наше дружење и побратимство, сад већ пред крај, наставили смо и кроз његово писање и сценарио за серију о Светозару Милетићу, многе ноћне разговоре посветили смо последњих месеци његовом сценарију за представу о Светом Сави, и уопште о Светом Сави и немањинској Србији, а затим смо јурили Доситеја његовим стазама и путевима у Миловановом роману, о њему који је тада завршавао. И сада, док мислим на њега, осећам бол и једну необичну празнину за мојим побратимом, чији ми не само глас, него и мисао и разговор, подршка, толико незаменљиво недостаје. Завршићу стиховима из његове песме, коју је тако сјајно испевао Бранимир Џони Штулић, „Са колена на колена”:

„Мој деда
данас све гледа,
Бркове суче,
Сећа се мога оца од јуче,
и свога од прекјуче.“

Хвала ти, драги Миловане, побратиме што си ме погостио својим пријатељством, даром и свеколиким тајнама! ДОК СЕ ПОНОВО НЕ СРЕТНЕМО!

У Сремским Карловцима

др Жарко Димић

7. октобар 2022. године

Вечерње новости, 7. мај 2023

Историчар и директор Архива САНУ др Жарко Димић на аукцији у Енглеској дошао у посед раритетног историјског предмета са ликом руског цара Петра Великог из 1700. године

Из Есекса, традиционалне грофовије у источној Енглеској, у Сремске Карловце, ових је дана на адресу др Жарка Димића, историчара и директора Архива САНУ, стигла медаља са ликом руског цара Петра Великог (1672–1725). Изливена је 1700. године у спомен на учешће Руса у мировним преговорима 1699. у Сремским Карловцима и склапање руско-турског сепаратног мира, постигнутог годину касније.

Медаљу пречника четири центиметра, власнички лист и мапу разграничења успостављеног Карловачким миром, Димић је откупио од Цефа Ралфа на онлајн аукцији.

- Неважно је колико сам је платио, вредност те медаље не мери се новцем – не крије своје одушевљење др Димић, аутор књиге *Велики бечки рат и Карловачки мир*.

Симболика ове медаље нема цену јер те 1699. године Руси су преко Прокопија Богдановича Возницина, изасланика руског цара Петра Великог, заступали своје, али први пут и интересе Чарнојевићевих Срба који су тада у веома тешком положају живели у Угарској.

Др Димић подсећа да се патријарх Арсеније Чарнојевић пожалио 1698. године представнику цара Петра Великога у Бечу на тешко стање Срба и насртања католичке јерархије на православље.

Управо у Карловцима (ничијој земљи између хабзбуршког Петроварадина и Београда), први пут у историји дипломатије мировни преговори одржани су за округлим столом како би сви учес-

ници били равноправни. После шеснаест година рата, примирје је тражила Турска.

За потребе преговора у Карловцима је саграђена барака у коју су преговарачи улазили са четири стране. На њеном месту 1710. у варош су стигли фрањевци који су уместо баракe подигли дрвену капелу. Капела мира која је данас споменик културе, саграђена је 1817. године у византијском стилу овалног облика, како би подсећала на чувени округли преговарачки сто. Капелу красе и четири сата – три са спољне стране и један унутра, узидан у куполу наспрам олтара.

Преговори су отпочели 24. октобра 1698. године. Турску је заступао реисефендија Рами, Аустрију гроф Волфганг Етинген, Пољску Станислав Милаховски, Венецију Карло Рацини, Холандију Јакоб Колиер, Енглеску сер Вилијем Печет, а Русију Прокопије Богданович Возницин.

Русија је, међутим, на сто ставила захтеве које остали преговарачи нису прихватили, те се Возницин повукао из преговора. Остали преговарачи састајали су се 36 пута и, коначно, мир је потписан 26. јануара 1699. године, петнаест минута пре поноћи када су турски астролози проценили да се звезде налазе у најповољнијем положају.

Испоставило се, међутим, да звезде Турцима ипак нису биле претерано наклоњене, јер је после Карловачког мира уследило њихово слабљење и коначно повлачење из средње Европе.

Овим миром одређене су нове границе између Аустрије и Турске. Ердељ (Трансилванија) је остао под влашћу аустријског цара, а Банат, омеђен Моришом и Тисом, задржала је Турска. Од ушћа Тисе протезала се праволинијска граница према Митровици, што значи да је и доњи Срем остављен Турцима. Сава је чинила границу од ушћа Босута до Уне, те су Хрватска, Славонија, Лика и Банија ушле у састав Аустријске царевине.

Венеција (Млетачка република) добила је Мореју, Книн, Сињ, Вргорац и Габелу, као и обалски појас од Херцег Новог до Рисна, а Краљевини Пољској додељена је покрајина Подолија у данашњој Украјини.

Царска Русија је у Карловцима, 22 дана пре потписивања Карловачког мира, 4. јануара 1699. године, склопила примирје на две

године, а 13. јуна 1700. године потписала је у Цариграду са Турцима мир на тридесет година. Према мировним одредбама, Руси су добили Азов и тврђаву Таганрог на ушћу Дона у Азовско море. И док су остали учесници успех мировних преговора у Карловцима и почетак нове епохе у историји човечанства обележили изливањем златника које ће будућим генерацијама сведочити о постигнутом миру, постојање руског медаљона изгубило се негде у историјским вртлозима.

Најзад, ових дана, 323 године после успостављања Карловачког мира, медаља је доспела у Карловце. За др Димића то је још један повод на подсећање да је Петар Велики на почетку XVIII века у Сремске Карловце, град богате прошлости и учесник и сведок најважнијих догађаја у српској и европској историји, на молбу херцеговачког Србина грофа Саве Владиславића Рагузинског (1668–1738), послао учитеља Максима Суворова са указом о отварању прве српске школе и неопходним књигама, чиме су ударени темељи сарадње два народа који трају и данас.

- Управо из тих историјских разлога, у Карловцима 2009. године подигли смо споменик Владиславићу, а прошле године и бисту Петра Великог, који је од Русије направио светску силу, а у Карловцима посејао семе школства. Из тог семена 1791. године никла је прва српска гимназија, а три године касније и Богословија – подсећа др Жарко Димић.

Трагање др Жарка Димића у вези са Карловачким миром се наставља. Већ две деценије покушава да уђе у траг дневнику који је Прокопије Богданович Возницин водио током преговора у Карловцима.

Тај дневник о току преговора објављен је у Русији средином 19. века. Покушавао сам преко свих веза и извора, али за сада без успеха. Нећу одустати – каже Димић, чију повелику збирку награда и признања за истраживачки и списатељско-историографски рад красе и четири руска ордена.

Култура, 11. јул. 2023.

Пренос посмртних остатака Бранка Радичевића пре 140 лета из Беча у Сремске Карловце била је велика вест и за европску штампу

Спор Змаја и Лазе успорио повратак

Тог 10. јула 1883. године, на дан сахране из Беча пренесених посмртних остатака Бранка Радичевића, у Сремске Карловце сјатиле су се многе српске делегације и певачка друштва из Угарске, Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе. Био је то скуп већином младих људи у националним народним ношњама окупљених у част повратка гласовитог песника у љупку варош, коју је током свог школовања у Карловачкој гимназији виноуо у стихове вечног трајања.

Уписавши се 1836. године у ту гимназију, најстарију у српству, Бранко (Алексије) Радичевић (Славонски Брод, 1824 – Беч, 1853), ни сањао није да ће на крилима стихова које је написао, опијен лепотом школских дана, Карловаца и фрушкогорских винограда, постати један од најомиљенијих песника у свом народу. Поживео је само 29 година, написао је свега 54 лирске и 7 епских песама, а његов култ и данас живи неокрзан.

- И тај његов невелики опус био је довољан да, уз Змаја и Лазу Костића, стекне углед најзначајнијег песника српског романтизма достижући култ какав имају ретки наши песници – каже др Жарко Димић, директор сремскокарловачког Архива САНУ, који у својим депоима чува Бранкова школска сведочанства и свеске из гимназијских дана.

У Бранково време карловачки гимназијалци писали су и учили на српском, али и на мађарском, немачком и латинском језику. Млади песник своје прве стихове написао је на немачком. По завршетку гимназијског школовања 1841. године, одлази у Темишвар да учи филозофију (мудрољубије), где је написао прву песму на српском језику, „Девојка на студенцу”. За сву доживљену лепоту, Карловцима се одужио незаборавним стиховима, попут елегије

„Кад млидијах (размишљах) умрети”. У тим римама песник слуги своју смрт. Она га је и снашла у Бечу, где се као присталица Вуковог језика и правописа преселио да студира правне науке, али не задуго.

Нагло је почео да вене и да губи вољу за писањем – оболео је од туберкулозе. Уз новчану помоћ кнеза Михаила, почео је 1851. да студира медицину, с мишљу да сам себи помогне у излечењу, али узалуд. Брзо је пао у постељу. Последње дане провео је у друштву Ђуре Даничића, Косте Вујића, Мише Небригића, Ђорђа Натошевића и још неколицине Срба с којима се дружио у Бечу.

Вујић је овако испричао о последњим Бранковим тренуцима: „Кад сам мислио да легнем дође ми Бранкова послужавка и донесе вест да је Бранко умро”. Било је то 18. јуна 1853. године, између девет и десет часова. Сахрањен је 20. јуна на грчком гробљу у Бечу. Све трошкове сахране подмирио је кнез Михаило. Девет месеци после сахране, у пролеће 1854, поетеса Милица Стојадиновић Српкиња писала је да је Бранков гроб запуштен и једва се разазнаје.

Четврт века после Бранкове смрти, група Срба, окупљених око листа и Удружења Зора у Бечу, покренула је идеју о преносу његових земних остатака на Стражилово, брдо изнад Карловаца. Све је до појединости организовано, али све је заустављено због несагласја Змаја и Лазе Костића.

Велики одјек тих дана имала је Змајева песма „Бранкова жеља”, којом јасно подржава мисао да се из Беча на Стражилово пренесу песникове кости. Змај је песму срочио као да ју је сам Бранко испевао: „Растав’те ме са овом даљином/ Моје кости оперите вином/ Па их нос’те нашем завичају, завичају, мом негдањем рају/ Пренес’те их, браћо моја мила, поред оног убавог Белила/ Кроз Карловце, где сам младост пров’о, па на оно дивно Стражилово...”

Убрзо, 7. новембра 1877. године, у Карловцима је изабран Одбор од двадесет једног члана, на челу са Павлом Кречаревићем и перовођом Јованом Пачаризом. Пристизали су и прилози са свих страна. Али, попут грома из ведра неба 1. јануара 1878. године у бечкој Зори Лаза Костић објавио је песму „Права Бранкова жеља”, потпуно супротну Змајевој стихованој поруци.

Порука Костићева била је да Бранкове кости не треба пренети у слободну Србију и гласила је овако: „Авај, браћо драга, остав’те

ме мирно/ да ми нико није костију додирно /ма овде почив' о до судњега данка/ у слободну земљу само нос те Бранка.”

Због сукоба двојице песника, чији су односи и раније били помућени, идеја о преносу Бранкових костију замрла је у наредних пет година. Оживела је тек пошто је бечка Зора, јануара 1883, приређујући прославу стогодишњице прве Доситејеве народне књиге и штампајући Споменицу, сав приход дала за „пренос земних остатака нашег генијалног песника Бранка Радичевића са Сан-Марковог гробља на убаво Стражилово у Сремским Карловцима”.

Нова иницијатива дошла је у тренутку када је најављено да ће бечко гробље до краја 1883. бити преорано, а кости свих блаженопочивших бити сахрањене у једну, заједничку гробницу.

Помисао да би Бранкове кости могле да се неповратно изгубе међу костима туђинаца, резултирала је формирањем одбора у Бечу, а потом и у Карловцима, на чијем челу је био Павле Марковић Адамов, доцнији уредник листа за забаву, поуку и књижевност *Бранково коло* (1895–1914). Адамов је био познат као човек толико опчињен Бранковим песништвом да је и свом сину наденуо песничко име.

Приходи са бројних приредби, посела и забава, намењени су за трошкове преноса. Новосадска Застава месецима је објављивала спискове новчаних приложника, Срба из Дубровника, Новог Сада, Задра, Београда, Сплита, Пожаревца, Книна, Сомбора, Сења, Херцег Новог, Суботице, Вуковара...

Уочи преноса Бранкових костију на Стражилово, искован је медаљон са његовим ликом, који су купили сви учесници овог догађаја, с циљем да сакупе средства за подизање споменика, што је и учињено две године касније. Два доња степеника пирамидалног споменика београдског архитекте Светозара Ивачковића су од топчидерског камена, а трећи од камених коцки са Фрушке горе, Динаре, Клека, Ловћена, Пљешевице, Вршачког брега, Велебита и Авале, што симболизује свесрпски духовни простор осветљен Бранковим песништвом – каже др Жарко Димић.

Најзад, 10. јула 1883. године ковчег са посмртним остацима Радичевића стигао је возом до Пеште и на тамошњој станици, не зна се чијом кривицом, чекао је целу ноћ, те је са закашњењем сти-

гао на централни трг у Нови Сад. Одатле је до Карловаца превезен путничком лађом „Нимфа” Стевана Мирковића.

Нешто пре поднева, у присуству силног света, ковчег је пристигао у карловачко пристаниште. Већ поподне Бранко је, коначно, сахрањен на свом „рајском Стражилову”. Српска штампа годину дана брујала је о Бранковом повратку кући, а енглески листови прогласили су тај чин највећим културним догађајем на Балкану, али и у Европи.

У групи Срба из Панчева на сахрани Бранкових остатака на Стражилову био је и истакнути српски научник Михајло Пупин. У својој аутобиографији тај догађај овако је описао: „Утисак је био незабораван и није било ока које није засузило. Диван је то био призор, пун надахнућа, посматрати разједињен народ уједињен сузама. Нико се није могао отети утиску да је та жедна земља, на којој је никао корен српског националног заноса, добродошлицом дочекивала те сузе”.

Јованка Симић

Карловачка цртачка школа

Пет година након оснивања Друштва сликара акварелиста у Лондону 1804. године, ми у Сремским Карловцима имамо организовану школу у којој се негује акварел као техника, а њену традицију данас следи Сремскокарловачка колонија акварела

Акварел је једна од најстаријих сликарских техника у којој као једино средство за отапање пигмената служи вода. Једна од најбитнијих особина ове технике јесте лазурност, при чему долази до изражаја подлога која се, или преводи испод танких намаза боје, или остаје неосликана када има функцију беле боје. Сликарски поступак у акварелу особен је, јер уметник започиње сликање површине од светлих партија, затим иде ка тамним, а наговештај волумена постиже мрљама које у себи носе валерске вредности. Акварелом се постиже изузетна прозрачност, свежина и мекоћа, али се због брзине, потребне за извођење, од уметника захтева чиста и беспрекорна техника, па су накнадна исправљања или испирања немогућа. У самој техници, акварелисте са највећим делом, опредељују се за композиције интимног карактера, као што су пејзажи, белешке са путовања, појединачне студије, сликање портрета или жанр сцена. Акварел и цртеж су нераздвојни, а касније бакрорез, дрворез и литографија. Најчешће су цртежи колорисани унутар постојећих контура. Тек током XVIII и XIX века започиње сликање акварела, које данас називамо класичним.

Темељи цртачке школе

Нарочита пажња акаварелу у нашим крајевима посвећивана је у Цртачкој школи у Сремским Карловцима, коју је 1809. године основао митрополит Стефан Стратимировић. Карловачка ликовна колонија акварела, следећи традицију Цртачке школе, прве ове вр-

сте код Срба, сваке године у току свог рада окупља у Сремским Карловцима сликаре акварелисте, стварајући од радова, насталих у колонији, фондус који се надовезује на постојећу збирку радова ученика Цртачке школе. Тако је створен мост дуг скоро два века, мост традиције и наше културе и уметничке прошлости, који нам може служити на част и понос. Неких пет година након оснивања Друштва сликара акварелиста у Лондону 1809. године, ми у Карловцима имамо организовану школу у којој се негује акварел као техника. Укратко ћемо појаснити шта је претходило, како је настала и како је до краја радила Цртачка школа у Сремским Карловцима. Нажалост, података о школи до данас има веома мало. Али захваљујући Д. Руварцу и заоставштини ликовних дела ове школе која се налазе у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, о раду школе се сазнало много више, иако, нажалост питање рада школе и њено постојање није до данас историјски научно обрађено на начин како то ово питање заслужује. Прилично сиромашна заоставштина ликовних дела која су донета на ове просторе током Велике сеобе Срба 1690. године, те скромне прилике у манастирима и постојећим црквама, узроковали су велику потражњу за иконописцима и уметницима. Започете су градње многобројних цркава, као што је изискивало и израду иконостаса. Велика потражња изазвала је појаву правог аматеризма, поплаву недовољног и нестручног изражавања у стваралачким покушајима већине тадашњих уметника. Аустријске власти су, у настојању да спрече стварање тешких веза између Срба и Руса, у XVIII веку, прибегавале свим могућим мерама предострожности, па су забрањивале прилично развијен увоз православних икона из Владимировске губерније. За потребе Срба из постојећих епископских задужбина у Бечу, отискиване су гравире светитеља, али је то за ондашње потребе било недовољно. Појавила се потреба за отварање цртачких и зографских школа. Известан, али недовољан број талентованих Срба доспео је на бечку Академију, док је већина остала на шегртовању код домаћих иконописаца који су највећим делом били изразите занатлије, „молери” у својим радионицама. Тако се код руског иконописца Василија Романовича, који је 1758. године отворио школу у манастиру Хопово, углавном учило сликање иконостаса. Карловци као седиште Митрополије

од 1713. године постају верско и културно седиште српског народа у Аустроугарској монархији, а самим тим постају и стециште многих иконописаца, бакрорезаца и сликара. Овде за нешто више од пола века раде: Георгије Стојановић, Михајло Јефтић, Захарија Орфелин, Василије Остојић, Кузман Петровић, Димитрије Бачевић, Теодор Крачун, Теодор-Илић Чешљар, Јаков Орфелин, Стеван Гавриловић, Арсеније Теодоровић, Павле Ђураковић, Георгије Бакаловић и многи други. Њиховим радом Карловци су стекли знатан уметнички престиж, па су многи сликари касније Карловце истицали као свој завичај.

Изузетно образованом, и за своје време напредном, митрополиту Стефану Стратимировићу није промакло овако лоше чињенично стање. Настојећи да одржи и развије уметничке традиције већ створене у Карловцима, али и да образује ликовно и уметнички одабране, а цркви и народу преко потребне кадрове, Стратимировић одлучује да 1809. године отвори Цртачку школу за чије је потребе тражио од Карловачког магистрата једну собу Нормалне школе. Намера Стратимировића је била да заинтересоване и нада све талентоване ученике на неки начин, колико-толико, цртачки образује и задржи у уметничким водама ради даљег студирања на некој од академија у монархији. Али сама школа даје још једну смерницу, истина не толико запажену и мало познату, митрополитовог интересовања. Стратимировић као и митрополити пре њега, митрополит Ненадовић и други, били су велики пријатељи и љубитељи уметности. Стратимировић је одржавао срдачне и пријатељске везе са једним од најзначајнијих бечких уметника, који је имао чувену бакрорезачку радионицу, Томом Месенером. О цртачкој школи се до данас мало знало све док Димитрије Руварац није наишао међу рукописима Патријаршијске библиотеке на цртеж Карла Егера, са записом да је рађен 1813. године „In der privat Zeichnungs-Schule zu Carlovitz”, то га је подстакло да трага. Прво је нашао 23 украшене и илустроване оде, затим и 158 датираних и потписаних цртежа, који су му омогућили објављивање делимичног списка ђака Цртачке школе. Били су то углавном карловачки гимназијалци, које је привлачила љубав према уметности, док је ова школа користила

као припрема за будуће уметничке студије или рад у некој од уметничких радионица.

У овој, до тада јединој организованој цртачкој школи код Срба, за учитеља цртања поставио је митрополит Стратимировић свршеног богослова Јоакима Поповића, који је као краснописац радио у митрополитовој канцеларији. Цртачка школа је била приватна школа и ђаци су плаћали неку малу своту за трошкове материјала и подучавање у цртању и лепом писању. Сазнавши да је у Карловцима основана школа цртања, живописац Арса Тодоровић послао је 5. децембра из старог Бечеја, где се тада налазио, митрополиту Стратимировићу, као врховном патрону Карловачке гимназије, 35 предлогака „Чертежа” за потребе Цртачке школе, тј. будућих сликара. Први учитељ цртања Јоаким Поповић умро је 5. јануара 1815. године. Након Поповића, као учитељ цртања и лепог писања помиње се тек 1832. године, Јован Марковић, затим Лазар Бајић 1835, а од 1843. до 1845. године Фридрих Мармилер, који је од Патроната добијао месечну награду у износу од 12 форинти, док су му и ђаци такође плаћали извесну суму новца. У Патријаршијској библиотеци и Гимназијском архиву пре рата се налазио већи број радова ученика цртачке школе. Корице ђачких испитних спискова биле су готово увек украшене лепим оквирима, у боји, а спискове су ђаци спремали за семестарске испите. Од професора ове школе помиње се још и Георгије Јовановић, који је 1845. године имао 36 ученика у школи цртања. Ученици су плаћали за подучавање у цртању 1 форинту и 30 крајцара.

Цртачка школа у Карловцима имала је својим једноставним устројством, радом и сврхом, као прва модернија усмерена институција ове врсте код Срба, велики значај за будући развој сличних школа. Стекавши углед у јавности, она је 1820. године подстакла Новосађане на оснивање исте такве школе. Новине српске од 25. априла 1820. године у једном допису из Новог Сада доносе вест о школи цртања уведеној „да би се с науком и њихове сестре красна худженства сојузила”. У Карловачкој цртачкој школи пејзаж је био омиљен међу ученицима. Обично су рађени предели са античким храмовима и развалинама, конципирани у духу древне прошлости у којој су сложене функције лепог биле заправо основне духовне

вредности. Од ликовних техника у цртачкој школи највише је, уз цртеж, негован акварел, велики број цртежа је био акварелисан. Главна преокупација ученика је била људска фигура па због тога и претежан део радова отпада на скице и студије, појединих делова тела, главе, удова и наге фигуре. Радили су ђаци ове школе, али у мањем броју, и прилично прецизно урађене планове са примерима оближњих речних ада, Карловаца, стамбених зграда и осталих објеката. Има и десетак покушаја архитектонске декорације и најчешће су копирани: фриз, биљно-геометријска орнаментика и неки хетерогени мотиви.

Врело успешних уметника

Успешнијем раду школе допринела је већ поменута пошиљка Теодоровићева од 35 цртежа, а сачуван је и један оригинал ове пошиљке. Рад представља лик Христа. Рађен је четком, разблаженим тушем, вел. 17x24,5 cm. С обзиром на то да је Теодоровић академски образован у Бечу, његова пошиљка је много значила у настави као исправан пример ученицима, али такође су коришћене и пресликане разне гравире. За време учитељовања Лазара Бајића рађено је много по бакрорезима нашег и страног порекла, нарочито су били популарни Жефаровићеви бакрорези из *Стематографије*, штампане у Бечу 1741. године. Цртачка школа дала је српској уметности, колико је до сада познато, неколицину сликара и једног графичара, од којих су најпознатији Димитрије Аврамовић, Урош Кнежевић и графичар Мојсије Мишковић. Крајем четврте године XIX века школа је почела приметно да се умртвљује. Било је настојања да се она одржи, али је њен опстанак већ био угрожен мноштвом различитих спољних збивања. Последњу озбиљнију подршку школи пружио је митрополит, касније патријарх Јосиф Рајачић. Он се 19. септембра 1844. године обратио из Пожуна Јакову Гершићу, управитељу Гимназије, извештавајући га да је „желећи продубити љубав ка лепим художествима и младежи нашој, а тим истим и право из ображенија подпомоћи”, нашао за потребно да се обновљена Цртачка школа на постојано поље постави. Потоња ратна ситуација и револуционарни догађаји довели су до укидања Цртачке школе 1848. године.

Школа се након тога, нажалост, никада није обновила. Захваљујући идејама, почевши од Копитара који се крајем XVIII века, након оснивања прве српске гимназије – Карловачке гимназије (1791) и Богословије (1794), залаже код Стратимировића за оснивање Универзитета у Карловцима, касније се за Универзитет другом половином XIX века у Карловцима залаже и патријарх Рајачић, те читав низ угледних и виђених српских интелектуалаца.

На срећу, данас на измаку XX века, појавила се искра наде. Академија уметности – ликовни одсек долази у Сремске Карловце. Многе жеље и вековне намере се овде спајају. Карловци најзад постају универзитетски град, а Цртачка школа, као прва организована ликовна школа код Срба у новом веку, добија у Академији и свог духовног наследника.

Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима

Нововековни памтеник

Као дубровачки, хиландарски и цариградски за средњовековље, овај Архив у Сремским Карловцима један је од стубова српске нововековне историје. Под управом врсног историчара и књижевника др Жарка Димића, чува архиву још патријарха Арсенија Чарнојевића, затим архиве карловачке Митрополије, Магистрата, Гимназије, већи део списка Далматинске епархије... као и многе приватне оставштине. Брани нас чак и од нашег сопственог заборава. У току је велики подухват сређивања и дигитализације ове огромне грађе, коју чини више од три милиона докумената, 48 фондова и бројне мање збирке.

Пише: Зорица Тодоровић Мирковић

Фото: Бранислав Лучић

У лепом здању Богословије „Свети Арсеније Сремац”, на Тргу Бранка Радичевића, смештен је Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима. У први мах, посетилац бива затечен изгледом три стотине квадрата просторија Архива, шкиљаво осветљених, сивих и неусловних. Та невесела слика убрзо нестаје, засени је богатство најзначајније српске ризнице нововековних докумената. Архив похрањује више од три милиона докумената, располаже са 48 фондова и са бројним вредним збиркама. Од недавно поседује и Аудиовизуелни архив, са центром за дигитализацију.

– Када гледамо вредност и значај архива у српском народу и у српској историји, два су сигурно најважнија: Дубровачки архив, који баштини српску средњовековну историју, и први нововековни архив, овде у Сремским Карловцима, који је 1690. године, одмах

после Велике сеобе Срба, основао патријарх Арсеније Чарнојевић – каже за *Националну ревију* др Жарко Димић, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима. Срби пристигли са Чарнојевићем затекли су овде своје сународнике који су их прихватили и са којима су нашли заједнички језик. Брзо су се снашли у трговини и занатству, али су, истовремено, највећим делом били и војници Аустроугарске. Патријарх Чарнојевић је као mudar човек имао своју архиву у којој је чувао своју дипломатску преписку са аустријским ћесаром, католичком црквом и представницима мађарског племства, Млечана, Руса... Из тог периода датира и архива са средњовековним повељама, донетим преко Саве и Дунава, што се сматра зачетком сремскокарловачког архива.

ЗАЧИЊАЊА И ПОСТРАДАЊА

На прелому столећа, створен је нововековни архив. Из средњег века и „турског времена” Срби су прешли у Хабзбуршку монархију у нови век. Нажалост, донете средњовековне повеље великим делом су опљачкане и временом су нестале. Један мали део чува се у Српској патријаршији у Београду, где се налази и привилегија коју је цар Леополд Први дао Србима.

У Сремским Карловцима је срце Архива, у којем се налазе документи о политичком, духовном, културном и уметничком животу српског народа у Хабзбуршкој монархији. Ова варош била је престоница православног српског народа у једној огромној католичкој држави. Сваки документ о животу Срба из тог периода пажљиво је архивиран и чуван, али не и сачуван. Архив је неколико пута претрпео велику штету, а највеће страдање га је задесило за време окупације у Другом светском рату и хрватске страховладе. Једну од најбогатијих и најзначајнијих српских библиотека, митрополијско-патријаршијску, хрватске усташе су из Патријаршијског двора однеле у Загреб.

Део онога што није уништено враћено је после рата у Београд.

Да би спречила уништавање настављено и под комунистичким поратним властима, група самосвесних Карловчана обратила се за помоћ Српској академији наука и уметности у Београду, што је

дало резултат – држава је ставила под заштиту Архив у Сремским Карловцима. Готово истовремено, 1949. године Синод СПЦ дао је САНУ на управу и коришћење црквену архивску грађу. Сада је већ осма деценија те драгоцене сарадње Цркве и Академије.

Ова српска ризница историје, може се слободно рећи, од значаја је и за околне земље и народе. Ту су подаци о румунској православној цркви, румунском, мађарском, хрватском и осталим народима. Један фонд посвећен је српском народном покрету и револуцији 1848–1849. Овде се чувају Магистарски и Градски архив, архив Гимназије, више приватних архива (углавном богатих и познатих адвокатских породица), као и архива Конзисторије.

АРХИВИ, УГАОНИ КАМЕНОВИ НАРОДА

Архив у Сремским Карловцима чува велику збирку калфенских и мајсторских писама, еснафску збирку која дочарава развој овдашњег занатства у XVIII и XIX веку. Збирка садржи око две стотине докумената. Калфе и занатлије су путовале целом Хабзбуршком монархијом и средњом Европом, одакле су слали писма, мала уметничка дела са лепим бакрорезима и ведутама градова у којима су боравили. Драгоцену збирку повеља из карловачког Архива дуго је била отуђена; донета је из Беча заслугом академика Дејана Медаковића и Славка Гавриловића, који су личним залагањем вратили део покраденог блага.

– Уздамо се да ће европске земље смоћи снаге и вратити грађу однету одавде, вратити туђе – каже др Жарко Димић. – Системи дигитализације могу тај проблем да реше на обострану корист, јер ће архивска грађа тако бити доступна свима. А важно је да се оригинална документа врате у Србију, где изворно и припадају. До одговора на многа кључна питања не можемо доћи без ваљаних архива, што тим установама нарочито даје на значају. Опстанак и трајање једног народа, његова историја, не могу бити веродостојни ако не постоје докази који то потврђују. Замислимо колико би потпуније било наше знање о златном српском средњовековљу да су сачуване архиве из тог периода! Уништавали су их нападачи, каснији окупатори, уништавали смо их вероватно и ми у међусобним борбама,

тако да се српска историографија која изучава средњи век данас може ослонити на свега неколико тачака: на Архив у Дубровнику, на турске архиве у Истанбулу, на Хиландар и још неколико манастира.

Другачије је са нововековном историјом. Историчари који прате догађаје, рецимо од митрополита Павла Ненадовића, преко Стефана Стратимировића, па све до патријарха Георгија Бранковића и Лукијана Богдановића, имају доказе о томе како је текла борба народа за сваки дан, за живот, за опстанак, са каквим проблемима се српски народ сусретао, шта су јели, како су прибављали средства. У једном периоду, педесетих година XVIII века, Срби су били међу најимућнијима у новој монархији у којој су се нашли. (...)

О томе говоре архиви. Зато су они угаони каменови сваког народа. И Архив САНУ у Сремским Карловцима чувар је драгоцене грађе, непроцењивог блага, увек, а поготову данас, у доба распрострањеног прекрајања историје у складу са агендама центара политичке моћи.

–Зато се трудим да се што више грађе публикује, дигитализује, сачува – истиче др Димић. – Папир има рок трајања, па и микрофилмови које смо некад користили, такође пропадају и морају се обнављати. Сада имамо могућност да сачувамо архивску грађу на савремен и сигуран начин, у дигиталном облику. Записник са Мајске скупштине у Сремским Карловцима, на којој су Срби 1848. прогласили Српску Војводину у оквиру Аустроугарске, један је од око 55.000 докумената које смо досад дигитализовали.

ДОКУМЕНТИ ЗА УОЗБИЉЕЊЕ

Архив чува и доказе о животу и раду многих познатих личности које су део овог важног града. Један од њих је Захарија Орфелин, власник прве бакрорезачке радионице и прве штампарије у којој су штампани формулари и документи за црквене потребе. Као канцелиста митрополита Ненадовића, водио му је књиге и рачуне. Можемо видети, на пример, колико је износио најам Ковиљског рита грађанству за лов и риболов, или за сечу дрва...

Орфелин је оставио траг и као писац и песник. Аутор је књиге *Искусни подрумар*, богато илустроване и до данас незаобилазне у српском винарству.

У депоима Архива чува се читава историја Сремских Карловаца, укључујући и прве пописе становништва. Овде је похрањена историја фрушкогорских манастира, са исправљеним и допуњеним географским картама, уписаним њиховим земљишним поседима... Многе архиварије спасене су из српских манастира и цркава у Хрватској. Пренети у овдашњи Архив, ти документи били су неопорив доказ који је приморао Хрвате да врате отете српске земљишне поседе.

Постојала је опасност да Хрватска присвоји бренд бермета, ароматизованог слатког вина карловачког. Али у Архиву су постојали докази о пореклу овог чувеног вина, чиме је такав наум осујећен. Др Жарко Димић, директор Архива, неуморни истраживач историје, пронашао је и вредан документ који је решио непознаницу – ко је у Карловце донео и произвео аусбрух, вино нарочите ароме, још чувеније од бермета. Захваљујући путопису Карла Румија, директора Гимназије у време митрополита Стефана Стратимировића, откривено је да је аусбрух произвођен у Митрополијском двору. У бечким новинама из 1825. године Руми пише да га његови бечки пријатељи моле да им донесе карловачки аусбрух, али он не може да им удовољи. Не зна како и где да нађе то вино. Не производи га грађанство, вели, има га само у Митрополијском двору.

Тим трагом, пронађен је документ који сведочи да је аусбрух, господско вино златножуте боје, први произвео при Митрополијском двору словачки племић Павле Биницки, секретар Митрополије. Врло угледан човек, који се разумео у виноградарство и у производњу вина. Рецепт је строго чувао, али су наши људи, познатом довитљивошћу, успели да открију тајну. После неколико година, многе карловачке породице су, поред бермета, производиле и аусбрух. Ова вина, слатка као мед, стекла су светску репутацију и пронашла пут и до царских дворова. Данас су заштитни знак карловачког виногорја и винара, који их справљају сваки под својим именом и додатно оплемењују по свом „тајном рецепту”.

Ово је само делић доказа да је Архив САНУ у Сремским Карловцима огромна ризница сведочанстава и докумената, без којих би било тешко разумети српску нововековну историју и нашу савременост.

Патријарх

Патријарх Арсеније Чарнојевић имао је пуну свест о важности архива и чувању докумената. Да му ништа не би промакло, патријарх је у Карловцима ангажовао двојицу архивиста – један је водио његову преписку на немачком, а други на српском језику. Већ у преговорима о Карловачком миру он затиче Владимира Богдановића Возњићина, представника руског цара Петра Великог. Царски изасланик је тада контактирао са Србима и чак покушавао да заступа њихове интересе. И о томе су трагови сачувани у патријарховој архиви.

Трагови

Из докумената у карловачком Архиву можемо сазнати о многим активностима познатих личности, попут низа митрополита или чувеног Захарије Орфелина (1726–1785). „Међу списима су дела писаца разних занимања, на српском (и његовим старијим варијантама), немачком, латинском, рускословенском, мађарском, румунском и још неким европским језицима. Садржајно су то молбе, жалбе, извештаји, меморандуми, записници, уговори, тестаменти, пописи становништва...”

Континуитет

Комунистичке власти, које су дошле после хрватске окупације у Другом светском рату, наставиле су да уништавају просторије и грађу Архива. Палили су и ложили драгоцену документу. Ту пошаст зауставила је неколицина карловачких професора, те Коста Петровић и Мики Јаковљевић. Са малом групом Карловчана спасили су оно што је преостало.

Потписи

У депоима Архива похрањена је и највећа збирка потписа. Потписи Марије Терезије, најмоћније жене у династији Хабзбург,

овековечени су на указима о стварању еснафа и заната. Уз њих се чува и изузетна збирка царских повеља. Архивирани су потписи свих аустријских царева, свих карловачких митрополита и патријараха, као и једна повеља руске царице Катарине Велике.

Дневник, Нови Сад, 7. октобар

Карловачко научно друштво – претеча САНУ

Митрополит Стефан Стратимировић, уз Карађорђа, Вука Стефановића Караџића, Доситеја Обрадовића и Милоша Обреновића, сигурно је најмаркантнија фигура српске историје краја XVIII и прве половине XIX века, у својим просветитељским настојањима да српски народ што брже и успешније укључи, како у европске просветне и културне, тако и европске научне токове. Стратимировић је организовао, тј. основао, и једно мало научно друштво, у науци познато као „Карловачки круг” које је у свом нуклеусу имало идеју да се развије у прву српску академију наука и уметности или друштво учених Срба, а у ширем смислу, у словенску академију. Оваква организација уклапала се у митрополитову идеју о великој јужнословенској држави у којој би се налазиле све српске земље и простори, коју је намеравао остварити уз помоћ тада моћне Русије, а на чијем би се челу налазио неко из владајуће руске царске породице. У то време, Русија је била највећа и најснажнија православна држава која је имала значајну, често и пресудну улогу у политичким односима тадашње Европе.

Оспораван подвиг

Око постојања и рада „Карловачког круга” до данас је изречено много различитих мишљења, али је утисак да циљ и идеја митрополита, по овом питању, није на прави начин схваћена и не придаје јој се онај суштински зачетнички значај који би овакав изузетан оновременски напор требало да има, пре свега захваљујући низу несретних и неспретних околности и неспоразума везаних за личност и дело митрополита Стратимировића, што је и данас често

оспоравано, а да није до краја и суштински научно, културно и политички обрађено, сажето и просуђено.

Борећи се против унијаћења, сређујући веома лоше односе у манастирима и у самој цркви препуној необразованог свештенства, окружен припростим народом са жестоком политиком уније која се бескрупулозно водила и иза које је стајао бечки двор па и сам цар, за релативно кратак период, Стратимировић је изузетно много учинио за свој народ, чини се као нико пре њега, осим можда ученог и вредног митрополита Павла Ненадовића, који се бавио и решавао исте тешкоће. Митрополит Стратимировић је српски народ увео у Европу равноправно са другим народима, пре свега захваљујући својим просветитељским напорима. Овај подухват и његов значај приметио се, у најбољем светлу, неколико деценија након оснивања Прве српске гимназије (1791) и Богословије (1794), али и кроз лични рад и дело митрополита Стратимировића. Његово деловање је прилично нерасветљено, истовремено и неоправдано маргинализовано управо кроз оснивање и рад „Карловачког круга”, као и Цртакче школе коју тек помињемо (1809). Такође, треба истаћи и његово деловање на општенационалном плану, где уједињење свих Срба у једној држави има своје централно место, као свесрдно лично залагање, углавном вођено тајно, пре свега због статуса у оквиру Хабзбуршке монархије око I и II српског устанка, ка коначном ослобођењу српског народа од Турака и стварању прве српске самосталне државе, уз могућност, ако треба, и под несрпским владаром „само да није католик”. Нимало лак посао није био оснивати, организовати и уредити под туђом, а уз то и тада агресивном католичком влашћу све оне инструменте и институције без довољно српских кадрова, а да то има потребан научни и образовни ниво што би један, за оне прилике, непросвећен и прилично заостао народ, увело равноправно у простор тадашњих савремених европских народа, у Европу која је била у пуној духовној експанзији, Европу која је раволуцијом скидала са себе стару, похабану одећу једног прошлог времена и прилично брзо облачило неко ново рухо, а да се српски народ није навикао ни на оно старо, које ова већ одбацује. Митрополит Стратимировић је био члан Гетингенског ученог друштва, чији је члан касније постао и Вук Стефановић Караџић, имао је

одличне везе али и живу преписку са угледним научницима тога времена, а и сам је био човек изузетног образовања.

Место озбиљних расправа

По Теодори Петровић, касније и већини научника, историчара, „Карловачки круг” је мало, приватно, научно друштво, на чијем челу је стајао митрополит Стратимировић. Настало је у Карловцима, првих година XIX века. Јован Скерлић, пак, у „Карловачком кругу” назире зачетке прве југословенске или српске академије, док Вук „Карловачки круг” не сматра озбиљним нити корисним. Иако Круг није имао извесно виднијих резултата, по досадашњим сазнањима, ипак је то први организовани покушај функционисања научног рада код Срба. Претходио је Вуковом раду, управо кроз рад митрополита Стратимировића и Лукијана Мушицког, те га Вук касније, из само себи знаних разлога, приказује и са комичне стране, желећи да га потпуно обезвреди осећајући се, вероватно, лично угроженим. Чланови Круга били суобразовани људи. Главни извор за упознавање са радом „Карловачког круга” јесте преписка која је остала између Добровског и Копитара. Ту се већ назире и општа југословенска опција и њихово интересовање за науку, на првом месту за језик и историју, а сигурно се расправљало и о важним политичким темама, јер је тада владао, у српском народу, огроман занос I српским устанком. Стратимировић је, такође, био један од коресподената, а његове личне везе са страним и нашим научницима су га подстакле да око себе окупи неколико младих и школованих људи који би се кроз научно друштво бавили истим питањима, о којима би се расправљало међу најученијим и најпозванијим. Рад „Карловачког круга” почиње неколико година пре 1805. године. Приликом посета Карловцима, руских научника Кајсарова и Тургењева 1804. године, „Карловачки круг” је већ функционисао. Један од активних чланова Круга био је даровити професор Карловачке гимназије, Јован Лазаревић, који је умро већ почетком ове, 1804. године. Њега је, очито, Стратимировић подстакао да се чланови Круга појављују и у другим срединама својим радовима. Лазаревић је објавио своју, веома успешну, расправу о почецима Србије.

Митрополит је повезао Мушицког и Копитара. Чланови Круга или Друштва су се састајали углавном код митрополита у старој згради митрополитског двора. Рад Друштва је необично одушевио руске научнике приликом њихове посете 1804. године. Они су их подстицали на што интензивнији рад и сугерисали им којим научним проблемима да се баве. Најактивнији у Кругу био је Мушицки кога је, занетог и преданог, митрополит често називао и фантастом. О раду „Карловачког круга” Мушицки је писао Трлајићу у Русију, али је овај о томе већ био обавештен, што је доказ о значају и одјеку који је, кроз своје активности, Круг већ прибавио и на страни.

Брига за језик

„Карловачки круг” је, између осталог, покренуо акцију чишћења словенског језика од турских и других страних речи. У то време је Кајсаров имао намеру да састави словенски језик и очекивао је за свој пројекат и помоћ „Карловачког круга”, што му је и обећано. Ту помоћ могли су му пружити Лукијан Мушицки и Гаврило Хранислав, док Јован Лазаревић тада већ није био међу живима. Намера је била да они отпутују у Бугарску, науче бугарски језик и напишу граматику тога језика... Посао Круга око речника био би да склопе оне речи којих нема међу руским и словенским и да се убаце у велики словенски речник. У исто време, по писању Стратимировића, Мушицки и два професора Карловачке гимназије, служећи се речником Меминског, чистили су језик од турских речи и тако сабрали пет стотина турских речи, сложили их азбучним редом и заменили их словенским речима или речима словенског корена. Сав посао на речнику и граматици словенској остаје Мушицком у рукопису. Након што је Мушицки 1812. године постао архимандрит манастира Шишатовац, „Карловачки круг” се, претпоставка је, гаси. Сарадници Круга били су и Јосиф Путник, Геден Петровић, Павле Биницки и други. Рад „Карловачког круга” до данашњег дана није расветљен, вероватно захваљујући каснијем сукобу митрополита Стратимировића и Вука Стефановића Караџића. Такође су, у овом случају, своју улогу одиграле и искључивост Вукових присталица, ненаучно сагледавање дела митрополита Стратимировића, а понајвише неразумевање политичке ситуације у којој се налазио српски народ и сам митрополит. Дакле,

не бих се служио са мишљењем и ставом Теодоре Петровић и Вука Стефановића Караџића. Пре бих се сложио и подржао Скерлићево мишљење и мишљење В. Јагића, који ово научно друштво пореди са сличним у Бечу, Прагу и Петрограду.

У складу са претходно наведеним може се закључити да зачетак или темељ данашњој Српској академији наука и уметности није Друштво српске словесности, како се до сада тумачило, тј. научно и књижевно друштво основано у Београду 1842. године. Задатак друштва је, такође, био ширење науке на српском језику и усавршавање српског народног језика, а бавило се, на самом почетку, и нерешеним питањима правописа и сл. Темељ или зачетак данашњој Српској академији наука и уметности биће да је, четири деценије раније, настао у Сремским Карловцима и ту чињеницу треба узети у обзир данас када се сажимају и исписују нови лексикони и енциклопедије српског, па и јужнословенских, народа, како због истине, тако и због традиције, прошлости народа, личности и наших Карловаца, јер не би било згорега САНУ сместити баш овде у Сремске Карловце, или можда бар огранак САНУ-а.

Жарко Димић

Препород културног живота

Пет година Културног центра у Сремским Карловцима

Поред културних институција као што су „Бранково коло”, Музеј, ОКУД, Друштво за неговање традиција у Сремским Карловцима, пет година постоји и ради и Културни центар „Карловачка уметничка радионица”. На Тргу Бранка Радичевића 7, у реновираним просторијама, свакодневно се окупљају млади људи вољни да обогате културни и уметнички живот овог места и да у њега уткају такве садржаје који ће привући пажњу и интересовање грађана. Љубав према писаној речи, књигама, сликарству и позоришту није, међутим, ништа ново у Сремским Карловцима. Њу је овај град вековима неговао и завештао будућим генерацијама, што се данас може видети на многим примерима. Један од њих су и 20 листова и часописа, који су од 1848. године излазили у Сремским Карловцима, а чијем броју су се пре десет година придружили и *Кровови*.

Првенцу, одштапаном на гештетнеру, многи су тада пришли са подсмехом и неверицом, не претпостављајући да ће Кровови прерасти у један од наших најбољих и најчитанијих часописа за културу и уметност. Одржао се до данас захваљујући његовом идејном творцу, директору Културног центра, историчару Жарку Димићу.

Афирмација уметничког стваралаштва

- Културни центар је, за све ове године, разним акцијама успео да подигне карловачку културу на своје ноге, која има чврсте темеље у прошлости, и кроз уметничко стваралаштво афирмише град – каже Жарко Димић. – Уз помоћ бројних пријатеља који су нам се у међувремену придружили, уметника, књижевника, глумаца и песника, не само из Новог Сада, него и целе Југославије, створили смо једно стабилно културно језгро које непрестано функционише.

Ова институција има велики значај за Сремске Карловце јер је у оквиру ње, после паузе од пола века, основана Ликовна галерија, обновљена издавачка делатност, која афирмише младе и талентоване писце. Уз то, поједине организоване манифестације и књижевни наслови омогућили су „Карловачкој уметничкој радионици” да узме истакнуто место на мапи југословенских културних збивања. Све је то, у неку руку, допринело да се постепено промени изглед и садржај часописа *Кровови*. О његовој читалачкој публици најбоље говори податак да се Кровови могу наћи и у највећем броју славистичких центара Европе. Своје радове на његовим страницама објављују данас угледни академици, научни радници, познати ликовни критичари, сјајни писци и низ других сарадника. О издавачким подухватима Жарко Димић каже:

- Они ће у највећој мери зависити од пара. Карловци су мала и сиромашна општина, па очекујемо да нам у томе, као и у другим плановима, помогне Републичко министарство за културу, Покрајински секретаријат за културу, науку и образовање и донатори. Ове године спремамо се да покренемо нови пројекат под називом „Мала античка библиотека”, коју ће уређивати проф. др Ксенија Марицки Гађански. У тој ће се едицији објављивати дела великих умова прошлости као што су, на пример, грчки филозофи Платон и Аристотел. Наставићемо, наравно, и даље да штампамо књиге из едиције *Повијесница*, *Кровови* и *Савремени српски роман*.

Атељеи за сликаре

Захваљујући Културном центру у Сремским Карловцима, оформљене су и две ликовне колоније: Колонија акварела која се одржава сваког пролећа и јесени и Подунавска ликовна колонија која окупља уметнике из подунавских градова и земаља. И ту се, међутим, кроје неки планови, па ће вероватно врло брзо кренути и колонија мале теракоте. Главни носилац тог пројекта је Ђорђе Лазих-Напша, а биће реализован у сарадњи са сремскокарловачком индустријом грађевинског материјала „Стражилово”. Поред тога, настојаће се да у Галерији добије значај и графика, која би била манифестација бијеналног карактера. С тим у вези, каже Жарко Димић, покушаће током године да изграде дванаест атељеа у којима

би уметници могли да бораве и стварају, не само у време одржавања колонија него и када сами пожелеле да посете Карловце, чије су дражи непресушна инспирација, било да је реч о сликару, вајару, музичару или књижевнику.

У Културном центру се не одустаје од идеје да се граду врати позоришна сцена. Не треба заборавити да је управо у Карловцима 1734. године изведена прва позоришна представа у Срба, *Смрт последњег српског цара Уроша V* Емануела Козачинског. Да би се ова замисао спровела у дело, неопходна су средства за адаптацију биоскопске сале, па Димић верује да ће надлежне институције за ово имати слуха, пре свега, због чињенице да Сремски Карловци спадају у она ретка места која још немају Дом културе. Наравно, не ради се о сталној позоришној сцени, него би се представе изводиле повремено, уз ангажовање новосадских и београдских глумаца.

Жарко Димић недавно је изабран за потпредседника Општинске скупштине Сремских Карловаца. Та политичка функција, донекле, од њега захтева још већу одговорност и обавезу, бар кад је реч о доприносу у култури.

- Моје бављење политиком почиње и завршава се на афирмацији града у којем живим, развоју и поправљању положаја његове културе. Када то кажем, онда имам на уму све културне институције у месту међу којима би требало да постоји солидна сарадња, што није случај. Без тога ми у довољној мери не можемо развијати ни туризам, јер оне управо у себи носе велики потенцијал и праву понуду за оне који овамо долазе. Ако сви обавимо свој део посла који нам је поверен, онда слободно могу да тврдим да Сремске Карловце очекује широка и квалитетна перспектива. С правом можемо рећи да се они на европској и светској мапи налазе још од 1699. године, када је склопљен Карловачки мир. Зато верујем да ће у 21. век закорачити као интернационалан град, а ништа нас тако лако у свет не може одвести као култура, уметност и традиција.

П. Николић

Дневник, Нови Сад, 11. септембар

Неславан крај једне лепе приче

Одлуком Министарства културе и медија, финансирање Културног центра пребачено је на Општину, али та трансформација никад није спроведена, тако да смо већ годину дана без прихода, каже Жарко Димић

Сремски Карловци као најзначајнији културни и духовни центар Срба, не само у Војводини него на целокупном простору где живи српски народ, никада у својој историји нису имали ни дом културе, па ни јавну градску галерију, а од Другог светског рата ни часопис за културу.

Тек деведесетих година прошлог века Карловчани су сами, са својим уметницима и културним ентузијастима, као и неколицином људи изван вароши, који су разумели њену вредност, основали Културни центар „Карловачка уметничка радионица”.

Објављено преко 150 наслова

Ступивши на културну сцену, „Карловачка уметничка радионица” је основала прву сремско-карловачку галерију, једну од репрезентативнијих у Војводини, покренула часопис за културу и уметност Кровови, који спада међу 10 најбољих, од 150 колико их има у садашњој држави. У окриљу карловачког културног центра, настале су „Сремскокарловачка колонија акварела и цртежа”, која следи традицију Прве српске цртачке школе из 1809. године, „Подунавска ликовна колонија”, наследник Прве српске сликарске школе (основане у Карловцима 1743. године, као и Карловачка бакрописачка радионица „Захарија Орфелин”). Ослањајући се на идеју и потребу афирмације младих и даровитих писаца, покренувши и издавачку делатност, Културни центар је до сада објавио више од 150 наслова.

Од легата које су сликари поклањали и слика које су учесници ликовних колонија остављали у „Карловачкој уметничкој радионици”, створена је „Завичајна сремскокарловачка уметничка збирка”

са око 600 дела, која је требало да буде важан сегмент будућег развоја уметности и туризма у Сремским Карловцима.

- Захваљујући ликовним колонијама, књижевним вечерима, изложбама, Културни центар је од Сремских Карловаца начинио важно уметничко и културно средиште у држави и тиме највише помогао афирмацији Сремских Карловаца, оживљавању и ревитализацији духа вароши, али и стварању публике у самом градићу – каже директор „Карловачке уметничке радионице” Жарко Димић. – Успоставили смо везе са међународним културним институцијама, међутим, и поред свих наших покушаја да одржимо рејтинг и наставимо рад, бићемо приморани да до краја ове године угасимо Културни центар.

Све се врти око новца

До краја 2002. године, кућа је била на буџету Министарства Републике Србије, добрим делом због врхунских уметничких програма, које је реализовало само троје стално запослених. Одлуком Министарства културе и медија финансирање центра пребачено је на општину, али та трансформација никад није спроведена, тако да је већ годину дана без прихода из Покрајине, Републике и Општине.

Димић каже да је општинска управа узела 106.000 динара од 300.000 динара колико је дало култури. Сва обећања и договори са председником општинске владе и њеним члановима за културу пала су у воду због већ познатог изговора – недостатка новца у буџету.

- Услед овакве културне политике, неразумевања покрајинског секретаријата за културу и Министарства за културу, који се стриктно држе оне да ми по закону припадамо општини, принуђени смо да угасимо центар – каже Димић. – А ефекти оваквог цивилизацијског односа су већ видљиви – појављује се такозвана забављачка култура, програми ниског естетског и уметничког нивоа. Једина светла тачка је „Бранково коло”, која се на сву срећу не финансира из општинског буџета. З. Мл.

З. Мл.

Биографија аутора

Жарко Димић рођен је 10. марта 1962. године. Основну школу и Карловачку гимназију завршио у Сремским Карловцима. Дипломирао је, магистрирао и докторирао на Филозофском факултету у Новом Саду, на Групи за историју. Поред низа студија и стручних прилога објавио је и књиге и историографије: *Сремски Карловци*, 1990; *200 година Карловачке гимназије – школе које су претходиле Карловачкој гимназији*, 1991; *Сремски Карловци* (друго, допуњено издање), 1994; *Велики бечки рат и Карловачки мир 1683–1699*, 1999; *Овде живе Срби – страни путници и путописци о Карловцима од средине XV до почетка XX века*, 2001; *Сремски Карловци*, 2003; *Топонимија Сремских Карловаца*, 2006; *Карловачка цртачка школа 1809–1866: прва српска цртачка школа*, 2007; *Сремски Карловци – од насеља до града (1308–2008)*, 2008; *Прва српска читаоница у Сремским Карловцима 1868–2008*, 2009; *Преглед историјата Архива САНУ у Сремским Карловцима (1949–2009)*, 2009; *Сећање на грофа Саву Владиславића*, коаутори академик Чедомир Попов, др Драго Његован и Жарко Димић, 2009; *Руско-српске везе од IX до XVIII века*, 2010. (друго издање 2013); *Сремски Карловци*, 2011; *Сремски Карловци некад и сад*, 2012; *Средњовековни Срем: Турско освајање Срема у XVI веку*, 2013; *Војводина под турском влашћу 1521–1718*, 2014. (заједно са Ђорђем Бошковићем); *Споменица карловачког Сокола 1904–2014*, 2014. (друго, допуњено издање 2016); *Челници и часници Сремских Карловаца 1308–2014*, 2014; *Српска периодика у Сремским Карловцима 1837–1914*. (заједно са др Биљаном Ратковић–Његован) 2015; *Сремски Карловци на старим гравирима XVII–XIX века*, 2016; *Сремски Карловци у Великом рату 1914–1918*, 2016; *Српска Војводовина: Битка за Сремске Карловце 12. јун 1848*, 2017; *Сремски Карловци и страни путници и путописци кроз векове*, 2017; *Ђорђе Стратимировић у рату и*

револуцији 1848–1849, 2018; *Повеља вароши Нови Бечеј*, 2018; *Бомбардовање Новог Сада 1849*, Жарко Димић, Мишко Лазовић 2020; *Карловачка гимназија (230 година)*, 2021; *Заборављени карловачки сликари*, 2021; *Прилози за историју Сремских Карловаца I*, 2022; *Еснафска писма из фонда Карловачки магистрат Архива САНУ у Сремским Карловцима*, 2022; *Сремски Карловци од праисторије до данас*, 2023.

Приредио је следеће монографије и каталоге (избор): *Сремски Карловци у делима ликовних уметника од друге половине XVIII века до данас*, 1990; *Подунавска ликовна колонија Сремски Карловци 1972–1997*, 1997; *Сремски Карловци – фотомонографија*, 1997; *Сремски Карловци у делима ликовних уметника Југославије друге половине XX века*, 2002; *200 година Првог српског устанка 1806–2004*, 2004; *Из ризнице Архива САНУ у Сремским Карловцима* (предговор „Драгоцено сведочанство нашег трајања“, академик Чедомир Попов; „Кратка историја Архива САНУ у Сремским Карловцима“, Жарко Димић; аутори изложбе академик Славко Гавриловић и Жарко Димић), 2005; *Сремски Карловци – корак по корак* (водич), Жарко Димић – текст, Мартин Цандир и Јово Миливојевић – фотографије, 2005; *Sremski Karlovci – Schritt für Schritt (Führer)*, Žarko Dimić – text, Martin Candir, Jovo Milivojević – photographien, übersetzung ins Deutsche, 2006; *Sremski Karlovci – Step by Step* (guide), Žarko Dimić, Martin Candir, Jovo Milivojević – photographs, Aleksandar Stanojlović – architect-map, Dubravka Bugarski–Alimpić – translated to English, 2006; *Сремски Карловци* (српско-енглески-немачки), фотографије Мартин Цандир, Душко Вујичић, Жарко Димић, 2007; *Сима Милутиновић Сарајлија, Историја Србије* (треће издање), приредио Жарко Димић, 2008; *Описаније живота патријарха Јосифа Рајачића*, приредили проф. др Љиљана Јеремић и Жарко Димић, 2012; *Описаније Новог Сада и околине (1837–1838) Фридриха Баудрија*, приредио Жарко Димић 2013; *Успомене Ђорђа Стратимировића*, приредио Жарко Димић 2013; *Дневник Србина Карловчанина у аустроугарској војсци 1914–1918*, 2022.

Жарко Димић је и књижевни стваралац. Песничке књиге: *Светац на жици*, 1988; *Светац на столу*, 1989; *Кућа на крову*, 1992; *Двориште на небу*, 1993, 1994; *Двориште на небу* (треће, допуњено

издање), 1995; *Душа на ветру* (избор из поезије сачинио и приредио др Зоран Ђерић), 1995; *Ветар на лицу: Записи из поетског дневника I*, 2002; *Инквизитори на небу (Србије): Записи из поетског дневника II*, 2005; *La Casa Sulla Strada* (изабране песме на италијанском језику, превео Драган Мраовић), 1993; *Dove i Cigni Sognano* (изабране љубавне песме на италијанском језику, превела Анђела Ђанели), 2006; *I nuovi inquistori*, превео Драган Мраовић, 2014. Прозне књиге: *Анегдоте карловачке и старе разгледнице – антологија* (књига прва) 2009; *Анегдоте карловачке и старе разгледнице – антологија* (књига друга) 2012; *Анегдоте карловачке и старе разгледнице – антологија* (књига трећа) 2013; *Анегдоте карловачке и старе разгледнице – антологија* (књига четврта) 2017; *Анегдоте карловачке и старе разгледнице – антологија* (књига пета) 2019; *Сремски Карловци у фото-објективу Миладина Мареша*, 2022.

Награде и признања (избор): Жарко Димић је као ученик Карловачке гимназије награђен из фонда др Милице Богдановић за постигнуте изузетне резултате из историје 1979. године; Печат вароши сремскокарловачке (за најбољи циклус песама објављен у часопису *Поља*), 1992; Специјална награда за поезију на 15. уметничком фестивалу медитерана у Конверсану (Италија), 2002; Јубиларни крст генерала Петра Николајевића Врангела (Санкт Петербург), 2007; Медаља патријарха Јосифа Рајачића (сребро) коју додељује Научно-меморијални центар „Патријарх Јосиф Рајачић“, 2007; Награда „Павле Марковић Адамов“, 2009; „Златна значка“ Културно-просветне заједнице Србије, 2009; Орден Руске православне цркве Преподобног Сергеја Радоњешкога III степена који му је доделио Алексеј, Руски патријарх московски и целе Русије 2008; Вукова награда Културно просветне заједнице Србије, 2009; носилац је медаље ФЕДОРОВ и Витешког крста који додељује Међународна асоцијација витезова са седиштем у Москви за свеукупни досадашњи рад на очувању националних вредности и православне традиције, 2010; Годишња награда Друштва новинара Војводине за серијал текстова из историје „Јаша Томић“, 2014; Годишња награда листа *Збиља* за 2015; Награда Велике Попине (Лика) за допринос развоју и очувању традиције, 2017; Награда АРС Академије за животно дело у развоју културе и духовног наслеђа, 2018; Орден Во-

жда Ђорђа Стратимировића, 2021; Награда „Дејан Медаковић“ за књигу *Карловачка гимназија*, 2021.

До марта 2022. године др Жарко Димић објавио је преко 600 ауторских јединица из књижевности, историографије и историје уметности.

Као носилац и покретач пројеката у култури и уметности, Жарко Димић је добитник многобројних награда, повеља и признања у земљи и иностранству и награда

Поезија му је превођена на италијански, енглески, руски и мађарски језик. Заступљен је у двадесетак песничких антологија у земљи и иностранству. Пише есејистику, ликовну и књижевну критику. Члан је Одељења за друштвене науке Матице српске, Друштва књижевника Војводине, Удружења књижевника Србије, Друштва новинара Војводине. Члан је редакције „Зборника Матице српске за историју“ (2008–2012), Сентандрејског одбора САНУ од 2010, *Песничких новина*. Сарадник је у изради *Српског биографског речника* и *Енциклопедије Новог Сада*. Оснивач је и главни и одговорни уредник часописа за културу, науку и уметност *Крбови*, од оснивања 1986. године до данас.

У предходне две деценије свога радног века Жарко Димић био је: члан Савета Покрајинског фонда културе АП Војводине, члан Савета Филозофског факултета у Новом Саду, члан Савета Академије уметности у Новом Саду, потпредседник СО Сремски Карловци (1996–2000), председик Скупштине општине Сремски Карловци 2014–2016, члан Управног одбора Вукове задужбине, потпредседник Управног одбора Вукове задужбине, члан Управног одбора Друштва новинара Војводине, члан Управног одбора Српског народног позоришта, члан Управног одбора Архива Војводине (од 2017). Оснивач је читавог низа културних и уметничких манифестација у Сремским Карловацима и у Војводини. Секретар је *Exlibris* друштва Војводине. Председик Управног одбора Малог историјског друштва. Био је члан и секретар одбора са обележавање значајних годишњица и датума: 300 година Сеобе Срба 1690–1990, 300 година Карловачког мира 1699–1999, 150 година Српског народног покрета 1848–1849, Одбора за подизање споменика руском

генералу Петру Николајевичу–Врангелу у Сремским Карловцима, грофу Сави Владиславићу у Сремским Карловцима, Гацку и Санкт Петербургу, члан Одбора за обележавање три века Карловачке митрополије 1713–2013. итд. Сарађивао је као историчар у тридесетак емисија и пројеката Радио телевизије Војводине. До сада је био запослен у Музеју града Новог Сада и у Културном центру „Карловачка уметничка радионица“. Управник је Архива САНУ у Сремским Карловцима. Живи и ради у Сремским Карловцима.

Именски регистар**А**

- Авакумовић Гига, 257,
Авари, 92, 297,
Аврамов Машинка, 58
Аврамов Пера, 78
Аврамовић Димитрије, 433
Аиралди Божидар, 41
Ајзенлефел Иван, 2203, 08, 209, 212
Алагић Мујо, 319–321
Александар, српски краљ, 362
Александровић Константин Политански, 299
Аминовић Максим, капетан, 122
Алобић Мирослав, 239
Алт Јакоб, 334
Анастасијевић Димитрије Сабов, 102, 258, 278, 343, 344, 381, 382
Анастасијевић Јана Сабов, 344
Анастасијевић Сара Сабов, 344
Андерсен Ханс Кристијан, 378
Андреата Паулина, 7
Андрејевић, породица, 35, 255
Андрејевић Андреј, 99
Андрејевић Јован, 298
Андрејевић Петар, 349
Андрејевић Слободан, 301
Андрић Иво, 27, 59
Анђелићи, браћа, 242
Анђелић Герман, патријарх, 72
Анжујевићи, династија, 92
Антић Мика, 309
Античевић Јаков, 232
Антоновић Момчило Мома, 318

Анчић Зоран, 14
Апатовић Бора, 12
Апатовић Пера, 203
Апл Пера, 213
Араницки, 242
Арбанаси, 117, 119
Аристотел, 450
Аспремон, генерал, 123
Аустријанци, 107, 110, 113, 115, 120, 121, 123–125, 128, 136,
Аћимовић Владислав Дура, 41, 47, 48

Б

Бабић Владимир, 230
Баденски Лудвиг, гроф, 114, 115, 117, 119, 121, 122
Бајило Петар, 13, 41, 48
Бајић Ђорђе, 228
Бајић Вељко, 37, 48
Бајић Георгије, 230
Бајић Лазар, 432, 433
Бајић Љиљана, 13, 68
Бајић Мрђан, 291
Бакаловић Георгије, 241, 333, 431
Балдини Јурај, 315
Балог И., 251
Баљевић Јован, 100
Бараћ Беља Ђорђе, 22
Бардић, 217
Барановић Анка, 232
Барлековић Вјекослав, 204, 205, 226, 228, 230–232, 238, 242
Батори Стеван, 93
Батут Мирјана, 70
Бах, 62
Бачевић Димитрије, 232, 332, 431
Беара Биљана, 68
Беара Ђорђе, 287–289

Безолд Мелхиор, 415
Беле Борис, 47
Бемилер Јосип, 217
Бенић Драгана, 78
Бенишек Марио, 308
Бераковић Драган, 334
Берлускони, италијански премијер, 392
Бертиг Бартоломеј, 102
Бетовен, 62
Бечелић Јованка Јока, 68
Бига Петар, 162, 176
Билић Иван, 51
Билић Надежда, 51
Биницки Павле, 439, 447
Бишоф Мирко, 22
Благојевић, 410
Блажевић, поручник, 203, 205, 207, 215
Боб Јован, 317
Богдановић Владимир Возњицин, 440
Богдановић Лукијан, патријарх, 33, 438
Богданович Прокопије Возницин, 133, 421–423
Богичевић Љубица Буба, 68
Божих Радивој, 230, 232
Божих Пана, капетан, 125
Божичковић Вера, 309
Бојановски Иван, 219, 232, 238
Борис, бубњар, 47
Борисављевић Милутин, 300
Борчански Александар Сале, 58
Борчански Стеван, 199
Боснић Владо, 22
Боснић Ристо, 37
Ботић, породица, 49
Бошковић Радуле, 323–325
Бошковић Руђер, 294
Браничевац, 89

Бранковић Георгије, патријарх, 34, 72, 163, 242, 401, 403, 438
Бранковић Ђорђе, гроф, 116
Братоглић Димитрије, 333
Брежњак Татјана, 14
Брецељ Марко, 44
Бркић Жељко Брза, 58
Броз Јосип, 282
Бројнер, генерал, 140, 144
Брукнер Богдан, 75, 79, 402
Бугари, 89
Будак Миле, 227, 263
Будисављевић Милан, 386
Булатовић Миодраг, 282
Буњевци, 399
Буњик Золтан, 391
Бурна, породица, 273
Бурна Јелица, 243
Бурна Љубица, рођ. Стакић, 243
Бурна Марко, 243
Бурна Митар, 257
Бутковић Катица, 232
Буш Џорџ Старији, 62

В

Вагелис Малиса Грк, 32
Вајкслер Златко, 13, 41
Вајнцетал (Вајнцетлер), 203, 214
Вајга, 31
Валка Артур,
Ван Гог, 191, 192, 263, 289
Василије, епископ, 398
Васиљевић Мића, 29
Василијевич Јова, 332, 334
Васиљковић Никола, 154, 227
Васић Павле, 259

Велько, хајдук, 298
Веселиновић Предраг, 68, 77
Ветерани Фридрих, гроф, 120, 121
Вивалди, 62
Видаковић Јован, 206
Видаковић Милован, 181
Византинци, 297
Винавер Станислав, 282
Вимер (Винер), бубњар, 44
Виртемберг, гроф, 141, 143, 145
Витезовић Милован, 281, 282, 417, 418
Витезовић Миљенка, 418
Владиславић Сава Рагузински, гроф, 284, 423
Влајков Стеван, 194
Власи, 89, 408
Војводић Васо, 78, 402
Волни Андрија, 383, 442, 482, 483
Воргић Марија, 68
Вранић Снежана, 13
Вранчић Антун, 232
Вранчић Вјекослав, 265
Врховац Радивој, 386
Вујић Јоаким, 253
Вујић Коста, 426
Вујић Марија, 50
Вујичић Ј., 256
Вукасовић Ненад Неша Клемпа, 58
Вукосављевић Живко, 385
Вулековић Бранислав, 309, 318, 334, 339, 340, 346
Вулековић Петар, 13, 48, 52
Вулетић Душан, 242
Вулпе Стефан, 298
Вунић Сима, 13
Вунић Снежаном, 54
Вученовић Аца, 41

Г

- Гавриловић Илија, 333
Гавриловић Славко, 52, 78, 79, 107, 109–11, 113, 116, 123–125, 128, 130, 138, 149, 150, 163, 239, 268, 270, 375, 398, 401–403, 406, 409, 410, 437
Гавриловић Стеван, 333, 402, 431, 450
Гађански, јерођакон, 165, 167
Гађански Марицки Ксенија, 79
Галамбош Фрањо, 41
Галеоти Мартин, 377
Гаћеша Никола, 79, 402
Гвојић Миле, 37, 48
Гвозденовић Недељко, 305, 309, 317, 339
Георгијевић Давид, 249
Георгијевић Комнен, капетан, 122
Георгијевић Милан, 386
Гернач Иван, 13
Герчић Јаков, 72, 242, 251, 381
Гершић Јаков, 433
Гепиди, 92, 395
Гешелхамер Георг, 101
Гиговић Јордан Момче, 31, 62
Гикић Вера, 63, 70
Гикић Ратко, 63, 69, 335
Гојко Чомбе, 44
Гојковић Павле, 256
Голубовић Албина, рођ. Седер, 201
Голубовић Вјекослав Славко, 194, 199–201, 204, 213, 226
Голубовић Блаженка, 201
Голубовић Желько, 68
Голубовић Злата, 201
Голубовић Јосип, 201
Голубовић Јосип, 201
Голубовић Софија, 201
Голубовић Стјепан, 206, 221

Голубовић Тереза, рођ. Топаловић, 201
Голубовић Тихомир, 201
Голубовић Фрања, 201
Гордић Владислава, 79
Готи, 92, 395
Граовац Никола, 317, 335, 246
Грбић Радмила, 8
Грбић Стеван Ћевка, 37, 64
Гргинчић Јосип, 77
Гризелини Франческо, 137, 141, 142, 145, 146
Грозданић Сима, 225, 226, 228, 230, 232
Грос Јован, 382
Грубач Стефан, 36
Грујић Никанор, 385
Грујић Радослав, 138, 284
Грујичић Војислав, 64, 69
Грујичић Ненад, 79
Гутовић Зоран, 269

Д

Дабетић Радослав (Радомир), 65, 70
Давидов Динко, 282, 398
Давидовић, 417
Давидовић Владимир, 283, 284
Давидовић Опшић Григорије, 332
Давидовић Димитрије, 249, 359, 360, 381
Далипи Абдул, 31
Дамад Али-паша, великии везир, 139–141, 143, 144
Дамјанов Сава, 79, 346
Даничић Ђура, 28, 426
Декић Гојко, 5
Дејановић Ангелина рођ. Поповић–Смотра, 243
Дејановић Богдан, 258
Дејановић Душан, 243, 258
Дејановић Јосип Матеја, 41, 47, 48

- Дејановић Милан, 193
Дејановић Миле, 243, 258
Дердић Марија, 50
Десанчић Михајло Полит, 162
Деспотовић Љубиша, 79
Димитријевић Григорије, епископ, 138
Дизни, 18
Димић Борислав, 59
Димић Жарко, 19, 33, 37, 47, 68, 76, 80–82, 90, 109–111, 115, 116, 122, 127, 128, 131, 134, 135, 137, 151, 154, 155, 180, 191–193, 239, 249–253, 255, 260, 266, 270, 279, 282, 285, 289, 292, 295, 301, 313, 316, 321, 339, 342, 344, 345, 351, 355, 359–361, 363–365, 369–375, 387, 389, 391–393, 395, 397, 399–401, 406, 414, 419, 421, 423, 425, 427, 435–439, 447, 449–451, 453, 454
Димић Зоран, 19
Димић Зорица, 19
Димић Лазо, 5, 9
Димић Љ., 410
Димић Мара, 5, 10, 15, 16, 20, 58
Димић Маринко, 16, 20, 67
Димић Мирко, 5, 16, 19
Димић Никола, 7, 10, 15–17, 19, 20
Димић Станко, 5, 7, 15–17, 20, 37, 47, 272
Димић Станко, 77
Димић Димитрије Стефан, 17
Динић Кнежевић Душанка, 79
Дионисије, цариградски патријарх, 116
Дитрих, 217
Добих Мартин, 102
Добрињовски Невенка, 58, 59, 65, 67, 70, 73
Добровоњски Јано, 240
Добровски, 445
Добродолац Илија, 278
Дожић Гаврило, патријарх, 397
Дон Емануел, 140
Драганић Гордана, 68

Драгојловић, бригадир, 177
 Драгојловић Дулка Павле, 244
 Драгојловић Дулка Трифун, 244
 Драгојловић Иван, 244
 Драгојловић Софија, рођ. Радовановић, 244
 Драгољевић Остоја, 41
 Дробац, породица, 6
 Дробац Анка, 7
 Дробац Љуба, 7
 Дробац Милан, 7
 Дробац Рада, 7
 Дробац Сока, 7
 Дрча Милан, 79

Ђ

Ђавловић Миленко, 13, 48
 Ђаковић Исаија, епископ, 122, 342
 Ђелап Лазар, 225
 Ђере Золтан, 78
 Ђерић Зоран, 79, 346
 Ђилас Милован, 282
 Ђиновић Родољуб, 78
 Ђујић, војвода, 5
 Ђукез Берислав, 300
 Ђумић Миланка, 69
 Ђумић (или Ђумић) Наташа, 48
 Ђумић Славко, 17, 67
 Ђураковић Павле, 431
 Ђурђевић Гена, 62
 Ђурђевац Војкан, 17
 Ђурђевић Кончар Мирјана, 278, 279
 Ђурић Душан, 48, 50, 67
 Ђурић Јованка, 50, 67
 Ђурић Д. Миленко, 293–295
 Ђурић Ђ. Мил, 189

Ђурић Милицава рођ. Бркић, 293
Ђурић Татјана, 67
Ђурковић Валерија–Вали, 68
Ђурковић Павел, 333

Е

Егер Карл, 431
Ејић Александар, 17, 300
Ејић Лепосава, 13
Екмечић Милорад, 269, 410
Елаковић Сима, 64, 65
Ерчић Властимир, 356
Естerraјхер Тадија, 100, 101, 103
Естерхази Павле, гроф, 110
Етинген Волфганг, гроф, 422

Ж

Жарковић Жељко, 80
Жефаровић, 433
Живановић, породица, 18, 298
Живановић Јован, 381
Живановић Јосим Вучковић, 257, 2298
Живановић Сава, 79
Живков Ивица, 300
Живковић Александар, 249
Живковић Јован, прота, 271, 272
Живковић др Јован, 102, 344
Живковић Радислав, 224
Живковић Славољуб, 400
Живковић Теофан, 383
Живојин Никола, 64, 69
Живојиновић Драгољуб, 268, 270, 410
Живојиновић Пера, 257
Жигић Весна, 68

Жигон Стево, 60
 Жикић Бошко, 244, 299
 Жикић Драгиња, 244
 Жикић Салашан Ђорђе, 244
 Жолт Лазар, 60

З

Загар Матија, 217
 Загорица Радивој, 271, 2299
 Замфировић Емануел, 102
 Зарић Јасминка, 13
 Зеленовић Даница, 79
 Захерл Марта, 232
 Зивлак Јован, 346
 Зоговић Радован, 281
 Зорић Дарко, 68
 Зрински, породица, 236
 Зубан, трговац, 169
 Зубан, породица, 62, 255
 Зубац Перо, 29, 309
 Зурнић Душан, 5

И

Иванек Ана, 232
 Иванишевић Спасоје, 206
 Ивановић Љубомир Љуба, 273
 Ивановић Миодраг–Шумар, 13
 Ивановић В. Радомир, 205, 207, 211, 214
 Иванушић Милутин, 232
 Иванчевић Миливој, 228
 Ивачковић Светозар, 427
 Ивковић Александар, 114
 Ивић Алекса, 110, 117, 410
 Игњатовић Георгије, 102

Игњатовић Јаков, 162
Игњатовић Срба, 346
Илири, 378
Илић Илија Тувегција, 277
Илић Јован Јоца, 13, 48, 52, 78
Илић Теодор Чешљар, 431
Илић Тодор (Тоша), 16
Инђић, породица, 6
Инђић Ђорђе, 37
Иличич Зоран, 41
Иноћентије XI, папа, 109, 111, 128
Ирга Мира, 33
Исаковић Георгије, капетан, 99
Исић Аљо, 77
Италијани, 110, 161

Ј

Јагић В., 447
Јагушт Лада, 70
Јагушт Младен, 70
Јаковљевић Мика Милан, 225, 247, 386, 387, 440
Јанков Драган, 287
Јаношевић, капетан, 122
Јачов Марко, 129
Јевреји, 231, 261, 263
Јевтић Атанасије, 282
Јефтић Михајло, 431
Јелачић Јосип, бан, 400
Јелашић Павле, 217
Јеремић Зоран, 282
Јеремић Јован, 192
Јерков Живко, 13, 41
Јермени, 261
Јоахимстал Владимир, 35
Јоахимстал Иван, 203

- Јован, руски цар, 116
Јовановић Арсеније IV Шакабента, патријарх, 98, 154, 332, 403
Јовановић Видак Павле, 250
Јовановић Видак Вићентије, карловачки митрополит, 138, 250, 355, 356
Јовановић Георгије, 432
Јовановић Ђорђе, 26
Јовановић Евгеније, 383
Јовановић Илија „Печула“, 214
Јовановић Јаков, 250
Јовановић Јелисавета, 251
Јовановић Јован Змај, 24, 29, 425, 426
Јовановић Мија, 251
Јовановић Нићифоровић Марко, 251
Јовановић Паја, 279, 334
Јовановић Пера „Генерал“, 203
Јовановић Сергије, 231, 232
Јовановић Соја, 35, 38
Јовановић Тома, 250
Јованчић Радован, 63, 64
Јовић др, 64
Јовић Јелена, 68
Јовић Јован, 257
Јовићевић Ненад, 60, 379, 398
Јосиф II, цар, 103, 155, 341
Југословени, 247
Јуришбашић Душица, 78
Јуришић Г., 253
Јуришић Манда, 220
Јурковић Ленка, 221, 222

К

- Кајсаров, 445, 446
Кантакузин Шербан, влашки кнез, 112, 116
Кантура Дамир, 76, 77

- Капетановић Симеон, 252
Кара Ага, 143
Кара Мустафа, велики везир, 109, 110, 185
Караба, 32
Карађорђе, 360, 403, 417, 443
Карађорђевићи, владарска династија, 234
Караџић Стефановић Ана, 28
Караџић Стефановић Вук, 28, 251, 298, 359, 417, 418, 443, 444–447
Караџић Мина, 28
Каришић Рајко, 17, 300
Кариоус Михаел Мишко, 203
Карлаварис Богумил, 335
Карло VI, цар, 97, 98, 136–138, 150, 151
Карло XII, шведски краљ, 134, 135
Карло фон Крој, 114
Капрар Енеј, гроф, 126
Касаш Александар, 78, 402
Катарина Велика, руска царица, 441
Катарина Оливера, 43
Каћански Никола, 41
Кашанин Милан, 418
Кватерник Еуген, 236, 237
Кеда Сава, домобран, 47
Келти, 395
Кениг Матија, 34, 35
Керац Милан, 318, 335, 340
Керенац Иван Кепена, 58
Кесић, породица, 49
Кецман Лука Кенгур, 68
Кечић Милан, 305, 309, 317, 334
Кешел Милан, 347
Киба Јохан Фердинанд, 126
Кикижањ Петар, 126
Киш Софија, 13, 54, 55
Клезлин Јозефа, 102
Клем Иванка, 68

Клинг Тадеус, 101
Кнап Антун, 232
Кнебл, 178,
Кнебл Бе(р)та, 221, 222
Кнежевић Еуген Гена, 13, 278, 318, 334, 340
Книћанин Стеван, 162, 164
Кнежевић Урош, 333, 433
Књижар Маја, 68
Ковачевић, капетан, 264
Ковачевић Божидар, 318, 339
Ковачевић Јован, 193
Ковачевић–Фрајлих Рада, 33, 300
Ковијанић Ристо, 251
Когој Мирјана Мира, 69
Козачински Емануел, 347, 356, 358, 408, 451
Колаковић Јелена, 79
Коларовић Ђорђе, 278, 300, 316, 334, 335
Коларовић Емануел, 256
Колиер Јакоб, 422
Колонић Леополд, гроф, 115, 116
Колунција Зоран, 268
Кољанин Марко, 207
Кољанин Ивица, 327–329
Константиновић Василије, 257
Константиновић Стеван, 259
Кончар Ранко, 79 402
Коњовић Милан, 288, 305, 309, 317, 335, 340
Копицл Владимир, 65
Корвин Матија, угарски краљ, 377
Косановић Ненад Курт, 32
Костин Љуба, 16
Костин Неша Недељко, 16, 19
Костић Борислав Малиша, 244
Костић Коста, 257
Костић Лаза, 24, 425, 426
Костић Мата, 245

Костић Мита, 251, 268, 397, 403
Костић Надежда, 244
Костић Никола, 244
Костић Никола, виноградар, 245
Костић Петар, 30
Копитар, 434, 445, 446
Косовац Мата, 249
Котур Душан, 247
Кошутић Драган, 33, 37, 48
Крачун Теодор, 332, 333, 401, 431
Кренајз Емил, 277–279, 334
Крестић Василије, 269, 410
Кречаревић, породица, 62
Кречаревић Евлина, 258
Кречаревић Павле, 24, 257, 258, 426
Кривичић Драган Кеца, 58
Кристи Агата, 281
Кристијан Ђорђе, херцег, 119
Крстић Ђорђе, 279
Крстић Лујо, 211, 231
Крстић Лука, 230, 232, 245
Крстић Манда, 245
Крстић Мата, 245
Кузмановић Небојша, 78, 80, 269
Кукобат Бранко Куки, 41, 64
Кулачић Михаил Миле, 316, 318
Кулунџић Марија, 232
Купинац, 89,
Куруџић Драган, 300
Курц Јосип, 203

Л

Лазар, српски кнез, 284
Лазаревић Алексије, 257
Лазаревић Грујица, 316, 339

- Лазаревић Димитрије, 333
Лазаревић Јован, професор, 445, 446
Лазаревић Јован, школски послужитељ, 228
Лазих Г, 251
Лазих Ђорђе Ђапша, 17, 38, 41, 347, 284, 291, 300, 316, 318, 335–338, 347, 350
Лазих Милорад, 271, 272
Лазих Снежана Ђикуша, 68
Ламешић Марко, 205
Ланг Доротеја, 300
Латиновић Горан, 78
Лацковић Ђура, 218, 219
Лефенхолц, барон, 139
Лесковац Младен, 27
Лесли, гроф, 111
Леополд I, цар, 95, 98, 109–111, 114, 115, 117, 118, 121, 122, 126–128, 150, 161, 341, 342, 436
Леополд II, цар, 343, 382
Лоренски Карл, херцог, 109
Лубарда Петар, 305, 309, 317, 335
Лудвиг Андрија, 200, 217, 218
Луј XIV, француски краљ, 114
Лукић, породица, 49
Лукић Јелена, 252
Лукић Горан, 44
Лукић хаџи Крста, 252
Лукић Бранка, 48
Лукић Мира, 48
Лукић Милош, 139, 141–143
Лукић Сосана, 252
Лукић Стево, 48
Лучић Бранко, 17, 300, 435

Љ

- Љубојевић Петар, 206

М

- Мавракордат Александар, 184
Магарашевић Ђорђе, 359, 381
Магда Павле, 383
Мађари, 72, 82, 94, 96, 104, 109, 110, 125, 130, 140, 150, 152, 161–163, 194, 198, 261, 263, 333, 342, 376, 391,
Мај Карл, 6
Мајерхофер Фердинанд, 162, 163
Максимовић Десанка, 418
Максимовић Стеван, 317
Малетић Стјепан, 203
Мандић Бранка, 68
Мандић Здравко, 316, 318
Манојловић Радослав, 162
Мантран Роберт, 134
Марас Карло, 219, 265
Мареш Миладин, 297, 301, 302
Марија Терезија, царица, 179, 360, 409
Маринков Бранко, 186–189
Маринковић, породица, 278
Марић Андреј, 101
Марјановић Годор, капетан, 122
Марков Марко, 60
Марковић Бранислав, 316
Марковић Јоаким, 332
Марковић Јован, 432
Марковић Ј. Предраг, 191
Марковић Павле Адамов, 24, 405
Мирковић Александра, 245
Мирковић Ђорђе, 245
Мирковић Злата, 245
Мирковић Стеван, 25, 415, 428
Мармилер Фридрих, 432
Марош Ела, 232, 236
Мартиновић Август, капетан, 99

-
- Марчетић Милорад, 277
Масникосић Славко Славче, 22
Мата, посинак Димитрија Анастасијевића Сабова, 344
Матејић Борисав, 200
Матија Корвин, угарски краљ, 377
Матић, породица, 31
Матић Александар, 347
Матић Јован, 253
Матић Јосиф, 253
Матић Петар, 235
Матковић Владислав, 13
Матковић Матија, 213
Мауковић, 27
Махмуд-паша, 117
Маширевић Самуило, патријарх, 265, 267
Маћејовски В., 253
Медаковић Дејан, 51, 56, 72, 268, 269, 272, 274, 282–284, 299, 309,
313, 360, 381, 401, 403, 406, 409, 410, 418, 437
Медаковић Милорад, 298
Медаковић Срђан, 272
Мелвингер Златко, 232
Мерси Клаудио Флоримондо, гроф, 146, 147, 149
Месенер Тома, 431
Мехајев, 271
Мехмед IV, султан, 110
Мехмед Елмас паша, велики везир, 127
Мецинг Брана, 41
Мецинг Владимир, 41
Мија (Алексић), 43
Мијатовић Браца, 22
Мијатовић Душан, 5
Мијатовић Суља, 22
Мијушковић Мирољуб, 191
Микић Григорије, 42, 225, 226
Микуш Радивој, 232
Миланковић Милутин, 294

- Милановић Славче Бугарин, 22
Милаховски Станислав, 422
Миленковић Рале, 347
Милетић Светозар, 162, 418
Милић, породица, 62
Милић Душан, 259
Милић од Мачве, 318, 335, 407
Милић Олга, 259
Милићевић Јован, 109, 122
Милковић Милан, 227, 232, 236, 242
Милосављевић Предраг, 305, 309, 335
Милошевић Живорад, 318, 339
Милутиновић, потпуковник, 156
Милуновић Миле, 14
Милутинов Велибор Веца, 68
Милутиновић Олга, 228
Милутиновић Сима Сарајлија, 268, 359, 360, 381, 413
Миљковић Бранко, 60
Миљковић Владан, 60, 68
Миљковић Мојса, 60
Миљковић Новица, 14
Миљуш, породица, 49
Миљуш Милан, 15
Миљушевић, породица, 273
Миљушевић Мирјана, 273
Миљушевић Павле, 22, 104, 199
Минић Бранислав, 339
Миодраговић Панајот, 230
Миоковић, породица, 6
Мирковић Александра, 245
Мирковић Ђорђе, 245
Мирковић Стеван, 25
Мирковић Злата, 245
Мировић Игор, 268, 269
Миросављевић Боривоје, 299, 301
Мићуновић Зоран, 59, 60, 65, 69, 73, 75, 402

- Мићевић Ивана, 396
Михајло, српски кнез, 426
Михајловић Боривој, 230
Михајловић Борислав Михиз, 27, 28, 42, 283, 309, 313, 360, 381, 401, 409, 418
Михајловић Велимир, 57
Михајловић Здравко Маша, 13, 41, 48
Михајловић Јованка, 57, 59
Мишић Фрања, 13, 48
Мишков Живојин Жика, 287, 309, 318
Мишковић Мојсије, 433
Младеновић Милан, 64, 66, 67
Млечани, 111, 116, 118, 134, 135, 137, 151, 436
Модилњани, 289
Мојсејев Иванка, 232
Молнар Александар Моча, 68
Момчиловић Предраг, 347
Монастерлија Адам, оберкапетан, 193
Монастерлија Јован, подвојвода, 124, 126
Моровић (Мароти), племићка породица, 93, 376
Моцарт, 24, 62
Мраовић Драган, 392
Муратов Сергеј, 231
Муслимани, 81, 112, 150
Мустафа, 76
Мустафа II, султан, 126
Мустафа-паша, 123, 148
Мушан Славица, 13
Мушицки Лукијан, 251, 446
Мушкиња, породица, 6
Мушкиња Драган, 33, 48
Мушкиња Стеван, 33, 37, 47, 48

Н

Навратил Ирена, 13

- Натошевић Ђорђе, 426
Наунковић Катица, 232
Недельковић Милан, 192, 263, 391
Небригић Миша, 426
Нежић Вјекослав, 201
Нежић Матилда, 201
Немањић Драгутин, српски краљ, 92, 93, 107, 331, 377
Немањић Милутин, српски краљ, 92, 377
Немци, 11, 100, 101, 104, 110, 116, 161, 201–203, 208, 211, 213, 241, 247, 248, 261, 263, 264, 384
Ненадић Душан, 41
Ненадић Младен Млађа, 5
Ненадовић Ђорђе, 245
Ненадовић Зора, 245
Ненадовић Маринко, 245
Ненадовић Љубомир, 26
Ненадовић Никола, црногорски књаз, 26
Ненадовић Павле, митрополит, 154, 379, 383, 403, 431, 438, 444
Нехем Јохан Кристијан, барон, 114
Нешић Светлана, 13, 54
Николајевич Петар Врангел, 189
Николић Ангелина, 51, 230
Николић Вл., 249
Николић Владимир, 72, 401
Николић Властимир, 316
Николић Живојин, 69
Николић Зора Политика, 68
Николић Коста, 191
Николић Петар, 348, 358, 481
Николиш Гојко, 360
Нићифоровић Душан Нерадинац, 246
Нићифоровић Илија, 246
Нићифоровић Јелена, 246
Нићифоровић Јован, 246
Нићифоровић Нерадинац Јован, 246
Нићифоровић Мара, 246

Нићифоровић Тима, 202
Нишавић Рале, 346
Новаковић, агент, 343
Новаковић Владислав, 228
Новоселац Вера, 55
Новоселац Катица Каћа, 13, 49, 402

О

Обреновић Милош, 417, 443
Обрадовић Доситеј, 250, 251, 360, 361, 417, 418, 427, 443
Обркнежевић Милош, 216
Овчина Сафет–Саја, 22
Огњановић Ф. Светозар, 299
Огњеновић Вида, 72, 278, 313, 347, 357, 381, 418
Одескалки Ливије, кнез, 128, 129
Округић Илија Сремац, 72, 377
Омчикус Бранко, 41
Опрешник Анкица, 317
Орњак Петар, 13
Орфелин Ана, 333
Орфелин Захарије, 104, 277, 294, 333, 401, 431, 438–440
Орфелин Јаков, 6, 7, 241, 333, 431
Османлије, 119, 149, 150, 184
Остојић Аксентије, 332
Остојић Радомир, 65
Остојић Надица, 55
Остојић Ненад, професор, 50
Остојић Василије, прота, 249
Остојић Василије, 332, 431
Офелн Георг, барон, 98

П

Павелић Анте, 236, 238, 262
Павић Милорад, 320

Павков Љиљана Љики, 68
Павловић Жика Кршкало, 58
Пајовић Арса, 179
Пајтић Бојан, 399
Палме Мерије, 334
Палфи, генерал, 140, 145
Панасијук Бранислава, 65, 70
Пандуровић Иван, 57, 70
Пантелић Данило, 142
Пантелић Јован, 242, 252
Парежанин Слободан, 318
Парошки Милан, 389
Партош Јулијан Ђула, 72
Патић Душан, 79
Пауковић Богдан, 202
Пауновић Радослав, 75
Пачариз Јован, 426
Пегоња Пера, 35
Пекарић Иван, 203, 212
Пекарић Андра, 217
Пекарић Антон, 217
Перегордијев Љубица, 232
Периз Стојанка, 13
Перић Никола, 315
Перковић Славица Перка, 78
Петар I, српски краљ, 277
Петар II, српски краљ, 14, 226
Петар Велики, руски цар, 116, 134, 135, 421, 423, 440
Петковић Весна Томи, 68
Петковић Гордана, 260
Петраш Максимилијан, барон, 139
Петриновић Фрања, 346
Петрић Владета, 27
Петровић Бошко, 305, 309, 317, 335, 340
Петровић Вељко, 42, 43, 282
Петровић Геден, 446

-
- Петровић Ђорђе, 315, 316
Петровић Коста, 136, 154, 162, 193, 241, 249–252, 259, 403, 440
Петровић Кузман, 431
Петровић Миодраг, 347
Петровић Мита, 359
Петровић Надежда, 303, 310
Петровић Николај, 332
Петровић Петар Његош, 298
Петровић Теодора Мајица, 27, 28, 30, 56, 72, 225, 226, 229, 230, 232, 236, 241, 271, 445, 447
Петронијевић Љиљана, 68
Пецињачки Срета, 249
Печат Вилијем, 422
Пигафети Антонио, 378
Пиколомини, генерал, 116–119
Пилиповић Мића, 13, 41
Пишчевић Катица, 246
Пишчевић Миленко, 230, 246
Пишчевић Павле, 246
Платиша, породица, 6
Платиша Недељко, 37
Платиша Предраг, 37, 47
Платон, 450
Подгорчић Александр, 25
Познановић Душан, 411
Полић Камов, 271
Полић Лука, 32
Полужански Драгутин, 231, 232
Пољаци, 104, 110, 111, 134, 161, 264
Попа Васко, 27, 281
Попадић Исидор Иса, 68
Попов Бранислав Попа, 58
Попов Чедомир, 79, 150, 268, 270, 398, 402, 406, 410
Поповић Александар Смотра, 258
Поповић Анка, 60, 65, 72
Поповић Богдан, 193, 402

- Поповић Богдан Смотра, 51, 201, 258, 259
Поповић Бошко Вла, 245
Поповић Васиљ, 135, 268
Поповић Василије, 255
Поповић Вићентије, митрополит, 95
Поповић Десанка, 258
Поповић Димитрије, 255, 256
Поповић Драгомир, 258
Поповић Евица, 257
Поповић Екатерина, 257
Поповић Емилијан, 257
Поповић Еуфемија уд. Вујичић, 255, 256
Поповић Зорка, 258
Поповић Ј. Душан, 107, 112, 115, 138, 139, 150, 152, 249, 268
Поповић Ј, 253
Поповић Јаков, 256
Поповић Јоаким, 432
Поповић Јован, 255, 256
Поповић др Јован, 200
Поповић Јован, лекар, 251
Поповић Јован Зубан, 256–260
Поповић Јован Стерија, 251, 418, 360, 381, 413
Поповић Јосим Смотра, 255
Поповић Јосим, 255, 256, 258
Поповић Јосиф, 257
Поповић Јулијана, 255, 256
Поповић Коста, 201, 309
Поповић Крста, 33, 34
Поповић Марија, попадија, 255
Поповић Марија, 255
Поповић Марко, поп, 255
Поповић Марко, унук попа Марка, 255, 244
Поповић Марко, 257
Поповић Марко Смотра, 257
Поповић Милан, 193
Поповић Миле Штрангар, 271, 406

Поповић Милош, 257
Поповић Мића, 309, 335, 409
Поповић Олга, 251
Поповић Павле, 282
Поповић Пелагија, 282 255, 256
Поповић Пера, 256
Поповић Персида, 255, 256
Поповић Петар, 193
Поповић Радован, 27, 281, 282
Поповић Сосана, 255
Поповић Софија, 257
Поповић Федора, 258
Посник Димитрије, 333
Поткоњак Златко, 31
Потуричић Антун, 272
Потуричић Злата, 273
Потуричић Ирма, 271–276
Перегордијев Љубица, 232
Предић Урош, 242, 279, 334
Прекоп Елизабета, 13, 54
Прентовић Ристо, 60, 65, 70
Продановић Боја, 9
Продановић Милан, 67
Продановић Милка, 67
Просеница Бошко Брча, 76, 77
Просенц Ивана, 246
Просенц Радован, 228, 230, 246
Просенц Франц, 246
Пупин Михајло, 25
Пургар Мирко, 217
Путник Јосиф, 446
Путник Мојсије, митрополит, 341
Пушић Радослав, 23, 48

Р

- Раданић Надежда, 230
Радић, 410
Радић Славко, 221
Радић Стјепан, 237
Радичевић Бранко, 24–30, 32, 36, 55, 61, 65, 72, 73, 298, 307, 313, 317, 327, 334, 359, 361, 371, 381, 396, 401, 406, 407, 413, 415, 417, 418, 425–428
Радичевић Теодор, 28, 29
Радо, новинар, 192
Радовановић Павле Паја, 40, 291
Радовановић Шандор Александар, 24, 25
Радовановић Зоран, 78
Радовановић Слободан, 78
Радојев Стеван, 206
Радојчић Никола, 56
Радонић Јован, 121
Радонић Новак, 241
Радоњић Саша, 79
Радосављевић Милана, 228
Радошевић Бранислав, 228
Радуловачки Марија, 65, 69
Радуловић Селимир, 79
Раичевић Мијо, 346
Рајачић, породица, 47
Рајачић Јосиф, патријарх, 104, 161, 165, 242, 333, 360, 371, 381, 383, 385, 396, 400, 401, 413, 414, 418, 433, 434
Рајзингер Ото, 328
Ракић, породица, 6
Ракић Александар Гумени, 68, 70
Ракић Милан Миша, 68
Ракоци Фрања II, 95, 124, 129, 130, 138
Ракош Паја, 202, 203
Ралф Џеф, 421
Рами, реисефендија, 422

Рахимовски Аки, 47
Рацини Карло, 422
Рашкај Ђуро (Јурај), 202
Рашкај Слава, 278, 335
Рашковић Душан Раша, 50, 335
Рашковић Јованка, 50
Ревец, фотограф, 192
Рибар Иво Лола, 60
Римљани, 297, 331
Ристић Јаша, 256
Роберт Карло, 92
Родић Славко, 65, 70
Рокаи Петер, 79
Романовић Василије, 332, 334, 430
Роланд, мајор, 192
Роспасарио Тома, 118
Руварац Димитрије, 430, 431
Руварац Иларион, 381
Рудолф Иван, 228, 232
Рукавина, 215
Руми Карло, 383, 439
Румић Косан, капетан, 122
Румуни, 142, 152, 161, 163
Руси, 104, 130, 161, 194, 198, 264, 299, 334, 408, 421, 423, 430, 436
Русини, 161

С

Савић Дамир, 318
Савојски Еуген, принц, 95, 96, 126, 127, 130, 137, 139–143, 145–148,
151
Салатић Душан, 293, 295, 301
Саманић Љубомир, 231, 232
Самарцић Радован, 268, 270, 282, 410
Самарцић Светлана Цеца, 68
Санадер Данило, 147

Санадер Слободан, 147
Сах Емануел, 102
Свети Сава, 417, 418
Сегетлија Ђорђе, 308
Седер Лага Владислав, 203, 215
Седер Јакоб Јаша, 217
Седер Матија, 232
Секулић Исидора, 30, 274, 282
Селаковић Селе, 316
Сент-Мор де Д, 253
Сечански Живан, 403
Сигети Сузана, 55
Силахдар Али-паша, велики везир, 135
Симеоновић Чокић Јован, 24, 27, 230, 232
Симеоновић Чокић Стеван, 200, 257
Симић Будимир–Буца, 22
Симић Ђорђе, 316
Симић Јованка, 25, 428
Симић Павле, 334
Симперт, опат, 350
Скауер Андреас, 101
Скерлић Јован, 445, 447
Скроблек Матија, 217
Словаци, 161, 245, 383
Словени, 94, 297, 395, 399
Словенци, 77, 161, 228, 246, 247, 261, 383, 386
Смуђ Градимир, 328
Собочанец Павле, 232
Сокић Ђорђе, 34
Сокић Лазар Лазица, 13, 34
Сокић Љубица Цуца, 305, 306, 309, 317, 334, 338, 346, 409
Соколовић, породица, 6
Соколовић Петар, 118
Солар Јанко, 154, 350
Солар Стеван, начелник Карловаца, 101
Соларић Павле, 359, 381

- Солдатовић Јован, 27, 41, 291
Сорбајт Павле, 110
Соретић Феђа, 340
Сочет Теодор, 252
Срби, 18, 74, 82, 89, 92, 94, 96, 98–101, 104, 107, 110, 112–127, 129, 130, 134, 136, 138,–140, 142, 148, 150, 152, 154, 155, 161, 163, 164, 185, 191–194, 196, 200–203, 206, 207, 210, 212, 213, 219, 228, 238, 243–247, 249, 251, 261–269, 284, 283, 298, 332, 341–344, 346, 353, 355, 356, 366, 367, 375, 376, 378, 381–383, 386, 391, 392, 397, 399, 400, 404, 405, 40–410, 417, 421, 423, 426–428, 430, 432, 434, 436, 438, 440, 443–445, 451, 453
Сремац, 89
Сремчевић Дејан, 65, 69
Стајић, учитељ, 41
Стајић Васа, 253, 360, 381, 413
Стамболић Милош, 282
Станић Горан Гаргамел, 58
Станков Јован, 65
Станковић Весо, 14
Станковић Горан, 346
Станковић Драгиња, 13
Станковић Јован, 69
Станковић Лазо, 14
Станковић Петар, 257
Станковић Тоша, 193
Станојевић Глигор, 268
Станојевић Ђорђе, 247
Станојевић Здравко, 58
Станојевић Јован, 247
Станојевић Јованка, 247
Станојевић Станоје, 267
Старчевић Анте, 238
Степанов Ђорђе, 230
Степанов Сава, 325
Степинац Алојзије, 200, 201, 263
Стефановић Караџић Ана, 28

- Стефановић Караџић Вук, 28, 251, 298, 307, 359, 385, 417, 418, 426, 443–447
Стефановић Зоран, 48
Стефановић Мирослав, 17, 301, 361, 364, 370, 372, 374, 415
Стефановић Михаило, 102
Стефановић Олгица, 293, 295
Стојановић Георгије, 431
Стојановић Љуба, 138
Стојадиновић Милица Српкиња, 268, 426
Стојковић Жика, 283, 309
Стојновић, породица, 49
Стратимировић Ђорђе, 162
Страјнић Никола, 246
Стратимировић Стефан, митрополит, 189, 242, 251, 267, 307, 333, 341–344, 359, 360, 370, 381–383, 401, 403, 414, 429, 432, 432, 434, 438, 439, 443–446
Суботић В., 251
Суботић Јован, 381, 384, 418
Сувачаревих Ђорђе Цада, 247
Сувачаревих Катица, 247
Сувачаревих Коста, 247
Суворов Максим, 423
Сулејман Величанствени, султан, 93, 377
Сучић Смиљка, 232

Т

- Табаковић Иван, 305, 309, 317
Танурџић Душко, 299
Танчић Хаџи Саша, 346
Тапушковић Василије, 307
Тарабићи, 281
Татари, 112, 119, 134, 136, 140, 142, 147
Таубе Вилхелм фон, 153, 155, 376
Тахири Земај, 75
Твен Марк, 6

Текелија Имре, 117, 122, 124
Текелија Јован, капетан, 127
Т(е)одоровић Арсеније, 431–433
Теодоровић Јован Тикач, 13, 48
Тескера Нада, 13
Тесла Никола, 294
Теткић Фрањо, 265
Тишма Андреј, 346, 348
Тодоровић Александар, 25
Тодоровић Мирковић Зорица, 435
Тодоровић Живота, 228
Тодоровић Јова, министар, 363
Тодоровић Стеван, 293
Тојагић, породица, 49
Томац Петар, 128
Топаловић Иван, 220
Трифунровић Душко, 27, 309, 313
Трифунровић Лазар, 282
Трифунровић Синиша, 48
Трлајић, 446
Трох Михаел, 334
Трумић К., 253
Тургењев, 445
Турци, 81, 93–96, 108–131, 133–151, 183, 184, 297, 343, 349, 359,
378, 404, 422, 423, 444
Туторов Милан, 146

Ћ

Ћетковић Вјекослав, 339
Ћирић Владислава, 259
Ћирић Иван, (епископ Иринеј), 62, 259
Ћирић Иван, хирург, 62
Ћирић Исидор, 259
Ћирић Петровић Катарина, 62
Ћирић Милан, 259

Тирић Стеван, 62, 199, 200, 259, 260
Ћирковић Сима, 377
Ћопић Бранко, 6, 417
Ћоровић Владимир, 134, 135, 167
Ћурчић Петар, 287
Ћурчић Тешан Теша, 69

У

Угри, 297
Украјинци, 161, 334
Улековић Петар, 41
Уљаревић Марко, 206
Урош, српски цар, 284, 356

Ф

Фавер ди Фор Вилхелм, начелник Карловаца, 101
Фајфрић Жељко, 253
Феле Сања, 68
Филиповић Миленко, 41, 399
Филиповић Стеван, 41, 42, 291, 335
Финк Иван, 65, 68, 70
Фишер Карол, 102
Форишковић Александар, 124, 125, 127
Франкопани, 236
Францетић Јурај, 237
Франци, 297
Французи, 109, 114, 151, 299
Фрања Јосиф Први, 400
Фујано Роберто, 410
Функ Драгослав, 64
Функ Злата, 64
Функ Мирослав, 64

X

- Хабзбург, владарска династија, 131, 184, 440
Хајзлер, генерал, 117, 123
Хајстер, генерал, 137
Халид-паша, велики везир, 147
Халкозовић Јанко, 332
Халугин Сава, 291, 292
Ханг Матија, 48
Ханг Никола, 299
Ханзен, сликар, 300
Хараста Антон, 203
Хаук Кашпер, начелник Карловаца, 101
Хауптман Марија, 220
Хацић, породица, 252
Хацић Гаврило, 252
Хацић Јован, 260
Хацић Стеван, 257
Хели Бил, 43
Хемингвеј Ернест, 57
Хецл, 242
Хигл Антон, 203, 211
Холик Вјера, 240
Холмс Шерлок, 281
Холштајн, херцег, 119
Хорват Ђука, капетан, 122
Хорват Петар, 203
Хорват Томица, 217, 223
Хорватић Ивица, 221
Хохолц, 334
Храбак Богумил, 79
Храленовић Никола, 122
Хранислав Гаврило, 446
Хранислав Георгије, 242
Хрвати, 77, 89, 104, 116, 161, 163, 193, 194, 199, 200, 202, 203, 220,
231, 245, 248, 261–264, 266, 276, 286, 390, 407, 439

Хрен Аца, 221
Хуни, 92
Хусар Драгослав, 316

Ц

Цандир Мартин, 300, 311–313
Цветичанин Милан, 13
Цветковић, породица, 6, 49
Цветковић Анка, 15
Цветковић Душан, 15, 16
Цветковић Слободан Цвеле, 68
Цветковић Чеда, 22
Цвијановић Игор, 287
Цигани, 215, 264
Цициловић Мирјана, 13
Цондрић Роко, 240
Црнковић Ђура, 44
Црнковић Јован, 41, 44
Црнојачки Милорад Гиша, 64
Црњански Милош, 61, 78, 262, 279, 311, 313, 401, 406, 418

Ч

Чаба де Каром, 93
Чајковски, 62
Чакић Бранко, 41
Чакић Тоша, 257
Чарнојевић, гроф, 278
Чарнојевић III Арсеније, патријарх, 116, 118, 119, 121, 138, 164, 355,
356, 376, 378, 397, 403, 421, 435, 436, 440
Чворовић Славољуб, 339
Че Гевара, 60
Чекеревац Споменка, 69
Чедвик Џон, 77
Челебоновић Марко, 339

Червенка Владимир, 300, 301
Чеси, 161
Чкаља (Миодраг Петровић), 43
Чоке X, 251
Чоргановић Павле, 333
Чоргановић Петар, 333

Ц

Цамоња Душан, 291
Џацић Петар, 28
Џефердановић Бобан Шиптар, 57
Џонс Том, 44
Џуца, 41

Ш

Шаловац Иван, 232, 242
Шаманић Љубомир, 230, 248
Шанц Јозеф, 101
Шарановић Ђока, 202
Шарић Мирко, 77
Швикер Х. Јохан, 129, 136, 152
Шевић Антоније, 167–169
Шевић Миша, 169
Шелмахер, 180
Шеловац Иван, 265
Шенгхорст Андрија, 48, 50
Шербан Миленко, 305, 309, 317, 335
Шепа, породица, 7
Шепа Ђуро, 48, 402
Шепа Јагода, 48
Шепа Милош, 9
Шепа Свето, 48
Шепа Снежана, 48

- Шербеџија, породица, 49
Шербеџија Ђорђе, 48
Шмитфелд, генерал, 180
Шимуновић Биљана, 78
Шокци, 89, 399
Шоуц Владимир, 16, 17, 300
Шпади, породица, 178
Шпадијер Јока, 178
Шпановић Марко, 47
Штаремберг Гвидо, генерал, 125
Штаремберг Ридигер, гроф, 110
Штефановић Вера Мачак, 69
Штиљановић Стефан, 284
Штрасер, барон, Штрасер, породица, 31
Штрасер, породица, 31
Штрасер Павле, 36, 44, 200, 402
Штрбић Хаџи Милош, капетан, 122
Штулић Бранимир Џони, 418
Шувар Стипе, 55, 56
Шумадијски Сава, 165
Шумановић Сава, 294
Шупљикац Стеван, српски војвода, 162, 242, 381, 400, 418

Садржај

Предисловље / сећања II	5
Турски дефтер за Сремски санџак из 1566/1567.....	81
Сремски Карловци – од насеља до града.....	91
Аустро-турски рат и долазак Аустријанаца у Срем (1683–1699–1718).....	107
Први Аустро-турски рат 1716–1718. и ослобођење Баната од турске власти.....	133
Један карловачки догађај из 1790. године	153
Српски народни покрет.....	161
Инвентар подрума темишварског епископа (патријарха) Самуила Маширевића	165
Прилози за карловачку прошлост из старе српске штампе	175
Прилог за историју настајања печата или грба Карловаца из 1881. године.....	179
Ситни прилози за прошлост Сремских Карловаца из Архива под управом САНУ фонд Карловачки магистрат публиковани <i>Карловачком листу</i>	
Карловачки мир 314 година после	183
Прилог прошлости винарства у Сремским Карловцима	186
Страдање Карловчана у Великом рату.....	191
Спискови војних обвезника бивше Југословенске војске по народности од маја 1942.	194
Саслушање хрватског усташког злочинца Вјекослава Голубовића.....	199
Карловачка гимназија у Другом светском рату.....	225
Списак професора и ученика Карловачке гимназије који су страдали од немачких агресора и усташког терора за време НДХ и окупације од 1941. до 1945. године	243
Биографије.....	249
Знаменита карловачка породица Поповић са надимком Смотре и Зубани	255

Време лажи и некажњених злочина.....	261
Подухвати.....	267
Ирма Потуричић.....	271
Емил Кренајз (1872–1954) заборављени карловачки сликар.....	277
Ходочашћа ”аксиос” Радована Поповића.....	281
Његова екселенција Владимир Давидовић.....	283
Исходишта у сликарству Ђорђа Беаре (или док ме слика Ђорђа Беаре посматра са зида).....	287
Екстазе и сновиђења Саве Халугина.....	291
Рукопис монографије ”Ex Librisi Миленка Д. Ђурића”, Аутора: Душана Салатића и Олгице Стефановић.....	293
Сремски Карловци у фото-објективу Миладина Мареша.....	297
Подунавска ликовна колонија Сремски Карловци 1972–1997.....	303
40 година од оснивања Сремскокарловачке ликовне колоније.....	309
Карловачки споменар Мартина Цандира.....	311
Подвиг.....	315
Карловци у делима ликовних уметника.....	317
Графике Мује Алагића.....	319
Изложба слика Радула Бошковића Mediterrarium.....	323
Ивица Кољанин, ретроспективна изложба.....	327
Сремски Карловци којих више нема.....	331
Дародавци Карловцима, др Жарко Димић о Браниславу Банету Вулековићу.....	339
Поводом 200 година од оснивања Карловачке гимназије.....	341
200 година од оснивања Карловачке гимназије.....	343
Разговор с поводом, Обновљање традиције.....	345
Из историје Сремских Карловаца.....	349
Позоришна сцена и универзитет.....	353
Од Трагедикомедије до позоришне сцене.....	355
Корени српства.....	359

Оштро реаговање из Сремских Карловаца због одлуке да Академија ликовне уметности буде у Новом Саду.....	363
Увек смо били Европа	365
Благо у контејнеру	369
Фрушка Гора препуна лековитих извора али их нико не користи.....	371
Тавани благо крију.....	373
Трагом старих рукописа	375
Двеста тридесет година Карловачке гимназије	381
Жарко Димић, Кандидат за градоначелника Сремских Карловаца	389
Сваки камен легенда.....	395
Архив, сведочанство српске духовности.....	397
Прослава 160 година Српског војводства.....	399
Волети историју и живети у Сремским Карловцима	401
Тихују светиње и људи.....	413
Човек који је сувише знао – мој побратим Милован Витезовић	417
Историчар и директор Архива САНУ др Жарко Димић на аукцији у Енглеској дошао у посед раритетног историјског предмета са ликом руског цара Петра Великог из 1700. године	421
Пренос посмртних остатака Бранка Радичевића, Спор Лазе и Змаја успорио повратак.....	425
Карловачка цртачка школа	429
Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима	435
Карловачко научно друштво – претеча САНУ	443
Препород културног живота, пет година Културног центра у Сремским Карловцима	449
Неславан крај једне лепе приче.....	453
Биографија аутора.....	455
Именски регистар	461

Жарко Димић
ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА
други део

Издавач
Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача
Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Прелом
Мирко Димић, Ђорђе Бошковић

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-6178-065-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

930.85(497.113 Sremski Karlovci)
94(497.113 Sremski Karlovci)

ДИМИЋ, ЖАРКО, 1962–

Прилози за историју Сремских Карловаца. Део 2 / Жарко Димић. - Нови Сад : Архив Војводине, 2023 (Нови Сад : Сајнос). - 498 стр. : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Посебна издања / Архив Војводине, Нови Сад)

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 978-86-6178-065-3

а) Сремски Карловци - Културна историја б) Сремски Карловци - Историја

COBISS.SR-ID 130384649

